

Jaarverslag 2021

**jouw
vermogen,
jouw leven.**

Inhoud

Bestuursverslag

PME in het kort.....	5
Missie, visie en ambitie.....	10
1 Verslag van het bestuur.....	11
1.1 Ontwikkelingen om ons heen.....	11
1.2 Belangrijke bestuursbesluiten en activiteiten.....	11
1.3 Vooruitblik.....	14
2 Financiële positie.....	15
2.1 Pensioenen blijven gelijk in 2022.....	15
2.2 Dekkingsgraad.....	15
2.3 Indexatieperspectief in komende jaren.....	18
3 Goed pensioen.....	19
3.1 Samen en solidair.....	19
3.2 Goed pensioen bij PME.....	22
4 Betaalbaar pensioen.....	26
4.1 Beleggen.....	26
4.2 Premie.....	36
4.3 Kosten.....	37
5 Duurzaam pensioen.....	43
5.1 Verantwoord beleggen.....	43
5.2 Deelnemersonderzoek.....	44
5.3 Aandeelhoudersbetrokkenheid.....	45
5.4 Uitsluiting.....	48

5.5	Beleggen met positieve impact	48
5.6	Activiteiten en resultaten op het thema Klimaat	50
5.7	Activiteiten en resultaten op het thema Arbeid	54
6	Persoonlijk pensioen.....	59
6.1	Ambities	59
6.2	Maatwerk in klantbediening	59
6.3	Innovatie	61
6.4	Klachten en geschillen.....	62
6.5	Onderzoeken	63
7	Bestuur en organisatie.....	64
7.1	Governance	64
7.2	Integraal risicomanagement	69
7.3	Audit.....	76
7.4	Extern toezicht	77
7.5	Uitbesteding.....	79
8	Vooruitblik	83
	Intern toezicht en verantwoording.....	86
	Jaarrekening 2021	96
	Overige gegevens	144
	Bijlage 1: Personalia.....	159
	Bijlage 2: Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures	163
	Bijlage 3: Naleving Code Pensioenfondsen 2021.....	176
	Bijlage 4: Risicotaxonomie PME.....	186

Bestuursverslag 2021

PME in het kort

Werkgevers

(aantallen per 31 december)

Aangesloten werkgevers

2021	2020	2019	2018	2017
1.466	1.432	1.393	1.380	1.376

Deelnemers en pensioengerechtigden

(aantallen per 31 december)

Deelnemers verplichte regeling (1)

2021	2020	2019	2018	2017
168.639	165.852	164.501	157.287	149.823
- premiebetalend	160.799	156.512	149.329	141.713
- premievrij vanwege arbeidsongeschiktheid	7.840	7.850	7.989	8.110

Gewezen deelnemers (2)

270.973	294.422	294.270	306.817	307.778
----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

Pensioengerechtigden (3)

168.356	166.987	167.036	167.223	167.548
Ouderdompensioen (incl. TOP-regeling)	113.061	111.328	110.611	110.729
Partnerpensioen	53.718	54.062	54.815	54.967
Wezenpensioen	1.577	1.597	1.610	1.527

Totaal deelnemers (1+2+3)

607.968	627.261	625.807	631.327	625.149
----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

Gemiddeld salaris actieve deelnemers (in €)	49.900	50.300	46.100	46.200	45.400
Gemiddelde leeftijd actieve deelnemers	45,8	45,8 jaar	46,1 jaar	46,2 jaar	46,3 jaar

Premies		2021	2020	2019	2018	2017
Premiepercentages						
Premie ouderdoms- en partnerpensioen		27,59%	22,7%	22,7%	23,0%	22,9%
Premie overgangsregeling VPL		-	3,712%	2,32%	2,35%	2,87%
Premiebijdragen (Bedragen x € 1 miljoen)						
Premie ouderdoms- en partnerpensioen		1.619	1.310	1.164	1.089	1.002
Premie overgangsregeling VPL		-	207	115	116	123
Vrijwillige verzekeringen en koopsommen		54	93	53	49	46
Premie-inkomen totaal		1.673	1.610	1.332	1.254	1.171
Premievorderingen (Bedragen x € 1 miljoen)						
Te vorderen premiebijdragen		22	25	25	29	29
Te vorderen premiebijdragen in % van het totale premie-inkomen		1,3%	1,6%	1,9%	2,3%	2,5%
Overig (Bedragen x € 1)	2022	2021	2020	2019	2018	2017
Salarisgrens	81.010	79.719	78.348	74.327	73.711	72.222
Maximumloon	114.866	112.189	110.111	107.593	105.075	103.317
Franchise	14.802	14.554	14.554	14.554	14.704	14.904
Inflatie (CPI-prijsindex, juli-juli)	1,29%	1,56%	1,49	1,73	1,36	(0,32)
Uitkeringen		2021	2020	2019	2018	2017
Uitkeringen (Bedragen x € 1 miljoen)						
Uitkeringen ouderdomspensioen		1.031	993	958	938	914
Uitkeringen partnerpensioen		250	245	242	239	237
Uitkeringen wezenpensioen		3	3	3	3	3
Uitkeringen inzake Anw-pensioen		4	4	4	4	4
Afkopen		10	9	7	8	10
Uitkeringen totaal		1.298	1.254	1.214	1.192	1.168
Gemiddelde uitkeringen (Bedragen x € 1)						
Uitkeringen ouderdomspensioen		9.227	8.982	8.695	8.515	8.359
Uitkeringen partnerpensioen		4.632	4.497	4.403	4.319	4.261
Uitkeringen wezenpensioen		1.992	1.976	1.990	2.007	1.986
Afkopen		2.326	2.350	1.862	1.889	2.196

Waardeoverdrachten en afkopen (Bedragen x € 1 miljoen)	2021	2020	2019	2018	2017
Waardeoverdrachten inkomend	103	26	33	95	342
Waardeoverdrachten uitgaand	126	8	54	121	-
Afkopen (aantal)	4.336	3.918	3.602	4.400	4.603
Uitvoeringskosten (Bedragen x € 1 miljoen)	2021	2020	2019	2018	2017
Kosten (Bedragen x € 1 miljoen)					
Pensioenuitvoeringskosten regulier	37	40	39	39	42
Pensioenuitvoeringskosten eenmalig / project	9	-	-	-	-
Directe beleggingskosten	61	62	70	80	72
Totaal kosten in jaarrekening	107	102	109	119	114
Integrale vermogensbeheerkosten ¹⁾ (bedragen x € 1 miljoen)	352	276	216	173	159
- waarvan beheerkosten	318	215	182	150	133
- waarvan transactiekosten	34	62	34	23	26
Integrale vermogensbeheerkosten ¹⁾ (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,572%	0,49%	0,41%	0,37%	0,35%
- waarvan beheerkosten	0,517%	0,38%	0,35%	0,32%	0,29%
- waarvan transactiekosten	0,055%	0,11%	0,07%	0,05%	0,06%
Pensioenuitvoeringskosten (uitgedrukt in euro per deelnemer)					
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer	137	119	116	120	132
- waarvan incidenteel	27	0	0	0	0

¹⁾ Dit zijn directe en indirecte beleggingskosten. De indirecte beleggingskosten zijn de kosten die verrekend zijn met het rendement op de beleggingen. Deze kosten worden niet apart in de jaarrekening gepresenteerd, maar wel toegelicht in het bestuursverslag. Er is sprake van afrondingsverschillen in de onderliggende specificatie van beheer- en transactiekosten.

Pensioenverplichtingen en pensioenvermogen

(bedragen x € 1 miljoen)

Pensioenverplichtingen

Deelnemers	26.487	29.087	24.820	20.371	19.437
Gewezen deelnemers	13.340	14.079	12.167	9.968	9.621
Pensioengerechtigden	19.499	19.924	18.687	17.301	17.054
Gemoedsbezwaarden	4	4	4	4	4
Totaal pensioenverplichtingen (A)	59.330	63.094	55.678	47.644	46.116

Marktrente verplichtingen (UFR)	0,57%	0,20%	0,75%	1,40%	1,53%
---------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Overige voorzieningen (VPL)	-	-	211	158	137
Bestemmingsreserve (premie-egalisedepot)	-	-	-	-	115

Algemene reserve (B)	4.953	(1.491)	(630)	(1.108)	750
-----------------------------	--------------	----------------	--------------	----------------	------------

Vermogen t.b.v. dekkingsgraad (C=A+B)	64.283	61.603	55.048	46.536	46.869
--	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Dekkingsgraad

(per 31 december)

Dekkingsgraad (D = C / A)	108,3%	97,6%	98,9%	97,7%	101,6%
Beleidsdekkingsgraad	103,2%	92,3%	96,9%	101,3%	100,1%
Reële dekkingsgraad	83,6%	75,7%	78,1%	82,6%	81,2%

Z-score

Z-score per jaar	0,87	0,38	0,33	0,34	0,14
Performancetoets	2,20	1,98	2,01	1,97	1,91

Beleggingen

Samenstelling portefeuille²⁾ (Bedragen x € 1 miljoen)

	2021		2020		2019		2018		2017	
	in %		in %		in %		in %		in %	
Vastgoedbeleggingen	2.494	3,9%	2.238	3,7%	2.265	4,1%	2.183	4,7%	2.050	4,4%
Aandelen	24.503	38,3%	21.768	35,7%	20.614	37,5%	15.704	33,8%	17.507	37,3%
Vastrentende waarden	36.102	56,4%	36.409	59,7%	31.397	57,2%	27.843	59,9%	26.689	56,8%
Overige beleggingen	878	1,4%	562	0,9%	687	1,2%	720	1,6%	716	1,5%
Totaal belegd vermogen	63.977	100%	60.977	100,0%	54.963	100%	46.451	100,0%	46.962	100,0%

Totaal rendement per categorie²⁾ (Bedragen x € 1 miljoen)

	2021		2020		2019		2018		2017	
	in %		in %		in %		in %		in %	
Vastgoedbeleggingen	225	11,3%	51	2,9%	179	8,5%	210	10,7%	95	6,1%
Aandelen	5.550	23,7%	2.010	12,0%	4.178	25,9%	(541)	(6,9%)	1.570	14,8%
Vastrentende waarden	(3.539)	(7,6%)	4.015	10,9%	4.199	15,2%	(136)	1,7%	427	(2,0%)
Overige beleggingen	129	11,3%	(62)	(13,4%)	(49)	(26,1%)	45	(11,1%)	(15)	(1,5%)
Totaal rendement belegd vermogen	2.395		6.014		8.507		(422)		2.077	

Rendement over totaal belegd vermogen

Totaal rendement	3,9%	10,9%	18,3%	(0,9%)	4,7%
- waarvan direct rendement	2,0%	2,0%	2,4%	2,6%	2,8%

²⁾ In de kerncijfers en het bestuursverslag worden de beleggingscategorieën (samenstelling en rendement) gepresenteerd conform de wijze waarop het (strategisch) beleggingsbeleid wordt vormgegeven. Het beleggingsbeleid is in hoofdstuk 3 nader toegelicht.

Missie, visie en ambitie

Missie

PME is hét pensioenfonds voor mensen die werken in de metaal- en technologische industrie. Wij doen dat in opdracht van werknemers en werkgevers in de sector. PME werkt aan een waardevol pensioen. Wij kennen onze deelnemers en werkgevers en staan naast ze. Wij helpen hen bij het maken van keuzes voor hun pensioen, een leven lang.

Visie

Wij zijn er van overtuigd dat je pensioen het beste samen regelt. Door met elkaar de kosten en risico's te delen, is iedereen beter af.

Ambitie

Onze ambitie is om voor zoveel mogelijk mensen in onze sector een goed pensioen te bieden. Dat doen wij voor de mensen die nu werken, die bijna met pensioen gaan, voor de uitkeringsgerechtigden, maar ook voor de mensen die morgen aan de slag gaan. Om onze taken nu en in de toekomst adequaat uit te voeren, werken we met de blik vooruit, zijn we wendbaar en in staat ons aan te passen aan nieuwe omstandigheden.

Wij werken aan de continue verbetering van de kwaliteit van onze dienstverlening, omdat wij graag willen dat onze werkgevers en deelnemers ook voor ons zouden kiezen als zij daartoe niet verplicht waren.

Onze ambitie is gebouwd op vier pijlers:

- een *goed* pensioen;
- een *persoonlijk* pensioen;
- een *betaalbaar* pensioen;
- een *duurzaam* pensioen.

Strategisch meerjarenplan 2020 - 2025

Het bestuur stelde eind 2020 het nieuwe strategische meerjarenplan 2020 – 2025 vast met ambitieuze doelstellingen.

..... in 2025	
Goed <ul style="list-style-type: none"> • is onze ambitie t.a.v. het pensioenresultaat realistisch en haalbaar • kennen we de behoeften van werkgevers en deelnemers t.a.v. pensioen, uitvoering en dienstverlening • is onze regeling eenvoudig, goed uitlegbaar en uitvoerbaar • voldoet onze moderne pensioenuitvoering aan de wensen van stakeholders en is deze klaar voor het nieuwe stelsel • is onze beleggingsportefeuille ingericht om ook in het nieuwe stelsel voldoende rendement te halen tegen beheerste risico's	Persoonlijk <ul style="list-style-type: none"> • is onze klantbediening verregaand gedigitaliseerd, én is er – indien gewenst – ruimte voor persoonlijk contact • verdiepen deelnemers zich in pensioen bij belangrijke life-events en maken zij bewuste keuzes • waarderen onze deelnemers onze informatiemiddelen en kanalen en is het vertrouwen in PME vergroot • zien en voelen werkgevers pensioen als een waardevol onderdeel van de arbeidsvoorwaarden en zien zij PME als een goede partner en dienstverlener
Duurzaam <ul style="list-style-type: none"> • wordt PME gezien als een betrokken aandeelhouder die bedrijven aanspreekt op negatieve impact op natuur of samenleving • wordt PME gezien als een duurzaam fonds en is de CO₂-uitstoot van onze portefeuille t.o.v. 2015 met 50% teruggebracht • is onze positieve impact beleggingsportefeuille gegroeid naar € 3 miljard • verloopt de verduurzaming van onze vastgoedportefeuille volgens de routekaart	Betaalbaar <ul style="list-style-type: none"> • hebben we de vastgestelde kaders toegepast en zijn de ambitie en premie voor pensioen in evenwicht • zijn onze kosten per beleggingscategorie nog steeds onder het gemiddelde (NL) marktconforme niveau • zijn onze kosten voor pensioenuitvoering verlaagd tot het gemiddelde niveau van onze peers

1 Verslag van het bestuur

1.1 Ontwikkelingen om ons heen

Voor iedereen geldt dat 2021 opnieuw een bewogen jaar was door de coronapandemie. Een jaar dat verdeeldheid in de samenleving bracht over zaken als lockdowns, een avondklok, vaccinaties, nieuwe virusvarianten en boosterprikken. Ondanks dat het coronavirus en de bijbehorende maatregelen aanhielden, legde 2021 pensioenfondsen geen windeieren. De nieuw ontwikkelde vaccins zorgden voor een geleidelijke heropening van de wereldeconomie en samen met de aanhoudende steunmaatregelen van de overheid zorgde dit voor een snel en krachtig herstel van de economie.

Helaas werd de wereld begin 2022 verrast door de Russische inval in Oekraïne. Een daad die wij scherp veroordelen. Wij zijn geschokt en bezorgd over het geweld dat we zien en de verwoestende impact die dit heeft op mensenlevens, de bedreiging voor de internationale veiligheid en de gevolgen voor de financiële markten. In hoofdstuk 8 'Vooruitblik' gaan wij in op de risico's en mogelijke gevolgen.

Ontwikkeling op de financiële markten in 2021

Het krachtige herstel van de economie in 2021 leidde tot een grote vraag naar producten, die vanwege afgeschaalde productiecapaciteit tijdens de lockdowns niet direct voorradig waren. Hierdoor ontstonden tekorten aan onder meer chips, grondstoffen, olie, maar ook aan arbeidskrachten. Dit resulteerde op verschillende markten tot flinke prijsstijgingen, hetgeen in 2021 leidde tot een oplopende inflatie.

Goede resultaten van bedrijven en de aantrekkende economie zorgden voor positieve aandelenmarkten. De economische groei en inflatie waren ook van invloed op de rente. Gedurende het jaar schommelde de rente, maar aan het einde van het jaar liep de rente – met het oplopen van de inflatieverwachtingen – op. De rente steeg behoorlijk in december. De Ultimate Forward Rate (UFR), die bepalend is voor de rentetermijnstructuur waarmee wij de waarde van onze verplichtingen berekenen, kwam uit op 1,5%. In paragraaf 4.1 'Beleggen' worden de ontwikkelingen op de financiële markten in 2021 en de resultaten daarvan voor onze beleggingsportefeuille verder toegelicht.

Overlijden Franswillem Briët

Op 26 december 2021 overleed onze oud-voorzitter Franswillem Briët. Franswillem was van 2011 tot en met 2019 bestuursvoorzitter van ons fonds. Als eerste onafhankelijk voorzitter speelde hij een belangrijke rol in de verdere professionalisering van ons fonds en het bestuur. Hij werd door ons zeer gewaardeerd door zijn persoonlijke betrokkenheid, zijn deskundigheid en collegialiteit.

1.2 Belangrijke bestuursbesluiten en activiteiten

Overgang pensioenadministratie naar TKP

Onze pensioenuitvoering (pensioenadministratie en de klantbediening) was tot en met 2021 uitbesteed aan MN. Na een uitgebreid traject besloten wij in november 2020 om de pensioenuitvoering per 1 januari 2022 onder te brengen bij TKP. Het jaar 2021 stond daarom voor ons in het teken van (besluitvorming over) de transitie.

Met TKP werd eerst een intentieverklaring gesloten en daarna een voorovereenkomst, waarin de concept pensioenbeheerovereenkomst alsook enkele bijlages zoals de verwerkersovereenkomst (per 1 april 2021) waren opgenomen. Op 8 juli 2021 werd de definitieve pensioenbeheerovereenkomst ondertekend in een fysieke bijeenkomst te Utrecht. De definitieve dienstencatalogus met SLA's en escrow-afspraken volgden later nog in 2021.

In het hele proces waren voor ons verschillende mijlpalen gedefinieerd op basis waarvan wij konden besluiten de transitie door te zetten of nog gebruik te maken van terugvalscenario's. Op 24 september 2021 besloten wij tot een definitieve 'go' op de transitie. Hiermee werd ook besloten om géén gebruik meer te maken van de algehele terugval (te weten continuering van de dienstverlening bij MN). Op 30 november 2021 besloten wij ook om géén gebruik te maken van (deel)terugvalplannen op kritische bedrijfsprocessen. Op maandag 3 januari 2022 startte de dienstverlening van TKP voor PME. De nieuwe website ging op 30 december 2021 al in de lucht. In paragraaf 7.5.2 (uitbesteding pensioenbeheer) wordt meer toelichting gegeven op de transitie in 2021.

Veranderingen in de relatie met MN

Eind 2021 droeg MN de uitvoering van het pensioenbeheer (pensioenadministratie en de klantbediening) en de financiële administratie van het fonds over aan onze nieuwe uitvoerder TKP. Naast alle transitiewerkzaamheden in 2021 voerde MN in 2021 ook de reguliere werkzaamheden voor het pensioenbeheer voor PME uit en werden nog afspraken gemaakt over de (overlopende) werkzaamheden die MN nog uitvoert in 2022, zoals de jaarverslaggeving over 2021.

Mede als gevolg van de overdracht van de werkzaamheden van PME naar TKP per 1 januari 2022 staat MN voor organisatorische veranderingen, waaronder ook verlies van arbeidsplaatsen. Een belangrijk risico dat bij aanvang van het jaar 2021 werd onderkend was het feit dat dit een negatieve invloed zou kunnen hebben op de prestaties van MN gedurende het jaar 2021. Wij constateren dat dit in geen geval aan de orde is geweest en we hebben dan ook grote waardering voor de wijze waarop MN en haar medewerkers in 2021 de reguliere werkzaamheden en de transitiewerkzaamheden heeft uitgevoerd.

Eind 2021 deden wij ook afstand van onze aandelen in de MN-organisatie en kwam een eind aan onze aandeelhoudersrelatie. De overeenkomst tussen PME en MN Vermogensbeheer is in 2021 vernieuwd, wij maakten meerjarige (tarief-) afspraken, op basis van een klant-leverancier relatie.

Belangrijke stappen voor een duurzaam pensioen

In juni 2021 namen wij een belangrijk besluit. PME besloot om, in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs, een belangrijke kapitaalstroom te verleggen van fossiele energie naar schone energie. Als eerste grote pensioenfonds verkochten wij alle beleggingen in de fossiele olie- en gas. Op 3 september 2021 maakten wij bekend dat alle beleggingen in bedrijven actief in de fossiele olie- en gaswinning verkocht waren. Het vrijgekomen vermogen gaan we beleggen in sectoren die de energietransitie mogelijk maken (zoals zonne-energie, windenergie, netbeheer en energieopslag) én ons dialoogprogramma gaat zich in het vervolg richten op de grootverbruikers van fossiele energie (in plaats van op de olie- en gassector). Omdat wij wisten dat dit besluit op veel reacties kon rekenen, is op onze [website](#) uitgebreide informatie te vinden over de achtergronden van dit besluit en de aanpak.

Ons besluit kan rekenen op draagvlak bij onze deelnemers. 67% van de deelnemers is het hier (zeer) mee eens, 18% is het (zeer) oneens met dit besluit. En 15% is neutraal. Dit weten we omdat we regelmatig onderzoek doen onder onze deelnemers en pensioengerechtigden naar maatschappelijk verantwoord beleggen. Eind 2020 en eind 2021 voerden wij eveneens onderzoek uit, de resultaten hiervan delen wij in dit jaarverslag (zie hoofdstuk 5 Duurzaam pensioen).

Ook hecht onze achterban waarde aan inspanningen om biodiversiteit te beschermen. In het laatste deelnemersonderzoek gaf 75% aan natuurbehoud en biodiversiteit een (heel) belangrijk thema te vinden. Biodiversiteitsverlies is, net als klimaatverandering, een systeemrisico. Het is daarom van belang dat wij de risico's voor PME beter in kaart brengen. Eind 2021 startten wij ook met een nieuw dialoogprogramma op het thema biodiversiteit.

Jaarlijks brengt de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) een rapportage uit waarin de 50 grootste Nederlandse pensioenfondsen worden beoordeeld op duurzaam en verantwoord beleggen. Wij handhaafden in 2021 in deze benchmark de derde plaats in de ranglijst, waarmee wij volgens VBDO al een aantal jaren behoren tot de top 3 van meest duurzame pensioenfondsen in Nederland.

In 2021 verkenden we verder samen met onze vastgoedbeheerder Syntrus Achmea Real Estate & Finance (SARE&F) mogelijke vastgoedprojecten met houtbouw (oftewel Cross Laminated Timber, CLT). Niet alleen stelt het investeren in houtbouw ons in staat om bij te dragen aan een gezonde leefomgeving, ook kunnen we hiermee helpen om het woningtekort in Nederland versneld op te lossen. Hout is als bouw materiaal beter voor het milieu. Anders dan fossiele bouwstoffen (beton, cement) is hout onuitputtelijk, omdat je het steeds opnieuw kunt aanplanten en oogsten. Hout is lichter en flexibeler, sneller en uiteindelijk goedkoper. Van productie tot gebruik is houtbouw op dit moment CO₂-vriendelijker dan alle andere bouwprocessen én hout slaat CO₂ op. Mensen blijken ook graag te wonen in houten woningen, vanwege het gevoel, de schoonheid, het binnenklimaat en de duurzaamheid. Onze zoektocht in 2021 naar houtbouwprojecten leidde op 16 februari 2022 tot het tekenen van een overeenkomst samen met SARE&F en de Gemeente Roosendaal

voor de herontwikkeling van een oud winkelpand in het centrum van Roosendaal naar 171 betaalbare, duurzame en levensloopbestendige woningen die grotendeels zullen bestaan uit hout (bio-based materialen).

ALM-studie

In 2021 voerden wij een ALM-studie uit. Voorafgaand aan het uitvoeren van de ALM-studie stelden wij in maart 2021 de uitgangspositie, het basisscenario, de stress-scenario's, de economische uitgangspunten en doelstellingen vast. In november 2021 werden de resultaten bekend en besproken in het algemeen bestuur. De resultaten bevestigden dat de allocatie en de mate van renteafdekking nog steeds passend zijn bij de risicohouding. Gevoeligheidsanalyses op economische uitgangspunten geven ook geen aanleiding om het lange termijn strategische beleid te heroverwegen. De strategische portefeuille is robuust voor een lage rente omgeving en robuuster dan de feitelijke mix (anno maart 2021) in verschillende klimaatpaden. Daarnaast geven de resultaten van de ALM geen aanleiding om de implementatie van de strategische asset allocatie 2025 te versnellen. Wij besloten daarom vast te houden aan het in gelijke tred ophogen van de renteafdekking en de returnportefeuille om het risico-rendementsprofiel ongeveer gelijk te houden, in lijn met de risicobereidheid. In paragraaf 4.1.5. is een uitgebreidere toelichting op de ALM-studie opgenomen.

Afloop VPL-regeling

Vanaf eind 2005 kende PME een voorziening voor de financiering van de overgangs-regeling VPL voor deelnemers geboren tot 1 januari 1973. In 2020 werd hiervoor voor het laatste jaar een premie geheven en eind 2020 liep de VPL-regeling af. Vanwege de beperkte financiële middelen was het niet mogelijk om de aanspraken voor alle resterende geboortejaren volledig (d.w.z. met een reglementaire correctiefactor van 85%) in te kopen. Op basis van de aanwezige financiële middelen in de voorziening besloten wij in maart 2021 om de VPL met een 63,54%-correctiefactor toe te kennen aan deelnemers geboren vanaf 1960 tot en met 1972. Alle betrokken deelnemers ontvingen hierover persoonlijk bericht. We evalueerden in 2021 het besluitvormingsproces rondom het jaarlijks toekennen van de VPL-aanspraken om lessen te trekken voor toekomstige besluitvorming.

Premiebeleid 2022 en verder

In 2021 is het premiebeleid opnieuw geëvalueerd. Hierbij betrof het bestuur ook de ambities uit het strategisch meerjarenplan 2020 – 2025, waarin meer evenwicht in de premie en de ambitie en het toegroeien naar een premiedekkingsgraad van 90% werden vastgelegd. Wij bespraken in het najaar van 2021 een doorkijk voor de jaren 2022 tot en met 2024 met hierin de gevolgen voor de premie en de opbouw met sociale partners. Omdat sociale partners in 2022 starten met gesprekken met de achterban over het nieuwe pensioenstelsel en de onderhandelingen over een nieuwe CAO ook in 2022 plaatsvinden, gaven sociale partners aan dat zij voor het jaar 2022 hechten aan rust en vertrouwen in de sector en dat stabiliteit in de premie en de opbouw hiervoor belangrijk zijn.

Wij besloten daarom eind 2021 om het verwachte rendement voor de premie-berekening voor het jaar 2022 op 1,57% te handhaven. We besloten verder om de premiedekkingsgraad in 2023 en 2024 te laten stijgen naar 85% respectievelijk 90%. Onze overweging hierbij is dat de premie al jaren ontoereikend is en dat met het treffen van maatregelen om de premiedekkingsgraad te verbeteren, het verlies op premie vermindert en daarmee de dekkingsgraad beter wordt beschermd. Dit draagt bij aan een beheerste, geleidelijke en evenwichtige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel en biedt ook eerder perspectief op indexatie.

Voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel

Het jaar 2021 gebruikten wij ter voorbereiding en oriëntatie op (besluitvorming over) het nieuwe pensioenstelsel, waarbij het hele jaar speciale aandacht uitging naar het delen van kennis over het nieuwe stelsel in het bestuur, met het verantwoordings-orgaan en met sociale partners. De eerste weken van het jaar stonden in het teken van het bestuderen van de internetconsultatie Wet toekomst pensioenen. Samen met PMT, MN en BPF Koopvaardij stelden wij een [reactie](#) op. Met betrekking tot het transitie-FTK maakten wij samen met de Pensioenfederatie, de andere grote pensioenfondsen, het Ministerie van SZW en DNB scenario-analyses om een transitie-FTK zonder onnodige kortingen vorm te geven. In februari spraken wij hierover met de toenmalige Minister Wouter Koolmees en de top van DNB.

Ook betrokken wij al deelnemers, slapers en gepensioneerden in deze fase van oriëntatie op het nieuwe stelsel. In de zomer hielden wij interviews met 22 actieve

deelnemers, slapers en gepensioneerden over onderdelen van het nieuwe pensioenstelsel en kenmerken van de toekomstige pensioenregelingen.

Daarnaast voerden wij in het vierde kwartaal 2021 een groot risicobereidheids-onderzoek uit onder deelnemers en pensioengerechtigden. Van de bijna 162.000 geselecteerde deelnemers van PME, deden ruim 17.000 mensen mee aan het onderzoek. Hieruit bleek onder meer een gemiddelde bereidheid om risico te nemen met het beleggen met pensioengeld. Op een schaal van 10 kwam er een gemiddelde score van 4,8 uit. Jongeren zijn meer bereid om een hoger risico te nemen dan ouderen. Mannen willen meer risico nemen dan vrouwen. En mensen met een hoger inkomen zijn bereid meer risico te nemen ten opzichte van mensen met een minder hoog inkomen. Een relatief kleine groep mensen (5%) vindt dat we helemaal geen risico mogen nemen met pensioengeld. Van de pensioengerechtigden heeft 7% deze mening, bij werknemers is dat 3%. Er kwam geen duidelijke voorkeur uit het onderzoek naar voren voor een vaste of een variabele pensioenuitkering. Iets meer mensen heeft liever een zo stabiel mogelijk pensioen in plaats van een variabel pensioen. Jongeren kiezen wat vaker voor variabel, ouderen wat meer voor vast. Ongeveer de helft van de deelnemers aan het onderzoek wil graag zelf het beleggingsrisico bepalen. De andere helft laat dit liever aan het pensioenfonds over. Ongeveer één op de vijf mensen zegt dat ze een fors lager pensioen niet te kunnen opvangen. Pensioengerechtigden geven dit vaker aan dan jongere mensen.

In 2021 startte wij ook de gesprekken met TKP en MN over de uitwerking van het nieuwe pensioenstelsel op hun organisatie en systemen. Hierbij is, onder andere, ingegaan op de samenwerking, globale planning met tijdslots, de kosten en de communicatie in en over het nieuwe stelsel. Ook zijn er voorbereidingen gestart samen met de sector én DNB om een normenkader voor datakwaliteit te ontwikkelen. Dit om het correct invaren naar het nieuwe stelsel te bevorderen.

Aan het einde van het jaar besloten wij, in aanloop naar de volgende fase van het project, de besluitvormingsfase, tot versterking van het projectmanagement en -organisatie.

Wisselingen in het bestuur

In 2021 waren er veel wijzigingen in onze bestuurssamenstelling. Roos Vermeij trad in februari 2021 af als uitvoerend bestuurder pensioenbeleid en -communicatie. Op 1 juli 2021 eindigde het bestuurslidmaatschap van Lex Raadgever en Wouter Vlasblom. En in 2021 werd ook duidelijk dat niet-uitvoerend bestuurder Willem van Houwelingen niet meer terug zou keren in het bestuur. Wij hebben Roos, Lex, Wouter en Willem in 2021 ieder op een eigen passende wijze bedankt voor hun bijdragen in het bestuur van PME.

Alle vacatures in het bestuur werden in 2021 ook weer ingevuld. Peggy Wilson (per 6 juli 2021), Rik Grutters (per 1 juli 2021) en Fridoline van Binsbergen (per 20 augustus 2021) werden als niet-uitvoerend bestuurders benoemd. Met de aanstelling van Alae Laghrich als uitvoerend bestuurder met de portefeuille Risicomanagement, IT, Governance, Compliance, Financiën en bedrijfsvoering (CFRO), per 1 januari 2022 is ook het uitvoerend bestuur weer compleet.

Per 31 december 2021 eindigde het sleutelfunctiehouderschap interne audit van Conchita Mulder. Wij zijn haar dankbaar voor de manier waarop zij deze nieuwe functie in de afgelopen jaren vorm heeft gegeven bij PME. Zij is inmiddels opgevolgd door Trudy van der Kloet.

1.3 Vooruitblik

Het jaar 2022 is het jaar waarin de transitie naar TKP volledig wordt afgerond. Wij houden rekening met een tijdelijke terugval in het niveau van onze dienstverlening, maar vertrouwen er op heel snel weer op het gewenste niveau terug te zijn. Daarnaast maken we ons op voor besluitvorming over (onderdelen van het) nieuwe pensioenstelsel. Samen met sociale partners beoordelen wij de definitieve wetgeving en bespreken wij de uitkomsten van het risicobereidheidsonderzoek en andere analyses die wij maken. Wij blijven ook in 2022 stappen zetten in het leveren van een bijdrage aan een meer duurzame wereld. Verder besteden we in 2022 extra veel aandacht in het vergroten van onze kennis en bewustwording van cyberberrisico's. In hoofdstuk 8 is een uitgebreide vooruitblik gegeven op onze werkzaamheden in 2022 en hoe wij omgaan met de ontwikkelingen om ons heen, zoals de hoge inflatie en de oorlog in Oekraïne.

2 Financiële positie

2.1 Pensioenen blijven gelijk in 2022

Onze dekkingsgraad is in 2021 gestegen naar 108,3%. Dit betekent dat de pensioenen in 2022 gelijk blijven. Gezien de uitzonderlijke economische situatie verlengde minister Wiersma de – eind 2019 geïntroduceerde – vrijstellingsregeling met een jaar. Wij maakten twee jaar achter elkaar gebruik van deze regeling. Omdat de actuele dekkingsgraad eind 2021 hoger is dan 104,3% hoeven wij eind 2021 geen gebruik te maken van de vrijstellingsregeling.

Omdat op 1 januari 2022 geen toeslag mogelijk is, bedraagt de toeslagachterstand ten opzichte van de toeslagambitie voor deelnemers inmiddels 25,37% en voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden 21,03%. Hierin zijn de verlagingen uit 2012 en 2013 van 5,1% respectievelijk 0,5% voor iedereen niet inbegrepen. Tot 2016 was de toeslagambitie voor deelnemers gelijk aan de loonindex, vanaf 2016 is de ambitie gelijk aan die van de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, namelijk de prijsindex. Sinds de crisis in 2008 hebben wij de pensioenen niet kunnen laten meegroeien met de prijzen. Wij willen daarom zo snel mogelijk over stappen op een nieuwe pensioenregeling in het nieuwe pensioenstelsel, omdat het indexatieperspectief dan groter wordt.

2.2 Dekkingsgraad

2.2.1 Totaal vermogen / totaal verplichtingen = dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad is de financiële graadmeter van een pensioenfonds. Het is de verhouding tussen het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen van een fonds.

De waarde van de verplichtingen – berekend op basis van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur (RTS) – is het bedrag dat wij nu in kas moeten hebben om de toegezegde pensioenen nu en in de toekomst te kunnen uitkeren. Voor beleidsbeslissingen over de renteafdekking of bij collectieve waardeoverdrachten is deze dekkingsgraad een belangrijke graadmeter. De actuele dekkingsgraad is 108,3% op 31 december 2020 (31 december 2020: 97,6%).

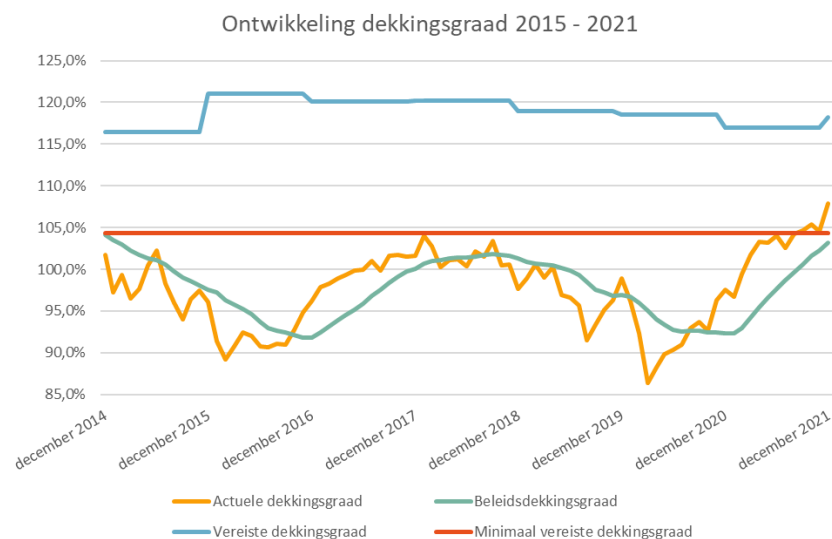
2.2.2 Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden per maand-einde over de laatste twaalf maanden. Deze beleidsdekkingsgraad is leidend bij verschillende beleidsbeslissingen, zoals voor het wel of niet uitvoeren van individuele waardeoverdrachten of voor de bepaling of de buffers van het pensioenfonds voldoende zijn. De beleidsdekkingsgraad steeg van 92,3% eind 2020 naar 103,2% eind 2021. Sinds oktober 2021 worden weer individuele waardeoverdrachten uitgevoerd.

2.2.3 Reële dekkingsgraad

Naast de actuele dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad kent een pensioenfonds ook nog een reële dekkingsgraad. De reële dekkingsgraad geeft aan of een pensioenfonds in de toekomst de pensioenen kan verhogen op basis van een verwachte prijsindex. De verhoging is bedoeld om de koopkracht van de pensioenen te behouden. Een reële dekkingsgraad van 100% betekent dat een fonds voldoende middelen heeft om de nominale pensioenen te kunnen verhogen met de verwachte prijsindex. De reële dekkingsgraad van PME eind 2021 bedraagt 83,6% (2020: 75,7%).

2.2.4 Ontwikkeling dekkingsgraad 2015 - 2021

Reservetekort: Onze beleidsdekkingsgraad is sinds 1 januari 2015 ook lager dan de vereiste dekkingsgraad. Op 31 december 2021 is de vereiste dekkingsgraad 118,2%. Daarmee is sprake van een reservetekort. Vanaf 2015 stellen wij daarom jaarlijks een herstelplan op. Hierin staat hoe wij verwachten binnen een periode van tien jaar op het niveau van de vereiste dekkingsgraad te komen. Zolang sprake is van een reservetekort, wordt het herstelplan jaarlijks geactualiseerd.

Dekkingstekort: Sinds 31 december 2014 is onze beleidsdekkingsgraad ook lager dan de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,3%. Daarmee is sprake van een dekkingsstekort. Omdat onze beleidsdekkingsgraad eind 2021 nog steeds lager is dan 104,3%, hadden wij in 2022 op grond van de regels in de Pensioenwet de pensioenen moeten verlagen. Maar omdat de actuele dekkingsgraad eind 2021 hoger is dan 104,3% is een verlaging niet nodig.

Actualisatie van het herstelplan: Omdat eind 2020 sprake was van een dekkings- en reservetekort hebben wij vóór 1 april 2021 een geactualiseerd herstelplan ingediend bij de toezichthouder, DNB. Uit dit herstelplan blijkt dat wij binnen de gestelde maximale termijn van tien jaar beschikken over de vereiste dekkingsgraad. Wij rekenen in het herstelplan met de maximale wettelijk toegestane rendementsparameters. Omdat wij eind 2020 gebruik maakten van de – in paragraaf 2.1 genoemde – vrijstellingsregeling toonde PME bij het indienen van het herstelplan aan dat het gebruikmaken van de vrijstellingsregeling – naar het oordeel van het bestuur – evenwichtig was. Bij het besluit om gebruik te maken van deze regeling werden de effecten hiervan voor de verschillende groepen in kaart gebracht. Op basis hiervan stelden wij vast dat verlagen van de pensioenen in 2021 niet noodzakelijk was en dat het gebruikmaken van de vrijstellingsregeling voldoende evenwichtig was. Ook de actuariële sleutelfunctiehouder bevestigde dat wij voldoende met de belangen van alle betrokkenen rekening hadden gehouden. Het verantwoordingsorgaan adviseerde eveneens positief. DNB beoordeelde het herstelplan als concreet en haalbaar en stemde met het plan in.

Aangezien eind 2021 de dekkingsgraad nog steeds onder het vereiste niveau van 118,2% ligt, is in maart 2022 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB.

2.2.5 Analyse dekkingsgraadontwikkeling 2015¹ – 2021

Onze dekkingsgraad is in de afgelopen zeven jaar onder het minimaal vereist vermogen van 104,3% gebleven. Op 31 december 2014 was de actuele dekkingsgraad 101,7% en de beleidsdekkingsgraad 104,1%. Wij zijn er niet in geslaagd om in de periode tot 2022 voldoende te herstellen en een beleidsdekkingsgraad van 104,3% te behalen.

In de volgende tabel laten wij zien hoe verschillende factoren de actuele dekkingsgraad van PME positief en negatief in de afgelopen zeven jaar hebben beïnvloed. Daaruit volgt dat de dekkingsgraad in deze zeven jaar met 6,6 procentpunt van 101,7% naar 108,3% is gestegen en dat de rente en het rendement de grootste invloed op de ontwikkeling van de dekkingsgraad hebben. Alle factoren worden daarna toegelicht.

	premie	uitkering	toeslag/ verlaging	rente	rende- ment matching	rende- ment return	overig	totaal
2015	- 0,4%	- 0,1%	0,0%	- 5,9%	- 1,0%	2,0%	- 0,2%	- 5,6%
2016	- 0,2%	- 0,2%	0,0%	- 8,4%	4,2%	5,0%	- 0,3%	0,1%
2017	- 0,5%	- 0,1%	0,0%	1,3%	- 1,3%	5,9%	0,1%	5,4%
2018	- 0,5%	0,0%	0,0%	- 4,3%	1,3%	- 2,1%	1,7%	- 3,9%
2019	- 0,5%	- 0,1%	0,0%	- 14,2%	7,0%	9,0%	- 0,1%	1,2%
2020	- 1,1%	- 0,1%	0,0%	- 11,8%	5,7%	4,2%	1,8%	- 1,3%
2021	- 1,0%	- 0,1%	0,0%	7,5%	- 3,3%	7,4%	0,2%	10,7%
totaal	- 4,2%	- 0,6%	0,0%	- 35,8%	12,6%	31,4%	3,2%	6,6%

Premie: Op de inkoop van pensioenaanspraken is over de afgelopen zeven jaar jaarlijks verlies geleden. De premiedekkingsgraad van PME voor de pensioenopbouw in 2021 bedraagt 69%. Bij een premiedekkingsgraad van 100% of meer is de feitelijke premie voldoende om de pensioenopbouw te financieren. In 2021 had de premie

¹ Op 1 januari 2015 werd het huidige financiële toetsingskader ingevoerd en in de wetgeving vastgelegd.

een negatief effect van 1 procentpunt op de dekkingsgraad. Over de hele periode is dat 4,2 procentpunt (negatieve impact).

Eind juni 2020 besloten wij in het premiebeleid vanaf het jaar 2021 het verwachte rendement voor de premieberekening gelijk te stellen aan het maximale verwachte rendement (zoals vastgelegd in artikel 23a Besluit ftk, peildatum 30 september 2020), verminderd met een prudentieafslag van 10 basispunten.

De feitelijke premie van de verplichte regeling bedroeg in 2021 27,59% van de pensioengrondslag (2020: 22,7%) en de pensioenopbouw voor ouderdomspensioen 1,815% van de pensioengrondslag (2020: 1,875%).

De gedempte kostendekkende premie bedroeg in 2021 27,59%. Deze premie voldoet aan de wettelijke eisen. De pensioenopbouw is in 2021 ingekocht tegen de lage rente van begin 2021 (0,20%), terwijl in de premievaststelling in 2021 is uitgegaan van een gedempte kostendekkende premie op basis van een verwacht lange termijn reële rendement van 1,57%, rekening houdend met de prijsinflatie.

In 2021 is het premiebeleid opnieuw geëvalueerd. Hierbij betrokken wij ook de ambities uit het strategisch meerjarenplan 2020 – 2025, waarin meer evenwicht in de premie en de ambitie en het toegroeien naar een premiedekkingsgraad van 90% werden vastgelegd. Wij bespraken eind 2021 een doorkijk voor de jaren 2022 tot en met 2024 met hierin de gevolgen voor de premie en de opbouw met sociale partners. Omdat sociale partners in 2022 starten met gesprekken met de achterban over het nieuwe pensioenstelsel en de onderhandelingen over een nieuwe CAO ook in 2022 plaatsvinden, gaven sociale partners aan dat zij voor het jaar 2022 hechten aan rust en vertrouwen in de sector en dat stabiliteit in de premie en de opbouw hiervoor belangrijk zijn.

Wij besloten eind 2021 om het verwachte rendement voor de premieberekening voor het jaar 2022 op 1,57% te handhaven. Wij besloten verder om de premiedekkingsgraad in 2023 en 2024 te laten stijgen naar 85% respectievelijk 90%. Overweging hierbij is dat de premie al jaren ontoereikend is en dat het treffen van maatregelen om de premiedekkingsgraad te verbeteren, het verlies op premie vermindert en daarmee

de dekkingsgraad beter beschermt. Dit draagt bij aan een beheerste, geleidelijke en evenwichtige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel en biedt eerder perspectief op indexatie.

Uitkering: Bij een dekkingsgraad lager dan 100% heeft het uitbetalen van de uitkeringen een negatief effect op de dekkingsgraad. Bij een dekkingsgraad hoger dan 100% is er een positief effect. Omdat de dekkingsgraad in de afgelopen zeven jaar vrijwel de gehele periode onder de 100% lag, heeft het betalen van de pensioen-uitkeringen over de hele periode een negatief effect op de financiële positie gehad.

Toeslagverlening / verlaging: Vanwege de financiële positie van het fonds hebben wij de afgelopen jaren de pensioenen niet kunnen verhogen (indexatie / toeslagverlening). In de afgelopen zeven jaar zijn de pensioenen ook niet verlaagd.

Rente: De negatieve impact van de rentetermijnstructuur (RTS) op de dekkingsgraad is in de afgelopen jaren fors, te weten 35,8 procentpunt. De marktrente is gedurende deze zeven jaar gedaald van 1,93% (eind 2014) naar 0,57% (eind 2021), waardoor meer geld nodig is voor de (toekomstige) pensioenen.

De RTS wordt bepaald door de marktrente en de ultimate forward rate (de UFR, de op lange termijn verwachte rente, die eind 2021 ongeveer 1,5% is).

Rendement matchingportefeuille: De matchingportefeuille heeft in de afgelopen zeven jaar een positieve impact op de financiële positie van PME gehad. Dit zorgde voor een stijging van de dekkingsgraad met 11,4 procentpunt. Met de matchingsportefeuille – gericht op het realiseren van het rendement nodig voor de pensioenverplichtingen – wordt onder meer het renterisico (deels) afgedekt. Dit gebeurt met obligaties, derivaten en geldmarktinstrumenten die op basis van de marktrente zijn gewaardeerd. Omdat de marktrente daalde, is op de renteafdekking een positief resultaat behaald. In 2021 heeft de matchingportefeuille een negatief rendement van 9,5% behaald. Dit leidt tot een daling van de dekkingsgraad van 3,3 procentpunt.

Rendement returnportefeuille: De returnportefeuille heeft in de afgelopen zeven jaar een positieve impact op de financiële positie van PME gehad. Dit leidde tot een

stijging van de dekkingsgraad met 32,6 procentpunt. Het doel van de returnportefeuille is om gemiddeld ten minste extra rendement van 3% te behalen bovenop de stijging van de waarde van de toekomstige pensioenverplichtingen. In 2021 heeft de returnportefeuille een positief rendement van 17,0% behaald. Dit leidt tot een stijging van de dekkingsgraad van 7,4 procentpunt.

Overig: De overige mutaties bestaan uit wijzigingen van grondslagen en methoden voor de berekening van de voorziening voor de pensioenverplichtingen, individuele waardeoverdrachten en overige oorzaken. Deze mutaties hebben per saldo de afgelopen zeven jaar een positieve invloed op de dekkingsgraad van 3,3 procentpunt. De grootste positieve effecten in 2018 en 2020, betreffen de overgang op de Prognose-tafel AG2018 (1,0 procentpunt) respectievelijk de AG2020 (2,1 procentpunt) en de toevoeging van de middelen uit het premie-egalisatiedepot (0,3 procentpunt) in 2018.

2.3 Indexatieperspectief in komende jaren

Onze dekkingsgraad is in 2021 gestegen en dat is goed nieuws. Heel lang is de dekkingsgraad te laag geweest, zo laag dat we volgens de regels in 2020 en 2021 de pensioenen hadden moeten verlagen. Door gebruik te maken van de vrijstellingsregeling, wegens bijzonder economische omstandigheden, is dit niet geëffectueerd.

Onderdeel van de nieuwe wetgeving rondom het nieuwe pensioenstelsel is een versoepeling van de regels voor het verlagen en verhogen van de pensioenen tot het moment van de echte overstap naar het nieuwe pensioenstelsel. Nu de dekkingsgraden bij pensioenfondsen weer stijgen, neemt de roep om indexatie van de pensioenen begrijpelijkerwijs ook weer toe. Volgens de huidige regels mag een pensioenfonds bij een beleidsdekkingsgraad van 110% gedeeltelijk weer indexeren. In de concept wetgeving rondom het nieuwe pensioenstelsel kunnen pensioenfondsen in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel al verhogen als de beleidsdekkingsgraad 105% is. De behandeling van deze wet in de Tweede en Eerste Kamer heeft vanwege de lange kabinetsformatie echter vertraging opgelopen.

Onze actuele dekkingsgraad is eind 2021 wel hoger dan 105%, maar er was nog geen beleidsdekkingsgraad van meer dan 105%. Aan het einde van het eerste kwartaal 2022 werd deze beleidsdekkingsgraad wel bereikt. Zodra het verantwoord kan,

willen we niets liever dan de pensioenen verhogen. Een besluit daartoe moet aan allerlei voorwaarden voldoen en we moeten rekening houden met verschillende toekomstige ontwikkelingen.

DNB besloot namelijk in 2020 om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren, waarmee de invloed van de nieuwe (lagere) UFR wordt gespreid. In 2021 is de eerste stap genomen in de overgang naar de nieuwe UFR. De eerste stap naar de nieuwe UFR had in 2021 een negatief effect op de dekkingsgraad van 0,9 procentpunt. In januari 2022 werd de volgende stap gezet en we weten dat we deze stappen in 2023 en 2024 ook nog moeten zetten. Het totale effect over 2022 t/m 2024 hiervan is naar verwachting een daling van de dekkingsgraad van circa 3 procentpunt.

Daarnaast weten we dat over niet al te lange tijd het nieuwe pensioenstelsel ingaat, waarbij het totale vermogen van het pensioenfonds verdeeld gaat worden over alle deelnemers bij het pensioenfonds (ook de pensioengerechtigden). Iedereen heeft daarna een eigen aandeel in het pensioenvermogen van het fonds, oftewel een eigen pensioenpot. Voor het eerlijk verdelen van het vermogen over al die persoonlijke pensioenpotten is een bepaalde invaardekkingsgraad nodig. Dit is de dekkingsgraad waarbij het fonds kan invaren in het nieuwe pensioenstelsel zonder daarbij de pensioenen te hoeven te verlagen. Die invaardekkingsgraad is per pensioenfonds verschillend en is afhankelijk van de afspraken die sociale partners in de sector maken over de nieuwe pensioenregeling, over het aanhouden en vullen van een solidariteitsreserve en over compensatiemaatregelen voor bepaalde groepen. Die invaardekkingsgraad ligt ergens tussen de 95% en 110%.

Wij gaan we in 2022 goed in gesprek met sociale partners en ondersteunen hen met analyses en berekeningen, zodat zij tijdig en overwogen keuzes kunnen maken. Wij hopen dat we eind 2022 meer weten. Bijvoorbeeld wanneer in onze sector de nieuwe pensioenregeling ingaat, of en wanneer er ingevaren wordt, hoe solidariteit in het fonds wordt vormgegeven, wie waarvoor gecompenseerd wordt en wat dan de benodigde invaardekkingsgraad is. Als het economische tij ons dan ook goed gezind blijft, dan kunnen we eind 2022 opnieuw de balans opmaken.

3 Goed pensioen

Wij zijn er van overtuigd dat je een goed pensioen het beste samen en solidair regelt. PME is van werkgevers en werknemers in de bedrijfstak, die samen de kosten en risico's delen van hun pensioen. Daardoor is iedereen beter af.

Waar wetten en regels een goed pensioen in de weg staan, zetten we ons in voor verbetering. Dat doen we zoveel mogelijk samen met andere pensioenfondsen én met de sociale partners.

3.1 Samen en solidair

3.1.1 Consultatie Wet Toekomst Pensioenen

De houdbaarheid van het Nederlandse pensioenstelsel is in de laatste tien jaar steeds meer onder druk komen te staan, onder meer als gevolg van de lage rente, flexibilisering van de arbeidsmarkt, stijging van de levensverwachting, verhoging van de AOW-leeftijd in relatie tot zware beroepen en een afbrokkelend draagvlak voor de doorsneesystematiek. Na tien jaar van verschillende verkenningen, onderzoeken en discussies om het pensioenstelsel te moderniseren, sloten het kabinet en sociale partners in 2019 een pensioenakkoord. Eind 2020 werd de Wet Toekomst Pensioenen door minister Koolmees via internet aangeboden ter consultatie.

Er is ons alles aan gelegen dat er ook in de toekomst een gedegen pensioenstelsel is voor alle deelnemers en pensioengerechtigden. Daarnaast willen we dat de overgang naar het nieuwe stelsel soepel verloopt. Vanuit dit perspectief hebben wij het consultatiedocument van de Wet toekomst pensioenen, samen met onze uitvoerder MN en collega pensioenfondsen PMT en Bpf Koopvaardij, kritisch beoordeeld. Onze gezamenlijke reactie is ingediend op de website van de overheid.

Wij steunen de doelen die met het wetsvoorstel worden beoogd en we vinden het positief dat hiermee een volgende stap wordt gezet richting het toekomstbestendig

maken van het pensioenstelsel. Wij beoordeelden het conceptwetsvoorstel op de criteria 'collectief en solidair', evenwichtig, deelnemersgericht, uitvoerbaar en uitlegbaar. Een samenvatting van onze reactie publiceerden wij op onze [website](#).

De belangrijkste hervorming in het pensioenstelsel is dat vanaf (uiterlijk) 1 januari 2027 het niet meer mogelijk is om pensioen op te bouwen op basis van een toegezegde uitkering. In het nieuwe pensioenstelsel hebben pensioenregelingen het karakter van een collectieve premiereregeling met individuele vermogensopbouw. Op basis van het opgebouwde vermogen wordt bij pensionering een pensioen 'ingekocht'.

Wij staan de komende jaren voor de opdracht om enerzijds sociale partners optimaal te faciliteren in de keuzes die zij moeten maken, waarbij eveneens de expertise van PME en de belangen en behoeften van werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden ingebracht worden. In 2021 werden door ons daarom al verschillende kennissessies over de verschillende onderdelen van de nieuwe wet georganiseerd voor sociale partners en bespraken wij met hen het door ons gewenste tijdpad.

Daarnaast zullen wij ons samen met onze uitvoerders moeten gaan voorbereiden op de implementatie van en de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel. Deze transitie zal veel vragen van ons eigen verandervermogen en van de uitvoerders op het gebied van pensioenadministratie, communicatie, klantbediening en vermogensbeheer.

3.1.2 Uitvoering pensioenovereenkomst tussen sociale partners in de metaal en technologische industrie

Sociale partners in de sector bereikten eind 2020 een akkoord over een aanpassing van premie en opbouw van de pensioenregeling in 2021 en 2022, als onderdeel van de driejarige uitvoeringsovereenkomst 2020-2022.

Onderdeel van dit akkoord betrof de verhoging van de pensioenpremie van 22,7% (2020) naar 27,59% (2021) en naar 27,98% (2022). Deze premieverhoging komt volledig voor rekening van de werkgever. Verder werd afgesproken dat het opbouwpercentage verlaagd werd van 1,875% (2020) naar 1,815% (2021).

Wij besloten eind 2020, na advies van het verantwoordingsorgaan, de opdracht te aanvaarden. Afsproken werd dat wij in 2021 opnieuw in overleg zou treden met sociale partners over de hoogte van de premie en de opbouw voor het jaar 2022, zodra meer bekend was over de financiële parameters en het premiebeleid voor het jaar 2022.

In het najaar van 2021 informeerden wij sociale partners over het voorgenomen premiebeleid voor de komende jaren. Een doorkijk voor de jaren 2022 tot en met 2024 met hierin de gevolgen voor de premie en de opbouw werden eind 2021 door ons met sociale partners besproken. Omdat sociale partners in 2022 starten met gesprekken met de achterban over het nieuwe pensioenstelsel en de onderhandelingen over een nieuwe CAO ook in 2022 plaatsvinden, gaven sociale partners aan dat zij voor het jaar 2022 hechten aan rust en vertrouwen in de sector en dat stabiliteit in de premie en de opbouw hiervoor belangrijk zijn. De argumenten van sociale partners wogen wij mee in de definitieve besluitvorming. Wij besloten daarom om voor het jaar 2022 geen extra aanpassingen te doen in de premie en opbouw, dan die al door sociale partners waren overeengekomen.

3.1.3 Samen staan we sterker

Wij werken op vele vlakken samen met andere partijen. Wij zijn een actief lid van de Pensioenfederatie, de overkoepelende belangenbehartiger van bijna alle Nederlandse pensioenfondsen. De Pensioenfederatie vertegenwoordigt ongeveer 189 pensioenfondsen en de belangen van in totaal 5,9 miljoen deelnemers, 3,6 miljoen pensioengerechtigden en 9,7 miljoen gewezen deelnemers. De pensioenfondsen die aangesloten zijn bij de Pensioenfederatie beheren samen circa € 1.700 miljard euro. Wij hebben zitting in verschillende commissies en werkgroepen van de Pensioenfederatie.

Verder hebben wij veelvuldig contact met andere grote pensioenfondsen, zoals ABP, PFZW, BPF Bouw en PMT. Informatie en kennis worden uitgewisseld en indien gewenst met anderen gedeeld. In 2021 is onder meer samengewerkt om te reageren op de consultatiewetgeving voor het toekomstige pensioenstelsel en de vormgeving van lagere regelgeving.

Van oudsher werken wij veel samen met PMT. Over het pensioenbeleid vindt regelmatig afstemming plaats. Tot 2021 werkten PME en PMT intensief samen bij de monitoring van de IT-vernieuwingsprogramma's van MN. Vanwege ons vertrek bij MN per 1 januari 2022 met het pensioenbeheer, was dit in 2021 niet meer relevant. Wel werkten wij samen met PMT bij de aanpak tot het verbeteren van het integraal risicomanagement bij beide fondsen en de uitvoerder MN. Dit gezamenlijke project werd medio 2021 afgerond.

Wij zijn deelnemer van Eumedion, de Nederlandse belangenbehartiger van institutionele beleggers. We trekken in dat verband gezamenlijk op met andere Nederlandse institutionele beleggers om invloed uit te kunnen oefenen tijdens de Algemene Vergaderingen van Aandeelhouders (AVA's) van Nederlandse beursgenoteerde bedrijven. De belangrijkste doelstelling van Eumedion is de bevordering van goed ondernemingsbestuur en duurzaamheidsbeleid bij Nederlandse beursvennootschappen, en de bevordering van betrokken en verantwoord aandeelhouderschap. Wij waren in 2021 vertegenwoordigd in de beleggingscommissie van Eumedion. Vanuit die rol leidde PME in Eumedion-verband de dialoog met telecombedrijf KPN.

Wij zijn ook lid van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) als uiting van steun aan de vereniging die zich actief inzet om verantwoord beleggen en verantwoord ondernemen te stimuleren. Lidmaatschap van VBDO geeft ook toegang tot een breed netwerk van financiële instellingen en maatschappelijke organisaties binnen het platform van de VBDO, hierin wordt kennis en ervaring uitgewisseld op thema's die ook voor ons belangrijk zijn. Eind oktober heeft PME binnen het platformoverleg van VBDO de uitsluiting van olie en gas toegelicht.

Wij hebben de overtuiging dat een goed pensioen meer waard is in een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is. Om hieraan een bijdrage te kunnen leveren werken wij op nationaal en internationaal niveau samen met organisaties die dit ook nastreven. Zo zijn wij sinds 2006 ondertekenaar van de Principles for Responsible Investment (PRI). In ons beleggingsbeleid worden de [zes principes van PRI](#) gehanteerd. In lijn met de PRI sluiten wij in ons beleggingsbeleid aan bij verschillende internationale verbanden en richtlijnen, zoals United Nations Principles for Responsible Investment (UN PRI), United Nations Global Compact, OESO-

richtlijnen voor Multinationale ondernemingen (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), International Corporate Governance Network (ICGN) en kernstandaarden International Labour Organisation (ILO).

Wij participeren ook in het internationale samenwerkingsverband Climate Action 100+, dat in december 2017 werd gelanceerd op de One Planet Summit, georganiseerd door de Franse regering. Sindsdien is Climate Action 100+ uitgegroeid tot een belangrijk initiatief voor aandeelhoudersbetrokkenheid op het gebied van klimaatverandering en bestaat het inmiddels uit 617 beleggers (samen goed voor meer dan \$ 60.000 miljard belegd vermogen), die gezamenlijk optrekken om in gesprek te gaan met de top 100(+) ondernemingen die de meeste CO₂ uitstoten. Inmiddels wordt via de dialoog aan 167 focusbedrijven gevraagd:

- het risico van klimaatverandering stevig te verankeren in bestuursprocessen,
- CO₂-emissies terug te dringen in lijn met de doelstelling van het Klimaatakkoord van Parijs en
- te rapporteren volgens het TCFD-raamwerk (Taskforce Climate-related Financial Disclosure).

Wij voeren samen met andere aandeelhouders binnen het Platform Living Wage Financials (PLWF) gesprekken met ondernemingen in de textielsector en de agrarische sector om hun werknemers in lagelonenlanden een leefbaar loon te betalen. Door samen op te trekken met andere aandeelhouders, en door met alle grote bedrijven in de sector het gesprek aan te gaan, vergroten we de kans op verbetering. In paragraaf 5.7.2 is een uitgebreidere toelichting opgenomen op de activiteiten en resultaten van PLWF.

Wij speelden een actieve rol bij de totstandkoming van het – op 20 december 2018 ondertekende – IMVB-convenant, waarin pensioenfondsen, NGO's, vakbonden en de overheid samenwerken om verantwoord beleggen te stimuleren en de risico's op misstanden in de productieketen van bedrijven waarin zij beleggen te verkleinen. Wij zetten ons ook in om onze kennis en ervaring met anderen te delen. De monitoringscommissie publiceerde in december 2021 de tweede monitoringsrapportage en concludeerde dat er wel voortgang is geboekt, maar dat deze nog niet voldoende is om alle relevante doelstellingen te kunnen behalen. Er moet een eindsprint worden ingezet om een effectieve en efficiënte samenwerking voor elkaar te krijgen ten

aanzien van het delen van kennis, inzichten en netwerken. Uit de individuele terugkoppeling van de monitoringscommissie blijkt dat wij de doelstelling, om voor het einde van 2021 te voldoen aan alle subindicatoren van de hoofdindicator 'Beleid', tijdig hebben gerealiseerd. Onze aandachtspunten hebben betrekking op het aanbieden van herstel en verhaal, dit betreft een algemeen aandachtspunt voor de gehele sector, en het verschaffen van transparantie over de voortgang van de gevoerde engagementgesprekken. Beide punten zijn onder onze aandacht en worden in 2022 meegenomen in het proces om tot een volledige implementatie van het IMVB-convenant te komen.

Met enige regelmaat krijgen wij ad-hoc verzoeken om brieven of verklaringen vanuit groepen beleggers aan ondernemingen te ondersteunen. Wij beoordelen deze verzoeken individueel, en kijken daarbij of de oproep past binnen onze uitgangspunten en overtuigingen.

Wij zijn het fundamenteel niet eens met de regelgeving dat het fonds btw moet betalen over de pensioen- en vermogensbeheerdiensten. Niet alle pensioenfondsen hebben deze verplichting, waardoor er ongelijkheid is tussen de deelnemers van de verschillende fondsen. Wij blijven ons – samen met de Pensioenfederatie en een aantal andere pensioenfondsen – daarom inspannen om de btw niet ten laste te laten komen van de pensioenen van onze deelnemers. Onze lobby activiteiten bij de verantwoordelijke bewindspersonen hebben tot nu toe niet geholpen. Om deze reden zijn wij onlangs begonnen met juridische procedures tegen de Belastingdienst.

3.1.4 Samen met onze werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden

Wij gaan regelmatig persoonlijk in gesprek met onze directe stakeholders, de deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers. Bijvoorbeeld over maatschappelijk verantwoord beleggen, verbeteringen in de dienstverlening of over het nieuwe pensioenstelsel.

In 2021 vonden deze gesprekken als gevolg van de coronamaatregelen veelal online plaats.

Begin 2021 deden wij onderzoek naar de tevredenheid van gepensioneerden over onze dienstverlening (informatie- en communicatiekanalen). Ook bij werkgevers werd onderzoek gedaan naar de klanttevredenheid. Meer over de uitkomsten van deze onderzoeken is te vinden in het hoofdstuk Persoonlijk pensioen.

In de zomer interviewden wij in totaal 22 actieve deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden over verschillende aspecten van het nieuwe pensioenstelsel. En in oktober voerden wij een groot risicobereidheidsonderzoek uit onder zo'n 160.000 deelnemers en pensioengerechtigden. Ruim 17.000 mensen vulden de online vragenlijst in.

Eind 2020 voerden wij een online kwantitatief onderzoek uit onder deelnemers en pensioengerechtigden, naar hun opvattingen en voorkeuren ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen. Eind 2021 herhaalden wij opnieuw dit onderzoek, waarbij deze keer voor het eerst ook gewezen deelnemers werden betrokken. De uitkomsten van deze onderzoeken betrekken wij bij verdere strategie- en beleidsontwikkeling op het gebied van MVB. Over de uitkomsten van deze onderzoeken is meer te lezen in het hoofdstuk Duurzaam pensioen.

Normaal gesproken organiseert PME jaarlijks verschillende bijeenkomsten voor gepensioneerden in theaters door het hele land. Vanaf maart 2020 zijn deze bijeenkomsten, in verband met corona, geannuleerd. In plaats van een bijeenkomst in de buurt, organiseerden we in december 2021 live een online uitzending voor gepensioneerden. Jörgen Raymann ging tijdens de uitzending met ons in gesprek over de stand van zaken bij het fonds, de dekkingsgraad en het nieuwe pensioenstelsel. Tijdens de uitzending was gelegenheid tot het stellen van vragen.

Naast de online uitzending voor gepensioneerden, werd in december 2021 ook een online uitzending gemaakt voor werkgevers. Hierin werd onder meer uitleg gegeven over de overgang naar een nieuwe systematiek van gegevensverstrekking aan het pensioenfonds, de Uniforme Pensioen Aangifte. Tot slot was er in december 2021 ook nog een uitzending speciaal voor deelnemers die het komende jaar de AOW-gerechtigde leeftijd bereiken.

Deze uitzendingen zijn een goed middel om in contact te komen met onze deelnemers, gepensioneerden en werkgevers, dan wel met een specifieke groep. Er is tijdens de uitzending ook gelegenheid tot het stellen van vragen via de chat. De uitzendingen zijn terug te vinden op de **website**.

3.2 Goed pensioen bij PME

Wij bieden méér dan alleen de basispensioenregeling voor onze deelnemer.

Werkgevers en deelnemers kunnen op verschillende momenten diverse keuzes maken. Bijvoorbeeld bij arbeidsongeschiktheid, een nieuwe baan, trouwen of samenwonen. Wij zijn onze deelnemers en hun partners op verschillende belangrijke momenten in het leven van dienst.

3.2.1 Levenslang ouderdomspensioen

Deelnemers bouwen bij ons een levenslang ouderdomspensioen op. Vanaf het moment van pensionering tot aan het overlijden ontvangen gepensioneerden bovenop hun AOW-uitkering van ons een ouderdomspensioen.

Enkele feiten:

	2021	2020	2019
Hoeveel mensen gingen er met pensioen?	6.954	9.035	4.963
Wat was hun gemiddelde leeftijd?	65,7	66	65,4
Hoe hoog is de gemiddelde ouderdomspensioenuitkering per jaar?	€ 9.227	€ 8.982	€ 8.695
Hoeveel gepensioneerden overleden er?	6.233	5.517	5.359
Hoe oud is de oudste gepensioneerde met een ouderdomspensioen	105	104	104
Hoeveel geld keerde PME uit aan ouderdomspensioen	€ 1.031 miljoen	€ 993 miljoen	€ 958 miljoen
Met hoeveel werden de pensioenen verhoogd of verlaagd?	0%	0%	0%

3.2.2 Uitkeringen bij overlijden

Deelnemers bouwen bij ons ook nabestaandenpensioen (oftewel partnerpensioen) op. Als een deelnemer overlijdt dan ontvangt de partner een levenslang

partnerpensioen. Een deel van het partnerpensioen wordt opgebouwd en een deel van het partnerpensioen is verzekerd op risicobasis. Minderjarige kinderen of studerende kinderen van deelnemers die overlijden ontvangen van ons een wezenpensioen.

Bij pensionering kiezen deelnemers voor een hogere pensioenuitkering dan wel een deel van de uitkering te gebruiken voor verzekering van het partnerpensioen, zodat bij overlijden van de gepensioneerde de partner een levenslang partnerpensioen ontvangt.

Enkele feiten:

	2021	2020	2019
Aan hoeveel partners werd een nieuwe partnerpensioen toegekend?	4.729	4.465	4.267
Hoeveel nieuwe wezenpensioenen werden er toegekend?	502	440	325
Hoe hoog is de gemiddelde partnerpensioenuitkering per jaar?	€ 4.632	€ 4.497	€ 4.403
Hoe hoog is de gemiddelde wezenpensioenuitkering per jaar?	€ 1.992	€ 1.976	€ 1.990
Hoe oud is de oudste pensioengerechtigde met een partnerpensioen	105	107	107
Hoeveel geld keerde PME uit aan partnerpensioen	250	245	242
Met hoeveel werden de pensioenen verhoogd of verlaagd?	0%	0%	0%

In 2021 is besloten om de uitvoering van het wezenpensioen per 1 januari 2022 te vereenvoudigen en de voorwaarden voor wezenpensioen te versoepelen. Tot en met 2021 eindigde het wezenpensioen op de 18-jarige leeftijd, tenzij met een jaarlijkse studieverklaring kon worden aangetoond dat er een studie werd gevolgd. Vanaf 2022 is de eindleeftijd van het wezenpensioen verhoogd naar 25 jaar voor iedereen.

3.2.3 Eerder stoppen met werken

In onze bedrijfstak is de gemiddelde leeftijd waarop mensen met pensioen gaan in de afgelopen jaren sterk gestegen. Steeds minder werknemers gaan vóór hun AOW-leeftijd met pensioen. In 2021 ging 9,1% van de werknemers vóór de AOW-datum met pensioen. In 2014 was dat nog meer dan 80%. Wij kunnen deelnemers die eerder willen stoppen met werken op verschillende manieren faciliteren.

Overgangsregeling VPL

Vanaf eind 2005 kende PME een voorziening voor de financiering van de overgangsregeling VPL voor deelnemers geboren vanaf 1 januari 1950 tot 1 januari 1973. Vanaf 2010 werd deze overgangsregeling VPL mede door een aanvullende premie gefinancierd. In 2020 werd hiervoor voor het laatste jaar een premie geheven. Eind 2020 liep de VPL-regeling af.

De VPL-regeling was oorspronkelijk bedoeld om deelnemers in staat te stellen eerder te stoppen met werken. De afgelopen jaren benutte veel van de deelnemers hun VPL-aanspraken echter met name om hun levenslange pensioen vanaf de AOW-leeftijd te verhogen.

Vanwege de beperkte financiële middelen was het niet mogelijk om de aanspraken voor alle resterende geboortejaren volledig (d.w.z. met een reglementaire correctiefactor van 85%) in te kopen. Op basis van de aanwezige financiële middelen in de voorziening besloot het bestuur in maart 2021 om de VPL eind 2020 met een 63,54%-correctiefactor toe te kennen aan deelnemers geboren vanaf 1960 tot en met 1972. De betrokken deelnemers ontvingen persoonlijk bericht van de uiteindelijke hoogte van de ingekochte VPL-aanspraken.

Generatiepact Metalektro

In 2019 sloten sociale partners een akkoord om een pilot uit te voeren voor het generatiepact. Werknemers van 60 jaar en ouder in de sector kunnen sinds 5 juli 2019 deelnemen aan het generatiepact. Dit zorgt er voor dat de werknemer minder uren gaat werken, maar wel deels krijgt doorbetaald én dat de pensioenopbouw volledig doorloopt tot de pensioeningang. Wij werken mee aan dit generatiepact en paste in 2019 het pensioenreglement hierop aan.

Eind 2021 namen 2.123 werknemers (2020: 2.160) bij 569 werkgevers (2020: 583) deel aan de generatiepactregeling. De pilot eindigde per 1 december 2020. Sociale partners besloten begin 2021 de regeling tot 1 december 2023 te verlengen.

Deeltijdpensioen

Werknemers hebben ook de mogelijkheid om met deeltijdpensioen te gaan. Hier wordt maar weinig gebruik van gemaakt. In 2021 waren er 13 werknemers die met deeltijdpensioen gingen (2020: 14). Eind 2021 ontvingen 126 mensen een deeltijdpensioen (2020: 160). De ervaring is dat veel werknemers liever in één keer volledig willen stoppen met werken. Het gebruik van deeltijdpensioen is de laatste jaren nog verder afgenomen door de invoering van de generatiepactregeling.

3.2.4 Arbeidsongeschikt

Werknemers die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt (meer dan 35%) worden, ontvangen een WIA-uitkering van UWV. Bij ons blijven deze (ex-) werknemers pensioen opbouwen voor het deel dat zij arbeidsongeschikt zijn. Het fonds betaalt deze premie. Eind 2021 zijn er 7.840 deelnemers (2020: 7.850) met premievrije deelname vanwege arbeidsongeschiktheid.

Op onze [website](#) wordt helder uitgelegd wat de gevolgen voor de pensioenopbouw zijn voor deelnemers die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt worden. Sinds 2014 vindt er geautomatiseerde gegevensuitwisselingen plaats tussen pensioenfondsen en UWV. Voor deelnemers die vóór 2014 arbeidsongeschikt zijn geworden vindt die geautomatiseerde gegevensuitwisseling niet plaats. Wij gaan soepel om met het verstrijken van de aanvraagtermijn en deelnemers worden op de website daarom ook opgeroepen om zich alsnog te melden bij ons als zij (deels) arbeidsongeschikt zijn geraakt tijdens deelname aan PME en er (nog) geen premievrije voortzetting van hun pensioenopbouw plaatsvindt.

Het pensioengevend salaris voor arbeidsongeschikten wordt jaarlijks door ons geïndexeerd en hierbij volgen wij de loonontwikkeling in de bedrijfstakken Metaal en Techniek en Metalektro. Op basis van een gewogen gemiddelde werd per 1 januari 2021 het pensioengevend salaris voor arbeidsongeschikten niet verhoogd (1 januari

2020: 9,39%). Eind 2021 stelden wij de verhoging van het pensioengevend salaris voor arbeidsongeschikten per 1 januari 2022 vast op 2,3%.

Werkgevers kunnen daarnaast ook nog een WIA-excedentpensioen verzekering afsluiten voor werknemers waarvan het salaris hoger is dan het maximumsalaris waarover de overheid de WIA-uitkering berekent. Eind 2021 zijn er 6.200 deelnemers met een WIA-excedentpensioen verzekering (2020: 6.274).

3.2.5 Werkloos of zelfstandig

Als deelnemers werkloos worden of als zelfstandige gaan werken dan kunnen zij er voor kiezen om de pensioenopbouw zelf vrijwillig voort te zetten. Zij betalen dan zelf de pensioenpremie. Voor werklozen met een WW-uitkering neemt het fonds een deel van de pensioenpremie voor de rekening. Eind 2021 zijn er 493 deelnemers (2020: 468) die hun pensioenopbouw vrijwillig bij ons voortzetten.

Het pensioengevend salaris voor individuele voortzetters wordt jaarlijks door ons geïndexeerd en hierbij volgen wij de loonontwikkeling in de bedrijfstakken Metaal en Techniek en Metalektro. Op basis van een gewogen gemiddelde hiervan werd het pensioengevend salaris voor individuele voortzetters per 1 januari 2021 niet verhoogd (1 januari 2020: 7,31%). Eind 2021 stelden wij de verhoging van het pensioengevend salaris voor individuele voortzetters per 1 januari 2022 vast op 2,3%.

3.2.6 Pensioen op maat

De salarisgrens voor pensioenopbouw in de basisregeling is bij ons in 2021 € 79.719 (2020: € 78.348). Deelnemers kunnen ook voor het salaris boven deze salarisgrens nog pensioen opbouwen (tot maximaal de salarisgrens van € 112.189 (2020: € 110.111) als de werkgever de aanvullende pensioenregeling heeft afgesloten. Er zijn in 2021 in totaal 10.889 deelnemers (2020: 9.279 deelnemers) die pensioen opbouwen in deze aanvullende regeling.

Deelnemers kunnen ook nog kiezen voor extra pensioen voor hun partner bij overlijden door het afsluiten van een Anw-hiaatpensioen. Eind 2021 waren er 10.626 deelnemers met een verzekering voor een Anw-hiaatpensioen (2020: 10.565).

Werknemers die van baan wisselen kunnen hun pensioen overdragen. Sinds juli 2019 lag onze beleidsdekkingsgraad onder de 100%, waardoor waardeoverdrachten niet mogelijk waren. In oktober 2021 bereikten wij weer een beleidsdekkingsgraad boven de 100%, waardoor het proces van waardeoverdrachten in het vierde kwartaal weer werd opgestart.

3.2.7 Nieuw of gewijzigd beleid in 2021

Naar aanleiding van periodieke evaluatie van beleid, als gevolg van actuele ontwikkeling of nieuwe wetgeving passen wij regelmatig de pensioenreglementen en het pensioen- en uitvoeringsbeleid aan.

Met het oog op de komst van het nieuwe pensioenstelsel besloten wij om werkgevers de mogelijkheid te bieden om de uitvoeringsovereenkomst voor de vrijwillige aansluitingen of voor de opbouw van pensioen boven de maximum salarisingrens op te zeggen per de datum dat wij een nieuwe op de Wet Toekomst Pensioenen gebaseerde pensioenregeling gaan uitvoeren.

Als gevolg van de overgang naar de nieuwe administrateur vroegen wij TKP om vereenvoudigings- of verbetervoorstellen die dienstig zijn voor de uitvoering. TKP deed daartoe verschillende voorstellen, waarvan ook enkele aan sociale partners zijn voorgelegd. Voorstellen die leidden tot een verruiming van het pensioengevend salaris werden niet akkoord bevonden. Met de overige voorstellen gingen wij akkoord.

3.2.8 Risicohouding en haalbaarheidstoets

Op grond van het Financieel Toetsingskader (FTK) leggen pensioenfondsen hun risicohouding vast. Deze geeft aan in hoeverre het pensioenfonds risico's kan en wil lopen. De risicohouding van PME is zowel kwalitatief als kwantitatief beschreven. Jaarlijks beoordelen wij via de zogenoemde haalbaarheidstoets in hoeverre de doelstellingen van PME (het pensioenresultaat) realiseerbaar zijn. De vastgestelde premiekaders en de ambitie van sociale partners worden hierbij betrokken.

Kwalitatieve risicohouding

Wij voeren de door sociale partners overeengekomen pensioenregelingen uit. Vanuit de vastgestelde premie streven wij naar een stabiele opbouw van de pensioen-aanspraken. Wij zeggen een nominaal pensioen toe en hebben de ambitie een waardevast pensioen uit te voeren. Om deze gecombineerde doelstelling te realiseren beleggen wij in een zorgvuldig gekozen combinatie van veilige beleggingen en risicovolle beleggingen. Door de combinatie van het streven naar een stabiele pensioenopbouw met het behoud van koopkracht wordt substantieel beleggings-risico gelopen. Mede als gevolg daarvan bestaat het risico op het verlagen van de pensioenen. Wij zetten het verlagen van de pensioenen alleen in als noodmaatregel.

Kwantitatieve risicohouding

Wij hebben de risicohouding in kwantitatieve zin als volgt geconcretiseerd. De ondergrens voor het pensioenresultaat is 80% van een pensioenresultaat bij volledige pensioenopbouw en volledige toeslagverlening. In slechtweersscenario's mag het pensioenresultaat hier niet meer dan 37,5% onder liggen.

Haalbaarheidstoets

In 2021 voerden wij de jaarlijkse haalbaarheidstoets uit. Met deze toets wordt bepaald of de verwachte pensioenresultaten worden behaald in de verschillende door DNB voorgeschreven economische scenario's. Worden de vastgestelde grenzen van de risicohouding overschreden, dan moeten wij met sociale partners in overleg treden over eventuele maatregelen, zoals een lagere opbouw en/of een hogere premie.

Uit de haalbaarheidstoets in 2021 blijkt dat het verwachte pensioenresultaat in het gemiddelde economische scenario over een periode van 60 jaar uitkomt op 87,5% (2020: 90,0%). Dit pensioenresultaat ligt boven de grens van 80%. De spreiding tussen het verwachte pensioenresultaat in het gemiddelde – en het slechtweersscenario blijft met 29,3% ook binnen de grens van maximaal 37,5%. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets geven op zich geen aanleiding om in gesprek te gaan met sociale partners over de financiële opzet van de pensioenregeling en hoeven geen maatregelen getroffen te worden.

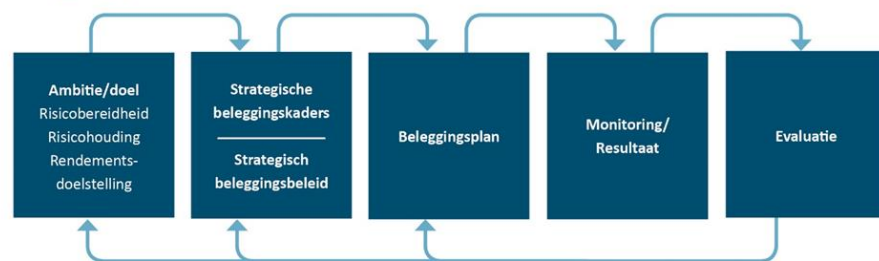
4 Betaalbaar pensioen

Deelnemers hebben hun geld aan ons toevertrouwd. Uit iedere ingelegde euro willen we zoveel mogelijk waarde halen in termen van kwaliteit en rendement. We willen steeds meer doen tegen steeds lagere kosten.

4.1 Beleggen

Wij streven naar een zo goed mogelijk en betaalbaar pensioen voor onze deelnemers. Om dit doel te bereiken is het nodig om het pensioenvermogen te beleggen. De pensioenpremies alleen zijn onvoldoende voor de (toekomstige) pensioenuitkeringen. Ons beleggingsproces ziet er als volgt uit:

Beleggingsproces PME

4.1.1 Ambitie / doel

De doelstelling van ons beleggingsbeleid wordt concreet gemaakt in een benodigd lange termijn overrendement van ten minste 1,5% per jaar. Dit is onderbouwd met een ALM-studie. Dit betekent dat het gemiddelde rendement op de beleggingen op lange termijn jaarlijks tenminste gemiddeld 1,5% per jaar hoger moet zijn dan de waardeverandering van de pensioenverplichtingen.

Wij stellen hoge eisen aan de mate waarin beleggingen en de uitvoering ervan beheerst worden. Wij willen het overrendementsdoel realiseren op een manier die uitlegbaar en transparant is, tegen een acceptabel kostenniveau en met niet meer

risico en complexiteit dan nodig is. Het nemen van bewuste en beheersbare risico's die voldoende gecompenseerd worden, is hierbij leidend.

Uitvoeringskosten dienen in verhouding te staan tot de meerwaarde van de verwachte opbrengsten. Wij stimuleren verantwoorde beloningsstructuren bij marktpartijen waaraan wij uitbesteden.

Daarnaast willen we de financiële doelstelling realiseren op een manier die bijdraagt aan een duurzame economie en samenleving. Wij streven ernaar om in aansluiting op de wensen van de deelnemers, negatieve maatschappelijke effecten van zijn beleggingen te voorkomen en waar mogelijk ook om positieve maatschappelijke impact te realiseren

4.1.2 Strategische kaders

Onze strategische beleggingskaders zijn het uitgangspunt voor het beleggingsbeleid. De beginselen en uitgangspunten vormen een toetssteen voor elke beleggingsbeslissing. De beleggingsbeginselen, de beschrijving van de doelstelling en de uitgangspunten voor de uitvoering en risicomanagement zijn te vinden op onze [website](#).

Om onze financiële ambitie te realiseren wordt de manier waarop wij beleggen gekaderd door:

- Beleggingsbeginselen (ook wel *investment beliefs* genoemd): hierin is vastgelegd waar en op welke wijze wij rendement willen en denken te kunnen halen. Het zijn de overtuigingen die wij hanteren over de werking van de economie en financiële markten in relatie tot onze doelstelling. De beleggingsbeginselen zijn te vinden op onze [website](#).
- Uitgangspunten voor de uitvoering: deze leggen de organisatie en praktische uitvoering van het beleggingsproces vast.
- Uitgangspunten voor het risicomanagement: dit zijn de uitgangspunten voor het evalueren en bijsturen van het risicoprofiel van de beleggingsportefeuille en het (strategische) beleggingsbeleid.

4.1.3 ESG-integratie

Wij zijn ervan overtuigd dat beleggingen die rekening houden met milieu, sociale en governance-factoren (ESG) op de lange termijn een beter risico-rendementsprofiel opleveren voor de portefeuille. Daarom integreren wij ESG in de portefeuille-constructie, alle beleggingscategorieën en beleggingsbeslissingen. Ook worden bij de selectie, aanstelling, monitoring en het ontslag van vermogensbeheerders ESG-risico's en kansen meegewogen. Wij benaderen maatschappelijk verantwoord beleggen als een integraal onderdeel van het beleggingsproces. ESG-criteria worden inmiddels meegewogen in elke beleggingsbeslissing.

Voor het doorlichten van onze beleggingen op ESG-factoren gebruiken we data van onderzoeksbureau MSCI. MSCI onderzoekt het beleid en de strategie van ondernemingen op een groot aantal onderwerpen. Ook volgt MSCI het gedrag van ondernemingen en onderzoekt of zij betrokken zijn bij ontoelaatbare praktijken en controverses. Uit de analyse van MSCI volgt een score die ons in staat stelt ondernemingen te rangschikken op basis van ESG-prestaties.

In 2021 gaven wij daarnaast Federated Hermes de opdracht tot het continu screenen van onze aandelen- en obligatieportefeuille op milieu en sociale aspecten. Wij worden in toenemende mate bevraagd op beleggingen in controversiële ondernemingen en de inspanningen die wij plegen om deze ondernemingen aan te spreken. Deze aandacht komt vanuit beleidsmakers, actiegroepen en journalisten en hierbij wordt met regelmaat expliciet gerelateerd aan onder meer het IMVB-convenant. Federated Hermes voert een brede screening uit en voert dialoog met alle schenders van de United Nations Guiding Principles en de OECD-richtlijnen. Wij ontvangen op kwartaalbasis rapportages over de status en voortgang van de dialogen met betreffende ondernemingen, waardoor wij doorlopend zicht houden op de blootstelling aan ondernemingen die niet in lijn met de kaders van onder meer het IMVB-convenant of ons eigen beleid opereren.

Verder hebben wij de zogenaamde 'bewuste selectie'-methodiek ontwikkeld, aan de hand waarvan wordt besloten om wel of niet te beleggen in bepaalde landen en ondernemingen. Wij hebben een aandelenindex bepaald op basis van verschillende selectiecriteria (filters), waarmee de portefeuille wordt verkleind. In deze filters zijn

ook ESG-criteria opgenomen. Pas als ondernemingen aan alle voorwaarden voldoen worden zij in onze aandelenportefeuille opgenomen. In 2021 zijn verschillende beleggingsstrategieën verder aangescherpt op het gebied van ESG-integratie, bijvoorbeeld voor private equity, vastgoed en staatsobligaties opkomende markten (zie paragraaf 4.1.5).

Voor alle beleggingen waarbij wij fondsmanagers selecteren, beoordelen we of het ESG management systeem van de fondsmanager voldoet aan onze eisen. Deze beoordeling noemen wij de 'planet toets' en deze vindt plaats bij de initiële beoordeling van de fondsmanager en wordt periodiek herhaald. De beoordeling wordt gedaan aan de hand van een set vragen en beoordelingscriteria die leidt tot scores voor verschillende aspecten op het gebied van:

- ESG commitment en beleid,
- ESG integratie in het investeringsproces én in de operaties van de onderliggende portefeuille ondernemingen,
- monitoring en rapportage over ESG risico's,
- mitigerende maatregelen en resultaten.

Middels de 'planet toets' stellen wij strenge, heldere ESG-eisen aan fondsmanagers die ons vermogen beheren. Daarnaast vormt het voor ons een basis voor de dialoog met de fondsmanager om inzicht te krijgen hoe ESG management door de fondsmanager steeds weer verder verbeterd en ontwikkeld wordt, gedreven door bijvoorbeeld nieuwe wetgeving of veranderingen in ESG standaarden.

4.1.4 Strategisch beleid

Het strategisch beleggingsbeleid voor de periode 2020 – 2025 is eind 2019 vastgesteld en – op basis van de resultaten van de in 2021 uitgevoerde ALM-studie – eind 2021 opnieuw bevestigd. Wij verhogen in deze jaren geleidelijk de renteafdekking van 40% naar 60%, in combinatie met het ophogen van de returnportefeuille naar 60%. Binnen de returnportefeuille wordt een betere diversificatie aangebracht door uitbreiding van hoogrentende categorieën en onroerend goed. Dit in aanvulling op de beoogde uitbreiding van private equity en real assets (bosbouw en infrastructuur).

Beleggingscategorie	Strategische portefeuille 2020-2025
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	40,0%
Aandelen	25,0%
Vastrentende waarden, hoogrentend	15,0%
Vastgoed	10,0%
Private equity	5,0%
Real assets	5,0%

4.1.5 Beleggingsplan 2021

De strategische kaders en het strategisch beleggingsbeleid vormen de basis voor het jaarlijkse beleggingsplan. Hierin leggen wij de normportefeuille voor dat jaar vast én de afspraken met MN voor het portefeuillebeheer.

Het beleggingsplan 2021 hield rekening met de opbouw van de renteafdekking. Voor 2021 is de renteafdekking vastgesteld op 50%. In het plan werd rekening gehouden met een ALM-studie in 2021, mede om de gevolgen van het nieuwe pensioenstelsel op het strategisch beleggingsbeleid te onderzoeken, met specifieke aandacht voor de ‘tussenjaren’.

Het beleggingsplan 2021 gaat uit van uitbreiding van illiquide beleggingen (vastgoed, infrastructuur, private equity). Daarnaast is voorzien in de evaluatie van verschillende strategieën, waaronder EMD (staatsobligaties opkomende landen), private bedrijfsleningen, internationaal onroerend goed en de actieve portefeuille aandelen opkomende landen. Een aantal evaluaties die in 2020 reeds waren gestart, werden

volgens planning in 2021 afgerond; IG bedrijfsobligaties, high yield, indirect onroerend goed Europa en private equity. Daarnaast is in 2021, conform het beleggingsplan, een ALM-studie uitgevoerd.

Strategische beleggingsportefeuille en normportefeuille begin en eind 2021

Beleggingscategorie	Norm-portefeuille eind 2021	Norm-portefeuille begin 2021	Strategische portefeuille 2020-2025
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	47,0%	48,5%	40,0%
Aandelen	30,7%	31,7%	25,0%
Vastrentende waarden, hoogrentend	12,3%	12,1%	15,0%
Vastgoed	4,0%	3,7%	10,0%
Private equity	4,6%	3,0%	5,0%
Real assets	1,3%	1,0%	5,0%
	100%	100%	100%

De feitelijke beleggingsportefeuille ultimo 2021 en de verschuiving ten opzichte van ultimo 2020 is als volgt:

Beleggingscategorie <i>* er is sprake van afrondingsverschillen</i>	Feitelijke portefeuille eind 2021	Feitelijke portefeuille eind 2020	Verschuiving*
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	44,3%	48,2%	-3,9%
Returnportefeuille	55,7%	51,8%	3,9%
- Aandelen	33,4%	32,8%	0,7%
- Vastrentende waarden, hoogrentend	12,0%	10,8%	1,2%
- Vastgoed	4,0%	3,8%	0,2%
- Private equity	4,8%	3,4%	1,5%
- Real assets	1,4%	1,0%	0,4%
	100%	100%	

Uitkomsten ALM-studie

Voorafgaand aan het uitvoeren van de ALM-studie stelden wij de volgende doelstellingen vast:

1. Bevestigen dat het beleid dat eind 2019 is vastgesteld nog steeds past bij de risicohouding van de verschillende belanghebbenden van het fonds, door:
  - evaluatie van de strategische portefeuille gegeven de huidige financiële situatie en economische verwachtingen;
  - verschillenanalyse tussen resultaten van de huidige strategische portefeuille en de resultaten van de ALM uit 2019;
  - toetsing van allocatievraagstukken, mogelijke verbeteringen passen binnen het risicoprofiel;
  - toetsen van robuustheid van de portefeuilles d.m.v. gevoeligheidsanalyses op alternatieve scenario set;
  - toetsen van robuustheid van de portefeuilles voor verschillende klimaatscenario's.
2. Onderzoeken of PME versneld stappen moet zetting richting de strategische asset allocatie 2025, door:
  - inzicht te geven in de effecten van het transitie FTK;
  - in te zoomen op de inrichting van de renteafdekking;
  - toetsing van robuustheid van de portefeuilles voor korte termijn stress scenario's.

De ALM 2021 resultaten bevestigen dat de allocatie en de mate van renteafdekking, behorende bij de strategisch asset allocatie 2025, bij de basis economische uitgangspunten nog steeds passend zijn bij de risicohouding. Gevoeligheidsanalyses op de economische uitgangspunten geven ook geen aanleiding om het langer termijn strategische beleid te heroverwegen. De strategische portefeuille is robuust voor een lage rente omgeving en robuuster dan de feitelijke mix (anno maart 2021) in verschillende klimaatpaden.

Daarnaast zijn de resultaten van de ALM niet voldoende overtuigend om de implementatie van de strategische asset allocatie 2025 te versnellen. Wij houden daarom vast aan het in gelijke tred ophogen van de renteafdekking en de returnportefeuille om het risico-rendementsprofiel ongeveer gelijk te houden, in lijn

met de risicobereidheid. Wij kiezen er vanwege risicospreiding in de tijd bewust voor om majeure bewegingen niet in één keer te implementeren. De ophoging van de returnportefeuille met illiquide assets neemt enkele jaren in beslag. Het tijdelijk verder ophogen met aandelen heeft vanuit risico oogpunt niet de voorkeur.

Evaluatie strategie EMD (staatsobligaties opkomende landen)

De strategie EMD is over de periode juli 2018 tot en met eind 2020 geëvalueerd. De evaluatie gaf een aantal aandachtspunten. Wij besloten naar aanleiding van de evaluatie om:

- criteria voor uitsluiting (onderdeel Democracy) aan te scherpen door de grens te leggen bij uitsluiting van regimes die kwalificeren als autoritair;
- verbetering van de kwalitatieve toets om transparantie en uitlegbaarheid te vergroten;
- green bonds aan te vullen met andere ESG bonds, zoals social bonds.

ESG integratie in EMD

Een deel van onze beleggingen wordt geïnvesteerd in zogenaamd Emerging Market Debt (EMD); leningen aan overheden en staatsbedrijven in opkomende markten. Leningen aan landen als Mexico of Indonesië leveren naar verwachting meer rendement op dan leningen aan landen als Duitsland en Nederland. Daar staat tegenover dat deze leningen risicovoller zijn.

Wij lenen niet aan alle landen geld uit. Op de uitsluitingenlijst staan landen die onderhevig zijn aan internationale sancties. Daarnaast beoordelen wij landen ook op financiële en niet-financiële aspecten (ESG-aspecten) aan de hand van een zogenaamd landenraamwerk. In ons PME-landenraamwerk is vastgelegd wanneer landen wel of niet passen in de EMD-portefeuille.

Financieel: Wij onderzoeken of het risicoprofiel van een land aansluit bij de andere beleggingen en of hier voldoende rendement tegenover staat. Deze inschatting wordt gemaakt aan de hand van financiële aspecten zoals:

- Hoeveel schuld heeft een land al?
- Heeft het land in het verleden schulden niet terugbetaald?
- Wat is de concurrentiepositie van een land?

Niet-financieel: Wij vinden het belangrijk dat de overheden van landen waaraan geld wordt uitgeleend zich verantwoord ontwikkelen. Om te beoordelen of landen zich verantwoord ontwikkelen worden landen beoordeeld op een viertal E, S en G criteria:

- Hoe democratisch is een land?
- Hoeveel corruptie is er in een land?
- Hoe kwetsbaar is een land voor klimaatverandering? En doet de overheid voldoende om zich voor te bereiden op de effecten?
- Zorgt een land voor voldoende sociaal-economische ontwikkeling?

Het landenraamwerk is een unieke aanpak die ervoor zorgt dat wij alleen geld uitlenen aan landen die aansluiten bij de beleggingsbeginselen van PME.

In 2021 hebben wij besloten om de lat hoger te leggen voor landen met betrekking tot de mate van democratie. Wij beleggen niet langer in landen waarvan de overheid bestempeld kan worden als autoritair. Dit heeft er concreet toe geleid dat PME geen geld meer uitleent aan Egypte en Vietnam. Aan onder andere Rusland, China, Saudi-Arabië en Wit-Rusland werd vanwege het gebrek aan democratie al geen geld uitgeleend.

Evaluatie strategie high yield en investment grade bedrijfsobligaties

De strategie voor high yield, zoals bepaald in 2017, is geëvalueerd. De categorie high yield is samen met EMD onderdeel van de categorie hoogrentende publieke leningen, met een overrendementsdoelstelling van gemiddeld 2,5% ten opzichte van de verplichtingen.

De strategie voor investment grade (IG) bedrijfsobligaties, zoals bepaald in 2016, is ook geëvalueerd. De categorie IG bedrijfsobligaties heeft een strategische allocatie van 10% en bestaat uit Europese als Amerikaanse IG bedrijfsobligaties. De categorie is onderdeel van de matchingportefeuille en levert een bijdrage aan de compensatie van de negatieve swapsreads van staatsobligaties.

Wij besloten naar aanleiding van de evaluatie om in beide categorieën:

- de criteria voor uitsluiting aan te scherpen, hetgeen leidde tot uitsluiting van de sector 'energy' en '> 30% kolen' in de nutssector
- MSCI ESG screening (t/m niveau B) op holdingniveau toe te voegen.

Evaluatie strategie internationaal onroerend goed

De IOG strategie is geëvalueerd over de periode april 2016 tot 2020. De beschouwde periode stond vooral in het teken van de transitie van een mondiale portefeuille met relatief veel risico naar een 'core' Europese fondsenportefeuille gericht op huurinkomsten. De bijbehorende af- en opbouwtrajecten hebben invloed gehad op de eigenschappen van de portefeuille; zo spelen bij aanvang van een fonds opstartkosten en is er meestal nog maar beperkte spreiding. Daardoor is het beeld van de afgelopen jaren niet perse maatgevend voor de komende jaren. De beoogde transitie is grotendeels gerealiseerd en de kosten kwamen beduidend lager uit dan waar rekening mee werd gehouden. Hier speelde vooral de keuze voor brede open-end fondsen (en geen gespecialiseerde fondsen) een rol.

De IOG portefeuille is verdeeld in IOG Europa en IOG Verenigde Staten. Op de categorie IOG Verenigde Staten heeft geen evaluatie plaatsgevonden. In 2016 besloten wij dat de bestaande Amerikaanse portefeuille niet langer passend was in de PME returnportefeuille en deze posities zijn derhalve in de jaren daarna afgebouwd. De nog resterende posities worden afgebouwd zodra daar de gelegenheid zich voordoet. In 2021 stelden wij een nieuwe IOG VS strategie vast, gericht op core OG, welke zo veel mogelijk geënt is op de bestaande IOG Europa strategie.

Evaluatie strategie private equity

In de strategische portefeuille is de strategische weging van private equity 5%. In de ALM studie die in 2021 is uitgevoerd is het strategische gewicht van private equity in de portefeuille nader onderzocht, 0% versus 5%. Hieruit blijkt dat private equity toegevoegde waarde heeft vanwege een hogere rendementsverwachting dan aandelen en het diversificatie effect. Uit de evaluatie kwam naar voren dat de uitbreiding naar 5% private equity in 2025 haalbaar en uitvoerbaar is. Nog steeds

wordt verwacht dat private equity minimaal 2% extra rendement oplevert ten opzichte van aandelen. Wij blijven dit de komende jaren nauwlettend monitoren.

In de nieuwe strategie voor private equity wordt de lat ten aanzien van ESG-integratie en impactinvesteringen hoger gelegd.

ESG integratie in private equity

Bij de selectie van private equity fondsmanagers wordt rekening gehouden met de mate waarin de manager ons verantwoord beleggen beleid wil en kan uitvoeren. Nieuwe managers moeten bij aanvang van het commitment ondertekenaar zijn van de UNPRI. Ook vragen wij van alle managers om ervoor te zorgen dat de ondernemingen in de portefeuille internationaal zakendoen volgens de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights.

Vanaf 2021 maken wij in contracten met fondsmanagers ook afspraken over het mogelijk in de toekomst alsnog kunnen uitsluiten van specifieke beleggingen of beleggingen in een bepaalde sector in het bestaande contract. Dit geeft ons, ondanks het langlopende karakter van het contract met de fondsmanager, meer flexibiliteit om op basis van toekomstige ESG-ontwikkelingen, besluiten te kunnen nemen.

Daarnaast toetsen wij zelf vooraf de kwaliteit van het ESG-management-systeem van de fondsmanagers voldoet aan onze ESG-normen. Dit doen wij aan de hand van de zogenaamde 'planet toets'.

Tot slot willen wij ook actiever op zoek naar zogenaamde impactinvesteringen in private equity; investeringen waarbij de positieve maatschappelijke waarde-creatie vooraf is gedefinieerd en achteraf wordt gemeten. De komende jaren monitoren wij deze nieuwe aanpak en de resultaten van dichtbij en sturen wij hier actief op bij waar nodig.

Evaluatie securities lending programma

Wij evalueerden in 2021 het securities lending programma over de periode 2017 tot en met medio 2020. Daarnaast was de evaluatie aanleiding tot twee onderzoeksopdrachten. Ten eerste is onderzocht hoe wij, conform ons betrokkenheidsbeleid, te allen tijden het stemrecht op aandelen in de beleggingsportefeuille kunnen behouden. Hierop besloten wij om in ons securities lending strategie vast te leggen dat wij alle aandelen terughalen rondom de record date voor de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering. Ten tweede is onderzocht of er uitbreidingsmogelijkheden zijn waarmee de opbrengsten van het programma kunnen toenemen zonder inbreuk te doen aan het risicoprofiel, waaronder de wijze waarop wij dividendbelastingarbitrage voorkomen. Hierop besloten wij om securities lending toe te staan in meer landen, waarbij wij 100% van de dividenden op uitgeleende aandelen terugvorderen in landen waar dividendbelastingarbitrage mogelijk is.

4.1.6 Ontwikkelingen per beleggingscategorie in 2021

Vastrentende waarden

Staats- en bedrijfsobligaties ontwikkelde landen

Reflatie en inflatie waren de thema's van 2021. Het begin van de vaccinatie-campagne zorgde voor hernieuwd optimisme en economische groei. De nieuwe corona varianten, Delta en Omikron, gooiden roet in het eten en zorgden voor nieuwe lockdowns. Gedurende het jaar was er sprake van een grote inhaalvraag, disruptie in de aanbodketens en hogere energieprijzen. Dit zorgde voor hogere inflatie, waarvan getwijfeld werd of dit een tijdelijk fenomeen zou zijn. De Fed kondigde in december aan dat hun inkoopprogramma eerder afgebouwd zou worden. Daarmee kwamen renteverhogingen dichterbij. De ECB bleef volhouden dat de inflatie een tijdelijk fenomeen was en paste haar beleid nog niet aan. De Duitse tienjaars rente eindigde het jaar op -/ 0,18%, een stijging van 0,39% sinds het begin van het jaar. De dertigjaars Duitse rente eindigde het jaar zelfs in de plus, op 0,2%. Dat was een stijging van 0,36%.

Onze rentehedge is dit jaar verder opgehoogd door het aangaan van nieuwe rente swaps in de rentegedreven matchingportefeuille.

Over 2021 rendeerden Europese investment grade bedrijfsobligaties een negatief totaalrendement van ca. 1,2%. Het negatieve absolute rendement werd gedreven door zowel een stijging van de risicovrije rentes als een toename van kredietopslagen. Rentes vertoonden het hele jaar een vrij hoge mate van volatiliteit terwijl de kredietopslagen het grootste deel van het jaar juist nauwelijks bewogen. Het venijn zat hem voor de bedrijfsobligatiemarkt dan ook in de staart en in het laatste kwartaal namen de risicopremies plots toe. Een en ander hangt sterk samen met de cyclus die gedurende 2021 vorderde. Economische groei was hoog waarmee het herstel flink doorzette.

Verzekeringsgroep Metaalindustrie (VGMI)

Gedurende het gehele jaar heeft de kredietopslag van de verzekeringsmaatschappijen zich bewogen binnen een nauwe bandbreedte van 0,2%. De swaprente daarentegen is ruim een half procentpunt gestegen. De stijging van de swaprente heeft een drukkend effect gehad op het rendement. Het aflopen van de voorziening én de ontvangen rente in 2021, ruim EUR 11 miljoen, hebben gezorgd voor een bescheiden positief rendement over 2021. Er is in 2021 voor € 63 miljoen aan leningen afgelost. De uitstaande leningen per 31 december 2021 hebben een nominale waarde van € 1.100 miljoen.

Hypotheken

In 2021 werd opnieuw een recordaantal hypotheekaanvragen geregistreerd. Tevens zette de stijging van de Nederlandse huizenprijzen in 2021 door. Huizenprijzen zijn met circa 20% in waarde gestegen. De krapte in de woningmarkt is ook te zien in het gegeven dat bijna 80% van de woningen boven de vraagprijs wordt verkocht. Kredietverliezen en betalingsachterstanden waren in de portefeuille beperkt. In 2021 werd een rendement van 1,9% behaald.

Hoogrentende waarden

De rendementsontwikkeling van Amerikaanse- en Europese hoogrentende bedrijfsobligaties bedroeg respectievelijk circa 5,1% en 2,7%. Het economisch herstel was krachtig, terwijl monetaire en fiscale stimulering van centrale banken en overheden doorzetten. Evenals in 2020 resulteerde dit in een overvloed aan beschikbaar kapitaal voor kredietnemers. Het bruto volume aan nieuwe uitgaven voor

Amerikaanse hoogrentende bedrijfsobligaties kwam uit op circa 480 miljard dollar en voor Europese hoogrentende bedrijfsobligaties circa 150 miljard euro. In 2021 was er sprake van het geringste wanbetalingsvolume (circa 1%) in een kalenderjaar sinds 2007. Overeenkomstig deze ontwikkeling overtrof het volume aan 'rising stars' dat van 'fallen angels' aanzienlijk. Deze marktomgeving droeg bij aan een voorkeur van investeerders voor emittenten met het laagste kredietwaardigheidsoordeel. Het verschil in totaalrendement tussen emittenten met een kredietwaardigheidsoordeel van CCC en BB bedroeg ca. 600 basispunten voor Amerikaans High Yield en 900 basispunten voor Europees High Yield.

Het rendement voor obligaties van opkomende landen (US dollar) kwam uit op -/- 3,5% en voor obligaties van opkomende landen genoteerd in lokale valuta op -/- 10,1% (gemeten in lokale valuta) in 2021. Na een sterk herstel van de gevolgen van de lockdowns als gevolg van de coronapandemie in 2020 ondervond deze categorie tegenwind in 2021. Deze kwam van nieuwe coronavarianten en hogere inflatie. De Amerikaanse rente steeg van onder de 1,0% naar 1,5%. Per saldo bleef de risico-opslag praktisch onveranderd. Er was sprake van grote verschillen in rendementen tussen de landen die obligaties in USD uitgeven, waarbij landen als o.a. Ecuador, Zuid-Afrika, Mexico en de Dominicaanse Republiek beter presteerden dan de benchmark terwijl Brazilië, Argentinië, Turkije en Oekraïne achterbleven. Centrale banken in opkomende landen verhoogden preventief beleidsrentes afgelopen jaar om oplopende inflatie (verwachtingen) tegen te gaan. In deze omgeving liepen de lokale marktrenten op. In de portefeuille van landen die obligaties in lokale valuta uitgeven was sprake van grote verschillen in rendementen tussen de landen, waarbij landen als Indonesië, Zuid-Afrika en Mexico fors beter presteerden dan de benchmark en o.a. Thailand en Turkije achterbleven, vooral door een zwakker wordende valuta.

Zakelijke waarden

Aandelen

Aandelen in de ontwikkelde landen noteerden over 2021 een zeer positief rendement van 24,5%. Ook dit jaar speelde corona nog steeds een belangrijke rol, maar dit heeft nagenoeg geen negatieve impact gehad op de rendementen. Daarnaast was de toegenomen inflatie wereldwijd goed zichtbaar, deze bereikte in veel regio's het

hoogste punt sinds lange tijd. Centrale banken hebben daarbij aangegeven het aankomende jaar opkoopprogramma's af te bouwen en de rentes geleidelijk aan te verhogen. Dit kan een drukkend effect hebben op de aandelenrendementen.

Aandelen opkomende landen wisten in 2021 een positief rendement van 7,45% te realiseren maar het rendement bleef wel fors achter bij die van de ontwikkelde landen. Belangrijke zaken die speelden in ontwikkelde landen in 2021 naast de corona ontwikkelingen waren de Chinese overheid die in veel sectoren de wet- en regelgeving behoorlijk aanscherpte en de spanning in de relatie tussen China en de Verenigde Staten.

Private equity

Terwijl 2020 vanwege de coronacrisis een uitdagend jaar was voor de financiële markten, was 2021 een jaar waarin, zowel in de publieke als private markten, enkele records werden verbroken. In 2021 vond zowel op het gebied van investeringen als desinvesteringen een inhaalslag plaats ten opzichte van 2020. Het volume aan private equity transacties in Noord-Amerika bedroeg USD 1.2 biljoen, hetgeen 64% hoger is dan het vorige hoogste punt uit 2019. In Europa bedroeg het volume EUR 750 miljard, dat was niet eerder zo veel. Vooral investeringen in IT/technologie, gezondheidszorg en zakelijke dienstverlening waren in trek. Circa 70% van het volume werd geïnvesteerd in zogenaamde add-on investeringen. Via "buy-and-build" kan een onderneming verder groeien, geografisch of door uitbreiding van de geleverde producten en/of diensten. Ook zijn deze add-ons doorgaans goedkoper dan de initiële investering, waardoor de gemiddelde aankoopprijs daalt. De gunstige marktomstandigheden zorgden ook voor veel exits. Pitchbook noteerde meer dan 1,700 verkopen met een totale waarde van USD 850 miljard in Noord-Amerika en ruim 1,500 verkopen met een totale waarde van circa EUR 450 miljard in Europa. Met name in Europa zorgde het gunstige beursklimaat voor veel exits via beursnoteringen. Aan het eind van het jaar werden de beurzen volatieler, mede waardoor private equity managers het veelal niet aandurfdten om de exit route via een beursnotering voort te zetten. Tenslotte, zet de ESG-trend zich ook in de private equity industrie onverminderd door, waarbij managers in Noord-Amerika nu ook onderkennen dat op een maatschappelijke verantwoordelijke manier beleggen noodzakelijk is en mainstream aan het worden is. Het rendement op private equity was in 2021 ca. 40,1%.

Vastgoed

De overspannen situatie op woningmarkt duurt voort. De NVM cijfers laten zien dat het woningaanbod ook dit jaar weer verder is afgenomen. Als gevolg van toegenomen schaarste lopen gemiddelde woningprijzen verder op. De gemiddelde verkoopprijs van een bestaande woning is in het laatste kwartaal van 2021 gestegen naar € 438.000. Belangrijke oorzaken blijven het woningtekort, de lage hypotheekrente, de leningsvoorwaarden en de hypotheekrenteaftrek. Ook huurprijzen hebben een stijging laten zien. In 2021 werd op de Nederlandse vastgoedportefeuille een rendement van ruim 12,1% behaald. Naast vastgoed in Nederland, belegt PME ook in vastgoed in het buitenland en focust hierbij op Europees vastgoed met een laag risico. Het rendement op de internationale vastgoedportefeuille was 8,4%.

Real assets

Real Assets bestaat uit beleggingen in Bosbouw en in Infrastructuur. Ultimo 2021 vormden real assets in totaal 1,4% van de beleggingsportefeuille. Het rendement bedroeg 12,3%.

4.1.7 Beleggingsresultaat 2021

Het rendement over 2021 is 3,9%.

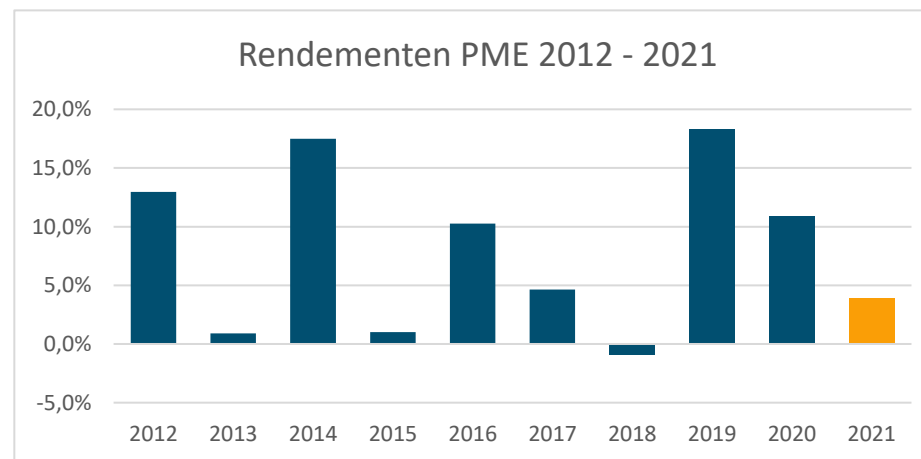
Rendement 2021	Portefeuille	Benchmark	Out- / under performance*
Rendement inclusief renteaftrekking	3,9%	4,3%	-0,4%
<i>* Er is sprake van afrondingsverschillen</i>			
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	-9,5%	-9,3%	-0,2%
Returnportefeuille	17,0%	17,3%	-0,4%
- Aandelen	21,6%	22,0%	-0,4%
- Hoogrentende waarden	0,2%	0,7%	-0,4%
- Vastgoed	10,9%	12,8%	-1,9%
- Private equity	40,1%	40,0%	0,0%
- Real assets	12,3%	9,6%	2,8%

De totale relatieve performance t.o.v. de benchmark komt uit op bijna +/- 0.4%. Over de gehele portefeuille kan worden opgemerkt dat voor alle beleggingscategorieën in de benchmark geen beleggingskosten verwerkt zijn, terwijl in de behaalde portefeuille-rendementen de vermogensbeheerkosten wel zijn verwerkt.

Meer specifiek is ongeveer de helft van de relatieve performance toe te schrijven aan de afdekking van het valutarisico, algemene kosten op totaalportefeuilleniveau voor zover die niet toegerekend zijn aan specifieke beleggingscategorieën en een onderperformance op de matchingportefeuille. De andere helft van de negatieve relatieve performance komt voort uit de returnportefeuille, binnen de categorieën aandelen, hoogrentende waarden en vastgoed.

4.1.8 Lange termijn resultaten

Het gemiddelde beleggingsrendement van PME over de afgelopen vijf jaar komt uit op 7,2%. Het gemiddelde beleggingsrendement van PME over de afgelopen tien jaar komt uit op 7,8%. Over de afgelopen jaren was het beleggingsresultaat als volgt:

4.1.9 Z-score en performancetoets

De z-score laat zien of een pensioenfonds de normportefeuille al dan niet heeft verslagen. De maatstaf voor de performancetoets, de gemiddelde z-score over vijf jaar, is 0 of hoger. De z-score van PME in 2021 bedraagt 0,87. Het totale rendement was over de periode 2017 tot en met 2021 met een jaarlijks gemiddelde van 7,2% ruim positief. De score voor de performancetoets was in 2021 2,20.

	2021	2020	2019	2018	2017
Feitelijk rendement	3,9%	10,9%	18,3%	-0,88%	4,7%
Normrendement*	4,4%	11,2%	17,8%	-1,42%	4,42%
Z-score	0,87	0,38	0,33	0,34	0,14
Performancetoets	2,20	1,98	2,01	1,97	1,91

* Het normrendement ten behoeve van de z-score wijkt af van het benchmarkrendement, omdat hier voor enkele categorieën andere benchmarks gelden.

4.1.10 Beleggen in Nederland

Wij staan positief tegenover het beleggen van pensioengelden in Nederland om bij te dragen aan de economische groei. Die groei is goed voor bedrijven en de werkgelegenheid en daarmee voor de aangesloten werkgevers en deelnemers. Uiteraard blijft bij het beleggen in Nederland het doel van een goed rendement tegen een beperkt risico voorop staan. In de volgende tabel zijn de beleggingen in Nederland opgenomen. Zo'n 13,9% van de beleggingsportefeuille is in Nederland belegd.

Beleggingen in Nederland <i>beleggingscategorie</i>	<i>Bedragen (x € 1 miljoen)</i>	<i>In % van totaal belegd vermogen</i>
Staatsobligaties	2.482	3,9%
Bedrijfsobligaties	1.764	2,8%
Hypotheken	2.626	4,1%
Aandelen	315	0,5%
Vastgoed	1.699	2,7%
Overig	25	0,0%
Totaal in Nederland	8.910	13,9%

Wij beleggen in de Nederlandse woningenmarkt en in Nederlandse hypotheek. Binnen de Nederlandse woningenmarkt richten wij op het thema betaalbare huisvesting in de vrije sector, waarbij voornamelijk in het middelhoge huursegment wordt geïnvesteerd. Voorbeelden van projecten die in 2021 zijn opgeleverd of waarvan de bouw is gestart in 2021 zijn 103 duurzame appartementen in de woontoren 'De Catharina' in het centrum van Zaandam, 332 woningen in de Cartesiusdriehoek in Utrecht, 212 woningen in het OKU House in Amsterdam en 237 appartementen in twee nieuw te bouwen woontorens The Sax in Rotterdam.

Andere voorbeelden van beleggingen in Nederland zijn beleggingen in Nederlandse staatsobligaties en het Nederlands Hypotheekfonds. Daarnaast hebben wij aandelen van onder andere ASML Holding NV, Koninklijke DSM NV, Wolters Kluwer NV, Heineken NV en ING Groep NV in onze portefeuille.

Via het beleggingsfonds 'Innovation Industries' beleggen wij in Nederlandse startende technologiebedrijven en scale up's met groeipotentieel. Door te beleggen in Innovation Industries in PME in staat om een impuls te geven aan de eigen sector. De geselecteerde bedrijven in nieuwe technologie krijgen door het investeringsfonds toegang tot financiering waardoor zij de kans krijgen uit te groeien tot succesvolle bedrijven die zorgen voor economische groei en werkgelegenheid in Nederland. Het investeringsfonds werkt samen met drie technische universiteiten in Nederland en een aantal Nederlandse hightech bedrijven uit de achterban van PME.

4.2 Premie

Werkgevers betalen pensioenpremie aan PME. Een deel van deze premie mogen zij inhouden op het salaris van de werknemers. De pensioenpremies worden belegd om rendement te behalen. Want de premies alleen zijn niet voldoende om alle toegezegde pensioenen nu en in de toekomst te kunnen betalen.

4.2.1 Premie 2021

In 2021 is de premie voor de basispensioenregeling 27,59% van de pensioengrondslag (2020: 22,7%). Deze verhoging van het premiepercentage is eind 2020 overeengekomen door sociale partners en is gefinancierd vanuit de vrijval van de VPL-premie die tot en met 2020 nog werd geheven. Van de premie wordt maximaal 10,89% van de pensioengrondslag ingehouden op het salaris van de werknemer.

In totaal werd in 2021 € 1,673 miljard premie in rekening gebracht (2020: € 1,610 miljard). Het betreft hier de premie voor de basisregeling, de aanvullende regelingen en (in 2020 voor het laatst) de premie voor de VPL.

(Bedragen x € 1 miljoen)	2021	2020	2019	2018	2017
In rekening gebrachte premie	1.673	1.610	1.332	1.254	1.171
Openstaande premies ultimo jaar	22	25	25	29	29

Wij hanteren een strikt incassobeleid. Wordt de premienota niet op tijd betaald, dan ontvangt de werkgever een herinnering, gevolgd door een aanmaning. Bij uitblijven van de betaling na een aanmaning, kan de vordering overgedragen worden aan de gerechtsdeurwaarder of het incassobureau. In verband met de onzekere economische situatie van veel werkgevers als gevolg van de uitbraak van de coronapandemie versoepelden wij in 2020 tijdelijk het incassobeleid door onder meer de betalings-termijn te verruimen en het middel 'treffen van betalingsregelingen' frequenter in te zetten. In de loop van 2020 keerde het beleid weer terug naar de reguliere betaal- en herinneringstermijnen. Ondanks de voortdurende pandemie waren in 2021 geen versoepelingen van het incassobeleid nodig.

Wij monitorden het verloop van de premiebetalingen in 2021 nauwlettend en constateerde dat werkgevers in de sector in 2021 goed in staat waren aan hun verplichtingen te voldoen.

Eind 2021 had PME 15 dossiers (eind 2020: 13) overgedragen aan een deurwaarder ter waarde van € 7,5 miljoen (eind 2020: € 1 miljoen). In 2021 zijn 7 nieuwe vorderingen overgedragen aan een deurwaarder (2020:7).

4.2.2 Premiedekkingsgraad

De pensioenpremie 2021 is bestemd voor de inkoop van de pensioenaanspraken over het jaar 2021. Bij het vaststellen van de gedempte kostendekkende premie wordt gerekend met een verwacht rendement. Tot en met 2020 werd rekening gehouden met een vast verwacht rendement van 2,5%. De daadwerkelijke inkoop van pensioenaanspraken vindt plaats op basis van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur (RTS). Als de premieopbrengsten en de kosten van pensioenaanspraken gelijk aan elkaar zijn, is er een premiedekkingsgraad van 100%.

Eind juni 2020 besloten wij in het premiebeleid vanaf het jaar 2021 het verwachte rendement voor de premieberekening gelijk te stellen aan het maximale verwachte rendement (peildatum 30 september 2020, te weten 1,67%) verminderd met een prudentieafslag van 10 basispunten. Bij het vaststellen van de gedempte kostendekkende premie van 2021 werd derhalve gerekend met een verwacht rendement van 1,57%.

Het bestuur sprak al in 2020 af dat in 2021 het nieuwe premiebeleid zou worden geëvalueerd en dat besloten zou worden of het rendement voor de berekening van de premie werd gehandhaafd of lager zou worden vastgesteld. Het bestuur achtte namelijk een meer prudentere aanname voor het verwacht rendement wenselijk om de premiedekkingsgraad te verbeteren.

Eind 2021 besloot het bestuur, na overleg met sociale partners, om bij de vaststelling van het premiebeleid voor het jaar 2022 een extra prudentieafslag achterwege te laten. Tegelijkertijd stelde het bestuur het premiebeleid 2023 en 2024 vast en groeit de premiedekkingsgraad in deze jaren in twee stappen toe naar een premiedekkingsgraad van 90%. Overweging van het bestuur hierbij is dat het treffen van maatregelen om de premiedekkingsgraad te verbeteren, het verlies op premie vermindert en daarmee de dekkingsgraad beschermt. Dit draagt bij aan een beheerste, geleidelijke en evenwichtige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel en biedt eerder perspectief op indexatie.

4.3 Kosten

Wij leggen transparant verantwoording af over onze uitvoeringskosten. Dit gebeurt op basis van artikel 45a Pensioenwet en artikel 10a Besluit uitvoering Pensioenwet, de aanbevelingen uitvoeringskosten en het servicedocument beloningen van de Pensioenfederatie. We maken hierbij onderscheid tussen de kosten voor pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten. De bestuurskosten – waaronder de vergoedingen van alle bestuurlijke organen van PME – worden overigens voor de helft aan pensioenbeheer en voor de helft aan vermogensbeheer toegerekend.

4.3.1 Totale uitvoeringskosten

De totale uitvoeringskosten van PME stegen van € 316,0 miljoen (2020) naar € 398,2 miljoen (2021). De stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door de kosten voor vermogensbeheer. In paragraaf 4.3.3. wordt dit verder toegelicht.

De absolute kosten voor pensioenbeheer stegen ook. Deze stijging in 2021 wordt veroorzaakt door de overgang van het pensioenbeheer van PME naar een nieuwe uitvoerder. Deze stijging van de kosten is eenmalig. De reguliere kosten voor pensioenbeheer daalden in 2021. De totale kosten voor het pensioenbeheer uitgedrukt in een kostprijs per deelnemer steeg van € 119 (2020) naar € 137 in 2021.

Uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen gedurende het jaar zijn de vermogensbeheerkosten gestegen van 0,49% (2020) naar 0,57% in 2021.

	2021 x € 1 miljoen	Ver- hou- ding	2020 x € 1 miljoen	Ver- hou- ding
Kosten pensioenbeheer	46,2	12%	39,6	13%
Kosten vermogensbeheer (incl. transactiekosten)	352,0	88%	276,4	87%
Totale uitvoeringskosten PME	398,2	100%	316,0	100%

4.3.2 Kosten pensioenbeheer

De kosten van het pensioenbeheer bestaan uit:

- de kosten van de pensioenuitvoering, welke is uitbesteed aan (met name) uitvoeringsorganisatie MN (werkgevers- en deelnemersadministratie, klantbediening, financieel en gegevensbeheer);
- btw-lasten over de uitbestede diensten;
- 50% van de algemene kosten voor het besturen van het pensioenfonds (bestuur, commissies, verantwoordingsorgaan, bestuursbureau, externe controle, adviseurs, toezichthouders, etc.);
- Eventuele incidentele project- en/of eenmalige kosten. In 2021 was hier voor ons sprake van in verband met de transitie van het pensioenbeheer van MN naar TKP. Zowel MN als TKP brachten extra eenmalige kosten in rekening voor de transitie respectievelijk implementatie van het pensioenbeheer per 1 januari 2022.

Uitgedrukt in een kostprijs per deelnemer, zijn de totale kosten voor het pensioenbeheer in 2021 gestegen naar € 137 (2020: € 119).

	Kosten		Kosten per deelnemer*	
	x € 1.000		x € 1	
	2021	2020	2021 # 336.995	2020 # 332.839
Regulier				
Pensioenuitvoering	27.662	28.785	82	86
Btw-lasten	4.402	5.927	13	18
Besturing pensioenfonds	5.120	4.884	15	15
Totale reguliere kosten pensioenbeheer	37.184	39.596	110	119
Incidenteel				
Eenmalige transitiekosten	3.214	-	10	-
Eenmalige implementatiekosten	5.824	-	17	-
Totale incidentele kosten	9.038	-	27	-
Totale kosten pensioenbeheer	46.222	39.596	137	119

De reguliere kosten voor pensioenbeheer daalden van € 119 naar € 110. Echter als gevolg van de incidentele kosten is het totale kostenniveau gestegen ten opzichte van het voorgaande jaar. De eenmalige kosten voor de overgang naar de nieuwe uitvoerder bedroegen in 2021 in totaal € 9 miljoen, uitgedrukt in een bedrag per deelnemer (actieve deelnemers en pensioengerechtigden) is dit € 27,-. Met de overgang naar TKP wordt vanaf 2022 een structurele verlaging van de reguliere kosten pensioenbeheer gerealiseerd van zo'n € 25,- per deelnemer.

In 2022 zijn de eenmalige kosten in verband met de overgang van het pensioenbeheer veel lager. Er zijn nog enkele restposten die hiervoor in 2022 in rekening worden gebracht. Vanaf 2022 worden ook incidentele kosten verwacht voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

4.3.3 Kosten vermogensbeheer

Bij het vermogensbeheer maken we altijd een integrale afweging tussen rendement, risico en kosten. Om die reden moeten de vermogensbeheerkosten altijd in relatie worden gezien tot het beoogde rendement en risico.

Het streven naar lage kosten en waar mogelijk verdere kostenverlagingen (in % van het gemiddeld belegd vermogen) komt tot uiting in ons beleggingsbeleid. Wij beleggen alleen in beleggingscategorieën met hoge kosten als hier naar verwachting een hoger nettorendement na kosten tegenover staat. Ook beleggen wij in beginsel passief tegen lage kosten en wordt kostenbewust de verdeling in beleggingscategorieën vastgesteld. Per beleggingscategorie verschillen de kosten namelijk sterk.

Overzicht vermogensbeheerkosten

In 2021 zijn de absolute en relatieve vermogensbeheerkosten (in euro's resp. als percentage van het totaal belegd vermogen) hoger dan die in 2020. De absolute vermogensbeheerkosten bedroegen in 2021 € 318,4 miljoen (2020: € 214,9 miljoen).

Daarnaast zijn er in 2021 transactiekosten gemaakt van in totaal € 33,6 miljoen (2020: € 61,5 miljoen). De transactiekosten maakten daarmee in 2021 0,055% uit van het gemiddeld belegd vermogen (2020: 0,109%).

De totale kosten kwamen uit op € 352,0 miljoen (2020: € 276,4 miljoen). Dit betekent een forse stijging van de totale absolute kosten, hetgeen veroorzaakt wordt door:

- stijging van het totaal belegd vermogen,
- meer prestatieafhankelijke kosten.

Uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen gedurende het jaar zijn de totale vermogensbeheerkosten in 2021 0,57% (2020: 0,49%).

In de volgende paragraaf en de tabellen op de volgende pagina worden de kosten verder toegelicht en gespecificeerd.

Toelichting kosten vermogensbeheer

Van de totale vermogensbeheerkosten heeft € 28,5 miljoen (excl. btw) betrekking op uitvoeringsorganisatie MN (2020: € 28,6 miljoen).

PME belegt vrijwel volledig passief in de meest liquide beleggingscategorieën, zoals staatsobligaties en aandelen ontwikkelde landen. Deze beleggingscategorieën kennen hierdoor de laagste beheerkosten. Ook zorgt de hoge mate van liquiditeit van deze beleggingen ervoor dat de transactiekosten laag zijn.

Actief beheer voor (hoogrentende) bedrijfsobligaties en emerging market debt leiden tot hogere beheerkosten in deze beleggingscategorieën. Ook zijn de transactiekosten voor deze categorieën hoger, omdat deze beleggingen iets minder liquide zijn.

De totale transactiekosten zijn in 2021 weer op het niveau van vóór 2020. In verband met het uitbreken van de coronapandemie in 2020 werden wij vorig jaar geconfronteerd met hoge transactiekosten in de periode februari – mei.

De beleggingscategorieën private equity, internationaal onroerend goed en real assets (zoals infrastructuur en bosbouw) kennen de hoogste kosten. Voor private equity bedroeg het totaal aan beheerkosten en prestatiegerichte beloningen 9,6% (2020: 8,21%), voor internationaal onroerend goed 0,8% (2020: 0,63%) en voor real assets 1,3% (2020: 1,17%) van het gemiddeld in deze beleggingscategorieën belegde vermogen.

De prestatieafhankelijke vergoedingen zijn de afgelopen twee jaar fors gestegen. Daar staat tegenover dat het rendement van de categorieën waarvoor deze prestatieafhankelijke vergoedingen van toepassing zijn (met name voor private equity) in 2020 en 2021 hoog was. Op onze [website](#) geven we een toelichting op deze kosten.

Prestatievergoedingen

Wij zijn geen voorstander van prestatievergoedingen. Echter, om het rendement te halen dat past bij onze ambitie voor de hoogte van het te realiseren pensioen, is het nodig om te beleggen in beleggingscategorieën zoals private equity.

Prestatievergoedingen moeten wij in deze beleggingscategorie wel toestaan, omdat het de gewoonte is in die markt. Een gewoonte die wij alleen niet kunnen veranderen. Daarnaast maken wij bij de beoordeling van het kostenniveau altijd een afweging tussen rendement, risico en kosten. De kosten van private equity staan in verhouding tot de verwachte meeropbrengsten.

In 2021 waren de rendementen op private equity uitzonderlijk hoog: PME verdiende, ná aftrek van de kosten, 40,5% op deze beleggingen. In totaal bedroegen de kosten € 229 miljoen. Na aftrek van die kosten bleef er € 857 miljoen over voor de deelnemers van PME. Dat is ruim € 1.400 per deelnemer.

Private equity manager ontvangen bij goede prestaties een deel van de winst, dit leggen we vooraf in de overeenkomst met de private equity manager vast. Deze prestatievergoeding wordt pas uitgekeerd als de belegging wordt verkocht en de winst ook daadwerkelijk gemaakt is. Jaarlijks reserveren wij alvast een deel van de prestatievergoeding aan de hand van de tussentijdse waardering van de beleggingen. Afhankelijk van de definitieve opbrengst bij verkoop van de onderneming kan deze vergoeding nog hoger of lager uitvallen.

De totale prestatieafhankelijke vergoedingen vormden in 2021 met € 185,8 miljoen (2020: € 78,7 miljoen) bijna 53% van de totale vermogensbeheerkosten van PME (2020: circa 28%). De langjarige opbouw van verschillende illiquide beleggingscategorieën, zoals private equity en onroerend goed zal ook in 2022 en verder doorgezet worden. Omdat de kosten van deze categorieën hoger zijn dan die van liquide categorieën, zoals beursgenoteerde aandelen, nemen onze totale vermogensbeheer-

kosten naar verwachting verder toe in de komende jaren. Tegenover de hogere kosten staat een hoger verwacht nettorendement en een bijdrage aan de spreiding (diversificatie) over verschillende beleggingen.

Ontwikkeling totale kosten vermogensbeheer

	2021		2020	
	x € 1 miljoen	% van beheerd vermogen	x € 1 miljoen	% van beheerd vermogen
Directe kosten (1)	53,4	0,087%	52,7	0,09%
Vaste beheerkosten	49,5	0,080%	48,8	0,09%
Prestatieafhankelijke kosten	0,0	0,000%	0,0	0,00%
Incidentele kosten	3,9	0,006%	4,0	0,01%
In fondsen verwerkte kosten (2)	244,6	0,397%	138,8	0,25%
Vaste beheerkosten	58,8	0,095%	60,2	0,11%
Prestatieafhankelijke kosten	185,8	0,302%	78,7	0,14%
Overige kosten (3)	8,5	0,014%	10,2	0,02%
Kosten custody, advies, controle, bestuursbureau	8,5	0,014%	10,2	0,02%
Totaal beheerkosten (1+2+3)	306,4	0,498%	201,8	0,36%
Kosten in onderliggende beleggingsfondsen (4)	12,0	0,019%	13,1	0,02%
In fondsen verwerkte kosten	12,0	0,019%	13,1	0,02%
Vermogensbeheerkosten, excl. transactiekosten (1+2+3+4)	318,4	0,517%	214,9	0,38%
Transactiekosten (5)	33,6	0,055%	61,5	0,11%
a.g.v. operationeel portefeuillebeheer	31,2	0,051%	56,3	0,10%
a.g.v. strategische herschikking	2,4	0,004%	5,2	0,01%
Integrale beheerkosten (1+2+3+4+5)	352,0	0,572%	276,4	0,49%
Gemiddeld belegd vermogen en behaald netto rendement over kalenderjaar	61.550	3,9%	56.567	10,94%

Kosten vermogensbeheer per beleggingscategorie in relatie tot het rendement

In 2021

	Allo- catie x € 1 mjn	Allo- catie in %	Bruto rende- ment ¹	Kosten	Netto rende- ment	Bench- mark	Netto perfor- mance
Staatsobligaties	15.065	23,5%	-/- 6,7%	0,01%	-/- 6,66%	-/- 6,47%	-/- 0,19%
Bedrijfsobligaties	10.715	16,7%	-/- 0,7%	0,06%	-/- 0,75%	-/- 0,62%	-/- 0,13%
Hypotheke	2.629	4,1%	2,2%	0,27%	1,91%	1,89%	0,01%
Liquide middelen en derivaten ²	-/- 242	-/- 0,4%			-/- 3,47%		-/- 3,47%
Hoogrentend bedrijfsobligaties	3.917	6,1%	-/- 0,9%	0,28%	-/- 1,20%	-/- 1,20%	0,00%
Hoogrentend obligaties EMD	3.622	5,7%	-/- 3,2%	0,22%	-/- 3,42%	-/- 3,00%	-/- 0,42%
Aandelen ontwikkelde landen	18.242	28,5%	24,5%	0,03%	24,47%	24,93%	-/- 0,46%
Aandelen opkomende landen	3.267	5,1%	7,5%	0,06%	7,43%	7,35%	0,08%
Private equity	3.103	4,9%	49,7%	9,6%	40,05%	40,04%	0,01%
Nederlands onroerend goed	1.750	2,7%	12,6%	0,5%	12,10%	12,21%	-/- 0,11%
Internationaal onroerend goed	803	1,3%	9,1%	0,8%	8,35%	13,88%	-/- 5,52%
Real assets	1.103	1,7%	13,6%	1,3%	12,35%	9,59%	2,76%

¹ De transactiekosten zijn al verwerkt in het brutorendement.

² Voor de categorie Liquide middelen en derivaten is de bijdrage aan het totaalrendement weergegeven, omdat dit beter aansluit bij het karakter van de categorie. Om deze reden zijn het brutorendement en benchmarkgegevens niet opgenomen.

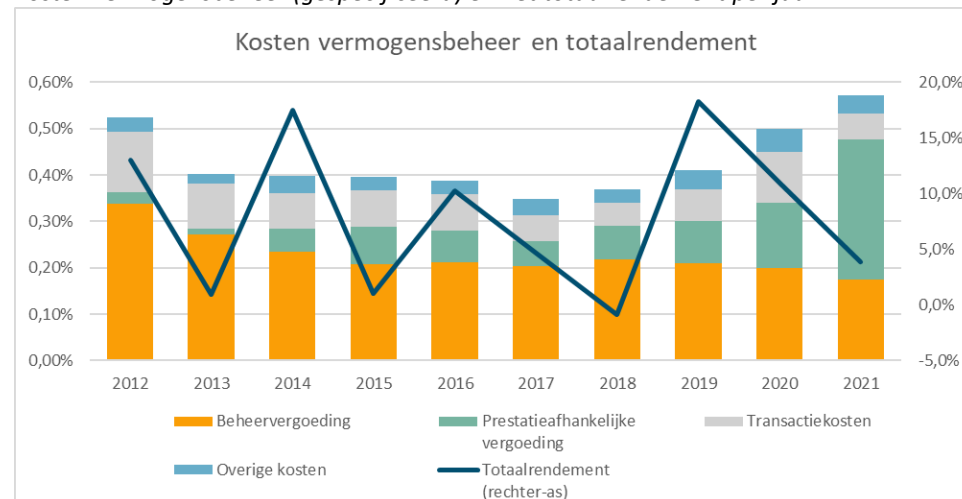
In 2020

	Allo- catie x € 1 mjn	Allo- catie in %	Bruto rende- ment ¹	Kosten	Netto rende- ment	Bench- mark	Netto perfor- mance
Staatsobligaties	16.389	26,9%	5,47%	0,01%	5,47%	5,15%	0,32%
Bedrijfsobligaties	9.655	15,8%	3,50%	0,06%	3,44%	3,14%	0,31%
Hypotheke	2.677	4,4%	2,36%	0,27%	2,10%	2,05%	0,05%
Liquide middelen en derivaten ²	515	0,8%			3,48%		3,48%
Hoogrentend bedrijfsobligaties	3.410	5,6%	2,69%	0,27%	2,42%	1,81%	0,61%
Hoogrentend obligaties EMD	3.228	5,3%	-/- 2,38%	0,20%	-/- 2,58%	-/- 2,52%	-/- 0,06%
Aandelen ontwikkelde landen	16.724	27,4%	10,87%	0,03%	10,84%	10,36%	0,49%
Aandelen opkomende landen	3.400	5,6%	13,21%	0,19%	13,01%	14,90%	-/- 1,89%
Private equity	2.055	3,4%	27,04%	8,21%	18,83%	18,83%	0,00%
Nederlands onroerend goed	1.505	2,5%	5,65%	0,58%	5,08%	2,38%	2,69%
Internationaal onroerend goed	774	1,3%	-/- 1,17%	0,63%	-/- 1,80%	1,91%	-/- 3,71%
Real assets	649	1,1%	-/- 3,69%	1,17%	-/- 4,86%	0,60%	-/- 5,46%

¹ De transactiekosten zijn al verwerkt in het brutorendement.

² Voor de categorie Liquide middelen en derivaten is de bijdrage aan het totaalrendement weergegeven, omdat dit beter aansluit bij het karakter van de categorie. Om deze reden zijn het brutorendement en benchmarkgegevens niet opgenomen.

Kosten vermogensbeheer (gespecificeerd) en het totaalrendement per jaar

CEM-benchmark

Zoals in de afgelopen jaren gebruikelijk, is ook over het jaar 2020 door CEM-benchmarking (CEM) een analyse opgesteld voor PME. De CEM-benchmark wordt met een vertraging van een jaar gepubliceerd. Dit betekent dat de navolgende cijfers alleen betrekking hebben op onze beheerkosten over 2020. Deze kosten zijn door CEM vergeleken met een peer groep. CEM rapporteert jaarlijks vergelijkende analyses met betrekking tot kosten van vermogensbeheer, rendementen en risico's.

De totale beheerkosten, inclusief prestatievergoedingen en exclusief transactiekosten, bedroegen over 2020 voor ons 0,357% van het gemiddeld belegd vermogen. Een toename van 3,3 basispunten ten opzicht van 2019, vanwege een ophoging van de allocatie naar illiquide beleggingen. Een kostenniveau dat nog ver onder het niveau van het Nederlandse gemiddelde ligt (0,547% van het gemiddeld belegd vermogen). De belangrijkste reden voor de lagere kosten van ons ten opzichte van de peer groep is onze lagere allocatie naar vastgoed, hedgefonds, infrastructuur en private equity.

Om een juiste vergelijking te maken, corrigeert CEM ook voor onze strategische keuzes en is er een specifieke CEM-benchmark samengesteld op basis van onze

feitelijke beleggingsmix. Het vergelijkende kostenniveau van deze benchmark bedraagt 0,343% van het gemiddeld belegd vermogen over 2020. Onze kosten over 2020 waren dus 1,4 basispunten hoger dan de gecorrigeerde benchmark, voornamelijk als gevolg van de hogere prestatievergoedingen voor private equity vanwege hogere rendementen.

Uit de analyses van CEM kan worden opgemaakt dat het Nederlands gemiddelde de afgelopen jaren geleidelijk aan daalt, terwijl de kosten van PME geleidelijk aan stijgen. Dit laatste is een direct gevolg van het pad naar de nieuwe strategische beleggingsportefeuille met daarin meer duurdere, illiquide categorieën. Uit de CEM analyse blijkt dat onze kosten voor illiquide categorieën als vastgoed, infrastructuur en bosbouw iets hoger zijn dan het Nederlands gemiddelde, omdat wij deze categorieën volledig hebben uitbesteed. Ook zijn onze kosten hoger voor private equity hoger, omdat er minder gebruik wordt gemaakt van co-investments. Deze hogere kosten worden grotendeels gecompenseerd door meer intern passief aandelenbeheer en het feit dat wij geen gebruik maken van duurdere structuren als fund of funds, partnerships en tactische asset allocatie overlay.

4.3.4 Vergoedingen bestuursleden en leden overige gremia

Leden van het niet-uitvoerend bestuur, onafhankelijke leden, adviseurs van een bestuurscommissie, sleutelfunctiehouders, de onafhankelijk voorzitter en leden van het verantwoordingsorgaan hebben recht op een vergoeding. Dit is vastgelegd in ons vergoedingsreglement. De vergoeding bestaat uit een vaste vergoeding per jaar en een reiskostenvergoeding. Leden van het uitvoerend bestuur zijn in dienst van het pensioenfonds, hebben dus een arbeidsovereenkomst en ontvangen een salaris. Ons vergoedingsreglement en de arbeidsovereenkomsten bij PME kennen geen variabele beloningen en bonussen.

Het basisbedrag (op fulltimebasis) voor de vergoeding voor het niet-uitvoerend bestuur is € 140.000,- (niveau 2021). Normaal gesproken worden de vergoedingen jaarlijks verhoogd met eenzelfde percentage als de lonen in de CAO Metalektro van het afgelopen jaar. In 2019 en 2020 zag het bestuur echter af van deze jaarlijkse verhoging. Per 1 januari 2021 werden de vergoedingen ook niet verhoogd, omdat er in 2020 in de CAO Metalektro geen structurele, procentuele loonsverhoging was

overeengekomen. Dit geldt voor alle in het vergoedingsreglement opgenomen vergoedingen.

DNB hanteert voor bestuursleden van grote pensioenfonds een fte-norm van 0,4. Deze fte-norm komt overeen met de daadwerkelijk tijdsbesteding van de niet-uitvoerende bestuursleden van PME. De vergoeding is voor niet-uitvoerende bestuursleden daarom gebaseerd op een norm van 0,4 fte (2 dagen per week). Voor de onafhankelijk voorzitter is de fte-norm hoger, namelijk 0,6 fte (3 dagen per week). De vergoeding (op fulltimebasis) voor deze functie bedraagt € 175.000,- (niveau 2021).

Naam	Functie	Vaste vergoeding in € (excl. btw)
Nicole Beuken (0,6 fte)	Onafhankelijk voorzitter Voorzitter remuneratie-commissie Voorzitter audit risk en compliance commissie	105.000
Fridoline van Binsbergen (0,4 fte) – per 20/8	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie Lid remuneratie-commissie	20.323
Theo Bruinsma (0,4 fte)	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	56.000
Susan Eijgermans (0,4 fte) *	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	56.000
Monique van der Poel (0,4 fte) *	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	56.000
Lex Raadgever * (0,4 fte) – tot 1/7	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	28.000
Geert van Til (0,4 fte)	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	56.000
Igor Vermeulen (0,4 fte)	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid audit risk en compliance commissie Lid remuneratie-commissie	56.000
Rik Grutters * (0,4 fte) – per 1/6	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid audit risk en compliance commissie	32.667

Wouter Vlasblom (0,4 fte) – tot 1/7	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie Lid remuneratie-commissie	28.000
Peggy Wilson (0,4 fte) – per 6/7	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	28.000

* *bestuursleden die in dienst zijn van een vakorganisatie of een werkgeversvereniging ontvangen de vergoeding niet zelf. Deze wordt afgedragen aan de betreffende organisatie.*

Voor bestuursleden die lid zijn van een commissie, geldt dat de activiteiten hiervoor in de vaste vergoeding voor het bestuurslidmaatschap vallen. Er wordt dus geen extra vergoeding verstrekt voor deelname aan een commissie.

De leden van het uitvoerend bestuur zijn in dienst van het pensioenfonds en ontvangen een salaris.

Naam	Bruto jaarsalaris 2021	Pensioen, sociale en overige lasten	Totaal 2021*	Totaal 2020*
Marcel Andringa	221.703	35.199	256.903	250.375
Eric Uijen	222.148	37.918	260.066	253.538
Roos Vermeij (0,9 fte) t/m 28-2-2021	31.388	3.724	35.112	182.793

* *excl. de kosten van een leaseauto*

De hoogte van de vaste vergoeding van de onafhankelijke leden en adviseurs van commissies bedraagt in 2021 € 18.552 per jaar (excl. btw). Is een onafhankelijk lid ook voorzitter van een commissie, dan ontvangt hij/zij een extra vergoeding van € 5.000 per jaar (excl. btw). In 2021 was dat niet het geval. Ook de vergoeding voor de onafhankelijke leden en adviseurs van commissies is ongewijzigd ten opzichte van 2020.

De sleutelfunctiehouders interne audit en risicobeheer ontvingen in 2021 een vergoeding van € 28.980, excl. btw. De sleutelfunctiehouder actuarieel vervult naast deze rol de functie van certificerend actuaaris. Hiervoor zijn uurtarieven afgesproken.

De hoogte van de vaste vergoeding voor leden van het verantwoordingsorgaan was in 2021 (en 2020) € 2.564. Voor de leden van het dagelijks bestuur van het verantwoordingsorgaan is er daarnaast nog een vergoeding van € 50 per maand. De totale kosten van het uitvoerend bestuur waren in 2021 totaal € 608.132 (2020: € 766.382). Dit bedrag bestaat uit salaris, sociale lasten, pensioenlasten en overige personeelskosten (waaronder reiskosten).

De totale kosten van het niet-uitvoerend bestuur waren in 2021 in totaal € 588.575 (in 2020: € 679.414). Dit betreft vergoedingen voor bestuursleden en organisaties, alsmede reiskosten.

Voor onafhankelijke leden van commissies is in 2021 in totaal € 126.792 aan vergoedingen uitgekeerd (2020: € 80.714). Hierin zijn ook de kosten voor de sleutelfunctionarissen interne audit en risicobeheer begrepen.

Aan leden van het verantwoordingsorgaan werd in 2021 in totaal € 62.988 uitbetaald (2020: € 61.825), inclusief reiskosten.

Eind 2021 werd besloten om de vergoedingen voor leden van het niet-uitvoerend bestuur, onafhankelijke leden, adviseurs van een bestuurscommissie, sleutelfunctiehouders en leden van het verantwoordingsorgaan per 1 januari 2022 wel te verhogen, namelijk met 2,3% (overeenkomstig het percentage waarmee de lonen in de CAO Metalektro op 1 oktober 2021 zijn gestegen).

5 Duurzaam pensioen

Wij willen onze financiële doelstellingen in het vermogensbeheer realiseren op een manier die bijdraagt aan een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is.

Wij zijn er van overtuigd dat een goed rendement en verantwoord beleggen samen gaan: bedrijven die milieu, sociale en governance (ESG) aspecten meenemen in hun beleid leveren op de lange termijn een beter rendement, tegen een lager risico.

Om onze doelen te bereiken gaan we de komende jaren inzetten op betrokken aandeelhouderschap, bewuste selectie en positieve impact. Twee specifieke thema's daarbij zijn klimaatverandering en arbeid. Keuzes die PME maakt worden ondersteund door onderzoek en sluiten aan bij de wensen van onze deelnemers.

5.1 Verantwoord beleggen

Als pensioenfondsen zijn wij een belegger voor de toekomst. In ons beleggingsbeleid staat het belang van een goed rendement centraal naast het maatschappelijke belang voor onze deelnemers en pensioengerechtigden. We beleggen een steeds groter deel van ons vermogen voor de lange termijn door voor bedrijven te kiezen die nu en in de toekomst een waardevolle en verantwoorde bijdrage leveren aan de economie en maatschappij. Als kapitaalverschaffer zien we het als onze taak om voor een goed pensioen te zorgen en tegelijkertijd bij te dragen aan welvaart en welzijn.

Wij hebben een maatschappelijke verantwoordelijkheid als institutionele belegger en handelen daar naar. Dit betekent dat wij in het beleggingsbeleid rekening houden met milieu, sociale factoren en goed ondernemingsbestuur (de zogenaamde ESG factoren: environment, social en governance). Wij zijn ervan overtuigd dat maatschappelijk verantwoord beleggen en het adequaat vervullen van de rol als belegger bijdragen aan een toekomstbestendige en stabiele samenleving en daarmee aan een stabiel rendement.

Wij streven er naar om:

- zo goed mogelijk maatschappelijk verantwoord te beleggen, waarbij zoveel mogelijk wordt aangesloten bij de opvattingen en voorkeuren van de deelnemers en pensioengerechtigden;
- ESG-factoren naast financiële criteria mee te nemen in alle beleggingsbeslissingen;
- negatieve maatschappelijke effecten van zijn beleggingen te voorkomen en waar mogelijk ook om positieve maatschappelijke impact te realiseren.

Wij willen ook helder, toegankelijk en informatief communiceren over verantwoord beleggen. De informatie op de website over verantwoord beleggen geeft zowel inzicht aan onze werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden, als aan andere belangrijke stakeholders, zoals maatschappelijke organisaties, adviesorganen, toezichthouders en belangenverenigingen.

Op 10 maart 2021 trad de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) in werking. De pensioenregeling van PME promoot ecologische en sociale kenmerken zoals bedoeld in artikel 8 SFDR. De SFDR vraagt voor ons geen fundamentele aanpassing in transparantie en verantwoording over verantwoord beleggen. Wij beschrijven in ons beleid en in de verslaglegging al uitgebreid welke duurzaamheidsrisico's mogelijk impact hebben op onze beleggingsportefeuille en hoe de beleggingen een impact hebben op de mens en het milieu. Het [beleid verantwoord beleggen](#) biedt een toegankelijk overzicht van alle bestaande uitgangspunten die wij ten aanzien van deze onderwerpen hebben vastgesteld. Wij stellen hierbij twee thema's centraal; klimaat en arbeid. En er wordt aandacht besteed aan betrokken aandeelhouderschap (het betrokkenheidsbeleid). Als gevolg van de inwerkingtreding van SFDR is het document in 2021 op een aantal punten voorzien van een nadere toelichting.

Omdat onze pensioenregeling ecologisch duurzame kenmerken bevat, is ook in onze Pensioen 1-2-3 opgenomen dat een deel van onze beleggingen wordt gealloceerd naar ecologisch duurzame beleggingen. Wij hebben hierbij nog geen streefpercentage naar ecologische duurzame beleggingen conform de Taxonomieverordening opgenomen, omdat de EU nog niet volledig heeft gedefinieerd welke

activiteiten ecologisch duurzaam zijn, en omdat er nog onvoldoende (kwalitatieve) data beschikbaar zijn van bedrijven. Dit is ook de reden waarom we over 2021 nog geen taxonomie alignment rapporteren.

We geven op verschillende manieren invulling aan verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Daarbij zijn de opvattingen en voorkeuren van onze deelnemers en pensioengerechtigden een belangrijk uitgangspunt. Hier doen wij regelmatig onderzoek naar. In dit hoofdstuk lichten wij de resultaten van deze onderzoeken van eind 2020 en eind 2021 toe. Ook volgen we een aantal standaarden, en zijn we aangesloten bij initiatieven die ons helpen om doelgericht en effectief uitvoering te geven aan ons verantwoord beleggen beleid (zie paragraaf 3.1.3).

5.1.1 Ambities

In ons strategisch plan 2020 – 2025 formuleerden wij doelstellingen ten aanzien van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap. Wij streven ernaar dat in 2025:

- wij worden gezien als een betrokken aandeelhouder die bedrijven aanspreekt op negatieve impact op de natuur en de samenleving;
- wij worden gezien als een toonaangevend duurzaam fonds en dat de CO₂-uitstoot van onze portefeuille t.o.v. 2015 met 50% is teruggebracht;
- de beleggingsportefeuille voor positieve impact is gegroeid naar € 3 miljard;
- de routekaart voor de verduurzaming van onze vastgoedportefeuille volgens plan is uitgevoerd.

5.1.2 Benchmarks

De Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) beoordeelt de prestaties van Nederlandse pensioenfondsen op het gebied van verantwoord beleggen. Jaarlijks brengt de vereniging een onderzoek uit waarin de 50 grootste Nederlandse pensioenfondsen worden beoordeeld op duurzaam en verantwoord beleggen. Het onderzoek van VBDO gaat in op onderwerpen als het beleggingsbeleid, de implementatie van het beleid, de verankering van het beleid binnen het bestuur en toerekenbaarheid van de uitvoering. PME behaalde in 2021 opnieuw een goede score in de prestaties op het gebied van verantwoord beleggen: het fonds handhaafde in de

VBDO-benchmark 2021 de derde plaats in de ranking. Hiermee behoren wij volgens VBDO duidelijk tot de top 3 van duurzame pensioenfondsen in Nederland.

Wij behaalden in het jaarlijkse onderzoek van de United Nations Principles for Responsible Investment (PRI) in 2019 en 2020 – voor alle onderdelen een A of A+. Dit zijn de hoogst mogelijke scores. Bij dit onderzoek vullen vermogensbeheerders en pensioenfondsen over de hele wereld een gedetailleerde vragenlijst in over het gebruik van duurzame principes in hun beleggingsprocessen. In 2021 vulden wij de vragenlijsten opnieuw in, maar wegens technische problemen bij PRI is de organisatie niet in staat geweest om de scores al bekend te maken. De score wordt pas in de loop van 2022 bekend gemaakt. En wegens dezelfde technische problemen heeft PRI laten weten in 2022 geen jaarlijkse survey uit te voeren, de eerstvolgende vindt in 2023 plaats.

5.2 Deelnemersonderzoek

In december 2021 hebben we het jaarlijkse MVB-deelnemersonderzoek uitgevoerd waarin deelnemers en pensioengerechtigden naar hun opvattingen en voorkeuren ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen is gevraagd. Dit jaar zijn voor het eerst ook gewezen deelnemers betrokken bij het onderzoek. De resultaten hiervan worden gebruikt bij strategie- en beleidsontwikkeling.

Het algemene beeld van de deelnemers over ons is positiever ten opzichte van eerdere onderzoeken. 44% van de deelnemers gaven in 2021 aan een positief of zeer positief beeld te hebben bij PME (28% in 2020). Hoewel dit niet een MVB-specifieke uitkomst betreft is het wel relevant om hier te noemen gezien de uitgebreide communicatie op MVB-onderwerpen (met name de nieuwe inzet op de energietransitie) in 2021. Verder is in het onderzoek terug te zien dat gewezen deelnemers een negatiever beeld over ons hebben dan de actieven en pensioengerechtigden.

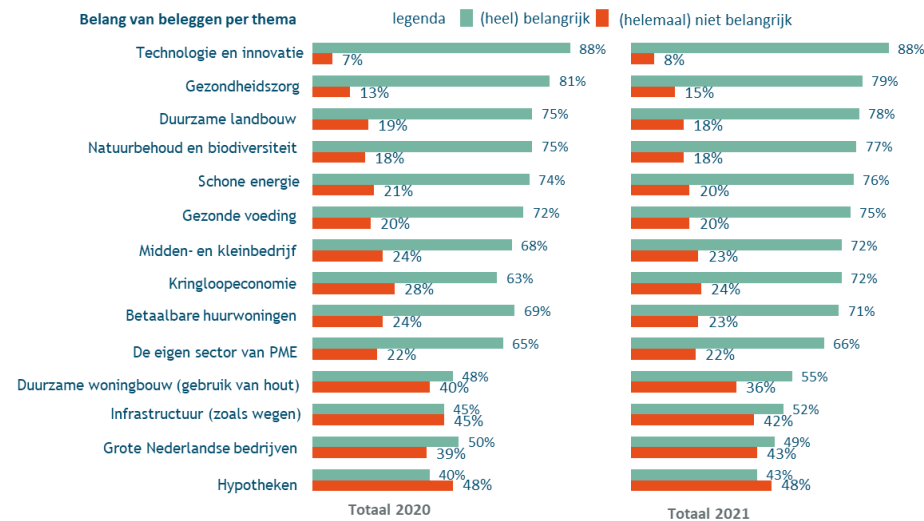
Deelnemers vinden aandacht voor maatschappelijk verantwoord opereren en duurzaamheid (heel) belangrijk. 85% van de deelnemers en pensioengerechtigden onderstreept dat (met gewezen deelnemers meegerekend 82%). Maatschappelijk verantwoord beleggen is volgens de meerderheid (72%) een positieve ontwikkeling voor pensioenbeleggingen. De meeste deelnemers (61%) vinden dat wij zo verantwoord mogelijk moeten beleggen, zolang dit maar geen negatief effect heeft op het financiële

resultaat. 24% van de deelnemers geeft aan dat zij een lager financieel resultaat accepteren als er zo verantwoord mogelijk wordt belegd. 13% wil een zo goed mogelijk financieel resultaat, waarbij verantwoord beleggen niet belangrijk is.

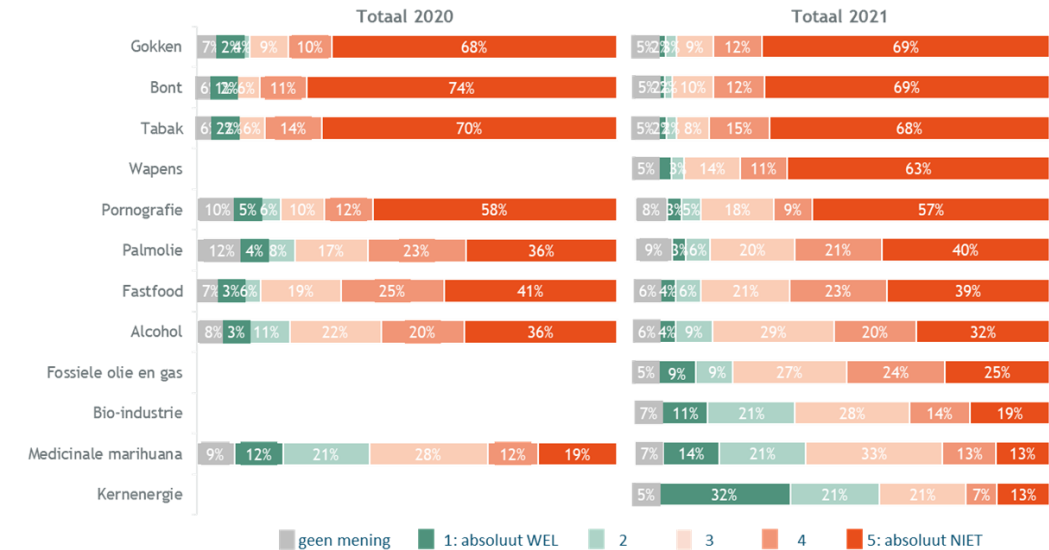
Wij vroegen de deelnemers ook of zij het eens waren met ons besluit om niet langer in olie en gas te beleggen. 67% van de deelnemers is het hier (zeer) mee eens, 18% is het (zeer) oneens met dit besluit. Het resterende deel heeft hierover geen mening.

Technologie en innovatie zijn nog steeds veruit de belangrijkste thema's om in te beleggen voor de achterban. Opvallende stijging is zichtbaar bij de thema's duurzame woningbouw met gebruik van hout, kringlooeconomie en infrastructuur, die vinden deelnemers en pensioengerechtigden duidelijk belangrijker dan een jaar geleden.

Bij de thema's waarin wij volgens de achterban niet in mogen beleggen is gokken nu het belangrijkste (vorig jaar bont). Bijna driekwart van de deelnemers en pensioengerechtigden vindt dat wij niet in wapens moeten beleggen.

Opvallend is verder dat 53% (absoluut) wel wil beleggen in kernenergie, en slechts 20% vindt dat wij dat (absoluut) niet moeten doen.

5.3 Aandeelhoudersbetrokkenheid

We gebruiken onze invloed als aandeelhouder om bij te dragen aan de toekomstbestendigheid van ondernemingen en goed ondernemingsbestuur. En van ondernemingen en hun aandeelhouders vragen wij een steeds grotere verantwoordelijkheid bij de aanpak van maatschappelijke problemen zoals klimaatverandering, de afname van biodiversiteit en toenemende ongelijkheid.

Aandeelhoudersbetrokkenheid omvat twee basis elementen:

- het voeren van dialoog met de onderneming
- het uitbrengen van een stem op aandeelhoudersvergaderingen.

Voor ons is betrokkenheid bij de ondernemingen waarin we beleggen een fundamenteel uitgangspunt bij het invullen van onze taak als belegger. Ook verwacht steeds meer wet- en regelgeving dat wij ons als een betrokken aandeelhouder opstellen, zoals de EU-richtlijn lange-termijn-betrokkenheid van aandeelhouders en de Nederlandse Stewardship Code. Voor ons vormt de Nederlandse Stewardship Code

het belangrijkste kader om invulling te geven aan betrokken aandeelhouderschap. Deze code bevat 11 principes rond engagement en stewardship, en is op 1 januari 2019 in werking getreden. In het strategisch plan 2020 – 2025 is vastgesteld dat wij de betrokkenheid bij ondernemingen in onze beleggingsportefeuille willen intensiveren en verbreden. We zien dat als fundamenteel uitgangspunt van onze rol bij de verduurzaming van de economie en maatschappij.

EOS

Eind 2020 besloten we om naast onze uitvoerder MN – die namens ons de dialoog voert met ondernemingen op onze prioriteitsthema's leefbaar loon, energietransitie en biodiversiteit – nog een tweede partij aan te stellen om de verbreding en verdieping van engagement met ondernemingen uit te voeren. Equity Ownership Services (EOS, onderdeel van Federated Hermes) voert namens ons engagement met ongeveer 550 bedrijven in onze beleggingsportefeuille. Deze engagement spitst zich toe op de onderwerpen milieu, sociaal, ondernemingsbestuur en de strategie van de onderneming.

Met de dienstverlening van EOS kunnen we onze betrokkenheid bij ondernemingen vergroten, leren we de ondernemingen in onze portefeuille beter kennen en hierdoor kunnen we onze invloed als aandeelhouder beter aanwenden om ondernemingen aan te zetten tot een duurzame strategie en bij zoveel mogelijk algemene vergaderingen een geïnformeerde stem uitbrengen.

5.3.1 Dialoog

De bereidheid om met ondernemingen in dialoog te treden is één van de uitgangspunten van de Nederlandse Stewardship Code. Ons dialoogprogramma is erop gericht ESG risico's binnen de portefeuille te mitigeren; potentiële en daadwerkelijke negatieve effecten van activiteiten van bedrijven op de maatschappij en op het beleggingsresultaat te voorkomen, stoppen of te beperken. Ook stimuleren wij bedrijven waarmee wij in gesprek zijn herstel en/of verhaal te bieden aan benadeelden van de negatieve effecten van hun activiteiten. We trekken in ons dialoogprogramma zoveel mogelijk samen op met andere beleggers in samenwerkingsverbanden zoals Eumedion, Climate Action 100+, Nature Action 100+ en Platform Living Wage Financials om zo de invloed van de dialoog te vergroten.

Ons dialoogprogramma is opgebouwd uit drie typen van dialoog die elk bestaan uit een of meerdere onderliggende programma's.

- Toezicht houden op Nederlands beursgenoteerde ondernemingen
- Thematisch engagement (leefbaar loon, energietransitie en biodiversiteit)
- IMVB-cases

Om de voortgang bij bedrijven waarmee we in gesprek zijn te beoordelen, stellen we doelen op. Als de dialoog niet leidt tot voldoende resultaat bij een bedrijf, of wanneer een bedrijf niet met ons in gesprek wil, kunnen we besluiten niet langer in deze onderneming te beleggen. Het heeft echter onze voorkeur om eerst de dialoog meer kracht bij te zetten. Zo kunnen we een publieke verklaring publiceren waarin we onze zorgen uiteenzetten, kunnen we een aandeelhoudersresolutie indienen, of steunen we aandeelhoudersresoluties wanneer de strekking van deze resoluties overeenkomen met onze uitgangspunten.

Eind 2021 startte wij met een nieuw dialoogprogramma voor het onderwerp biodiversiteit. Biodiversiteitsverlies is, net als klimaatverandering, een systeemrisico. Het is van belang om de risico's voor PME beter in kaart te brengen. Ook onze achterban hecht waarde aan inspanningen om biodiversiteit te beschermen. In het laatste deelnemersonderzoek gaf 75% aan natuurbehoud en biodiversiteit een (heel) belangrijk thema te vinden. De hoofddoelstelling van het dialoogprogramma is het mitigeren van biodiversiteitsrisico's in de portefeuille en het bijdragen aan een leefbare wereld. Dit doen we door de traceerbaarheid en rapportage van de toeleveringsketen in kaart te brengen en ontbossing in de toeleveringsketen te verminderen. Met Unilever, Nestlé, The Hershey Company, BASF en Mitsubishi Corp. is een dialoog opgestart op dit thema. In 2022 breiden we de groep ondernemingen verder uit.

Gezien ons besluit om niet langer in bedrijven in de olie- en gasector te beleggen kreeg het dialoogprogramma voor klimaatengagement in 2021 een ander karakter. Om te beginnen werd de naam van het programma aangepast naar 'energietransitie'. Omdat dit programma nu inzet op de grootverbruikers van fossiele energie, zijn, naast de nutssector, de sectoren staal, chemie, cement en maakindustrie toegevoegd aan dit programma. De nutssector was reeds onderdeel van het programma en wij voeren nog dialoog met RWE en Engie. Hoewel deze

ondernemingen stappen zetten, is er nog ruimte voor verbetering. Doorgaans willen we binnen twee jaar voldoende vorderingen zien bij een bedrijf. Als verbetering uitblijft of als een bedrijf niet met ons in gesprek wil gaan, dan kunnen we besluiten niet langer in de onderneming te beleggen. Op deze wijze gebruiken onze invloed als aandeelhouder. Als gevolg van het betrekken van andere sectoren in het dialoogprogramma worden nu dialogen opgestart met China Steel, Martin Marietta Materials, BASF en Caterpillar.

Een overzicht van alle [dialogen](#) die we voeren publiceren we op de website.

Casus: Engie

In 2021 sprak onze uitvoerder MN verschillende keren met Engie. Engie liep inmiddels achter op het gebied van klimaatdoelstellingen, aangezien het één van de laatste nutsbedrijven was dat nog geen net zero doelstelling had. Engie was niet eerder bereid een commitment af te geven.

In 2021 werd met Engie gesproken over:

- het formuleren van net zero doelstellingen
- het uitfaseren van kolen
- het publiceren van de klimaatlobby-review

In aanloop naar de aandeelhoudersvergadering bereidde MN een resolutie voor, die mede namens PME is ingediend. In aanloop naar de aandeelhoudersvergadering werden de gesprekken geïntensiveerd en onder druk van deze resolutie en de mogelijke negatieve publiciteit, besloot het management van Engie om vlak voor de AVA een nieuwe strategie te publiceren. Engie heeft een net zero doelstelling voor 2045 afgegeven voor alle bedrijfsactiviteiten wereldwijd. Hierop is de resolutie weer ingetrokken.

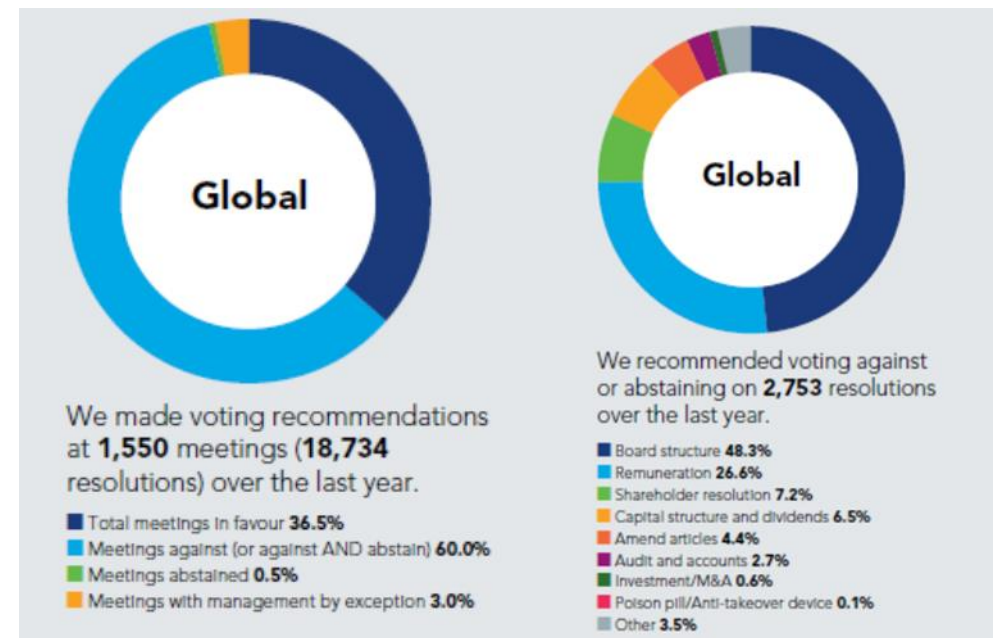
Daarnaast heeft Engie een publiek commitment afgegeven dat alle kolen worden uitgefaseerd in lijn met de aanbevelingen van het laatste IPCC-rapport.

Omdat nog niet helemaal duidelijk is hoe deze uitfasering gaat plaatsvinden, blijven wij in dialoog met Engie.

5.3.2 Stemmen

Het stemrecht is één van de belangrijkste zeggenschapsrechten van een aandeelhouder. Wij hebben eigen stembeleid en brengen een stem uit op vrijwel alle aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarvan we aandelen hebben. Zo tonen we onze betrokkenheid bij deze bedrijven en bevorderen we verantwoord ondernemen en goed ondernemingsbestuur. Voor het uitvoeren van het stembeleid maken we gebruik van Institutional Shareholder Services (ISS). Op onze [website](#) is per jaar, per sector, per thema informatie te vinden over hoe we hebben gestemd tijdens de algemene vergaderingen. De richtlijnen voor ons stemgedrag zijn vastgelegd in het [stembeleid](#) van PME. Wij beoordelen of voorstellen van het ondernemingsbestuur, bijvoorbeeld over beloning, passen binnen onze richtlijnen. Zo niet, dan stemmen we tegen.

In 2021 is namens PME op 1.550 vergaderingen gestemd met in totaal 18.734 stempunten. Van die stempunten heeft PME in 2.753 gevallen tegen het voorstel van het management gestemd of zich onthouden van stemming.

5.3.3 Juridische procedures

Als er sprake is van fraude of misleiding bij bedrijven waarin we beleggen en het fonds daarvan financiële schade ondervindt, nemen wij deel aan juridische procedures. Met juridische procedures proberen wij de verliezen terug te halen. Tegelijkertijd streven wij daarbij ook naar verbetering van het ondernemingsbestuur en het risicomanagement bij beursgenoteerde ondernemingen.

In actieve zaken nemen wij als eisende partij deel aan de aangespannen rechtszaken. In dergelijke zaken leveren wij een bijdrage aan het aansturen van advocaten en het nemen van tactische en strategische beslissingen. Ook leveren wij informatie en documentatie aan om de zaak te onderbouwen en de claims te bewijzen.

Wij zijn betrokken bij drie actieve zaken: Volkswagen / Porsche, BP en Fortis. Wij nemen tevens deel aan vijftien zaken als passieve participant. In 2021 is er geen noemenswaardige voortgang in deze zaken geboekt.

5.4 Uitsluiting

Sommige producten en diensten passen niet bij onze uitgangspunten of bij de overtuiging van onze deelnemers. Daarom sloten wij al bedrijven uit die betrokken zijn bij controversiële wapens (productie), kernwapens, tabak (productie), handvuurwapens voor civiel gebruik (productie en verkoop), adult entertainment (productie), bont (productie), teerzand en steenkool.

In juni 2021 namen wij een belangrijk besluit. PME besloot om, in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs, een belangrijke kapitaalstroom te verleggen van fossiele energie naar schone energie. Als eerste grote pensioenfonds verkochten wij alle beleggingen in de fossiele olie- en gas. Op 3 september 2021 maakten wij bekend dat alle beleggingen in bedrijven actief in de fossiele olie- en gaswinning verkocht waren. Het vrijgekomen vermogen gaan we beleggen in sectoren die de energietransitie mogelijk maken (zoals zonne-energie, windenergie, netbeheer en energieopslag) én dat ons dialoogprogramma zich in het vervolg gaat richten op de grootverbruikers van fossiele energie (in plaats van op de olie- en gassector). Omdat wij wisten dat dit besluit op veel reacties kon rekenen, is op onze [website](#) uitgebreide informatie te vinden over de achtergronden van dit besluit en de aanpak.

Wij beleggen tevens niet in staatsobligaties van een land dat onderhevig is aan internationale sancties. Eind 2021 sloten we op basis van deze uitsluitingscriteria in totaal 13 landen uit (2020: 12). De volledige lijst van uitgesloten landen is te vinden op onze [website](#).

Wij kunnen ook besluiten tot uitsluiting van een onderneming wanneer een dialoog met een onderneming niet het vooraf beoogde resultaat heeft bereikt of wanneer een onderneming niet bereid is tot een dialoog.

Eind 2021 sloot PME in totaal 436 bedrijven (2020: 263 bedrijven) uit. De volledige lijst van uitgesloten bedrijven is te vinden op onze [website](#).

5.5 Beleggen met positieve impact

Met impact investeringen willen wij oplossingen bieden voor bestaande maatschappelijke problemen en toekomstige maatschappelijke problemen voorkomen. Het gaat bij deze investeringen om het bereiken van een positieve impact op het gebied van milieu- en sociale factoren met daarbij een financieel rendement.

Wij hebben expliciet de doelstelling om in 2025 totaal € 3 miljard investeringen met een positieve impact te hebben op de volgende impactthema's:

1. Klimaat en natuur (waaronder energietransitie en circulaire economie)
2. Innovatie en werk (waaronder innovatie in Nederland en Europa)
3. Huisvesting en gezondheid (waaronder betaalbare huisvesting en gezondheidszorg)

PME heeft inmiddels voor € 1.640 miljoen (2020: € 1.264 miljoen) aan impact investeringen in de beleggingsportefeuille.

€ 719 miljoen
Energie transitie

Met de investeringen in de **energietransitie** is in 2021 voor ca. **439.000 MWh** aan schone energie geproduceerd en is ca. **155.000 tCO₂** uitstoot vermeden (vergelijkbaar met jaarlijkse uitstoot van ca. **19.000** huishoudens).

Ca. **253.000 tCO₂** is voor lange termijn opgeslagen, dit is te vergelijken met de jaarlijkse uitstoot van ca. **31.000** huishoudens.

€ 110 miljoen
Innovatie in Nederland
en Europa

Eind 2021 heeft PME **33 leningen** verstrekt aan Nederlandse ondernemingen die via conventionele routes geen toegang tot benodigd kapitaal hebben.

Eind 2021 heeft PME **29 bedrijfsparticipaties** in Nederlandse ondernemingen die via conventionele routes geen toegang tot benodigd kapitaal hebben.

€ 65 miljoen
Circulaire economie

Met investeringen in de **circulaire economie** is in 2021 ca. **39.000 ton** afval gerecycled. Dit is vergelijkbaar met de jaarlijkse afvalproductie van ca. **38.000** huishoudens.

Ca. **538.000 tCO₂** uitstoot is vermeden. Dit is vergelijkbaar met jaarlijkse uitstoot van ca. **67.000** huishoudens.

€ 746 miljoen
Betaalbare huisvesting

In 2021 voorziet PME **2.642 huishoudens** van betaalbare huurwoningen (65,8% van de huurwoningenportefeuille van PME).

Het gaat om huurwoningen in Nederland die vallen binnen het middelhoge huursegment, met huurprijzen tot maximaal € 724,- voor eenpersoonshuishoudens en maximaal € 1.086,- voor meerpersoonshuishoudens.

Verder meten wij in hoeverre de beleggingsportefeuille geassocieerd wordt als sustainable development investment (SDI), in lijn met de sustainable development goals (SDG's) van de Verenigde Naties (VN). SDI's zijn investeringen die bijdragen aan oplossingen voor de SDG's van de VN. De zeventien SDG's zijn door de VN opgesteld om in 2030 een einde te maken aan armoede, ongelijkheid en klimaatverandering. De doelen ondersteunen landen, bedrijven en andere organisaties bij beleidsvorming en acties voor meer welvaart, waarbij tegelijkertijd de planeet wordt beschermd.

Wij hebben geen expliciete doelstelling (meer) op dit gebied, maar wij blijven onverminderd streven naar het in lijn brengen van de beleggingen met de SDG's. Wij hebben hiertoe verschillende instrumenten, zoals een klimaatdoelstelling en impactinvesteringen, waar wij wel expliciete doelstellingen voor hebben vastgesteld. Op die manier vergroten we onze bijdrage aan de duurzame ontwikkelingsdoelen. Door het jaarlijkse toetsen van de volledige beleggingsportefeuille aan de SDG's van de VN maken we nadrukkelijk wel de voortgang van de verduurzaming van de volledige portefeuille inzichtelijk. De meting eind 2021 toont aan dat 15,6 % van de totale beleggingsportefeuille geassocieerd wordt als SDI (2020: 12,3%).

5.6 Activiteiten en resultaten op het thema Klimaat

Klimaatverandering heeft grote gevolgen voor de economie en de maatschappij. Als zogenaamd systeemrisico is klimaatverandering potentieel ontwrichtend voor het financiële stelsel en de reële economie, en daarmee heeft het een grote invloed op onze beleggingen. Tegelijkertijd hebben wij ook een effect op klimaatverandering door de beleggingen die we doen. De risico's voor onze beleggingen, de toenemende wet- en regelgeving, het belang dat deelnemers hechten aan dit onderwerp en de maatschappelijke druk op aandeelhouders om dit onderwerp serieus te nemen, onderstrepen de urgentie voor de aanpak van klimaatverandering.

In 2021 namen wij een belangrijke volgende stap in het klimaatbeleid. Als eerste grote pensioenfonds verkocht PME alle beleggingen in bedrijven in de fossiele olie- en gaswinning. Deze stap beïnvloedt het verwachte totale rendement van de beleggingen niet. Door het klimaatbeleid van PME waren de beleggingen in olie- en gaswinning al gekrompen. Beleggingen in de energietransitie komen voor deze beleggingen in de plaats. Daar nemen we enkele jaren de tijd voor. Wij willen weloverwogen in goede bedrijven beleggen. Niet alleen in zonnepanelen en windmolens, maar ook in slimme netwerken, waterstof oplossingen, schone mobiliteit en energieopslag.

Mede als gevolg van deze en eerder genomen maatregelen is onze CO₂ reductiedoelstelling, om in 2025 de CO₂-uitstoot van onze aandelenportefeuille te halveren ten opzichte van 2015, inmiddels ruimschoots behaald (zie paragraaf 5.6.2). PME is voornemens om voor eind 2022 nieuwe CO₂ reductiedoelstellingen te formuleren voor 2030, voor alle relevante beleggingen.

Bij de beleggingen in nutsbedrijven, de kostbare metalensector, de luchtvaart en de staalsector kiezen wij voor zogenaamde best-in-class aandelen. Dat zijn aandelen in bedrijven die zich binnen hun sector het meest inspinnen voor de aanpak van klimaatrisico's en invulling geven aan de energietransitie.

Voor alle aandelenbeleggingen en beleggingen in bedrijfsobligaties geldt dat we deze waar relevant monitoren op hun blootstelling aan fysieke klimaatrisico's.

We gebruiken onze invloed als aandeelhouder bij de ondernemingen waarin we aandelen houden. Ten aanzien van klimaatverandering zijn we in dialoog met de bedrijven binnen onze portefeuille die een grote blootstelling naar klimaatrisico's hebben. We dringen er bij deze bedrijven op aan om inzicht te geven in de klimaatrisico's, om doelstellingen te formuleren om CO₂-uitstoot te verminderen en te rapporteren volgens het TCFD-raamwerk.

Ook worden steeds vaker zogenaamde klimaatresoluties geplaatst op de agenda's van de aandeelhoudersvergadering van beursbedrijven. Klimaatresoluties zijn doorgaans een oproep aan een bedrijf om de CO₂-uitstoot te beperken en de energietransitie te versnellen. We kijken zorgvuldig naar klimaatresoluties, en als de vraag in een klimaatresolutie past binnen ons beleid op klimaatverandering dan ondersteunen we de resolutie.

Bij onze beleggingen in vastgoed en infrastructuur kijken we naar de klimaatimpact van de onderliggende projecten. Externe vastgoedmanagers zijn verplicht om deel te nemen aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) en stelselmatig mee te werken aan energiecificering volgens de Europese (BREAAAM) en Amerikaanse (LEED) standaarden.

Naast het beperken van klimaatrisico's willen we dus ook bijdragen aan het bevorderen van de energietransitie. We beleggen in schone energie om daarmee de energietransitie te bevorderen en te bespoedigen. Voorbeelden daarvan zijn wind- en zonneparken waarin we beleggen. Dergelijke beleggingen zorgen daarnaast voor extra banen in onze eigen sector.

Naast ondernemingen spreken we ook met maatschappelijke organisaties en belangengroepen. Zo kunnen zij aan ons duidelijk maken wat zij van ons verwachten op het terrein van klimaatverandering en de energietransitie. Ook kunnen wij laten zien wat we al doen en kunnen we de relevantie van klimaatverandering en de energietransitie voor PME benadrukken.

5.6.1 Het Nederlandse klimaatcommitment

In lijn met de afspraken die gemaakt zijn in het commitment van de financiële sector aan het Nederlandse klimaatakkoord zijn wij voornemens om voor alle relevante beleggingen de carbon footprint te rapporteren en carbon reductiedoelstellingen vast te stellen voor 2030 (per uiterlijk 2022). Om te bepalen of een beleggingscategorie relevant is, wordt hoofdzakelijk gekeken naar de volgende factoren:

1. De mogelijkheden die wij hebben om invloed uit te oefenen op de CO₂-uitstoot van deze beleggingen.
2. De mogelijkheden die wij hebben om te meten welke bijdrage de beleggingen leveren aan de energietransitie.
3. De omvang van de beleggingscategorie in onze portefeuille.

Wij zien de volgende beleggingscategorieën als relevant:

- Beursgenoteerde aandelen
- Bedrijfsobligaties
- Vastgoed
- Real assets (infrastructuur en bosbouw)

De beleggingscategorie beursgenoteerde aandelen is duidelijk relevant. Wij kunnen op deze beleggingscategorie invloed uitoefenen middels het stembeleid, met engagement, en door bepaalde beleggingen uit te sluiten voor opname. In deze beleggingscategorie zijn relatief veel mogelijkheden om de CO₂ impact van beleggingen te meten, en de beleggingscategorie maakt een substantieel onderdeel uit van de beleggingsportefeuille. Voor beursgenoteerde aandelen meten we al vanaf 2015 de carbon footprint en zijn reductiedoelstellingen geformuleerd.

Voor de beleggingscategorieën bedrijfsobligaties, vastgoed, infrastructuur en bosbouw verwachten wij dat er voldoende informatie beschikbaar is om voor het eind van 2022, op basis van data een beeld te kunnen geven bij de CO₂ impact van onze beleggingen en een eerste kwantitatieve doelstelling te formuleren. Daarbij moet worden opgemerkt dat het inzicht in de bijdrage die onze beleggingen leveren aan de CO₂ uitstoot nog onvolledig is en de verwachting is dat dit de komende jaren zal verbeteren. Het is waarschijnlijk dat wij onze doelstellingen en actieplannen op basis daarvan zullen aanscherpen.

De beleggingscategorie private equity is relevant vanuit de eerste invalshoek; wij kunnen managers die de private equity portefeuilles beheren bijvoorbeeld mede op basis van hun ambities op het thema klimaat selecteren en beoordelen, en hen de opdracht mee te geven om de CO₂-uitstoot mee te nemen in de beleggingsbeslissingen. De portefeuille maakt een veel kleiner, maar ook substantieel onderdeel uit van de beleggingsportefeuille van PME. De mogelijkheden om de CO₂ impact van deze beleggingen te meten zijn echter nog dermate beperkt, dat het ons vooralsnog niet zinvol lijkt om op basis hiervan een carbon footprint te rapporteren of doelstellingen vast te stellen.

De omvang van alle relevante portefeuilles is € 34,8 miljard en 57% van de waarde van de totale beleggingsportefeuille. De omvang van de aandelenportefeuilles is € 20,1 miljard en 58% van de waarde van de relevante beleggingen². In de onderstaande tabel wordt weergegeven voor welk deel van de beleggingen PME momenteel de CO₂-uitstoot meet en rapporteert:

Beleggingscategorie	Omvang in € miljoen per eind 2020
Aandelen	20.124
Bedrijfsobligaties	12.124
Overige relevante beleggingen	2.597
Totale omvang relevante portefeuilles	34.845
Totale omvang beleggingen	60.977
Relevante portefeuilles in % van totaal	57%

Onderdeel van het commitment is ook dat wij aangeven hoe het fonds de voortgang op de actieplannen monitort en in hoeverre er prikkels zijn opgenomen in het beoordelingsbeleid. Onze uitvoerder MN en de betrokken medewerkers van PME monitoren de voortgang op de actieplannen en rapporteren hierover aan het bestuur van PME. Wij kennen geen prestatiegerelateerde beloningen of bonussen voor onze

² Voor de waarde van de relevante portefeuilles is het cijfer van ultimo 2020 genomen, omdat dit ook de waarde is die wordt gebruikt bij de berekening van de CO₂-voetprint van de aandelenportefeuille. De

bestuurders of werknemers, waarmee PME zich houdt aan de Code Pensioenfondsen, de gedragscode voor de pensioensector.

5.6.2 CO₂-voetafdruk PME

Sinds 2015 wordt de CO₂-voetafdruk (CO₂ uitstoot) van onze aandelenportefeuille al gemeten. Wij hebben de ambitie om de CO₂-voetafdruk ook voor andere beleggingscategorieën te meten en te rapporteren. In 2021 is de CO₂-voetafdruk van de bedrijfsobligatieportefeuille voor het eerst volledig gemeten. In 2020 was hiertoe al een eerste stap gezet door het uitvoeren van een nulmeting voor de bedrijfsobligatieportefeuille (zowel investment grade als hoogrentend).

De brondata die gebruikt is voor de berekening van de carbon footprint wordt geleverd door ISS. Deze dataleverancier verkrijgt gegevens uit vier verschillende bronnen, die hierna gerangschikt zijn op basis van kwaliteit (van hoog naar laag):

- MVO- of Jaarverslagen: veel bedrijven meten zelf hun uitstoot van broeikasgassen en publiceren deze in hun jaarverslag of MVO-verslagen;
- Carbon Disclosure Project: een deel van de bedrijven publiceert hun uitstoot via het Carbon Disclosure Project (CDP), een non-profit organisatie die bedrijven hierbij ondersteunt;
- Andere rapportages, bijv. die van NGO's: bedrijven die zelf geen uitstoot gegevens publiceren worden soms door externe partijen onderzocht die de gegevens vervolgens publiceren;
- Modelering: samen met het Zwitserse Federale Instituut voor Technologie (ETH) in Zurich heeft ISS een model ontwikkeld waarmee de uitstoot van bedrijven waarvan gepubliceerde gegevens ontbreken of onbetrouwbaar zijn geschat kunnen worden.

De uitstootcijfers omvatten de scope 1 en 2 carbon footprint. Scope 1 is de directe uitstoot, bijvoorbeeld als gevolg van het gebruik van bedrijfsfaciliteiten en voertuigen. Scope 2 is de indirecte uitstoot die gepaard gaat met de productie van ingekochte elektriciteit. In lijn met het 'ownership principle' van het Greenhouse Gas Protocol wordt een investeerder 'eigenaar' van (een deel van) de uitstoot van een

waarden sluiten niet helemaal aan. Dit heeft te maken met verschil in timing van de vaststelling van de meting van de CO₂-voetprint en de definitieve waardering van de portefeuilles ultimo 2020.

bedrijf wanneer het eigenaar wordt van aandelen van het bedrijf. De uitstoot is aan ons toegewezen op basis van het deel van het uitstaande aandelenkapitaal van een bedrijf dat wij in bezit hebben. Als wij 0,1% van de aandelen van een bedrijf bezitten, wordt 0,1% van de uitstoot van dit bedrijf aan ons toegewezen. De statistiek die gebruikt wordt om de CO₂-voetafdruk van de aandelenportefeuille uit te drukken is de uitstoot-intensiteit, uitgedrukt als Emission Exposure per € 100 geïnvesteerd vermogen. Deze statistiek laat zien hoeveel kilogram CO₂ een investeerder met elke geïnvesteerde 100 euro financiert. Van belang is dat alle gebruikte gegevens op hetzelfde moment worden gemeten, in dit geval 31 december 2020.

Hierna rapporteren we over de CO₂-uitstoot van onze aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuille. In de TCFD-rapportage (bijlage 2 van het jaarverslag) wordt nog meer gedetailleerd ingegaan op de methodologie voor het meten van de CO₂-voetafdruk.

Aandelen

In 2019 hebben wij de eerder gestelde carbonreductiedoelstellingen voor de aandelenportefeuille aangescherpt. Wij stelden ons als doel om de CO₂-uitstoot op basis van marktkapitalisatie per 2025 met 50% te reduceren ten opzichte van 2015. Eind 2020 werd deze doelstelling al behaald toen de reductie ten opzichte van 2015 53,3% bedroeg. Over 2021 is de carbon footprint verder verlaagd. Dit resulteert in een totale reductie ten opzichte van 2015 van 65,7%.

Onze CO₂-voetafdruk laat al jarenlang een sterk dalende trend zien. Dit resultaat is het gevolg van de volgende ontwikkelingen:

- een relatief grote waardeinstijging van de posities
- de selectie van aandelen in ontwikkelde en opkomende landen via ons Bewuste Selectie beleid
- het sectorenklimaatbeleid
- de verkoop van aandelen in ondernemingen na onvoldoende vorderingen in de periode van dialoog.

Overigens is in de berekeningen van de carbon footprint over 2021 nog niet het effect van de uitsluiting van olie- en gaswinning zichtbaar. Dit omdat de berekeningen 2021 worden gemaakt op basis van de eindstanden en uitstoot van

2020. Wel hebben we een indicatie op basis van de gegevens die nu beschikbaar zijn. Die berekening wijst op een verdere verlaging van de carbon footprint naar 68,2% als gevolg van de uitsluiting van olie- en gaswinning.

De carbon footprint is voor de aandelenportefeuille sinds 2015 op basis van marktkapitalisatie berekend. Naast de duidelijke absolute vermindering van de CO₂-uitstoot (in tonnen) van 46,2% ten opzichte van 2015, geeft deze berekening ook goed overzicht van hoe de carbon footprint zich voor de aandelenportefeuille sinds 2015 heeft ontwikkeld. Ook vergelijken wij de CO₂-voetafdruk van de aandelenportefeuille met die van een brede aandelenindex ('de benchmark'). Dit jaar werd er 43,1% minder uitgestoten dan de benchmark.

CO ₂ eq reductie aandelenportefeuille	2021	2020	2015
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)*	19.779	19.074	12.601
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	1.590.603	2.086.126	2.953.557
CO ₂ eq-uitstoot per € 100 vermogen	8,0	10,9	23,4
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-26,5%	-29,4%	-
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. 2015	-65,7%	-53,3%	-
Out/underperformance t.o.v. de benchmark	-43,1%	-27,9%	-3,8%

* waarde aandelen ultimo voorgaand jaar

De intensiteit van de portefeuille kan ook worden berekend op basis van een genormaliseerd vermogen waarbij de waardeverandering als gevolg van het behaalde beleggingsrendement buiten beschouwing wordt gelaten. Het voordeel van deze berekening is dat de bewegelijkheid van de markt geen invloed heeft op de gemeten CO₂-uitstoot van de portefeuille. Het nadeel is dat er geen rekening wordt gehouden met de relatie tussen de economische groei en CO₂-uitstoot. Bij economische groei neemt de productie door ondernemingen toe, wat naar verwachting gepaard gaat met hogere CO₂-uitstoot.

De genormaliseerde carbon footprint van de aandelenportefeuille is met 35,9% gedaald ten opzichte van 2015.

CO_{2eq} reductie aandelenportefeuille	2021	2020	2015
Genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot per € 100 vermogen	15,0	17,8	23,4
Vermindering genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-15,7%	-13,6%	-
Vermindering genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. 2015	-35,9%	-23,9%	-

Omdat voor het berekenen van de carbon footprint van een obligatieportefeuille het gebruik van marktkapitalisatie zich niet leent, is in 2021 de reductie van de carbon footprint ook nog op basis van een derde methodiek uitgevoerd, namelijk op basis van enterprise value inclusief cash (EVIC). Het gebruik van deze methode wordt sinds kort geadviseerd door zowel PCAF als de EU TEG. De berekening van de carbon footprint van de aandelenportefeuille op basis van de EVIC is lager dan de footprint op basis van marktkapitalisatie. Dit komt omdat de aandelenbelegger zichzelf een kleiner deel van de uitstoot van een bedrijf hoeft toe te eigenen, omdat de uitstoot wordt verdeeld onder aandeelhouders en schuldhouders. De CO₂-voetafdruk van de aandelenportefeuille bedraagt dan 5,3 uitstoot (kgCO_{2eq}) per € 100 vermogen.

Bedrijfsobligaties

Dit jaar is de CO₂-uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuilles gemeten. In 2020 werd reeds een nulmeting uitgevoerd. Voor een deel van de bedrijven is geen data bekend en deze worden niet meegenomen in de meting. De stijging van de CO₂-uitstoot in 2021 ten opzichte van 2020 wordt onder meer verklaard doordat er van meer bedrijven data bekend zijn. De CO₂-uitstoot van onze bedrijfsobligatieportefeuille is vergeleken met de gewogen benchmarks die vanaf 2017 worden gebruikt voor deze portefeuilles. In vergelijking tot de benchmark stoten de bedrijfsobligatiebeleggingen van PME in 2021 14,6% minder uit. Alle bedrijfsobligatieportefeuilles worden actief beheerd. De outperformance wordt daarom volledig verklaard door de keuzes die managers maken op het gebied van sector- en bedrijvenselectie.

CO_{2eq} uitstoot bedrijfsobligaties	2021	2020
Waarde (in miljoen €)	11.507	9.641
Emission Exposure (tCO _{2e}) scope 1 en 2	1.449.092	1.115.932
Genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot per € 100 vermogen	12,6	11,6
Out/Underperformance t.o.v. de benchmark	-13,1%	-11,1%

Nieuwe reductiedoelstellingen

In 2019 scherpten wij de eerder gestelde reductiedoelstellingen voor de aandelenportefeuille aan en stelden wij als doel om de CO₂-uitstoot op basis van marktkapitalisatie per 2025 met 50% te reduceren ten opzichte van 2015. In 2020 werd deze doelstelling al behaald. Dit jaar is de CO₂-uitstoot verder verlaagd en hierin is het effect van de uitsluiting van olie- en gaswinning nog niet zichtbaar. Eind 2020 hebben wij de carbonreductiedoelstellingen voor de aandelenportefeuille aangevuld met doelstellingen op sectorniveau. Op deze manier wordt meer richting gegeven aan de wijze waarop wij de portefeuille in lijn willen brengen met de doelstellingen van het Parijs Akkoord. In 2022 gaan wij nieuwe klimaatdoelstellingen vaststellen, in lijn met het commitment aan het Klimaatakkoord. Wij streven hierbij naar een net zero doelstelling. De klimaatdoelstellingen worden voor de verschillende onderdelen van de portefeuille gedefinieerd en voorzien van tussentijdse doelstellingen.

5.7 Activiteiten en resultaten op het thema Arbeid

Veel mensen zijn voor hun welvaart afhankelijk van betaald werk. We zien dat grote maatschappelijke veranderingen bij veel mensen leiden tot onzekerheid over werk en inkomen. We vinden dat arbeid moet lonen en bijdragen aan het welzijn en de kwaliteit van leven van mensen. En dat welvaart van de één niet ten koste mag gaan van welvaart van de ander en nú niet ten koste mag gaan van de welvaart van latere generaties.

Ook vragen we van bedrijven om werknemers de kans te geven zich bij- of om te scholen, zodat zij ook in de toekomst werk kunnen vinden. Ontwikkelingen zoals digitalisering en automatisering bieden grote kansen, maar hebben ook gevolgen voor de manier waarop werk wordt uitgevoerd, en door wie. Dit is een belangrijk onderwerp binnen de metaalsector en de technologische industrie, en daarom besteden we hier aandacht aan. We verwachten van ondernemingen, zeker in sectoren die daar gevoelig voor zijn, dat zij aandacht besteden aan huidige en toekomstige inzetbaarheid van hun medewerkers. We noemen dit arbeidstransitie.

5.7.1 Diversiteit en beloning

We gebruiken onze invloed als aandeelhouder om bij bedrijven aan te dringen op diversiteit in het bestuur en in de overige lagen van het bedrijf. Wij vinden het belangrijk dat iedereen gelijk wordt behandeld en dat iedereen zichzelf kan zijn.

Respect voor ieders achtergrond zorgt ervoor dat werknemers het best tot hun recht komen. Werkgevers die deze ruimte bieden zijn aantrekkelijker voor potentieel talent en daarmee succesvoller in hun aannamebeleid. Voor ons is het belangrijk dat ondernemingen een inclusieve cultuur nastreven en bij het aantrekken van nieuwe medewerkers geen onderscheid maken op basis van bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, afkomst, geaardheid, levensbeschouwing of politieke voorkeur. Daarnaast is diversiteit in het bestuur van ondernemingen van groot belang. Een bestuur waarin mensen met verschillende achtergronden zijn vertegenwoordigd is doorgaans slagvaardiger en succesvoller. Wij hebben de overtuiging dat een divers samengesteld bestuur leidt tot betere besluitvorming. Daarnaast laat een divers bestuur zien dat de top voor iedereen bereikbaar is, wat bijdraagt aan de motivatie en loyaliteit van medewerkers, en daarmee aan het succes van de onderneming.

We vinden ook dat de beloning van het bestuur van bedrijven redelijk moet zijn. Salarissen van topbestuurders horen in een logische lijn te liggen met de rest van de organisatie en andere bedrijven. Ook willen we dat bonussen niet onredelijk hoog zijn. We hebben hier onder meer AB Inbev en Comcast op aangesproken. In die gesprekken maakten wij duidelijk dat bonussen moeten prikkelen tot goede prestaties op de lange termijn, niet tot kortetermijndenken en -doelen. PME sprak in 2021 verder met Heineken over duurzaamheid als onderdeel van het beloningsbeleid en de klimaatstrategie van de brouwer.

5.7.2 Leefbaar loon

Wij willen met onze beleggingen bijdragen aan gelijkheid en voorspoed voor zoveel mogelijk mensen. We vragen daarom aan bedrijven, vooral in lagelonenlanden, om hun werknemers een leefbaar loon te betalen. Een leefbaar loon is een loon waarmee iemand kan voorzien in de basisbehoeften van zichzelf en zijn of haar gezin.

MN is namens ons één van de oprichters van het Platform Living Wage Financials (PLWF). Het samenwerkingsverband is in 2021 sterk gegroeid en kent inmiddels 18 leden uit binnen- en buitenland met een geschat beheerd vermogen van € 4,6 miljard. Gezamenlijk spreken zij met bedrijven uit de textiel-, agrarische- en retail-sector over het belang van leefbare lonen en inkomens. Een belangrijk onderdeel

hiervan is dat bedrijven jaarlijks worden gescoord op hun voortgang. Op basis van de score, worden de bedrijven in een van de volgende categorieën geplaatst:

- Een bedrijf in de *embryonic* fase geeft niet genoeg erkenning aan het belang van een leefbaar loon en uit zich niet expliciet over de voordelen van de implementatie van een leefbaar loon.
- Een bedrijf in de *developing* fase erkent de problematiek rondom leefbare lonen, maar heeft nog geen processen ingevoerd om deze problemen te adresseren.
- Daarentegen hebben bedrijven in de *maturing* fase wel processen in werking gesteld om leefbaar loon gerelateerde problemen in de waardeketen te adresseren. Hierbij wordt vooruitgang gezien op hoge risico's.
- Een bedrijf komt in aanmerking voor de *advanced* categorie wanneer er solide mechanismen van kracht zijn om leefbare lonen te implementeren in zowel de eigen productie als in de waardeketen.
- Wanneer een bedrijf beoordeeld wordt als *leading*, speelt dit bedrijf een leidende rol in de sector op het gebied van leefbare lonen en heeft het bedrijf dit thema volledig geïntegreerd in de bedrijfsvoering.

De uitkomsten van deze analyses zijn in 2021 voor het eerst gepubliceerd in een jaarverslag van het PLWF. Afgelopen jaar voerde MN namens ons dialoog met 11 bedrijven (6 textielbedrijven en 5 voedingsproducenten).

Leefbare lonen in de textielsector

In 2021 is voor de vierde keer de voortgang van kledingbedrijven op het gebied van leefbaar loon gemeten aan de hand van een extern gevalideerde methode. Deze methodologie is in 2021 verder aangescherpt. De PLWF leden verwachten namelijk steeds meer van de kledingbedrijven waarmee we spreken. De volgende infografic toont de resultaten voor 2021 van de bedrijven waar namens ons mee is gesproken.

Net als vorig jaar bevindt het gros van de bedrijven zich in de 'Maturing' fase. Het belang van leefbare lonen wordt binnen de textielsector breed gedragen, maar voor veel bedrijven blijft het een uitdaging om dit te vertalen naar betekenisvolle actie en aantoonbare resultaten. Ten opzichte van 2020 heeft er een aantal wijzigingen plaatsgevonden. VF Corp heeft dankzij verschillende nieuwe initiatieven een aanzienlijk hogere score behaald dan afgelopen jaar en is daarom een categorie gestegen. Ook H&M heeft positieve ontwikkelingen laten zien en steeg een categorie. Zij zijn nu het enige bedrijf dat in de 'Advanced' categorie valt. Adidas behoorde vorig jaar ook tot deze categorie maar is vanwege aanscherpingen in de beoordelingsmethodologie teruggezak naar 'Maturing'.

We zien dat kledingbedrijven in toenemende mate inzicht hebben in de lonen van productiemedewerkers in fabrieken. Dit biedt de mogelijkheid tot gerichte actie, bijvoorbeeld waar het gaat om samenwerkingen of verantwoorde inkooppraktijken. Maar ook om de effectiviteit en impact van bestaande leefbaar loon strategieën meetbaar te maken. Vooralsnog is dit bewijs beperkt en vertalen de stappen die bedrijven zetten zich nog niet naar daadwerkelijke uitbetaling van een leefbaar loon. Dit blijft daarom een aandachtspunt voor 2022.

Casus: Hennes & Mauritz

Het Zweedse kledingbedrijf Hennes & Mauritz (H&M) is in 2021 beoordeeld als 'Advanced'. Ondanks de striktere methodologie heeft het bedrijf hiermee een hogere score behaald dan in 2020. Dit is te danken aan enkele concrete stappen die het bedrijf heeft gezet. Wij waren al langere tijd positief over het beleid en de processen van H&M om leefbare lonen te bevorderen. Nu richt het bedrijf zich steeds meer op de volgende stap: er voor zorgen dat deze inspanningen ook daadwerkelijk tot positief resultaten leiden.

In 2020 is H&M een samenwerking aangegaan met onafhankelijke onderzoekers om de impact van hun huidige strategie te meten. Dit jaar verschenen de uitkomsten van deze analyse, welke de nodige positieve resultaten lieten zien. Een belangrijke conclusie luidde dat lonen gemiddeld 2,8% hoger waren in fabrieken die onder H&M's programma op lonen vallen, in vergelijking met fabrieken die hier niet aan deelnemen. Ook sociale dialoog en de aanwezigheid van vakbonden hadden een aantoonbaar positief effect op lonen in H&M's toeleveringsketen. Wij zijn positief over deze bevindingen en moedigt H&M aan om de verzamelde data te gebruiken om haar strategie verder aan te scherpen.

Leefbaar loon in de voedsel- en landbouwsector

Wij spreken ook met bedrijven uit de voedsel- en landbouwsector. Hierbij gaat het specifiek over de inkomens van koffie- en cacaoboeren in internationale toeleveringsketens. Ook voor deze werkstroom is een meetmethode ontwikkeld om de voortgang van bedrijven te meten. In 2021 hebben we de bedrijven voor de tweede keer langs deze maatstaaf gehouden.

De volgende infografic geeft de resultaten van de bedrijven waar namens ons in 2021 mee is gesproken.

Assessment results 2021 food & agri

Een aantal bedrijven heeft in 2021 beter gescoord dan in 2020. In algemene zin is het beeld van leefbare inkomens in deze sector echter onveranderd. De bedrijven waarmee PME spreekt zijn zich ervan bewust dat veel koffie- en cacaoboeren in armoede leven. Tegelijkertijd wordt leefbaar inkomen nog niet door alle bedrijven geprioriteerd en verankerd in formele beleidsstukken.

Daarnaast zien we dat bedrijven het lastig vinden om inzicht te krijgen in de omvang van dit probleem. Hoewel veel bedrijven stappen zetten om in kaart te brengen waar hun koffie of cacao vandaan komt, ontbreekt het hen aan inzicht in de levensomstandigheden en inkomens van de producenten. Dit bemoeilijkt het opstellen van een onderbouwde en gerichte aanpak voor dit systematische probleem.

In 2022 blijven expliciete beleidscommitments aan leefbare inkomens en inzicht de belangrijkste thema's waar wij op willen sturen.

Casus: Lindt & Sprüngli

Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli AG (Lindt) is een Zwitserse fabrikant van premium chocolade. Wij spreken sinds 2019 met het bedrijf over leefbare inkomens voor cacaoboeren. Gedurende 2021 heeft het bedrijf enkele verbeteringen laten zien ten opzichte van vorig jaar. Desalniettemin eindigde Lindt na de jaarlijkse beoordeling wederom in de 'Maturing' fase. Het bedrijf erkent leefbaar inkomen als belangrijke kwestie, maar slaagt er nog niet in om het probleem effectief aan te pakken.

Afgelopen jaar bereikte Lindt wel een belangrijke mijlpaal door enkel cacao's te kopen waar het de afkomst van kende. Dit stelt het bedrijf in staat om andere relaties met boeren te onderhouden en nauwer met hen samen te werken. Alle ingekochte cacao komt vandaag de dag van boeren die aangesloten zijn bij Lindt's landbouwprogramma. Via dit programma ondersteunt Lindt producenten in haar toeleveringsketen door middel van verschillende trainingen en het diversifiëren van inkomensbronnen. Op deze manier wil Lindt cacao-opbrengsten vergroten en boeren financieel weerbaarder maken. Lindt is het enige bedrijf waar PME mee spreekt dat volledig inzicht heeft in de herkomst van cacao's en een breed project heeft om cacao's te ondersteunen.

Toch lieten de resultaten van onze analyse ook zien dat het bedrijf nog de nodige stappen heeft te zetten. Hoewel Lindt onderschrijft dat een gedegen inkomen een fundamenteel mensenrecht is, maakt het bedrijf niet duidelijk wat ze hier onder verstaan. Ook is er geen expliciet beleidscommitment aan leefbare inkomens en het is onduidelijk in hoeverre het bedrijf actief stuurt op het overbruggen van huidige inkomensniveaus naar leefbare inkomens. Wij willen hier in 2022 actiever op aansturen bij het bedrijf.

5.7.3 Vonkblog

Om de communicatie en de dialoog over duurzaam pensioen en maatschappelijk verantwoord beleggen kracht bij te zetten hebben wij in 2020 een blog geïntroduceerd. Dit is Vonk blog; want in onze industrie vonkt het soms letterlijk. In het blog over verantwoord beleggen geven Daan Spaargaren en Marcel Andringa van PME hun opinie over maatschappelijke thema's, de rol van de institutionele beleggers en over duurzaam beleggen. Het blog laat soms vonken overspringen. En die kunnen dan weer elders een vuurtje laten oplaaien. Dat is het idee achter Vonk. In 2021 zijn er 12 blogs verschenen. Link naar alle blogs: <https://www.pmepensioen.nl/over-pme/blog/>

6 Persoonlijk pensioen

Iedereen is anders. Daarom bieden we onze dienstverlening zoveel mogelijk op maat. We helpen mensen bij het maken van de juiste keuzes. Door heldere taal te spreken en met persoonlijke service. Een leven lang. We trekken dagelijks door het hele land om uitleg te geven en te helpen. Dat doen we op de werkvloer, in kantines en in volle theaterzalen. En als het nodig is, komen we aan de keukentafel zitten.

6.1 Ambities

Zowel in het strategisch plan 2020 – 2025 én in ons communicatiebeleidsplan zijn ambities gesteld ten aanzien van de communicatie met onze belangrijke stakeholders, deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers.

De meeste mensen verdiepen zich niet dagelijks in hun pensioen en niet iedereen begrijpt de keuzes die er zijn te maken over je pensioen. Onze uitdaging voor de komende jaren is dat deelnemers gaan zien en voelen dat pensioen het waard is om zich in te verdiepen en zich ook daadwerkelijk gaan bezighouden met hun pensioen. Wij maken onze deelnemers activeren en nieuwsgierig. We zorgen er voor dat alle relevante informatie laagdrempelig beschikbaar is via onze communicatiekanalen. Het doel is om onze deelnemers of hun partners bij alle belangrijke life events (trouwen, scheiden, arbeidsongeschikt, werkloos, overlijden etc.) te bereiken, zodat zij over de relevante informatie beschikken en weten of en hoe ze moeten handelen.

Werkgevers zijn gewend om zelf keuzes te maken én zijn vooral zelf druk met ondernemen. Dit staat op gespannen voet met onze verplichte, uniforme pensioenregeling. Wij streven er naar een goede en betaalbare basisregeling voor de hele sector in stand te houden en besteden daarnaast de komende jaren meer aandacht aan de diversiteit in de behoeftes en wensen in onze sector. Hiermee behouden en vergroten we het draagvlak voor PME bij onze werkgevers. Wij zetten verder digitalisering in om de administratie rondom pensioen te vereenvoudigen en hiermee werkgevers te ontzorgen. Dit op basis van de specifieke behoeftes van werkgevers.

6.2 Maatwerk in klantbediening

Wij helpen deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers zowel digitaal als persoonlijk. Door digitale middelen kunnen we onze deelnemers en werkgevers beter en sneller van informatie voorzien en kunnen ze ook zelf online hun pensioenzaken regelen. In de praktijk merken we dat onze deelnemers naast goede digitale middelen ook behoefte hebben aan persoonlijk contact over hun pensioen en een hoge waardering geven aan persoonlijk advies. Met name in situaties waar ze belangrijke en ingewikkelde keuzes moeten maken zoals bij een pensioenaanvraag of na een scheiding of overlijden van een partner. Werkgevers bieden wij ook persoonlijke ondersteuning aan in de vorm van spreekuren en presentaties op locatie en hulp bij financiële fitheid van werknemers.

Contacten met deelnemers en pensioengerechtigden

Onze afdeling klanteninformatie staat dagelijks voor (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden klaar om vragen via de telefoon of per e-mail te beantwoorden. Daarnaast bieden wij voor deelnemers die meer willen weten over hun persoonlijk pensioen gratis gesprekken aan met onze pensioenconsulenten. Tijdens gepensioneerd bijeenkomsten gaan we in gesprek over de actuele stand van zaken rondom het pensioen en het pensioenfonds. Ten slotte komt onze digitale dienstverlening naar voren op de website ([pmpensioen.nl](https://www.pmpensioen.nl)) en kunnen (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden inloggen op MijnPME voor informatie op maat.

Als gevolg van corona introduceerden wij in 2020 voor onze deelnemers beeldbelgesprekken met onze consulenten. De belangstelling hiervoor was direct al groot; veel mensen zagen dit als een nieuwe manier om met ons in contact te komen. Na een pilot bleek dit voor veel van onze deelnemers een volwaardige vervanging te zijn van een persoonlijk gesprek. Het is efficiënt, duurzaam en bespaart reistijd. We verwachten dat dit de komende jaren een blijvend persoonlijk communicatiemiddel is. Dit naast of in plaats van een persoonlijk gesprek op locatie.

Contacten met deelnemers / pensioengerechtigden	2021	2020	2019
Persoonlijk gesprek met consulent	836	2.382	4.448
Telefonisch contact met consulent	5.138	4.680	4.515
E-mailcontact met consulent	9.299	8.428	6.472
Video- en chatgesprek met consulent	2.430	1.349	-
Bezoekers MijnPME	245.652	236.377	178.692
Telefonisch contact met klanteninformatie	32.971	37.293	38.359
Telefonisch contact met klanteninformatie	30.248	33.987	28.537

Tot maart 2020 organiseerden wij jaarlijks verschillende bijeenkomsten voor gepensioneerden in theaters door het hele land. De coronapandemie gooide roet in het eten, vanaf maart 2020 zijn er geen theaterbijeenkomsten meer geweest.

In plaats van een bijeenkomst in de buurt, organiseerden we op 7 december 2021 een live [online uitzending](#) voor gepensioneerden vanuit een studio in Capelle aan den IJssel. Jörgen Raymann ging tijdens de uitzending in gesprek met bestuurders Eric Uijen en Rik Grutters over de stand van zaken bij het fonds, de dekkingsgraad en het nieuwe pensioenstelsel. Het bereik van een dergelijke uitzending is groter dan van een bijeenkomst in het theater. In de toekomst voorzien we een combinatie van deze twee middelen om grote groepen deelnemers en gepensioneerden in één keer te bereiken.

Ook op 7 december organiseerden we een live [online uitzending](#) voor deelnemers die in 2022 de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Jörgen Raymann ging in gesprek met bestuurders Eric Uijen en Susan Eijgermans over de stand van zaken bij het fonds en actuele ontwikkelingen in de sector. Het grootste deel van de uitzending bespraken pensioenconsulenten André Nijhuis en Diana Verschuren de keuzemogelijkheden die je kan maken voor je naderende PME pensioen.

Contacten met de werkgevers

Voor werkgevers is persoonlijk contact mogelijk via de pensioenconsulenten en via onze klantinformatie. Verder kunnen zij inloggen op het werkgeversportaal PME Online voor relevante werkgeversinformatie en het doen van administratieve mutaties.

Contacten met werkgevers	2021	2020	2019
Werkbezoeken door werkgeversconsulent	231	186	334
Telefonisch contact met werkgeversconsulent	1.026	793	912
E-mailcontact met werkgeversconsulent	3.083	2.249	2.706
Videogesprek met werkgeversconsulent	98	29	-
Telefonisch contact met accountbeheer	4.918	6.240	15.920
E-mailcontact met accountbeheer	9.306	16.958	12.169

Speciaal voor werkgevers organiseerden wij op 6 december een [online uitzending](#). Hierin vertelden Jörgen Raymann en Eric Uijen meer over hoe het ervoor staat met het PME pensioen en het nieuwe pensioenstelsel. Ook werden de kerncijfers (premies en grondslagen) voor 2022 bekend gemaakt. Daarnaast werd het vernieuwde werkgeversportaal gepresenteerd en toegelicht waarom de uniforme pensioenaangifte (upa) vanaf 2022 gebruikt gaat worden en welke stappen werkgevers hiervoor nog online moesten doorlopen om de upa te activeren.

Nieuwsbrieven en PME Magazine

Tot slot brachten wij in 2021 12 (2020: 14) [digitale nieuwsbrieven](#) voor deelnemers, gepensioneerden en werkgevers uit.

En er verscheen 4 keer een [PME Magazine](#) voor deelnemers en gepensioneerden.

Extra communicatie als gevolg van nieuwe uitbestedingspartner per 1 januari 2022

Vanwege de overgang van onze gehele pensioenadministratie en onze dienstverlening van MN naar TKP per 1 januari 2022 is in 2021 een speciaal communicatieplan hiervoor opgesteld. Doel van dit plan was om alle betrokken doelgroepen tijdig te informeren over de gevolgen van de overgang naar TKP en dat zij op de hoogte tijdig op de hoogte waren van hoe zij vanaf 1 januari 2022 in contact konden komen met PME. Hiertoe werden verschillende communicatiemiddelen ingezet; denk aan een speciale webpagina, webinar voor werkgevers, nieuwsbrieven en PME Magazine.

Kernboodschappen in deze communicatie waren:

- Hetzelfde pensioenfonds, alleen een andere administratie. Het pensioen blijft in goede handen
- Nieuwe contactgegevens, hoe kun je ons bereiken?
- Waar vind je meer informatie?
- De website is de basis om alles rond het pensioen bij PME te weten te komen en acties te kunnen doen
- Voor werkgevers; vanaf 1 januari 2022 maken wij gebruik van de Uniforme Pensioenaangifte (upa), wat betekent dit en hoe werkt het?

Naast actieve deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers, waren ook administratiekantoren en softwareontwikkelaars een belangrijke doelgroep vanwege de overgang naar de upa systematiek voor het aanleveren van de salarisgegevens.

6.3 Innovatie

Toekomstverkenner

In 2019 introduceerden wij de Toekomstverkenner. De Toekomstverkenner geeft inzicht in alle inkomsten en uitgaven na pensionering als je niets extra's doet of als je eerder wilt stoppen met werken. De Toekomstverkenner haalt data uit diverse bronnen zodat de klant binnen een kwartier inzicht krijgt. Voor werkgevers van PME is de Toekomstverkenner eveneens een passend instrument voor de zorgplicht die zij hebben voor financiële fitheid van werknemers (als onderdeel van de CAO).

De pensioenconsulenten gebruiken de Toekomstverkenner ook in hun gesprekken met deelnemers en werkgevers.

In 2021 hebben bijna 15.000 deelnemers gebruik gemaakt van de Toekomstverkenner. Uit rapportages blijkt dat gemiddeld een kleine 15% van de mensen de gehele 'klantreis' doorlopen. Dit is minder dan beoogd. In december 2021 hebben we de klantreis eerder stoppen met werken vereenvoudigd en een activatie campagne gedaan door een QR scan in het PME magazine. In de loop van 2022 volgen meer activatie campagnes, ook door het inzetten van social media.

Pensioenchecker

In 2020 werd tijdens de Pensioen3daagse de Pensioenchecker app geïntroduceerd. Met deze app kan je op zeer gebruiksvriendelijke manier een inschatting krijgen van het totaalinkomen op AOW-leeftijd. Voordat deze introductie plaatsvond heeft er uitgebreid onderzoek onder deelnemers plaatsgevonden en de app bleek een gewenst communicatiemiddel te zijn. Dit bleek al snel inderdaad zo te zijn, omdat in de eerste weken na de introductie van de app maar liefst 40.000 mensen de app hebben gedownload. De app viel meteen in de prijzen en won de Pensioen3daagse Wegwijzer en later ook een PensioenPro award. Eind 2021 was het aantal downloads meer dan verdubbeld en begin 2022 werd de mijlpaal van 100.000 downloads bereikt.

Daarnaast is de pensioenchecker app doorontwikkeld: het belangrijkste is dat voor mensen die na het bekijken van hun pensioenbedrag dieper in de materie willen duiken, er nu een directe doorlink is naar de Toekomstverkenner. Ten slotte staat op de planning om een koppeling te maken met de DigiD-app.

6.4 Klachten en geschillen

	2021	2020	2019	2018	2017	2016
Aantal klachten	171	103	159	192	82	95
Aantal geschillen	19	23	24	27	40	63

Klachten

Iedere uiting van onvrede die per brief of e-mail wordt ontvangen, wordt geregistreerd als een klacht. De klachten worden door ons binnen uiterlijk vijftien werkdagen beantwoord. In totaal zijn er in 2021 171 klachten (in 2020: 103 klachten) ingediend.

De aard van de klachten zijn:

- klachten over de dekkingsgraad of beleggingsbeleid van PME (19),
- klachten over de pensioenuitkering (71),
- klachten over de hoogte van het pensioen (7) en
- overige onderwerpen (74).

Het overgrote deel van de klachten kwam van deelnemers die het niet eens waren met het uitvoeringsbeleid van PME. Slechts in een enkel geval was de klacht gebaseerd op een fout in de uitvoering. De inhoud van de klachten was zo verschillend van aard dat deze op zichzelf geen aanleiding vormden om processen aan te passen of informatie te verduidelijken.

Geschillen

Een geschil is een beroep (op de hardheidsclausule) of een bezwaar. Onder beroep wordt verstaan een gemotiveerde uiting van ongenoegen ten aanzien van een reactie of beslissing met betrekking tot een eerder ingediende klacht. Een bezwaar heeft betrekking op een besluit op grond van onze reglementen of beleidsregels. Een beroep op hardheid is een verzoek aan het bestuur om in bijzondere gevallen in het voordeel van de belanghebbende af te wijken van toepassing van het reglement wanneer de toepassing leidt tot een onredelijke uitkomst.

Van de 19 geschillen in 2021 (in 2020: 23) waren er eind 2021 geen zaken meer in behandeling.

Geschillen

In behandeling op 1 januari 2021	6
Ingediend in 2021	19
Afgehandeld in 2021 :	
• deelnemer is in het gelijk gesteld	12
• deelnemer is niet in het gelijk gesteld	4
• vrijstellingsverzoek werkgever gehonoreerd	9
Nog in behandeling op 31 december 2021	0

Geschillen hebben betrekking op:

- hoogte pensioenuitkering (5)
- uitruil pensioenaanspraken (1),
- partner- en/of wezenpensioen (5)
- scheiding (1)
- rentevergoeding (1)
- waardeoverdracht (1),
- aanvullende verzekeringen (1),
- pensioeningangsdatum (1) en,
- vrijstellingsverzoeken (9).

Klachten via de Ombudsman Pensioenen

Er zijn in 2021 geen deelnemers van PME die zich met hun klachten of geschillen hebben gewend tot de Ombudsman Pensioenen.

Onderzoek Autoriteit Financiële Markten (AFM) naar klachtenafhandeling

In 2021 deed AFM onderzoek in de pensioensector naar de afhandeling van klachten. In oktober 2021 voerden wij met AFM een gesprek over de inrichting en uitvoering van de klachtenregeling, legden wij verschillende klachtendossiers aan hen voor en bespraken wij de dienstverleningsafspraken die wij met onze uitvoeringsorganisaties hebben gemaakt over de afhandeling van de klachten. In maart 2022 bracht AFM een rapport uit naar aanleiding van het onderzoek in de sector en ontvingen wij een schriftelijke terugkoppeling.

AFM oordeelde onder meer positief over:

- het inzicht dat wij geven in ons jaarverslag,
- de laagdrempeligheid van de opties op de website voor deelnemers om een klacht in te dienen
- het feit dat wij elke uiting van ontevredenheid aanmerken als een klacht
- het niet maken van onderscheid in de manier waarop een klacht moet worden ingediend (website, telefonisch, mail of brief).

AFM concludeert dat wij in lijn handelen met de aanbevelingen die zij in het sectorbrede rapport doen.

6.5 Onderzoeken

In 2019 en 2020 werd de waardering van het PME Magazine gepeild. Sinds december 2019 is het magazine qua opzet en uitstraling vernieuwd en sinds mei 2020 is er ook een digitale variant van het PME Magazine. In 2021 werden de onderzoeksresultaten vergeleken. De waardering van het PME Magazine is gestegen, het magazine wordt gewaardeerd met een 7,7 (voorheen 7,2). Lezers vinden het blad moderner, informatiever en vlotter. De digitale lezers waarderen het blad met een 7,9.

In het voorjaar van 2021 peilden wij de ook tevredenheid van werkgevers. Er deden 111 werkgevers mee met het onderzoek. Werkgevers geven ons een 7,1. In het onderzoek kregen wij feedback op de administratieve processen, onze communicatie en de wijze waarop wij de pensioen- en keuzebegeleiding van hun werknemers verder kunnen verbeteren. Werkgevers waarderen onze toegankelijkheid en waarderen het dat wij onze afspraken met hen nakomen.

Bij een onderzoek in het voorjaar van 2021 onder ruim 2.000 gepensioneerden werd de tevredenheid en behoefte gepeild naar de verschillende communicatiemiddelen die wij kennen. Een ruime meerderheid van de gepensioneerden geeft aan voldoende geïnformeerd te worden via de huidige communicatiemiddelen. De jaarlijkse UPO en uitkeringsspecificatie worden als de belangrijkste post gezien. Het PME Magazine en de nieuwsbrief worden gewaardeerd met een 7,7. Zo'n 17% van de gepensioneerden bezocht in het verleden één of meerdere keren onze theaterbijeenkomsten. Deze bijeenkomsten worden met een 7,4 gewaardeerd. Online

bijeenkomsten worden bijna gelijk gewaardeerd (7,3), bij deze bijeenkomsten is meer behoefte aan diepgang en ruimte voor kritische vragen.

Uit een onderzoek onder 337 deelnemers tussen de 57 en 67 jaar bleek dat ca. 70% van deze deelnemers behoefte heeft aan een één op één gesprek met een pensioenconsulent van PME. Vragen die vooral bij hen leven zijn:

- Hoe kan ik mijn pensioenbedrag verdelen (hoog/laag)?
- Kan ik eerder stoppen met werken?
- Kan ik samen met mijn partner goed met pensioen?
- Hoe bereidt ik mij voor op mijn nieuwe levensfase?

Wij zijn van mening dat wij voor deze doelgroep de meeste waarde kunnen toevoegen, vandaar dat wij ook deze doelgroep zien als een belangrijke doelgroep in ons communicatiebeleid.

Naar aanleiding van dit laatste onderzoek hebben wij in de zomermaanden diverse online groepsgesprekken 'Verdiepen in later' georganiseerd, waar circa 100 deelnemers (en hun partners) aan deelnamen. De belangrijkste vraag die hier aan de orde kwam was: Hoe bereid ik me zo goed mogelijk voor op mijn pensioen? In een groepsgesprek met maximaal 15 deelnemers kwamen niet alleen de financiële aspecten, maar ook de sociale aspecten van stoppen met werken aan de orde. Onze consulenten hebben dit groepsgesprek geleid en het kleinschalige en interactieve karakter werd goed gewaardeerd.

7 Bestuur en organisatie

7.1 Governance

Wij zijn verantwoordelijk voor een verantwoorde en evenwichtige uitvoering van de pensioenregeling voor alle belanghebbenden en wij voeren de regie over alle werkzaamheden van het fonds. Het vermogensbeheer en de pensioenuitvoering zijn door ons uitbesteed. Wij dragen zorg voor een beheerste en integere bedrijfsvoering en een adequate werking van het bestuursmodel. Periodieke evaluatie en naleving van de Code Pensioenfondsen dragen hieraan bij.

7.1.1 Organisatie PME

Onze bestuurlijke organisatie is ingericht volgens het omgekeerd gemengd bestuursmodel. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen:

- de bestuurlijke taak, ingevuld door het algemeen bestuur (AB) en het uitvoerend bestuur (UB);
- de interne toezichtstaak, door het niet-uitvoerend bestuur (NUB);
- verantwoording en advies, respectievelijk aan en door het verantwoordingsorgaan (VO);
- beleidsadvies door de bestuurlijke commissies.

Bestuur

Het algemeen bestuur bestaat uit een onafhankelijk voorzitter, vier niet-uitvoerend bestuurders vanuit de werkgevers, twee niet-uitvoerend bestuurders vanuit de werknemers, twee niet-uitvoerend bestuurders namens de pensioengerechtigden en drie onafhankelijke uitvoerend bestuurders. Wij hebben de verantwoordelijkheid voor taken en bevoegdheden als volgt verdeeld.

Het algemeen bestuur stelt het strategisch beleid en de strategische uitgangspunten van PME vast. Ook is het verantwoordelijk voor alle besluiten waarvoor een belangenafweging moet plaatsvinden, het vaststellen van het bestuursverslag en de jaarrekening. In vergaderingen staan daarnaast niet-reguliere zaken, actuele ontwikkelingen, toekomstscenario's, ontwikkelingen en vereisten vanuit de toezichthouders, begroting en strategie op de agenda. Daarnaast komen alle

onderwerpen aan de orde waarvan het algemeen bestuur heeft bepaald dat onderlinge afstemming gewenst is.

Het uitvoerend bestuur is belast met het dagelijks besturen van PME en het opstellen en uitvoeren van het beleid, met inachtneming van de strategische kaders zoals vastgesteld door het algemeen bestuur. Verder voert het uitvoerend bestuur de regie over alle uitbestedingspartners (onderhandelen en sluiten, monitoren en evalueren van overeenkomsten). In de vergadering van het uitvoerend bestuur worden eveneens beslissingen genomen over specifieke individuele zaken.

De uitvoerend bestuurders zijn in dienst van het fonds. Zij geven leiding aan het bestuursbureau dat de ondersteuning van het bestuur vanuit verschillende specialismen verzorgt.

Per 1 maart 2021 beëindigde uitvoerend bestuurder Roos Vermeij haar dienstverband bij PME. Naar aanleiding van dit vertrek besloot uitvoerend bestuur de portefeuilleverdeling binnen het uitvoerend bestuur anders te verdelen. Dit leidde tot een vacature in het uitvoerend bestuur voor de functie van uitvoerend bestuurder Risicomanagement, IT, Governance, Compliance, Financiën en bedrijfsvoering (CFRO). Per 1 januari 2022 is Alae Laghrich benoemd in deze functie.

Alae Laghrich startte één jaar eerder, op 1 januari 2021, als sleutelfunctiehouder risicobeheer. Met de benoeming van hem als uitvoerend bestuurder ontstond een natuurlijk moment voor heroverweging van de positionering van de sleutelfunctiehouder risicobeheer. Het bestuur vergeleek en besprak verschillende alternatieven. Mede op advies van de ARC-commissie besloot het bestuur eind 2021 om het sleutelfunctiehouderschap risicobeheer te combineren met de functie van uitvoerend bestuurder. Dit betekent dat Alae Laghrich beide functies vanaf zijn start als uitvoerend bestuurder in januari 2022 combineert.

Intern toezicht

Het niet-uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor het intern toezicht. In dit kader heeft het niet-uitvoerend bestuur vier keer per jaar overleg met het uitvoerend bestuur. In het kwartaaloverleg wordt de verantwoordingsrapportage van het uitvoerend bestuur besproken.

Ook vindt overleg plaats over onderwerpen waarvan het niet-uitvoerend bestuur of het uitvoerend bestuur heeft bepaald dat afstemming of overleg gewenst is. Tussen de niet-uitvoerende bestuursleden is een portefeuilleverdeling naar de verschillende aandachtsgebieden gemaakt.

Medio 2021 eindigde het bestuurslidmaatschap van Lex Raadgever en Wouter Vlasblom. Zij werden in het bestuur opgevolgd door Peggy Wilson (per 6 juli 2021) en Fridoline van Binsbergen (per 20 augustus 2021). In 2021 werd ook duidelijk dat niet-uitvoerend bestuurder Willem van Houwelingen niet meer terug zou keren in het bestuur. Per 10 juni 2021 werd Rik Grutters als zijn opvolger benoemd.

Verantwoording en advies

Het uitvoerend bestuur legt, onder andere met een verantwoordingsrapportage, verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Verder worden iedere vergadering van het verantwoordingsorgaan actuele onderwerpen mondeling toegelicht en komen in de vergadering van het verantwoordingsorgaan alle onderwerpen aan de orde waarover het verantwoordingsorgaan advies uitbrengt. In 2021 gaf het verantwoordingsorgaan advies over de actuariële bedrijfstechnische nota (Abtn), de statuten, het premiebeleid, het herstelplan, de klachten- en geschillenregeling en het vergoedingenreglement.

Het niet-uitvoerend bestuur legt eveneens verantwoording af over de uitvoering van zijn taken aan het verantwoordingsorgaan. Tijdens het periodieke overleg wordt gesproken over de ontwikkelingen bij het fonds en de voortgang in de toezichtswerkzaamheden van het niet-uitvoerend bestuur.

In januari 2021 werd Aart van den Brink als onafhankelijk voorzitter (geen lid) van het verantwoordingsorgaan benoemd.

Beleidsadvies

Wij kennen de volgende bestuurscommissies:

- de commissie pensioenbeleid en -communicatie (PB&C-commissie);
- de commissie balans- en vermogensbeheer (B&V-commissie);
- de commissie audit, risk en compliance (ARC-commissie);
- de remuneratie-commissie.

De commissies zijn verantwoordelijk voor de advisering aan het uitvoerend en/of algemeen bestuur over (het risicomangement in relatie tot) hun aandachtsgebied. De commissies fungeren daarnaast als klankbord voor het uitvoerend bestuur en het algemeen bestuur voor hun deskundigheidsgebieden en de monitoring van de uitbestede diensten.

De ARC houdt eveneens toezicht op de integrale risicobeheersing, het beleggingsbeleid en de financiële informatieverschaffing door het fonds. Dit gebeurt ter voorbereiding van de uitoefening van het intern toezicht door het niet-uitvoerend bestuur.

In de ARC-commissie en de B&V-commissie hebben, naast de bestuursleden, ook onafhankelijke leden zitting. Alfred Slager is lid van de B&V-commissie. Peggy Bracco Gartner is onafhankelijk lid van de ARC-commissie. Conchita Mulder was als sleutelfunctiehouder interne audit vaste deelnemer aan de ARC-commissie. Conchita Mulder trad per 1 januari 2022 af als sleutelfunctiehouder interne audit. Haar opvolger per 1 januari 2022 is Trudy van der Kloet. Ook de sleutelfunctiehouder risicobeheer Alae Laghrich (per 1 januari 2021) is als vaste deelnemer aanwezig bij de ARC-commissie. De onafhankelijk voorzitter van het fonds, Nicole Beuken, vervult de rol van voorzitter van de ARC.

De remuneratie-commissie (voorheen HR-commissie) monitort het kader van arbeidsvoorwaarden en de beloningen van het uitvoerend bestuur en de leden van de bestuurlijke organen. Zij adviseert hierover aan het niet-uitvoerend en het algemeen bestuur. De remuneratie-commissie is verder betrokken bij de werving en selectie van de (niet-) uitvoerend bestuurders.

Door verschillende wisselingen in het algemeen bestuur ontstond er in 2021 ook een natuurlijk moment om opnieuw stil te staan bij de bemensing van de bestuurlijke commissies. Criteria die hierbij meewegen zijn onder meer deskundigheid, competenties, ervaring, evenwichtige verdeling van taakbelasting, continuïteit, evenwichtige verdeling van countervailing power. Een en ander leidde tot de volgende commissiesamenstelling per 31 december 2021.

Commissie balans- en vermogensbeheer (B&V)

Bestuursleden	Marcel Andringa, Theo Bruinsma (voorzitter), Geert van Til, Peggy Wilson
Onafhankelijk lid	Alfred Slager
Adviseur	Ruben van der Aa

Audit, risk en compliance (ARC)

Bestuursleden	Nicole Beuken (voorzitter), Igor Vermeulen, Rik Grutters, Eric Uijen (toehoorder)
Sleutelfunctiehouders	Conchita Mulder en Alae Laghrich*
Onafhankelijk lid	Peggy Bracco Gartner
Adviseur	Sanne Rog (oud-trainee)

* Per 1 januari 2022 neemt Alae Laghrich als uitvoerend bestuurder Risico-management, IT, Governance, Compliance, Financiën en interne bedrijfsvoering deel aan de ARC-commissie.

Commissie pensioenbeleid en -communicatie (PB&C)

Bestuursleden	Fridoline van Binsbergen, Theo Bruinsma, Susan Eijgermans (voorzitter), Monique van der Poel, Eric Uijen
---------------	--

Remuneratiecommissie (RC)

Niet-uitvoerend bestuurders	Nicole Beuken (voorzitter), Igor Vermeulen, Fridoline van Binsbergen
Uitvoerend bestuurder	Eric Uijen (optioneel Marcel Andringa)

Met deze commissieverdeling wordt invulling gegeven aan de vastgestelde criteria. Alle voorgestelde commissieleden voldoen aan de geschiktheidseisen (deskundigheid, competenties, ervaring). Er is een evenwichtige verdeling van de taakbelasting. Met het oog op de continuïteit zijn de drie niet-uitvoerend bestuurders die dit jaar zijn benoemd ieder in een andere commissie geplaatst. Ieder commissielid beschikt over de benodigde inhoudelijke expertise, daarnaast bevat iedere commissie ook voldoende kennis en ervaring op het gebied van risicomanagement in relatie tot het domein van de commissie. De geschiktheid op risicomanagement is in algemene zin binnen het bestuur versterkt door een brede deelname aan het opleidingsprogramma hieromtrent van Nyenrode in 2020 en 2021.

De verdeling op het gebied van expertise, anciënniteit binnen het bestuur en geledingen is met de commissie-indeling geborgd. Er is tussen de commissies B&V, ARC en PB&C een gelijke werkbelasting. En met deze commissieverdeling vinden er maar een beperkt aantal verschuivingen plaats, hetgeen de continuïteit ten goede komt.

Verkiezingen twee niet-uitvoerende bestuursleden namens pensioengerechtigden
Omdat de zittingstermijn van de twee niet-uitvoerende bestuursleden op 1 juli 2022 afloopt is in 2021 gestart met de voorbereidingen voor de verkiezing van twee vertegenwoordigers namens pensioengerechtigden per 1 juli 2022. In oktober stelden wij de verkiezingsaanpak en het verkiezingsreglement vast, benoemden we de verkiezingscommissie, werden de vacatureteksten en het profiel vastgesteld. Vanaf eind oktober was informatie over de verkiezingen, het aanmelden van kandidaten en de procedure te vinden op de website. In de digitale nieuwsbrief eind oktober werd hier aandacht aan geschonken, alsmede in het PME Magazine van december. Vakorganisaties en de VOG PME (vereniging van gepensioneerden PME) werden aangeschreven met informatie over de kandidaatstelling. Kandidaten konden zich tot 31 januari 2022 melden. Toetsing van de kandidaten zou in de maand februari 2022 plaatsvinden, maart 2022 was de campagnemaand en de verkiezingen waren gepland voor april 2022. Op 4 februari 2022 stelden de verkiezingscommissie vast dat er twee geschikte kandidaten voor verkiezingen waren aangemeld, de huidige niet-uitvoerende bestuursleden namens pensioengerechtigden; de heer Rik Grutters door de gezamenlijke vakorganisaties en de heer Theo Bruinsma door de VOG PME. Er waren geen andere kandidaten, waardoor conform het verkiezingsreglement, de verkiezingen geacht te zijn gewonnen door de twee aangedragen kandidaten.

Evaluatie sleutelfuncties

Begin 2021 werden de actuariële sleutelfunctie en de sleutelfunctie interne audit bestuurlijk geëvalueerd. Hiertoe werden interviews gevoerd met betrokken personen. Stil gestaan werd bij de vraag of voldaan wordt aan de doelstelling van de sleutelfuncties, hoe de inrichting en vervulling is door de huidige houder, hoe de informatievoorziening en samenwerking verloopt en of er algemene punten van aandacht zijn. Het bestuur stelde vast dat beide functies goed functioneren. De

actuariële sleutelfunctie werkt naar volle tevredenheid, de rapportages zijn van hoge kwaliteit en er is een goede interactie en samenwerking met het bestuur, en de adviserend actuaris. Wel werd aandacht gevraagd voor de inrichting van de sleutelfunctie en de samenwerking met de adviserend actuaris na de overgang naar de nieuwe uitvoerder TKP. Tot 2021 was de adviserend actuaris namelijk werkzaam bij MN. Met de adviserend actuaris zijn inmiddels afspraken gemaakt over de indiensttreding bij PME per 1 mei 2022.

Ook de sleutelfunctie interne audit werkt goed. De inrichting is helder en logisch, de rapportages zijn goed en volledig en zorgen voor bestuurlijke bewustwording. Er is lof voor de onafhankelijkheid en zorgvuldigheid van de vervuller. Wel verdient de navolging van geconstateerde punten uit de audits nog meer de bestuurlijke aandacht.

Omdat de sleutelfunctie risicobeheer pas per 1 januari 2021 wordt vervuld door Alae Laghrich is het vervullen van deze sleutelfunctie niet meegenomen in de evaluatie.

7.1.2 Geschied pensioenfondsbestuur

Wij hebben een geschiktheidsbeleid voor bestuurders en permanente aandacht voor de geschiktheidsbevordering van de verschillende bestuursleden. Bij de voordracht en de benoeming van bestuursleden spelen kwaliteit, kennis en ervaring een hoofdrol.

Onze bestuursleden volgen regelmatig opleidingen, cursussen en seminars om de al aanwezige kennis aan te scherpen en actueel te houden. Waar nodig bieden wij het bestuur opleidingen op maat. Zo worden er jaarlijks meerdere themadagen en conferenties georganiseerd.

Aangezien diversiteit gezien kan worden als een integraal onderdeel van collectieve geschiktheid hebben wij ervoor gekozen om het diversiteitsbeleid te integreren in het geschiktheidsbeleid. Om diversiteit in de pensioensector te bevorderen stelden wij in 2019 weer twee jonge trainees in het algemeen bestuur aan. Het traineeship van beide kandidaten liep tot 1 april 2021. Beide trainees bleven na 1 april 2021 nog

betrokken bij PME, één in de ARC-commissie en één in de commissie balans- en vermogensbeheer.

In 2021 vonden er meerdere themasessies voor het algemeen bestuur plaats over integraal risicomanagement, klimaatrisico's, het nieuwe pensioenstelsel, IT- en cyberrisico's en privacy.

Samen met bestuursleden van PMT volgden verschillende bestuursleden van ons vanaf 2020 een maatwerkopleiding Integraal Risicomanagement voor pensioenfondsen, georganiseerd door Nyenrode. In 2021 werd deze opleiding afgerond.

Ook faciliteerden wij het verantwoordingsorgaan in 2021 met het volgen van verschillende opleidingsdagen. Het verantwoordingsorgaan streeft voor alle leden een deskundigheidsniveau A na.

In 2021 werden zowel voor het algemeen bestuur als voor het verantwoordingsorgaan en sociale partners in de sector verschillende kennissessie georganiseerd in het kader van het nieuwe pensioenstelsel.

7.1.3 Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen (de code), opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, geeft de normen voor goed pensioenfondsbestuur weer. De code bevat bepalingen voor het functioneren van het bestuur en de overige gremia binnen een pensioenfonds. Daarnaast bevat de code normen voor onder andere integraal risicomanagement, beloningen, communicatie, diversiteit en verantwoord beleggen. De normen in de code zijn voor ons leidend, maar bieden het bestuur ook ruimte om eigen, fondsspecifieke keuzes te maken. Dit wordt ook wel het 'pas-toe-of-leg-uit-beginsel' genoemd.

Eind 2021 kijken wij op drie onderdelen af van deze code. Dit wordt hierna toegelicht.

Onafhankelijk voorzitter zonder stemrecht (norm 25)

In afwijking van de code hebben wij een onafhankelijk voorzitter zonder stemrecht. Wij benadrukken en waarborgen hiermee de onafhankelijke positie van de voorzitter. Per 1 juli 2021 is boek 2 Burgerlijk Wetboek gewijzigd en wordt duidelijker gesteld dat iedere statutaire bestuurder stemrecht dient te hebben. Waar voorheen de specialisten geen eenduidig advies over de (on)mogelijkheid van een voorzitter zonder stemrecht gaven, is men sinds deze wetswijziging vrijwel unaniem van mening dat de onafhankelijk voorzitter binnen het omgekeerd gemengd model stemrecht dient te hebben. Hoewel wij goede ervaringen hebben met een onafhankelijk voorzitter zonder stemrecht, hebben wij, vanwege deze ontwikkeling, begin 2022 toch besloten om dit aan te passen. Het stemrecht van de onafhankelijk voorzitter wordt uiterlijk per 1 juli 2022 geëffectueerd.

Diversiteit (norm 33)

Binnen het bestuur voldoen wij in 2021 aan de diversiteitsdoelstelling, maar niet binnen het verantwoordingsorgaan. In het verantwoordingsorgaan heeft geen vrouw zitting en geen persoon jonger dan 40 jaar. Bij de - voor het verantwoordingsorgaan - benoemende organisaties wordt het diversiteitsbeleid wel onder de aandacht gebracht, maar tot op heden zijn nog geen vrouwen of jonge deelnemers benoemd in het verantwoordingsorgaan.

De benoemingstermijn van leden van het verantwoordingsorgaan loopt per 1 juli 2022 af. Het diversiteitsbeleid van PME wordt dan nadrukkelijk onder de aandacht gebracht bij de benoemende organisaties.

Zittingsduur (norm 34)

In afwijking van de code kunnen onze uitvoerende bestuursleden (in dienst van het fonds) vaker dan twee keer worden herbenoemd, als het niet-uitvoerend bestuur met algemene stemmen daartoe besluit.

Voor een volledige rapportage over de naleving van de code zie bijlage 3 van dit jaarverslag.

7.2 Integraal risicomanagement

Het doel van risicomanagement is het realiseren van een beheerste en integere bedrijfsvoering die bijdraagt aan het realiseren van onze missie, visie, ambitie en de (strategische) doelstellingen van het fonds.

Wij moeten ons bewust zijn van de impact van de verschillende risico's op het realiseren van de doelstellingen, de onderlinge samenhang van de risico's, de mogelijkheden voor beheersing van de risico's en de verschillende gevolgen van de beheersmaatregelen. Hierbij geldt dat de risico's zodanig worden gemitigeerd dat deze binnen de tolerantiegrenzen van onze risicobereidheid blijven of worden (terug)gebracht. Pas nadat een integrale afweging is gemaakt over de risico's, gaan wij over tot besluitvorming.

Eind 2019 stelden wij vast – mede naar aanleiding van de uitkomsten van een on-site onderzoek van DNB – dat ons integrale risicomanagement nog niet het gewenste volwassenheidsniveau had. Wij benoemden daarop de verbetering en actualisering van het integraal risicomanagement voor 2020 als een belangrijk thema. Het project dat hiertoe werd ingericht kwam medio 2021 tot een eind en werd afgesloten met een nieuwe meting van het volwassenheidsniveau. Wij stelden vast dat binnen de organisatie op alle risico-elementen (strategie, risicobereidheid, organisatie, cultuur, beleid, proces, beoordeling, beheersing, monitoring, systemen) flinke stappen vooruit waren gezet. Tegelijkertijd constateerden we dat verbeteringen nog steeds mogelijk waren. Mede op basis van deze uitkomsten werd een nieuwe ambitie en een nieuw peilmoment (30 juni 2022) voor een volwassenheidsmeting vastgesteld. Het opnieuw meten van de volwassenheid zal naar verwachting plaatsvinden in het derde kwartaal van 2022.

Wij stelden medio 2021 vast dat veel aandacht nodig was voor de niet-financiële risico's, met name door de overgang naar TKP en het vertrek – maar ook in dienst nemen / aanstellen – van (nieuwe) medewerkers en bestuursleden. De invoering van het nieuw pensioenstelsel brengt ook nieuwe risico's met zich mee. Wij vinden het belangrijk dat het volwassenheidsniveau dat per 31 maart 2021 is vastgesteld minimaal behouden blijft en in het licht van de genoemde ontwikkelingen niet

achteruit gaat. Op de langere termijn streven wij naar een verder verhoging van het volwassenheidsniveau.

7.2.1 Risicostrategie

Onze risicostrategie is bedoeld ter ondersteuning van de realisatie van de missie, visie en ambitie van het fonds te ondersteunen. De risicostrategie is daarmee direct verbonden aan de strategie van het fonds en omvat onder andere:

- een beschrijving van de risicobereidheid van de risico's waaraan PME onderhevig is, en in welke mate het fonds bereid is deze risico's te nemen of wenst te beperken bij het nastreven van de missie, visie en de daarvan afgeleide (strategische) doelstellingen;
- risicoafwegingen en risicoanalyses die betrokken worden in de strategische besluitvorming;
- processen en procedures ter ondersteuning van de beheersing van de (strategische) risico's.

Risicoprincipes zijn gedeelde uitgangspunten op het gebied van risico's en risicomanagement en vormen de waarden en overtuigingen die richtinggevend zijn voor beleid.

Wij onderkennen de volgende risicoprincipes:

1. Wij maken bij risicobeheersing een onderscheid tussen risico's die strategisch worden opgezocht en risico's die ontstaan doordat het pensioenfonds haar kerntaken uitvoert.
2. Wij streven naar een cultuur waarin risicobeheersing tot zijn recht kan komen en we bepalen als bestuur door middel van ons gedrag de 'tone at the top'.
3. Een adequate risico-inschatting dient ten grondslag te liggen aan besluitvorming.
4. Risicomanagement is een onlosmakelijk onderdeel van de primaire processen.
5. Bij het nemen van beheersmaatregelen houden wij rekening met het proportionaliteitsprincipe.
6. Wij acteren op nieuwe en veranderende risico's.

Risicotaxonomie PME en risicobereidheid

STRATEGISCH	FINANCIËEL	OPERATIONEEL	COMPLIANCE
<i>Omgevingsrisico</i>	<i>Vermogensbeheer risico</i>	<i>Uitbestedingsrisico</i>	<i>Compliance risico</i>
Draagvlak deelnemers	Balansrisico	Strategische gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen	(Financieel)toezicht
Draagvlak werkgevers	Renterisico	Beoordeling uitbesteding (cf SLA)	Naleving wet- en regelgeving
Draagvlak sociale partners	Marktrisico	Continuïteit	Naleving beleid, procedures en overeenkomsten
Wet- en regelgeving	Valuta risico	Afhankelijkheid	<i>Integriteitsrisico</i>
Toezichtsrisko	Krediet risico	Wendbaarheid uitbestedingspartij	Integriteitsrisico
<i>Governance risico</i>	Tegenpartij risico	<i>Operationeel risico</i>	Beloningsbeleid
Misie, visie, strategie en cultuur	Liquiditeitsrisico	Kwalitatieve/kwantitatieve personele bezetting	
Verandervermogen bestuur	Concentratie risico	Kwaliteit en naleving AO/IB processen	
Effectiviteit bestuur	Actief risico	Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)	
<i>Reputatierisico</i>	Inflatierisico	Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming	
Reputatierisico	<i>ESG risico</i>	Communicatie	
	ESG risico	Kwaliteit dienstverlening	
	<i>Verzekeringstechnisch risico</i>	Advies	
	Pensioenresultaat	Onderuitbesteding	
	Risico grondslagen	<i>IT risico</i>	
	Premierisico	IT risico	
		<i>Juridisch risico</i>	
		Juridisch risico	

Legenda PME risicobereidheid

Laag
Gemiddeld
Hoog

7.2.2 Risicobereidheid

In de risicotaxonomie onderscheiden wij strategische, financiële, operationele en compliance risico's. Per risico is vervolgens de risicobereidheid bepaald. Dit geeft de bandbreedte aan waarbinnen wij bereid zijn tot het onderhevig zijn aan risico's. De mate van risicobereidheid is een leidraad voor het al dan niet nemen van maatregelen ter beheersing van risico's en onzekerheden. De risicobereidheid en een toelichting daarop per risico is vastgelegd in de risicobereidheidsverklaring. Per risico zijn ook kritische risico indicatoren (KRI's) benoemd die wij hanteren om de risico's te monitoren.

Voor de organisatie is de risicobereidheidsverklaring bedoeld als richtlijn voor het uitoefenen van effectief risicomanagement binnen PME en in de uitbesteding. Verder dient het als basis voor de sleutelfunctiehouder risicobeheer voor de monitoring van de uitoefening van het risicomanagement binnen ons fonds. Tot slot wordt het gebruikt door de interne auditfunctie om te toetsen of risicomanagement volgens het vastgestelde beleid wordt uitgeoefend.

In de figuur hiernaast staan alle risico's en de risicobereidheid weergegeven. In bijlage 4 van het jaarverslag is een beschrijving van alle risico's uit de risicotaxonomie opgenomen.

7.2.3 Organisatie van risicomanagement

PME hecht belang aan een sterke risicocultuur gecombineerd met een scherpe focus op drie effectieve verantwoordelijkheidsniveau 's, de zogenaamde 'three-lines-model'.

De drie niveaus beslaan de:

- bestuurlijke verantwoordelijkheid voor reguliere processen en uitvoering (eerste lijn),
- de risicomanagement en compliance functie (tweede lijn) en
- interne auditfunctie (derde lijn).

De drie sleutelfunctiehouders (risicobeheer, actuarieel en interne audit) zijn geïntegreerd in het three lines model.

Eerste lijn

Het bestuur is primair verantwoordelijk voor de sturing van acties en de inzet van middelen om de doelstellingen te realiseren inclusief het risicomanagement. De risicomanagement taken bestaan uit het voorkomen en beheersen van risico's van de eigen processen en het toezien op de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties.

Tweede lijn

Bestaat uit de risicobeheerfunctie, compliance functie, privacy officer en de actuariële functie. Daarnaast zijn dit ook functies die vanuit het bestuursbureau en de uitbestedingspartijen de audit, risk en compliance (ARC) commissie ondersteunen (ondersteuning en risicobewaking).

De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), bestaan en werking van beheersingskaders. De tweede lijn bewaakt of de werkzaamheden in de eerste lijn worden uitgevoerd conform het vastgestelde beleid, reglementen en/of procesbeschrijvingen en stimuleren door terugkoppeling aan de eerste lijn een kritische en constante verbeteringshouding in die eerste lijn.

Derde lijn

Bestaat uit de interne auditfunctie van PME, alsmede de functies vanuit uitbestedingspartijen die de interne auditfunctie ondersteunen. Het doel van deze interne auditfunctie is het initiëren en uitvoeren van audits op de bedrijfsvoering van PME als (onderdeel van de) derdelijns risicobeheersing.

Vierde lijn

Naast de bovengenoemde interne risico-governance van het fonds onderkennen wij nog een vierde lijn. De externe accountant die de jaarrekeningcontrole uitvoert wordt daarbij beschouwd als de vierde lijn evenals de certificerende actuaire in het kader van de beoordeling van het prudent person-beginsel.

Daarnaast hebben wij te maken met een aantal toezichthouders. De Nederlandsche Bank (DNB) is verantwoordelijk voor het prudentieel toezicht en de Autoriteit

Financiële Markt (AFM) is verantwoordelijk voor het gedragstoezicht. Verder betreft dit voor ons nog de Autoriteit Consument en Markt (ACM) en Autoriteit Persoonsgegevens (AP), als het betrekking heeft op de bescherming van persoonsgegevens.

7.2.4 Cultuur en gedrag

Een passende risicocultuur levert een belangrijke bijdrage aan de werking van ons risicomanagement. De effectiviteit van het risicomanagement wordt slechts ten dele bepaald door de opzet, maar voornamelijk door de betrokkenen die ermee werken in de organisatie. Het ontwikkelen en blijvend stimuleren van risicobewustzijn is doorslaggevend voor een effectief risicomanagementsysteem.

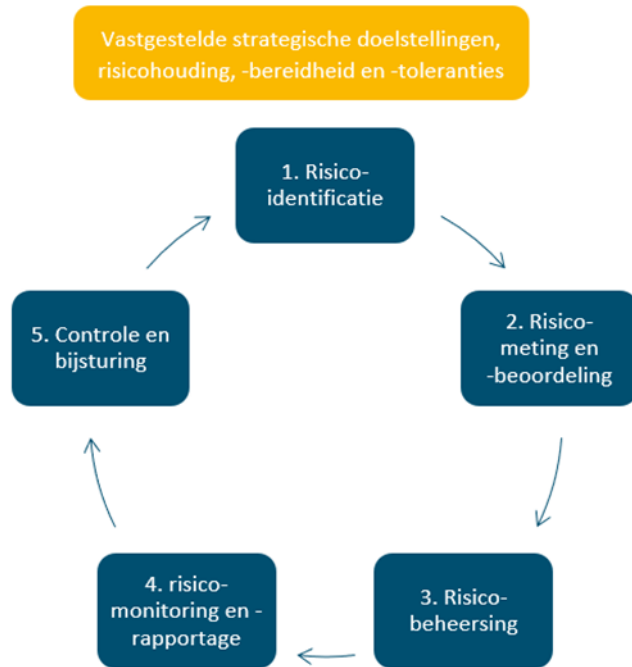
Gap-analyse kennis en competenties

Begin 2021 werd een gap analyse uitgevoerd naar de kennis en competenties op het gebied van risicomanagement binnen ons bestuursbureau. De uitkomsten daarvan leidde tot een aantal acties om 'gaps' te verkleinen, waaronder:

- De specifieke opname van het element risicomanagement in de functieprofielen van alle medewerkers op het bestuursbureau.
- Het uitbreiden van de risicoparagraaf op de voorlegger bij notities voor bestuursvergadering, waarin een betere afstemming tussen de 1^e en 2^e lijn wordt beoogd en meer focus op de belangrijkste risico's
- Meer aandacht voor de niet-financiële risico's – in het bijzonder IT-risico's op operationeel gebied.

7.2.5 Risicobeleid en -processen

Het integraal risicomangement wordt uitgevoerd conform de risicomangement cyclus die wordt doorlopen bij de beheersing van de geïdentificeerde risico's.

De volgende specifieke risicomangement processen worden onderkend:

- Vaststellen van de risicobereidheid (zie paragraaf 7.2.2)
- Uitvoeren Risk Self Assessment (RSA) (zie paragraaf 7.2.6)
- Uitvoeren eigenrisicobeoordeling (zie paragraaf 7.2.6)
- Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA) (zie paragraaf 7.2.6)
- Opstellen integrale risicorapportage PME (zie paragraaf 7.2.7)

7.2.6 Risico-identificatie en -beoordeling

Wij beoordelen periodiek of de beheersing van de risico's toereikend is. Dit doen wij onder meer door het zelf uitvoeren van Risk Self Assessments (RSA's). Het structureel

uitvoeren van RSA's stelt ons in staat om een goed totaalbeeld te verkrijgen over de risico's die wij lopen en de onderlinge samenhang tussen deze risico's.

Wij hebben een meerjarige RSA-kalender, die jaarlijks wordt herijkt. De trigger voor het identificeren van een RSA kan divers zijn. Het uitvoeren van een RSA biedt een gestructureerde aanpak voor het identificeren en beoordelen van risico's en - indien nodig - het bepalen van aanvullende acties zoals het implementeren van nieuwe of aanvullende beheersmaatregelen. De gestructureerde aanpak voor het uitvoeren van een RSA heeft als doel:

- het verschaffen van een uniform proces om risico's en beheersmaatregelen te identificeren en te beoordelen;
- het verzorgen van een open discussie over risico's en beheersmaatregelen, wat leidt tot grotere transparantie en begrip voor risico's en risicobeheersing en de implicaties hiervan voor ons;
- het kweken van risicobewustwording (awareness) in de organisatie;
- het benoemen van vervolgacties voor risico's die zich buiten de risicobereidheid bevinden;
- het bewust aanvaarden van netto- of restrisico's.

Een RSA is hiermee een hulpmiddel om een integere en beheerste bedrijfsvoering te realiseren.

Vanaf het tweede kwartaal 2021 is gestart met de uitvoering van een aantal geselecteerde en vastgestelde RSA's. In 2021 werden de volgende RSA's afgerond:

- RSA rechtenbeheer (pilot gestart in 2020, afgerond in 2021)
- RSA bij aanvang project 'transitie pensioenbeheer van MN naar TKP'
- RSA bij aanvang project 'nieuw pensioenstelsel'
- Systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA)
- Eigenrisicobeoordeling (gestart in 2020, afgerond in 2021)
- RSA financiële stromen PME (vanwege overgang financiële administratie PME van MN naar TKP)
- ALM studie 2021

Nog niet afgerond, maar wel gestart in 2021 zijn de RSA's 'klimaatrisico' en 'uitbesteding handhaving werkingsfeer'.

Eigenrisicobeoordeling (ERB)

De eigenrisicobeoordeling (ERB) heeft als doel inzicht te krijgen in de samenhang tussen de strategie van het fonds, de materiële risico's die het fonds kunnen bedreigen én de mogelijke consequenties hiervan voor de pensioenen van de deelnemers en voor het pensioenfonds zelf. Hiertoe worden verschillende toekomstige scenario's doorleefd. Op grond van de wetgeving moeten wij ten minste eenmaal per drie jaar een ERB uitvoeren. Daarnaast is het mogelijk dat we tussentijds een ERB uitvoeren in geval van een significante wijziging in het risicoprofiel of een strategisch besluit met materiële impact op het risicoprofiel. Het betrekken van de uitkomsten van de ERB bij strategische besluitvorming zorgt voor borging van de samenhang tussen onze missie, visie en strategie.

Op 1 oktober 2020 is gestart met een ERB. Hiertoe hebben we vooraf kaders en beleid vastgesteld. In december 2020 stelde het bestuur de scenario's vast. De verdere vertaling van deze scenario's naar de risico's voor ons, de beoordeling daarvan, het formuleren van beheersmaatregelen en de rapportage hierover is in het eerste kwartaal van 2021 afgerond. Op 31 maart 2021 is de ERB-rapportage aan DNB verstrekt.

Om terug te kijken op de doorlopen ERB en te kunnen constateren wat goed ging en wat in het vervolg beter zou kunnen, is eind 2021 ook een evaluatie uitgevoerd. Wij kijken met tevredenheid terug naar de inhoud van de ERB en de totstandkoming daarvan. Wel wordt geconstateerd dat de ERB nog onvoldoende plek heeft gekregen in ons dagelijks werk aangezien het opvolgen en beleggen van acties uit de ERB nog onvoldoende zichtbaar is.

7.2.7 Risicobeheersing en risicomonitoring

Monitoring van de beheersing van de risico's is van belang om na te gaan of de gekozen en toegepaste beheersmaatregelen effectief en efficiënt zijn. Daarbij wordt onder andere specifiek gekeken of de actuele risicobeheersing al dan niet in lijn is met de vooraf bepaalde risicobereidheid. Adequate monitoring vereist tijdige, actuele, accurate en toegankelijke informatie over de uitkomsten van het risicomangement proces.

Wij ontvangen diverse rapportages van de uitbestedingspartijen, die inzichten geven in de beheersing van de risico's in de uitbesteding die verbonden zijn aan het fonds. Tot 2021 beschikten wij nog niet over een eigen integrale risicorapportage, maar deze is in 2020 ontwikkeld en wordt vanaf het eerste kwartaal 2021 opgesteld en bestuurlijk besproken en vastgesteld.

In onze integrale risicorapportage wordt door de eerste lijn een totaaloverzicht gegeven van ontwikkelingen op financieel evenals niet-financieel (risico-)gebieden die raken aan het fonds. Dit kunnen zowel interne als externe ontwikkelingen zijn. Deze ontwikkelingen worden gerelateerd aan de door ons vastgestelde risicocategorieën en risicotolerantie. Beoordeeld wordt of het risico op basis van interne en externe ontwikkeling zich binnen of buiten de risicotolerantie bevindt en of aanvullende beheersmaatregelen nodig zijn. Financiële risico's worden overwegend op een kwantitatieve manier geanalyseerd, terwijl niet-financiële risico's overwegend op een kwalitatieve wijze worden geanalyseerd. De vervullers risicobeheer monitoren vanuit hun tweedelijns rol of de beheersmaatregelen werken zoals beoogd. De uitkomsten van de monitoring van de risico's worden op hoofdlijnen gerapporteerd in de integrale risicorapportage. Deze wordt ieder kwartaal opgesteld met als doel dat het uitvoerend bestuur, het algemeen bestuur en de ARC-commissie worden geïnformeerd over het functioneren van het integraal risicomangement raamwerk, de werking van de beheersmaatregelen en de resulterende netto-risico's.

De navolgende overzichten tonen voor de strategische, financiële, operationele en compliance risico's de inschatting van het actuele risicoprofiel aan het eind van 2021. De beoordeling van het risico is aangegeven met een ●. De risicobereidheid van het risico is in de overzichten uitgelicht en omkaderd.

pme. pensioenfonds			INTEGRAAL RISICOMANAGEMENT DASHBOARD			Risicobeoordeling		
niveau 1	niveau 2	niveau 3	Laag	Middel	Hoog			
STRATEGISCH	Omgevingsrisico	Draagvlak deelnemers	■	●	■			
		Draagvlak werkgevers	■	●	■			
		Draagvlak sociale partners	●	■	■			
		Wet- en regelgeving	■	●	■			
		Toezicht	■	●	■			
	Governance risico	Missie, visie, strategie & cultuur	●	■	■			
		Verandervermogen bestuur	■	●	■			
		Effectiviteit bestuur	●	■	■			
	Reputatie risico	Reputatie	■	●	■			
	FINANCIËEL	Vermogens-beheer risico	Balans	■	●	■		
Rente			■	●	■			
Markt			■	■	●			
Valuta			■	●	■			
Krediet			■	■	●			
Tegenpartij			●	■	■			
Liquiditeit			●	■	■			
Concentratie			■	●	■			
Actief			■	●	■			
Inflatie			■	●	■			
ESG risico		ESG	■	●	■			
Verzekerings-technisch risico		Pensioenresultaat	■	●	■			
		Grondslagen	●	■	■			
		Premie	■	■	●			

pme. pensioenfonds			INTEGRAAL RISICOMANAGEMENT DASHBOARD			Risicobeoordeling		
niveau 1	niveau 2	niveau 3	Laag	Middel	Hoog			
OPERATIONEEL	Uitbestedings- risico	Strategische gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen	■	●	■			
		Beoordeling uitbesteding (cf SLA)	■	●	■			
		Continuïteit	●	■	■			
		Afhankelijkheid	■	●	■			
		Wendbaarheid uitbestedingspartij	■	●	■			
	Operationeel risico	Kwaliteit/kwantiteit personele bezetting	■	●	■			
		Kwaliteit en naleving AO/IC processen	■	●	■			
		Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)	■	●	■			
		Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming	■	●	■			
		Communicatie	●	■	■			
		Kwaliteit dienstverlening	■	●	■			
		Advies	■	●	■			
		Onderuitbesteding	●	■	■			
	IT risico	IT	■	●	■			
	Juridisch risico	Juridisch	■	●	■			
COMPLIANCE	Compliance risico	(Financieel) toezicht	■	●	■			
		Naleving wet- en regelgeving	■	●	■			
		Naleving beleid, procedures en overeenkomsten	●	■	■			
	Integriteitsrisico	Integriteit	■	●	■			
		Beloningsbeleid	●	■	■			

Uit de overzichten blijkt dat eind 2021 het actuele risicoprofiel de risicobereidheid overschrijdt bij:

- **Financieel:** overschrijding risicobereidheid premierisico. Dit heeft te maken met de lage premiedekkingsgraad. In 2021 heeft het bestuur maatregelen getroffen ter verbetering van de premiedekkingsgraad in 2023 en 2024 (zie voor een toelichting paragraaf 2.2.5)
- **Operationeel:** overschrijding van verschillende subrisico's vanwege:
  - operationele tekortkomingen bij het pensioenbeheer bij de 'oude' uitvoerder, hetgeen onder meer beheerst is d.m.v. de overgang naar de nieuwe uitvoerder
  - verhoogde kans op operationele tekortkomingen in de opstartfase bij TKP, hetgeen beheerst wordt door middel van geplande (na)zorg na de overdracht

Gedurende het vierde kwartaal is de overgang van het pensioenbeheer van MN naar TKP uitgevoerd. Dit is succesvol verlopen. Wel wordt rekening gehouden met het risico op opstartproblemen, waarbij de dienstverlening nog niet direct op het gewenste niveau is. Dit leidt tot extra aandacht in deze opstartfase.

- **Compliance:** overschrijding risicobereidheid verschillende compliance risico's vanwege tekortkoming in beheersing cyber crime / security en daarmee mogelijk van bescherming persoonsgegevens bij uitbestedingspartners. In dit kader heeft het bestuur besloten tot het project verbeteren informatiebeheersing om de opzet en uitvoering van ons informatiebeleid op een hoger niveau te brengen. Daarnaast is besloten om op zoek te gaan naar extra expertise op het bestuursbureau, in de vorm van een risicomanager IT.

7.2.8 Top of mind risico's

Naast de extra aandacht voor de operationele risico's aan het begin van 2022 vanwege de overgang van de pensioenadministratie van MN naar TKP, stelde het uitvoerend bestuur aan de hand van de integrale risicorapportage over het vierde kwartaal de navolgende 'top of mind' risico's vast.

1. Nieuw Pensioenstelsel

Argumentatie: Onzekerheden omtrent het pad gericht op het inregelen van het nieuwe pensioenstelsel o.a. in relatie tot aspecten als draagvlak en rollen

stakeholders, uitvoerbaarheid, evenwichtig bestuurlijk besluitvormingsproces, mogelijke verlaging van pensioenen en impact op het beleggingsbeleid van PME.

In 2021 is dit als een strategisch project binnen PME gepositioneerd, waarbij de focus en betrokkenheid steeds meer organisatiebreed is belegd. Gezien de belangrijke strategische implicaties van het project, blijft het uitvoerend bestuur onder meer via de stuurgroep directe aandacht aan de projectorganisatie schenken. Het is positief dat in 2021 de verhouding met en tussen de sociale partners is verbeterd. Niet tijdige besluitvorming door sociale partners en het niet bereiken van de benodigde invaardekkingsgraad blijven de belangrijkste risico's. Een verdere toelichting op de aanpak hiervan is opgenomen in het hoofdstuk 8 (Vooruitblik) van dit jaarverslag.

2. Informatiebeheersing en cyberrisico's

Argumentatie: (sterke) toename van cybercrime/cyberdreigingen gericht op het binnendringen van computersystemen vraagt om tijdige en adequate beheersing. Cybercriminelen zijn niet alleen uit op direct financieel gewin; het beschikken over informatie van o.a. deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers kan gebruikt worden voor diverse doeleinden. Om dit risico verder te beheersen hebben wij in 2021 de aanzet gegeven voor het project verbeteren informatiebeheersing om de opzet en uitvoering van ons informatiebeleid op een hoger niveau te brengen.

3. Ontwikkelingen m.b.t. het balansrisico

Argumentatie: Enerzijds kan het balansrisico onder druk komen te staan als de economische groei en rendementen op beleggingen tegenvallen. Anderzijds kunnen ontwikkelingen op het terrein van maatschappelijke bewustwording en ambitieuzere regelgeving met gevolgen voor waardevermindering in een stroomversnelling geraken en effect hebben op de te verwachte rendementen. Steeds meer aandacht gaat uit naar de gevolgen van klimaatverandering voor de economie en de maatschappij. Als zogenaamd systeemrisico is klimaatverandering potentieel ontwrichtend voor het financiële stelsel en de reële economie, en heeft daarmee een grote invloed op onze beleggingen. De risico's voor onze beleggingen, de toenemende wet- en regelgeving, het belang dat deelnemers hechten aan dit onderwerp en de maatschappelijke druk op aandeelhouders om dit onderwerp serieus te nemen, onderstrepen de urgentie.

7.3 Audit

Sinds 2019 zijn Nederlandse pensioenfondsen verplicht om een interne auditfunctie in te richten. Wij hebben deze verplichting ingevuld met de benoeming van een sleutelfunctiehouder interne audit (SFH IA) en de vaststelling van een auditcharter.

De interne auditfunctie omvat het, door middel van audits, periodiek evalueren van de effectiviteit en efficiëntie van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering (incl. uitbestede werkzaamheden). Zowel processen bij de uitvoerders van uitbestede werkzaamheden als bij de eigen organisatie kunnen onderwerp van een audit zijn.

De keuze voor de auditonderwerpen wordt risico gebaseerd bepaald. Welke audits er in een jaar worden uitgevoerd, wordt opgenomen in ons auditplan. Alle audits van PME lopen via de interne auditfunctie PME. De SFH IA voert zelf geen audits uit. De Interne Audit functie van MN was in 2021 de belangrijkste vervuller van de interne audit functie PME. Vanaf 1 januari 2022 blijft MN audits voor ons vervullen op het gebied van Vermogensbeheer en informatiebeheer. Met TKP zijn afspraken gemaakt over de audit dienstverlening inzake het pensioenbeheer. Daarnaast is BDO aangetrokken als vervuller voor audits buiten de uitvoeringsorganisaties.

Voor de totstandkoming van het audit jaarplan 2021 bepaalde de SFH IA waar onze zorgpunten zitten ten aanzien van de integere en beheerste bedrijfsvoering en werd beoordeeld of het uitvoeren van een audit op die gebieden zou kunnen bijdragen aan meer zekerheid over de efficiëntie en effectiviteit van bepaalde processen respectievelijk beheersmaatregelen. De SFH IA sprak hierover met het uitvoerend bestuur, de accountant, de sleutelfunctiehouder actuarieel en met de compliance officer. Daarnaast waren in het auditplan 2020 reeds onderwerpen voor audits in 2021 benoemd en betrok de SFH IA ook uitkomsten van de tussentijdse bespreking van de ISAE 3402 en aandachtspunten vanuit de audits 2020 en andere rapportages bij de inventarisatie.

In januari 2021 stelde het algemeen bestuur het jaarplan interne audit vast. Naast een zestiental geplande audits door de IAF MN op de uitbestede processen bij MN, stelde het bestuur nog een viertal audits vast;

- audit op privacy/naleving AVG binnen PME (gestart in 2020, afronding in 2021),
- audit om uitbestede werkzaamheden door de ROM (handhaving werkingsfeer),
- audit op de opzet, bestaan en werking van het integraal risicomangement.

In het kader van de transitie van het pensioenbeheer van MN naar TKP werd in de loop van 2021 aanvullend nog tot een drietal controleopdrachten besloten, namelijk:

- Migratie PME, door IAF MN
- Conversie deelnemersbestand, door EY
- Transitiekosten, door EY

Audit privacy / naleving AVG binnen

Uit de audit kwam naar voren dat wij op een zorgvuldige wijze omgaan met de naleving van de AVG. Op een aantal onderdelen van de normen voldeden wij niet. In totaal werden 11 bevindingen geconstateerd, waarvan drie met een hoog risico, vier met een gemiddeld risico en vier met een laag risico. In de loop van 2021 zijn op alle bevindingen acties gedefinieerd en uitgevoerd. De opvolging van de laatste bevindingen konden per 1 januari 2022 met de overgang naar TKP worden gerealiseerd.

Audit uitbestede werkzaamheden door de ROM

De audit werd uitgevoerd naar de beheersing van de risico's rondom het proces handhaving werkingsfeer door de ROM en de vier kerntaken die daarbij horen:

- het realiseren van verplichte aansluitingen;
- het afhandelen van vrijwillige aansluitingen;
- het wijzigingen van de beschrijving van de werkingsfeer en berekenen van de representativiteit;
- het voorzien van informatie en rapportages.

Uit de audit kwamen een tiental bevindingen naar voren, waarvan zes voor de ROM en vier voor PME. De belangrijkste bevindingen leidden tot de volgende acties voor PME;

- het uitvoeren van een risicoanalyse op de handhaving werkingsfeer;
- het uitvoeren van een evaluatie uitbesteding en aanpassing dienstverleningsovereenkomst en SLA's met de ROM.

Deze acties worden in 2022 uitgevoerd.

Audit opzet, bestaan en werking van integraal risicomanagement

Uit de audit kwam naar voren dat wij stappen hebben gezet in de verbetering van het integraal risicomanagement sinds het on site onderzoek van DNB in 2019 die leidde tot de conclusie dat ons integrale risicomanagement nog niet het gewenste volwassenheidsniveau had. Wij identificeerden daarom de verbetering en actualisering van het integraal risicomanagement als een belangrijk thema.

De audit in 2021 leidde tot een tweetal bevindingen met een hoog risico, een viertal bevindingen met een medium risico en één met een laag risico. Alle bevindingen zijn door ons van een aanpak en concrete acties voorzien.

De sleutelfunctiehouder interne audit monitort de voortgang op de opvolging.

7.4 Extern toezicht

Toezicht door DNB in 2021

Wij hadden in 2021 meerdere keren en in verschillende samenstellingen overleg met DNB. Ieder kwartaal vindt overleg plaats tussen DNB en het uitvoerend bestuur, ieder halfjaar met een delegatie van het algemeen bestuur, eenmaal per jaar met een delegatie van het niet-uitvoerend bestuur en eenmaal per jaar met de externe accountant en actuaris van het fonds. In 2021 hield DNB in het bijzonder toezicht op de transitie van het pensioenbeheer van ons fonds van MN naar TKP. Gedurende het jaar werd de toezichthouder continu op de hoogte gesteld van de besluiten en voortgang van het project.

Andere onderwerpen waarover met de toezichthouder overleg plaatsvond waren de financiële positie van het fonds, het besluit met betrekking tot het inzetten op de energietransitie, de verbeteringen in het risicomanagement, de verdeling van de portefeuilles in het uitvoerend bestuur.

Toezicht door AFM in 2021

Op 26 februari 2021 informeerden wij de AFM dat wij aan een deel van nieuwe deelnemers (157) bij ons fonds de startbrieven niet tijdig, binnen de wettelijke termijn van 3 maanden (artikel 21 Pensioenwet), hebben verzonden. Wij informeerden de AFM ook over de herstelactie voor deze groep en de getroffen maatregelen om dergelijke omissie in de toekomst te voorkomen. Op 20 december 2021 liet AFM ons in een normoverdragende brief weten kennis te hebben genomen van de overtreding, de herstelacties en de grondoorzakenanalyse. AFM stelt dat zij in dit geval niet over zullen gaan tot een formele maatregel.

De Autoriteit Financiële Markten (AFM) deed in 2020 een onderzoek naar de transparantie en verantwoording van uitvoeringskosten in het jaarverslag van pensioenfondsen. Op 31 maart 2021 informeerde AFM ons dat de wijze van verantwoording in ons jaarverslag 2019 niet voldeed aan de wettelijke vereisten en dat zij om deze reden overgingen tot een normoverdracht. De normoverdragende brief verraste ons zeer, omdat wij kosten transparantie erg belangrijk vinden en hierbij minimaal de Aanbevelingen uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie volgen, die op de wettelijke eisen is gebaseerd. Wij zijn van mening dat wij volledig hebben voldaan aan de wettelijke vereisten en zijn ook niet eerder erop gewezen dat wij niet aan de wettelijke vereisten zouden voldoen. Wij hebben AFM laten weten dat het volgens ons om een verschil in interpretatie van de wettelijke vereisten ging en dat AFM hun interpretatie beter eerder met de sector in zijn geheel had kunnen delen. Het is onze intentie om transparant te zijn en wij willen ook op een transparante manier verantwoording afleggen in ons jaarverslag, waarbij jaarlijks wordt gekeken hoe wij dit nog verder kunnen verbeteren. Wij hebben de aanbevelingen uit het onderzoeksrapport van AFM daarom ook ter harte genomen en in 2021 bij het opstellen van ons jaarverslag 2020 de verantwoording van de uitvoeringskosten op onderdelen aangepast en verduidelijkt.

In 2021 deed AFM onderzoek in de pensioensector naar de afhandeling van klachten. Op 20 oktober 2021 voerden wij met AFM een gesprek over de inrichting en uitvoering van de klachtenregeling, legden wij verschillende klachtendossiers aan hen voor en bespraken wij de dienstverleningsafspraken die wij met de uitvoeringsorganisatie hebben gemaakt over de afhandeling van de klachten. In maart 2022 bracht AFM een rapport uit naar aanleiding van het onderzoek in de sector en ontvingen wij een schriftelijke terugkoppeling. AFM oordeelde positief over het inzicht dat wij geven in ons jaarverslag, de laagdrempeligheid van de opties op de website voor deelnemers om een klacht in te dienen, het feit dat wij elke uiting van ontevredenheid aanmerken als een klacht en dat wij geen onderscheid maken in de manier waarop een klacht moet worden ingediend (website, telefonisch, mail of brief). AFM concludeert dat wij in lijn handelen met de aanbevelingen die zij in het sectorbrede rapport doen. Het gesprek met AFM heeft ertoe geleid dat zij een goed beeld hebben gekregen van de wijze waarop wij met klachten omgaan. AFM waardeert de manier waarop wij onze klachten ook evalueren en het lerend vermogen gebruiken om de dienstverlening aan deelnemers te verbeteren. Onze werkwijze heeft bijgedragen aan de aanbevelingen die AFM doet aan de sector.

Toezicht door Autoriteit Persoonsgegevens en de privacy officer in 2021

Sinds 1 mei 2018 hebben wij een interne privacy officer, te weten Christian Sandee. De meeste gegevensverwerkingen van PME vonden tot en met 2021 plaats bij de pensioenuitvoerder MN, die als verwerker optreedt. In het transitiejaar waarin de data van MN naar TKP werd overgedragen, is TKP ook een belangrijke verwerker van onze gegevens geworden.

Datalekken worden door de privacy officer binnen PME geregistreerd en, indien nodig op grond van de AVG, gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens (AP). De toezichthouder zag in 2021 geen reden voor nader onderzoek bij PME.

Over het jaar 2021 verklaart Christian Sandee:

“Als privacy officer van PME heb ik in 2021 toegezien op de naleving van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) door PME. PME beschikt over privacy beleid, een privacy statement, een werkende procedure rondom datalekken, een verwerkingenregister en verwerkersovereenkomsten met alle partijen die, voor

zover bekend, gegevens namens PME beheren en/of verwerken. Hiermee geeft PME tevens invulling aan de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen, zoals per 1 juli 2019 vastgesteld door de Pensioenfederatie.

Begin 2021 werd door een externe partij een audit op het PME privacybeleid, in opzet bestaan en werking afgerond. Hierin werd geconcludeerd dat de inrichting van het beleid en procedures binnen PME grotendeels voldoet aan de wettelijke verplichting uit de AVG en de Gedragslijn van de Pensioenfederatie. Het beleid en procedures met betrekking tot AVG zijn grotendeels ook ingericht in de praktijk.”

Christian Sandee
privacyofficer PME

Begin 2022 werd de IT dienstverlener voor vastgoedbeheerders, Aareon, getroffen door een cyberaanval. Ook PME werd hier (indirect) door getroffen, omdat een aantal vastgoedbeheerders van PME gebruik maakt van deze partij. Gegevens van één server bij Aareon werden buitengemaakt, waaronder gegevens van 2.687 verhuureenheden van PME. Daarbij waren gegevens van 2.287 huurders van PME betrokken. Deze huurders zijn allemaal in kennis gesteld, de Autoriteit Persoonsgegevens ontving een uitgebreide en gespecificeerde melding en ook AFM en DNB zijn hierover geïnformeerd. Samen met Syntrus Achmea Real Estate & Finance (SAREF) houden wij de potentiële gevolgen van het incident in de gaten. Zo worden er scans uitgevoerd op het darkweb om te onderzoeken of de data wordt aangeboden. Tot op heden blijkt dit nog niet het geval. De operationele impact van het incident lijkt beperkt, maar wordt verder nog gemonitord.

Complianceofficer in 2021

Per 1 januari 2020 benoemden wij een interne compliance officer, te weten Annemie Plat. De compliance officer rapporteert ieder kwartaal aan het uitvoerend bestuur en de ARC-commissie, rapporteert jaarlijks aan het algemeen bestuur, organiseert awareness-bijeenkomsten voor het algemeen bestuur en werkt mee aan de jaarlijkse herijking van de SIRA.

Over het jaar 2021 verklaart Annemie Plat:

“Ik heb in de hoedanigheid van compliance officer van PME in 2021 toegezien op de naleving van de gedragscode door alle verbonden personen binnen PME. PME beschikt over een gedragscode, die geldt voor alle verbonden personen van PME. Deze gedragscode is openbaar en bevat normen met betrekking tot onder meer nevenfuncties, financieel belang, relatiegeschenken, giften, uitnodigingen en privé-beleggingstransacties. Gedurende 2021 zijn door mij in dit kader verschillende meldingen ontvangen. Er zijn door mij geen zaken geconstateerd die zouden kunnen wijzen op belangenverstrengeling of anderszins een conflict opleveren met de code.

Nagenoeg alle verbonden personen hebben aan mij verklaard de gedragscode over het jaar 2021 te hebben nageleefd. Eén verbonden persoon is wegens ziekte niet in de mogelijkheid geweest een verklaring te overleggen.”

Annemie Plat
complianceofficer PME

Vertrouwenspersoon in 2021

PME heeft een vertrouwenspersoon, te weten Peggy Bracco Gartner. De vertrouwenspersoon behandelt alle vragen en adviesverzoeken over (vermoedens van) integriteitschendingen of ongewenste omgangsvormen. Als vertrouwenspersoon biedt zij een luisterend oor aan en geeft zij eventueel advies.

Daarnaast is de vertrouwenspersoon meldpunt voor (vermoedens van) misstanden op grond van de incidenten- en klokkenluidersregeling van PME. Bij een melding van een misstand brengt zij een eventueel probleem in kaart en beoordeelt zij of de melding voldoende ernstig is om een verdergaand onderzoek in te stellen.

Over het jaar 2021 verklaart Peggy Bracco Gartner:

“Als sprake is van een (vermoeden van een) misstand of ongewenste omgangsvormen kan een verbonden persoon vertrouwelijk met mij spreken en begeleiding van mij krijgen. Misstanden kunnen ook direct bij mij worden gemeld.

In 2021 heb ik geen meldingen voor misstanden ontvangen dan wel andere aanwijzingen gehad dat hiervan mogelijk sprake zou kunnen zijn.”

Peggy Bracco Gartner
Vertrouwenspersoon integriteit

Evaluatie actuaris

In 2021 evalueerden wij het functioneren van de actuaris van het fonds. Sinds 2017 vervult de heer Hamadi Zaghdoudi van Willis Towers Watson (WTW) de certificeringsrol voor PME. Sinds 2019 is de certificerend actuaris tevens benoemd tot actuariële sleutelfunctiehouder. De rol van actuariële sleutelfunctiehouder viel buiten de scope van deze evaluatie. De volgende onderdelen zijn geëvalueerd; de controle aanpak, de kwaliteit van de dienstverlening, de uitvoering van de taken, het kostenniveau, de toepasbaarheid van de aanbevelingen en de continuïteit van het controleteam. Wij concludeerde dat wij erg tevreden zijn over de samenwerking met Willis Towers Watson, en specifiek met de heer H. Zaghdoudi, als certificerend actuaris.

7.5 Uitbesteding

7.5.1 Uitbesteding vermogensbeheer

Het fiduciaire advies en fiduciair beheer zijn door ons uitbesteed aan MN. Wij hebben als opdrachtgever nadrukkelijk de regie, stellen het beleggingsbeleid vast en besluiten zelf bij welke partij mandaten worden ondergebracht. Gestreefd wordt naar een voortdurende verbetering van de kwaliteit van de uitbestede dienstverlening.

Naast de monitoring van de dienstverlening via de maand- en kwartaalrapportages evalueren wij jaarlijks de dienstverlening van MN op basis van de SLA-afspraken voor het fiduciaire advies en het -beheer. Op basis daarvan worden resultaatafspraken voor het komende jaar gemaakt. Daarnaast levert MN jaarlijks een ISAE 3402 verklaring. Over het jaar 2021 rapporteerde de accountant van MN een verklaring zonder beperkingen voor het vermogensbeheer.

In 2021 werden verschillende aanpassingen doorgevoerd in de dienstbeschrijving, die als bijlage bij de overeenkomst tussen MN en PME is bijgesloten. Aanleidingen hiervoor waren divers;

- de volledige integratie van de dienstverlening op het gebied van risicomanagement in de eerste lijn;
- toevoeging van afspraken met internal audit van MN (derde lijn)
- nieuwe afspraken over engagement, mede naar aanleiding van de uitbesteding van delen van het engagement aan Hermes;
- concretisering van de dienstverlening op MVB;
- wijziging in data- en financiële stromen als gevolg van de overgang van het pensioenbeheer en de financiële administratie naar TKP.

Daarnaast maakten wij met MN Vermogensbeheer meerjarige tariefafspraken.

Custodian

Northern Trust is onze custodian. Wij hebben een directe uitbestedingsrelatie met hen. De dienstverlening van Northern Trust wordt op dagelijkse basis gemonitord door MN Vermogensbeheer. Periodiek wordt de dienstverlening van Northern Trust geëvalueerd. In april 2021 stelden wij de meest recente evaluatie vast op basis van een service review, reviews van de SOC1 en SOC2 rapportages van Northern Trust en de ervaring met hen. Aan de hand van de evaluatie stelden wij een aantal verbeterpunten voor Northern Trust vast, met name op het gebied van digitalisering. Met Northern Trust zijn hierover ook verbeterafspraken gemaakt. De voortgang van het enhanced automation plan wordt door ons daarom goed gemonitord. De beoordeling van de dienstverlening door Northern Trust komt overall uit op het oordeel 'goed'.

Uitvoering betrokkenheidsbeleid door EOS (Federated Hermes)

Met ingang van 2021 is EOS (Federated Hermes) aangesteld om het aantal engagements voor PME te verbreden. Ook voert EOS het stembeleid van PME uit. EOS voert voor PME engagement met ongeveer 550 bedrijven uit de beleggingsportefeuille, dat beslaat ongeveer 55% van het vermogen onder beheer in de aandelen- en obligatieportefeuille. De engagement door EOS wordt uitgevoerd langs de onderwerpen milieu, sociaal, ondernemingsbestuur en strategie.

Naast de reguliere engagement monitort EOS ook de portefeuille van PME op bedrijven die niet in lijn opereren met de UN Guiding Principles en de OECD-richtlijnen, en daarmee de principes van het IMVB-convenant schenden. Met deze bedrijven wordt engagement gevoerd.

Per kwartaal rapporteert EOS over de uitvoering van engagement en stemmen. Zo wordt PME op de hoogte gehouden van de inhoud van de gesprekken, de vorderingen en de resultaten. Het gebruik van de diensten van EOS wordt na 2 jaar geëvalueerd.

7.5.2 Uitbesteding pensioenbeheer

Onze pensioenuitvoering (pensioenadministratie en klantbediening) is tot en met 2021 uitbesteed aan MN. Na een uitgebreid traject besloot het algemeen bestuur in november 2020 om de pensioenuitvoering per 1 januari 2022 onder te brengen bij TKP Pensioen. Met dit besluit waarborgden wij de beheerste en integere pensioenuitvoering in de toekomst voor PME, en kunnen onze ambities worden waargemaakt. Wij wogen in onze afweging nadrukkelijk de wendbaarheid en de innovatieve kracht van de TKP-organisatie op IT-gebied en op het gebied van klantbediening mee, mede met het oog op de komende veranderingen in het pensioenstelsel.

Projectorganisatie(s)

Eind 2020 is begonnen met de eerste werkzaamheden voor de transitie, waarbij een overlegstructuur tussen partijen (PME, TKP en MN) is ingericht. Het eerste kwartaal van 2021 stond in het teken van voorbereiding. Er werden verschillende deelprojectplannen vastgesteld en een hoofd projectplan waar alle onderdelen bij elkaar kwamen. Het transitieplan was de belangrijkste kern. Hierin zijn afspraken tussen MN en TKP vastgelegd over aanpak, uitgangspunten, scope en planning van de overdracht van de administratie. Een exitplan is opgesteld betreffende de afhechting bij MN. Een implementatieplan voor de inrichting bij TKP. Alle partijen voerden risicoanalyses uit, deze analyses zijn naast elkaar gelegd en er vond hierover regelmatig nadere afstemming plaats tussen partijen. Tripartiet en bilateraal overleg vond plaats in tweewekelijkse projectoverleggen en maandelijkse vergaderingen van de stuurgroep.

Data

Op 1 april 2021 werd door MN al een eerste conceptlevering van data geleverd aan TKP. Dit was een belangrijke mijlpaal, die aantoonde dat MN in staat was de benodigde data uit haar systemen te extraheren. In juli, september en oktober zijn volgende concept- en proefleveringen gedaan te voorbereiding op de definitieve levering. Deze vond op 24 december 2021 plaats, op dat moment heeft MN de definitieve databestanden aan TKP geleverd. In januari 2022 volgden in lijn met de planning enkele naleveringen. Bij TKP wordt alle data gecontroleerd ingeladen in de systemen. Eind maart 2022 is alle data in de systemen van TKP ingeladen.

Overeenkomsten met TKP

Met TKP in 2020 werd eerst een intentieverklaring, en daarna een voorloop-overeenkomst ondertekend. Deze overeenkomst bevatte de concept pensioen-beheerovereenkomst alsook enkele bijlages zoals de verwerkersovereenkomst, die per 1 april 2021 van kracht was. Op 8 juli 2021 werd de pensioenbeheerovereenkomst ondertekend in een fysieke bijeenkomst te Utrecht. De definitieve diensten-catalogus volgde later in 2021.

Go/no-go

Eén van de beheersmaatregelen uit de risicoanalyse voor de transitie zijn (deel)terugvalplannen; alternatieven indien zaken anders lopen dan gepland en gewenst. Om vast te stellen of een terugvalplan moet worden ingeroepen, óf dat alles zoals gepland doorgang kan vinden zijn verschillende beslismomenten gedefinieerd.

Op 6 juli 2021 gaven wij een voorlopige 'go' op de transitie. Dit besluit werd onderbouwd aan de hand van een aantal onderdelen:

- algemene voortgang transitie en inrichting;
- risiconiveau;
- verklaring TKP (dat zij kan ontvangen en tijdig is ingeregeld);
- verklaring MN (dat zij data kan leveren);
- advies van de implementatiemanager;
- opinie van het risicomangement PME.

Op 24 september 2021 besloten wij tot een definitieve 'go' op het volgens plan doorgang laten vinden van de transitie. Hiermee werd impliciet ook besloten om géén gebruik te maken van de algehele terugval (te weten continuering van de dienstverlening bij MN). Voorafgaand aan dit besluit legden TKP, MN, en de implementatiemanager positieve verklaringen af. TKP verklaarde in staat te zijn om de dienstverlening per 1 januari 2022 voor PME te starten. MN en TKP verklaarden beide in staat te zijn om de transitie uit te voeren.

Op 30 november 2021 besloten we ook om géén gebruik te maken van (deel)terugvalplannen binnen TKP op kritische bedrijfsprocessen. Het besluit werd gebaseerd op een aantal onderdelen, zoals resultaten van testen en het behalen van verschillende criteria bij deelprocessen.

Op maandag 3 januari 2022 is de dienstverlening van TKP voor PME begonnen. De nieuwe website ging op 30 december 2021 al in de lucht.

Communicatie met werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden

In mei 2021 werd een transitiecommunicatieplan vastgesteld, onderdeel daarvan was een detailplanning met uit te voeren acties. In 2021 werd tweewekelijks een

communicatieoverleg tussen PME, TKP en MN gevoerd. Door TKP werd een speciale website gemaakt met informatie voor werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden.

Begin juni vond de eerste communicatie plaats door TKP in het kader van de transitie; een bericht aan werkgevers waarbij tevens aandacht werd besteed aan de veranderende gegevensaanlevering (bij TKP wordt gewerkt met de Uniforme Pensioenaangifte, UPA). In september werden werkgevers opgeroepen om - in het kader van UPA - het salarispakket door te geven. In oktober volgde een herinnering, daarna zijn werkgevers telefonisch benaderd door TKP.

Deelnemers en gepensioneerden werden via PME Magazine geïnformeerd over een nieuwe uitvoeringsorganisatie. Op 16 december ontvingen alle deelnemers en pensioengerechtigden een brief met onder meer de nieuwe contactgegevens en een nieuw pensioenummer.

MN: reguliere uitvoering pensioenbeheer voor PME én transitiewerkzaamheden

Naast alle transitiewerkzaamheden in 2021 voerde MN in 2021 ook de reguliere werkzaamheden voor het pensioenbeheer voor PME uit. In het jaarplan 2021 zijn de (verander)ambities van PME met betrekking tot de reguliere dienstverlening beperkt gebleven. Wel werden nog, buiten de transitiewerkzaamheden, enkele speerpunten benoemd voor het jaar 2021, waaronder het realiseren van afgesproken ambities op klantbeleving en klanttevredenheid, het opleveren van een Engelstalige website, het verzamelen van e-mailadressen voor deelnemers en pensioengerechtigden.

In 2021 zijn ook afspraken gemaakt over de (overlopende) werkzaamheden die MN conform de migratieovereenkomst nog uitvoert in 2022, zoals de jaarverslaggeving over 2021.

Mede als gevolg van de overdracht van de werkzaamheden van PME naar TKP per 1 januari 2022 staat MN voor organisatorische veranderingen, waaronder ook verlies van arbeidsplaatsen. Een belangrijk risico dat bij aanvang van het jaar 2021 werd onderkend was het feit dat dit een negatieve invloed zou kunnen hebben op de prestaties van MN gedurende het jaar 2021. Wij constateren dat dit in geen geval

aan de orde is geweest. Het bestuur van PME heeft ook een grote waardering uitgesproken voor de wijze waarop MN en haar medewerkers in 2021 de reguliere werkzaamheden en de transitiewerkzaamheden heeft uitgevoerd.

DNB

Het gehele jaar 2021 is DNB op de hoogte gehouden van de voortgang van de gehele transitie. De projectplannen, risicoanalyses, tussentijdse rapportages, verklaringen en onderbouwingen, etc. werden met DNB gedeeld en besproken. DNB sprak gedurende het jaar vertrouwen uit in onze aanpak. Begin oktober gaven wij een toelichting en onderbouwing van het besluit over de definitieve 'go'.

8 Vooruitblik

Afronding transitie

Het jaar 2022 is het jaar waarin de transitie naar TKP volledig wordt afgerond. Wij houden rekening met een tijdelijke terugval in het niveau van onze dienstverlening, maar vertrouwen er op heel snel weer op het gewenste niveau terug te zijn. Met TKP zijn afspraken gemaakt over:

- het gefaseerd en gecontroleerd inlezen van alle data in het eerste kwartaal;
- het gefaseerd en gecontroleerd operationaliseren van (digitale) processen in de periode tot en met derde kwartaal.

In 2022 krijgt ook de wijze van samenwerking tussen TKP en ons pas echt vorm, tot voor kort vond alleen nog maar overleg over de transitie en de opstartfase plaats in project- of stuurgroep verband. In de loop van 2022 komt hier 'regulier' overleg en samenwerkingsvormen voor in de plaats.

Russische inval in Oekraïne

Helaas werd de wereld begin 2022 verrast door de Russische inval in Oekraïne. Een daad die wij scherp veroordelen. De inval in Oekraïne leidde tot een forse uitbreiding van de sanctiewetgeving. Wij moeten bij de Nederlandsche Bank melding maken als wij constateren dat een identiteit van een relatie overeenkomt met een (rechts)persoon of entiteit als bedoeld in de sanctiewetgeving.

Voor onze pensioenadministratie geldt dat wij:

- moeten zekerstellen dat de sanctielijsten worden getoetst op de deelnemersadministratie en werkgeversadministratie;
- moeten zekerstellen dat personen op de sanctielijst en die wij als deelnemer identificeren worden gemeld aan de toezichthouder; en
- moeten borgen dat de betreffende aanspraak wordt bevroren en pensioenbetalingen (ongeacht of die direct of indirect zijn) worden stopgezet.

Verder zijn op 2 maart door de Europese Unie zeven Russische banken van het internationale betaalsysteem SWIFT afgesloten. Onze uitvoerder TKP heeft tot op heden één gepensioneerde geïdentificeerd die bankiert bij één van de afgesloten

banken. De betaling van de pensioenuitkering is inmiddels stopgezet, de betrokken gepensioneerde is geïnformeerd en melding hiervan is gedaan bij DNB.

Voor onze vermogensbeheer activiteiten geldt dat wij:

- moeten overwegen wat de gevolgen voor ons beleggingsbeleid zijn;
- moeten overwegen wat de gevolgen zijn voor landen en entiteiten die (wel) relaties met de Russische Federatie (blijven) onderhouden;
- geen zaken meer doen met personen of hun ondernemingen die op de sanctielijst zijn vermeld;
- geen goederen verhandeld en/of diensten verlenen (al dan niet via investeringen) aan personen of hun ondernemingen noch aan bepaalde gebieden als deze goederen voorkomen op de sanctielijst;
- bij DNB moeten melden als er gesanctioneerde personen of instanties betrokken zijn bij directe of indirecte investeringen.

TKP en MN houden ons op de hoogte van actuele ontwikkelingen op het gebied van monitoring cybercrime, uitbetaling van uitkeringen, vragen van deelnemers en werkgevers, compliance van onderuitbestedingspartijen en eventuele aanvullingen op eisen vanuit DNB.

Op 4 maart 2022 maakten wij bekend dat wij besloten hadden om onze Russische beleggingen te verkopen. Wij hadden nog een beperkt aantal aandelen in Russische bedrijven met een waarde van ca. € 21,4 miljoen (ca. 0,03% van het belegd vermogen). De verkoop van deze beleggingen vindt plaats, zodra dat kan. In de tussentijd zijn de aandelen nihil gewaardeerd.

Wij blijven de situatie in Oekraïne en de gevolgen voor de internationale veiligheid en de financiële markten op de voet volgen.

Nieuw pensioenstelsel

Daarnaast maken we ons in 2022 op voor besluitvorming over (onderdelen van het) nieuwe pensioenstelsel. In 2022 beoordelen wij de definitieve wetgeving en bespreken wij de uitkomsten van het risicobereidheidsonderzoek en andere analyses die wij maken met sociale partners.

In het eerste kwartaal van 2022 versterkten wij de interne projectorganisatie en voegden wij capaciteit (zowel kwalitatief als kwantitatief) toe aan het project.

Ons programma nieuw pensioenstelsel kent de volgende aandachtsgebieden:

- projectmanagement en projectbureau
- werkstroom regelingen
- werkstroom vermogensbeheer
- werkstroom uitvoering
- werkstroom communicatie
- werkstroom governance
- stakeholdermanagement

Wij hebben uitgesproken per 1 januari 2025 over te willen stappen naar een nieuwe pensioenregeling op basis van het nieuwe pensioenstelsel. Hiertoe moeten sociale partners in 2022 belangrijke besluiten nemen. Daarnaast zullen wij zelf in 2022 steeds meer inzichten moeten opdoen in de uitwerking van verschillende onderdelen van de nieuwe wetgeving. Dit vergt veel bestuurlijke aandacht.

Nieuwe wetgeving

Wij houden nog steeds rekening met de invoering van het ‘bedrag ineens’ op 1 januari 2023. Omdat wij onze deelnemers een half jaar voorafgaand aan de AOW aanschrijven over de verschillende keuzemogelijkheden die er zijn bij pensionering, moeten onze systemen op 1 juli 2022 al helemaal gereed zijn voor deze nieuwe mogelijkheid. De definitieve wetgeving laat echter op zich wachten. Inmiddels manen wij niet meer tot haast, maar pleiten wij voor uitstel van de invoering tot minimaal 1 juli 2023. Wij verwachten in de loop van 2022 meer duidelijkheid hierover.

Hetzelfde geldt voor de inwerkingtreding van de Wet verdeling pensioenen bij scheiding. Wij houden nog steeds rekening met de invoering van deze nieuwe wet op 1 januari 2023. Eerder wezen wij al op de ongelukkige samenloop van deze wet met wijzigingen in het partnerbegrip en de samenhang met de invoering van de Wet toekomst pensioenen. Wij verwachten in de loop van 2022 meer duidelijkheid hierover.

Meer haast wordt gemaakt met de uitwerking van de, op 11 november 2021, aangenomen motie in de Tweede Kamer, waarin de regering wordt gevraagd een regeling uit te werken, waardoor onder voorwaarden wordt toegestaan om in het jaar 2022 toeslag te verlenen bij een beleidsdekkingsgraad van 105%. Wij zijn voorzichtig positief over deze versoepeling van de regels. Uiteraard willen wij de pensioenen verhogen zodra dat kan, zeker in deze tijd waarin de inflatie sterk oploopt. Tegelijkertijd willen we ook wel zeker zijn dat het inderdaad kan. We moeten namelijk ook nog rekening houden met de stapsgewijze invoering van de nieuwe UFR-parameters (nog 2 van de 4 stappen te gaan, zie ook pagina 18) en er is – op zijn minst op hoofdlijnen – inzicht nodig in de wensen c.q. afspraken tussen sociale partners over de nieuwe regeling, de benodigde reserves en compensatiemaatregelen. Deze zaken bepalen de benodigde invaardekkingsgraad bij de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, maar geven ook richting aan besluiten op de korte termijn (zoals ‘versneld’ verhogen van de pensioenen).

Volgende stappen voor een duurzaam pensioen

De afgelopen jaren hebben we grote stappen gezet om verantwoord beleggen te verankeren in het beleggingsbeleid. We lichten de portefeuille door op milieu, sociale en governance-prestaties (ESG), waardoor talloze bedrijven buiten het beleggingsuniversum vallen. De uitsluiting van bedrijven actief in de fossiele olie- en gaswinning en de herbelegging in schone energie betekent een belangrijke stap in ons klimaatbeleid.

Om een volgende stap te maken naar een portefeuille die een positieve, duurzame economische en maatschappelijke bijdrage oplevert, gaan we in 2022, naast screening op basis van ESG-factoren en uitsluiting, in onze portefeuillesturing werken aan goede kwalitatieve analyses van onze (mogelijke) beleggingen. Hierbij richten we onze blik vooruit. Want Nederland, Europa en de wereld staan nu en de komende decennia voor ongekende uitdagingen. De beheersing van klimaatverandering, de bescherming van biodiversiteit en de bewaking van werknemersrechten in een tijd van vergaande technologische ontwikkelingen vragen de aandacht van overheden en marktpartijen. In 2022 evalueren wij verder onze activiteiten op de S van ESG. We reflecteren op hoe de belangrijkste thema’s op het vlak van mensenrechten en arbeidsrechten momenteel aan bod komen in ons beleid, en gaan na of dit

aanscherping of uitbreiding behoeft. Daarnaast breiden wij het dialoogprogramma op energietransitie uit naar de energie consumerende sectoren en gaan dus de dialoog aan met ondernemingen uit de staalsector, de cementsector, industriële goederen en de chemische industrie. Deze sectoren gebruiken veel energie in hun productieprocessen waardoor zij een hoge uitstoot van emissies hebben. Om de komende jaren de transitie te maken naar een lage uitstoot economie is het essentieel dat deze sectoren de transitie maken naar het gebruik van schone energiebronnen in hun productieprocessen.

Voor PME is dit het moment om een deze volgende stappen te zetten naar een duurzaam beleggingsbeleid. De coronapandemie en de recente geopolitieke spanningen laten zien hoe verweven de wereldeconomie is, en hoe economische sectoren verlammen wanneer regio's onbereikbaar zijn. Op die manier kan PME toonaangevend zijn én blijven in een pensioensector die voor grote veranderingen staat.

Informatiebeleid en cybersecurity

Verder besteden we in het bestuur in 2022 extra veel aandacht aan het vergroten van onze kennis en bewustwording op het gebied van IT, informatiebeveiliging en cyberrisico's. Dit onderwerp is vorig jaar reeds benoemd als 'top of mind' risico. Om onze kennis te vergroten en het verantwoord voeren van onze IT regierol in de hele uitbestedingsketen mogelijk te maken, is een plan van aanpak geschreven met activiteiten en concrete beslismomenten gedurende het gehele jaar. Wij hebben er voor gekozen om hiervoor eerst externe expertise voor in te schakelen, maar ook op zoek te gaan naar extra expertise op het bestuursbureau, in de vorm van een risicomanager IT.

Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de Taxonomieverordening
Het Action Plan Financing Sustainable Growth' uit maart 2018 van de Europese Commissie resulteerde in nieuwe of gewijzigde regels voor financiële instellingen, waaronder pensioenfondsen. Voor ons is de Verordening informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector (SFDR) en de Taxonomieverordening relevant. Doel van deze Verordeningen is het transparant maken van hoe financiële instellingen – waaronder pensioenfondsen – omgaan met duurzaamheid.

De eerste SFDR-verplichtingen traden op 10 maart 2021 in werking. Andere verplichtingen uit de SFDR stonden eigenlijk gepland voor 1 januari 2022, maar zijn uitgesteld naar 1 januari 2023. Dan zal er meer detailinformatie verschaft moeten worden over de duurzame kenmerken van de pensioenregeling, welke duurzaamheidsindicatoren gebruikt worden om dit te meten, wat de bindende duurzame elementen zijn, hoe goede bestuurspraktijken gewaarborgd worden, en wat het beoogde percentage is van duurzame beleggingen. Ook zal er elk jaar gerapporteerd moeten worden over 18 voorgeschreven duurzaamheidsindicatoren. Wij bereiden ons in 2022 voor op deze extra informatieverplichtingen per 1 januari 2023.

De eerste verplichting voor de Taxonomieverordening trad op 1 januari 2022 in werking. Omdat onze pensioenregeling ecologisch duurzame kenmerken bevat, is in onze Pensioen 1-2-3 opgenomen dat een deel van onze beleggingen wordt gealloceerd naar ecologisch duurzame beleggingen. Wij hebben hierbij nog geen streefpercentage naar ecologische duurzame beleggingen conform de Taxonomieverordening opgenomen omdat de EU nog niet volledig heeft gedefinieerd welke activiteiten ecologisch duurzaam zijn, en omdat er nog onvoldoende data beschikbaar zijn van bedrijven. Naar verwachting stellen wij in de loop van 2022 het streefpercentage vast.

Vanwege het ontbreken van voldoende (kwalitatieve) data rapporteren we over het verslagjaar 2021 nog geen Taxonomie-alignment. In het jaarverslag over 2022 rapporteren we voor het eerst over het percentage Taxonomie-alignment. Dit heeft dan betrekking op de eerste twee van in totaal zes ecologische doelen, namelijk de mitigatie van en de adaptatie aan klimaatverandering. Vanaf het verslagjaar 2023 breiden we de informatie uit over alle zes de doelstellingen.

Den Haag, 16 mei 2022

namens het algemeen bestuur

Nicole Beuken, onafhankelijk voorzitter

Eric Uijen, voorzitter uitvoerend bestuur

Intern toezicht en verantwoording

Verslag intern toezicht

Organisatie intern toezicht en agenda in 2021

Het intern toezicht van PME is belegd bij de niet-uitvoerende bestuursleden (NUB). Zij worden hierbij ondersteund door de Audit, Risk en Compliance (ARC) commissie. De ARC commissie vervult daarmee de wettelijke taken van een auditcommissie in het omgekeerd gemengd bestuursmodel. De ARC commissie bestaat deels uit leden vanuit het NUB en deels uit onafhankelijke leden die geen deel uitmaken van het algemeen bestuur.

Het bestuur legt verantwoording af aan het intern toezicht. Voor het toezicht op het uitvoerend bestuur (UB) baseert het NUB zich in belangrijke mate op de verantwoordingsrapportages die het UB ieder kwartaal uitbrengt. In deze verantwoordingsrapportages wordt de voortgang van het jaarplan en projecten weergegeven en worden de belangrijkste activiteiten en ontwikkelingen binnen PME beschreven. De UB verantwoordingsrapportages worden eerst door de ARC commissie behandeld en daarna, voorzien van aandachtspunten vanuit de commissie, besproken door het NUB in aanwezigheid van het UB. Vervolgens worden de UB verantwoordingsrapportages inclusief de bevindingen van het NUB gedeeld en besproken met het verantwoordingsorgaan (VO).

Het NUB houdt niet alleen toezicht op het UB, maar ook op het eigen functioneren als onderdeel van het algemeen bestuur. Om het onderscheid tussen bestuur en toezicht verder te expliciteren heeft het NUB besloten de volgende thema's in portefeuilles te verdelen over de leden van het NUB:

- Risicobeheersing en informatiebeveiliging
- Balans- en vermogensbeheer
- Beheerste pensioenuitvoering / transitie uitbesteding pensioenbeheer

De portefeuillehouders volgden deze thema's door het jaar heen en brachten hierover een deelrapportage uit aan het NUB. De verschillende deelrapportages vormen een belangrijke bron voor deze rapportage die onder collectieve verantwoordelijkheid van het NUB wordt uitgebracht.

Het NUB conformeert zich aan de VITP-toezichtcode en houdt rekening met de thema's uit de Code Pensioenfondsen. De naleving van de Code Pensioenfondsen, zoals opgenomen in het bestuursverslag is door het NUB beoordeeld en wordt onderschreven.

Bevindingen intern toezicht 2021

Dit verslag beperkt zich tot de belangrijkste bevindingen in het algemeen en op de genoemde thema's, waarop ook aanbevelingen voor 2022 worden gegeven.

PME en uitvoeringsorganisaties hebben onder moeilijke omstandigheden veel bereikt.

Begin 2021 is één uitvoerend bestuurder vertrokken waarna de portefeuilleverdeling binnen het UB is herijkt. Aan het einde van 2021 is een geschikte kandidaat voor de vacature met een nieuw gevormde portefeuille benoemd. Dit had tot gevolg dat de twee zittende uitvoerende bestuurders gedurende het gehele jaar veel extra taken samen met het bestuursbureau hebben moeten uitvoeren om de ambitieuze agenda van PME te realiseren. Daarbij zorgde de aanhoudende coronapandemie ervoor dat het werk veelal vanuit huis moest worden uitgevoerd. Het NUB stelt vast dat het UB met het bestuursbureau en de uitvoeringsorganisaties MN en TKP op verschillende fronten vooruitgang heeft geboekt. Meest in het oog springend hierbij zijn de transitie van het pensioenbeheer naar TKP en het besluit om verdere stappen te zetten in het klimaatbeleid door te focussen op de energietransitie.

Financiële situatie verbeterd.

PME heeft de financiële positie in 2021 sterk verbeterd. In lijn met de opgaande financiële markten werden goede beleggingsresultaten geboekt en tezamen met de voorzichtig stijgende rente resulteerde dit in de groei van de dekkingsgraad van ruim 10 procentpunt van 97,6% naar 108,3%. Met deze verbetering van de dekkingsgraad neemt begrijpelijkerwijs de druk toe om de pensioenen te indexeren. Het algemeen bestuur van PME zal zich hier in 2022 verder over moeten buigen.

Informatiefase richting nieuw pensioenstelsel bijna afgerond, nu tijd voor concrete stappen.

In aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel heeft het bestuur van PME in 2021 beschikbare informatie bestudeerd en effecten op hoofdlijnen laten doorrekenen. Sociale partners en het verantwoordingsorgaan zijn uitgebreid meegenomen in de verschillende varianten en keuzemogelijkheden. Ook is de risicobereidheid onder deelnemers onderzocht. Het NUB stelt vast dat hiermee de informatiefase voor de transitie naar het nieuwe stelsel bijna is afgerond. Echter, om tijdig over te kunnen stappen naar een nieuw pensioencontract is het van belang om versneld tot besluitvorming te komen en de implementatie te starten. Zo moet PME met sociale partners concrete stappen zetten in de keuze voor het type contract.

PME zal de uitvoering van het nieuwe contract in zowel de pensioenadministratie als het vermogensbeheer moeten voorbereiden. Voor de pensioenadministratie is al een eerste stap gezet door de selectie van de nieuwe uitvoerder. De inrichting van het vermogensbeheer dient nog te worden getoetst aan de toekomstige eisen van het nieuwe pensioenstelsel.

PME zet toonaangevende stappen in duurzaamheid, gevolgde proces is voorbeeld toekomstige besluiten.

Medio 2021 realiseerde PME een transitie in de beleggingen van fossiele naar hernieuwbare energie. Beleggingen in leveranciers van fossiele olie en gas werden uitgesloten en de hiermee vrijkomende gelden werden beschikbaar gesteld voor investeringen in hernieuwbare energiebronnen. Daarnaast werd de engagement verschoven van fossiele energieleveranciers naar de grootverbruikers van deze energievormen. Begin september is deze transitie afgerond en wereldkundig gemaakt. Het NUB stelt vast dat de transitie consequent is uitgevoerd met het doorlopen van een proces van onderzoek onder deelnemers, voorbereiding op de besluitvorming, uitvoering van het besluit tot aan de uiteindelijke communicatie. Alle benodigde stappen zijn hierbij doorlopen en goed vastgelegd. Het NUB adviseert het algemeen bestuur om mogelijke nieuwe wijzigingen in de strategie op gelijke wijze in te richten. Hierbij is het van belang dat het voltallige bestuur tijdig wordt betrokken.

Transitie pensioenuitvoeringsorganisatie is beheerst verlopen.

Het NUB heeft de transitie van de pensioenuitvoering van MN naar TKP gedurende het gehele proces gevolgd. Het NUB heeft vastgesteld dat de transitie beheerst is verlopen en de voortgang volgens planning is gerealiseerd. Speciale aandacht was er voor de vastlegging van processen in een masterplan en de vastlegging van een audit trail. De inzet en samenwerking van MN en TKP was goed. Begin 2022 is de feitelijke transitie afgerond, maar enkele diensten moeten nog door TKP worden opgeleverd of kunnen nog niet op hun werking worden beoordeeld. Het NUB zal daarom aandachtspunten als de digitale selfservice, UPA en communicatie naar werkgevers in 2022 goed blijven monitoren.

Belangenafweging vindt plaats met het sectorbelang op de achtergrond.

Het NUB heeft als intern toezichthouder speciale aandacht voor de evenwichtige afweging van belangen die het algemeen bestuur in haar besluitvorming moet maken. Voor 2021 werd als aanbeveling meegegeven om het proces van belangenafweging explicieter te maken en beter vast te leggen. Het NUB stelt vast dat het algemeen bestuur hier in 2021 beter in is geslaagd. In de besluitvorming rondom de premie- en opbouw voor 2022, 2023 en 2024 is de evenwichtigheid in pensioenresultaat voor de verschillende groepen deelnemers goed afgewogen en heeft het bestuur na veel beraad een compromis gevonden. Tegelijkertijd had het bestuur oog voor het sectorbelang, zoals verwoord door sociale partners.

Risicomanagement verbeterd, informatiebeveiliging wordt steeds belangrijker.

Het integrale risicomanagement van PME is middels een project in de afgelopen jaren verbeterd. In 2021 werden deze verbeteringen in opzet en bestaan aangetoond middels een externe audit waarmee aan de voorwaarden van de externe toezichthouder DNB werd voldaan. De werking van deze verbeteringen zijn inmiddels ook zichtbaar en leiden tot een hoger niveau van risicomanagement. In de loop van 2022 zal wederom een audit op de werking van het integrale risicomanagement plaatsvinden .

Eén van de specifieke risico's die vanuit het integrale risicomanagement naar voren komt is de informatiebeveiliging. PME ziet als algemene trend dat externe bedreigingen sterk toenemen en constateert dat de beveiliging in een nog sneller tempo zal moeten worden verbeterd. De context van de dreigingen rondom cybersecurity veranderen continu, waardoor alertheid en adequaat handelen noodzakelijk is. Dit vergt van PME een lerende houding, waarbij essentiële maatregelen snel kunnen

worden genomen. Interne openheid en transparantie over wat we denken te begrijpen, maar vooral wat nog onvoldoende duidelijk is helpt dit leerproces te versnellen. Hieraan zal in 2022 door het NUB een vervolg worden gegeven.

Aanbevelingen voor 2022

De bevindingen van het intern toezicht over 2021 leiden tot de volgende aanbevelingen richting het algemeen bestuur voor het jaar 2022:

1. Versterk de informatiebeveiliging op korte termijn.
2. Zet concrete stappen in de besluitvorming en de implementatie van het nieuwe pensioenstelsel in samenspraak met sociale partners en uitvoeringsorganisaties.
3. Evalueer de inrichting van het vermogensbeheer en toets deze aan de toekomstige eisen voor het nieuwe pensioenstelsel en het beoogde duurzaamheidsbeleid.
4. Vergroot de aandacht voor het strategisch beleggingsbeleid door als algemeen bestuur de relevante fases van impactvolle besluitvorming samen te doorlopen.
5. Besteed voldoende aandacht aan de openstaande punten vanuit de transitie naar TKP.

Den Haag, 16 mei 2022

namens het niet-uitvoerend bestuur

Nicole Beuken, onafhankelijk voorzitter

Reactie van het bestuur op de rapportage intern toezicht

Wij hebben met interesse kennisgenomen van de bevindingen en aanbevelingen in de rapportage van het intern toezicht over het jaar 2021. Het uitvoerend bestuur bedankt het intern toezicht voor de goede samenwerking. Zo waren de overleggen tussen het uitvoerend bestuur en het intern toezicht constructief en werd een gestructureerd proces doorlopen. Daarbij hield het intern toezicht een brede blik door ook personen van buiten de PME-organisatie te interviewen en aldus relevante informatie te vergaren over de toezichtthema's. Het intern toezicht heeft hiermee een bijdrage geleverd aan de verdere verbetering aan de besturing van PME.

Het uitvoerend bestuur herkent en onderschrijft de bevindingen van het intern toezicht over het jaar 2021. Veel onderdelen zijn inmiddels dan ook al ondergebracht in projecten of zijn opgenomen in het reguliere jaarplan van PME. De opvolging van de aanbevelingen van het intern toezicht neemt het uitvoerend bestuur dan ook ter hand. Hierna reageren wij kort op de aanbevelingen.

Het intern toezicht beveelt het uitvoerend bestuur aan de informatiebeveiliging op korte termijn te versterken. Het uitvoerend bestuur onderschrijft dat externe bedreigingen sterk toenemen en dat de beveiliging van IT systemen in een nog sneller tempo zullen moeten worden verbeterd. Om deze verbeteringen door te voeren is inmiddels een project opgestart waarin gewerkt wordt aan de verdere beheersing van de informatie-omgeving. In 2022 werkt het uitvoerend bestuur toe naar een zelflerende en corrigerende bedrijfsvoering, waarin in 2022 aantoonbare stappen zijn gezet. Het dossier blijft voortdurend de aandacht houden en het bestuursbureau zal in 2022 worden versterkt.

Het intern toezicht beveelt het uitvoerend bestuur aan om concrete stappen te zetten ten aanzien van de implementatie van het nieuwe pensioenstelsel en sociale partners en uitvoeringsorganisaties daarin tijdig te betrekken. Het project nieuw pensioenstelsel bevindt zich op dit moment in de informatiefase. In deze fase zijn sociale partners, uitvoeringsorganisaties, maar ook het verantwoordingsorgaan, geïnformeerd. 2022 zal naast de bewustwordingsfase en de oordeelsvormingsfase in het teken staan van de besluitvormingsfase. In het tweede kwartaal van 2022 zal worden gestart met de besluitvormingsfase waarbij de oordeelsvorming nog niet zal zijn afgerond. In al deze verschillende fases neemt het uitvoerend bestuur de bij het pensioenfonds betrokkenen mee om zo uiteindelijk tot een tijdige implementatie te komen.

Ten aanzien van de aanbeveling om de inrichting van het vermogensbeheer te evalueren en te toetsen aan de toekomstige eisen voor het nieuwe pensioenstelsel en het beoogde duurzaamheidsbeleid merken wij het volgende op. De verleende dienstverlening op het gebied van vermogensbeheer wordt thans periodiek uitgebreid geëvalueerd. De aandachtspunten van het intern toezicht zijn vanwege hun toekomstige karakter minder geschikt voor een evaluatie die op het verleden ziet. Wij betrekken de benoemde aandachtspunten dan ook in een analyse op de toekomstige eisen ten aanzien van het duurzaamheidsbeleid en het nieuwe pensioenstelsel in de inrichting van het vermogensbeheer.

Het uitvoerend bestuur neemt de aanbeveling van het intern toezicht ter harte om tijdig voldoende aandacht te hebben voor wijzigingen in het beleggingsbeleid. Het uitvoerend bestuur zal hier in 2022 op een nog meer gestructureerde wijze aandacht aan schenken.

In het afgelopen jaar en een deel van 2022 is de transitie van de pensioenadministratie op een beheerste wijze verlopen. Het intern toezicht beveelt het uitvoerend bestuur aan om voldoende aandacht te besteden aan de openstaande punten vanuit de transitie naar TKP. Het uitvoerend bestuur zal voldoende aandacht hebben voor de voltooiing van de transitie en het overbrengen van de werkzaamheden vanuit het project naar de reguliere dienstverlening.

Den Haag, 16 mei 2022
namens het uitvoerend bestuur
Eric Uijen, voorzitter

Oordeel verantwoordingsorgaan

Inleiding

Het verantwoordingsorgaan van PME geeft jaarlijks een oordeel over het door het bestuur (voorgenomen) beleid en uitvoering. Hierna volgt het oordeel over 2021, waarbij de volgende indeling wordt gehanteerd:

1. verantwoording werkwijze;
2. bevindingen over de speerpunten;
3. bestuursverslag;
4. rapportage intern toezicht;
5. oordeel over (voorgenomen) beleid en uitvoering;
6. speerpunten 2022; en
7. afsluiting.

1. Verantwoording werkwijze

Het jaar 2021 werd, evenals 2020, voor een groot deel getekend door de impact van het coronavirus. Vanwege de getroffen maatregelen waren de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan in 2021 voornamelijk digitaal. Hoewel het fysiek vergaderen en de persoonlijke contacten werden gemist, heeft het verantwoordingsorgaan zijn taken adequaat kunnen uitoefenen

Het verantwoordingsorgaan heeft zestien leden, waarvan acht leden de deelnemers vertegenwoordigen en acht leden de pensioengerechtigden. Er zijn drie vacatures, allen benoembaar vanuit de FNV. Twee leden die de deelnemers vertegenwoordigen namens FNV gaven rond de zomer aan hun activiteiten voor het verantwoordingsorgaan niet langer te kunnen combineren met hun eigen werkzaamheden. Daarnaast is sinds 1 juli 2018 de zetel voor een vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden vacant. Per 27 mei 2021 werd het verantwoordingsorgaan versterkt met een aspirant-lid. Hij is per 1 juli 2022 de beoogd vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden namens de VHP-2.

Per 30 juni 2022 loopt de zittingstermijn van het verantwoordingsorgaan af. Zes leden zijn niet beschikbaar voor herbenoeming. Dat betekent dat samen met de drie bestaande vacatures per 1 juli 2022 negen nieuwe leden zullen toetreden tot het verantwoordingsorgaan. In 2021 is daarom gewerkt aan het borgen van de continuïteit van het verantwoordingsorgaan. Een belangrijk onderwerp daarbij is het behoud van kennis en ervaring over grote thema's als het nieuwe pensioenstelsel.

Het verantwoordingsorgaan vergaderde in 2021 achtmaal zelfstandig. Daarbij was telkens een meerderheid van de leden aanwezig. In alle vergaderingen heeft een delegatie van het uitvoerend bestuur beleidszaken, actuele onderwerpen en ontwikkelingen toegelicht. De onderwerpen die daarbij onder meer aan de orde kwamen:

- premiebeleid voor 2022 en verder;
- ontwikkelingen rondom het nieuwe pensioenstelsel;
- communicatiebeleid en deelnemersonderzoeken hiernaar;
- opzet en uitkomsten ALM-studie;
- risicobereidheidsonderzoek;
- deelnemersonderzoek maatschappelijk verantwoord beleggen;
- vergroting inzet op energietransitie en uitsluiting beleggingen in fossiele brandstoffen;
- integrale risicorapportage; en
- overgang van het pensioenbeheer naar TKP (Project XYZ).

Het uitvoerend bestuur legde in 2021 verantwoording af via een viertal verantwoordingsrapportages. Het verantwoordingsorgaan kon daarnaast de notulen van de vergaderingen van het algemeen bestuur inzien.

De commissies van het verantwoordingsorgaan hebben op verschillende thema's voorbereidende vergaderingen gehouden. Zo werd de bespreking van de verantwoordingsrapportages van het uitvoerend bestuur door het verantwoordingsorgaan voorbereid in de verschillende commissies. Het verantwoordingsorgaan vergaderde viermaal met een delegatie van het niet-

uitvoerend bestuur en driemaal met het algemeen bestuur, waaronder de deelname aan een dag van de summercourse van het algemeen bestuur. Tijdens deze summercourse werden de resultaten van de verkenning onder deelnemers, slapers en gepensioneerden naar aspecten van het nieuwe pensioenstelsel met het bestuur en het verantwoordingsorgaan gedeeld. Daarnaast was er aandacht voor duurzaam en verantwoord beleggen. Met het bestuur werd van gedachten gewisseld over beleggen in olie en gas en de communicatie daarover aandeelnemers en pensioengerechtigden. Daarnaast vergaderde een delegatie van het verantwoordingsorgaan eenmaal met de ARC-commissie van het bestuur over het jaarwerk 2020. Het verantwoordingsorgaan heeft in de zomer van 2021 alsnog de al eerder geplande zelfevaluatie uitgevoerd.

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2021 positief geadviseerd over:

- de actuariële- en bedrijfstechnische nota;
- het herstelplan 2021;
- de wijziging van de statuten van PME (tweemaal);
- het premiebeleid 2022 en verder;³
- de wijziging van de klachten- en geschillenregeling; en
- het vergoedingsreglement.

2. Bevindingen over de speerpunten

In 2021 richtte het verantwoordingsorgaan zich op de volgende speerpunten:

1. Introductie nieuw pensioenstelsel
2. Transitie pensioenuitvoering naar TKP

Het uitvoerend bestuur legde zowel mondeling als schriftelijk verantwoording af over de speerpunten. Ook in het overleg met het niet-uitvoerend bestuur kwamen deze speerpunten nadrukkelijk aan de orde.

Introductie nieuw pensioenstelsel

In 2020 verscheen de consultatiewetgeving over het nieuwe pensioenstelsel als uitwerking van het eerder door sociale partners en kabinet bereikte pensioenakkoord. Het verantwoordingsorgaan schonk in 2021 veel aandacht aan de ontwikkelingen inzake het nieuwe pensioenstelsel. Het verantwoordingsorgaan waardeert de aandacht en tijd die het bestuur en bestuursbureau in 2021 hebben besteed aan de uitgebreide toelichting van onderwerpen en aspecten van het nieuwe pensioenstelsel via verschillende kennissessies. Naast het bespreken van de ontwikkelingen zijn de opzet en uitkomsten van een eerste kwantitatief risicobereidheidsonderzoek besproken. Naar het oordeel van het verantwoordingsorgaan is dit een belangrijk onderzoek om de deelnemers en pensioengerechtigden te betrekken bij de overgang naar een nieuw pensioenstelsel. In 2022 zal het vergroten van kennis over het nieuwe pensioenstelsel bij alle betrokken partijen een belangrijk thema zijn, zodat tijdige en weloverwogen besluitvorming over het nieuwe stelsel plaats kan vinden door sociale partners en de bestuurlijke gremia van PME. Het verantwoordingsorgaan verzoekt het bestuur voldoende aandacht te besteden aan een goed vervolg van het risicobereidheidsonderzoek en de rol die het verantwoordingsorgaan op grond van de Wet Toekomst Pensioenen in dat kader heeft.

Transitie pensioenuitvoering naar TKP

Het besluit van het bestuur in 2020 om het pensioenbeheer per 1 januari 2022 onder te brengen bij TKP, werd door het verantwoordingsorgaan ten volle ondersteund. Het verantwoordingsorgaan heeft er vertrouwen in dat met de transitie naar TKP een toekomstbestendige uitvoering van het pensioenbeheer beter geborgd is en verder invulling kan worden gegeven aan de ambitie voor een betaalbaar en persoonlijk pensioen. 2021 stond dan ook in het teken van de overdracht van het pensioenbeheer van MN naar TKP. Het verantwoordingsorgaan is gedurende het jaar meerdere keren geïnformeerd over de voortgang van de transitie en de inrichting van het pensioenbeheer door TKP en spreekt hiervoor zijn grote dank uit. Naar de mening van het verantwoordingsorgaan is het transitieproject goed, conform planning en in goede samenwerking tussen MN, TKP en PME verlopen. In 2022 blijft het verantwoordingsorgaan de stappen van het bestuur, die zij in samenwerking met TKP zetten, voor een verdere verbetering van de klantbediening en realisatie van de kostenambitie, nauwgezet volgen. Het

---

³ Het verantwoordingsorgaan acht het van belang om hierbij te vermelden dat in meerderheid positief geadviseerd is over het voorgenomen besluit inzake het premiebeleid voor 2022 en verder. Over de overige onderwerpen volgde een unaniem positief advies.

verantwoordingsorgaan verzoekt het bestuur het verantwoordingsorgaan hier in de komende periode actief over te blijven informeren.

3. Bestuursverslag

Het verantwoordingsorgaan complimenteert het bestuur met het bestuursverslag. In vergelijking met het voorgaande jaar is het bestuursverslag, met deze wijze van verslaglegging, toegankelijker geworden. Het verantwoordingsorgaan constateert dat de schrijfstijl in positieve zin gewijzigd is. Daarnaast ziet het verantwoordingsorgaan de uitgebreidere toelichting op de governance als een goede ontwikkeling. Het verslag van het bestuur geeft daarbij een herkenbaar en goed beeld van de belangrijkste ontwikkelingen en besluiten van het afgelopen jaar. Aan de hand van de verschillende bronnen waar het verantwoordingsorgaan toegang heeft, zoals kwartaalrapportages en notulen van het algemeen bestuur kan het verantwoordingsorgaan tot een afgewogen oordeel komen. De openheid en transparantie van het fonds is hierin een belangrijke factor. Het bestuursverslag ziet het verantwoordingsorgaan als het sluitstuk van de oordeelsvorming over beleid en uitvoering in 2021.

4. Rapportage intern toezicht

De rapportage intern toezicht van het niet-uitvoerend bestuur en de gesprekken die het verantwoordingsorgaan met het intern toezicht hierover voert, dienen samen met de toelichting van het niet-uitvoerend bestuur over de voortgang op de toezichtthema's gedurende 2021 als waardevolle input bij het formuleren van het jaarlijks oordeel door het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan stelt vast dat het intern toezicht op onafhankelijke wijze toezicht heeft gehouden het afgelopen jaar. Het verantwoordingsorgaan ziet dat het nieuwe bestuursmodel en het intern toezicht zich nog steeds verder ontwikkelt. Ook ten aanzien van de rapportage ziet het verantwoordingsorgaan een verdere doorontwikkeling. De bevindingen bij de belangrijkste toezichtthema's zijn met meer diepgang uitgewerkt. Dit komt de bruikbaarheid van de rapportage voor de eigen oordeelsvorming door het verantwoordingsorgaan ten goede. Het verantwoordingsorgaan onderschrijft de aanbevelingen die het niet-uitvoerend bestuur voor 2022 doet in de rapportage intern toezicht 2021.

5. Oordeel over (voorgenomen) beleid en uitvoering

Het verantwoordingsorgaan oordeelt positief over het (voorgenomen) beleid en de uitvoering door het bestuur in 2021.

Het verantwoordingsorgaan vindt dat in het bestuursverslag voldoende verantwoording wordt afgelegd over beleid en uitvoering van het fonds. Het verantwoordingsorgaan waardeert hoe het uitvoerend bestuur en algemeen bestuur in het algemeen rekenschap hebben gegeven van hun afwegingen in de besluitvorming en in het bijzonder bij het premiebeleid in 2022 en verder, waarbij ook het belang van de sector een rol speelde.

Wel merkt het verantwoordingsorgaan op dat ook in 2021 soms sprake was van krappe tijdslijnen bij bijvoorbeeld het verstrekken van een advies. Het verantwoordingsorgaan begrijpt dat deze krappe tijdslijnen mede verband houden met de vele werkzaamheden die moesten worden uitgevoerd door het bestuur en het bestuursbureau. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur bij het opstellen van de bestuurlijke planning rekening te houden met ruimte voor gedegen voorbereidingstijd door het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan maakt zich zorgen over het groeiende aantal cyberincidenten in de wereld en constateert het toenemende belang van informatiebeveiliging. Het verantwoordingsorgaan verwacht dat het bestuur de informatie-beheersing en -beveiliging van het fonds tot een van de prioriteiten van het beleid maakt in 2022 en het grote belang van dit onderwerp ook uitdraagt naar de uitbestedingspartners van PME. Het verantwoordingsorgaan wordt graag periodiek en geïnformeerd hoe het bestuur hier uitvoering aan geeft.

6. Speerpunten 2022

Het verantwoordingsorgaan zal zich in 2022 – naast de wettelijke en statutaire taken – op de volgende speerpunten richten:

1. Introductie nieuw pensioenstelsel
2. Klantbediening en implementatie pensioenbeheer
3. Informatiebeheersing, waaronder cybersecurity

Daarnaast zal het verantwoordingsorgaan zich in 2022 verder nog in het bijzonder richten op de overdracht van kennis en ervaring aan de nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan per 1 juli 2022.

7. Afsluiting

Het verantwoordingsorgaan dankt het bestuur en het bestuursbureau voor de goede en fijne samenwerking in 2021, een in vele opzichten historisch en bijzonder jaar voor de wereld en PME. Het verantwoordingsorgaan kijkt uit naar een constructieve en prettige voortzetting van de samenwerking met het bestuur en het bestuursbureau in 2022.

Den Haag, 16 mei 2022

namens het verantwoordingsorgaan,

Aart van den Brink, onafhankelijk voorzitter

Reactie van het bestuur op het oordeel van het verantwoordingsorgaan

Het algemeen bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor het oordeel over 2021. In dit jaar, waarin PME verschillende grote veranderingen doormaakte, kon het bestuur wederom rekenen op een constructieve en prettige samenwerking met het verantwoordingsorgaan, ook in tijden waarin corona het fysiek samenkomen bemoeilijkte.

De transitie van het pensioenbeheer naar pensioenuitvoeringsorganisatie TKP is afgerond. Wij kijken terug op een geslaagde transitie en zullen u de komende periode betrekken bij de verdere verbetering van de klantbediening die wij met TKP willen gaan realiseren. Daarnaast zullen wij u blijven informeren over de ontwikkeling van de uitvoeringskosten en de realisatie van de hiertoe gestelde doelen. Hierbij merken wij op dat een algehele kostenreductie op gespannen voet staat met de toenemende eisen en ontwikkelingen, zoals de voorbereidingen voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

In 2021 heeft het algemeen bestuur veel aandacht besteed aan de voorbereiding op het nieuwe pensioenstelsel. In 2022 zullen wij het verantwoordingsorgaan nog intensiever betrekken bij dit relevante thema. Het bestuur draagt samen met verantwoordingsorgaan, sociale partners en andere stakeholders zorg voor een goede invulling van deze grootschalige stelselwijziging. Met een voortzetting van de huidige samenwerking zal gezamenlijk invulling worden gegeven aan deze grote maatschappelijke verantwoordelijkheid.

De nieuwe zittingstermijn, en daarmee gepaard gaande wisselingen binnen het verantwoordingsorgaan, in 2022 hebben de aandacht. Het bestuur zal zich inspannen om de vacatures onder de aandacht van de benoemende organisaties te brengen en nieuwe leden voor te bereiden op hun functie binnen PME.

Verder constateert het algemeen bestuur dat het verantwoordingsorgaan, net als het intern toezicht, aandacht vraagt voor de toenemende risico's rondom informatiebeveiliging. De inspanningen op dit gebied zijn reeds geïntensiveerd en in 2022 zal het bestuur het verantwoordingsorgaan hier verder bij betrekken.

Den Haag, 16 mei 2022
namens het algemeen bestuur,
Nicole Beuken, onafhankelijk voorzitter

Jaarrekening 2021

Inhoudsopgave

1.	Balans per 31 december (na resultaatbestemming)	98
2.	Staat van baten en lasten	99
3.	Kasstroomoverzicht	100
4.	Algemene toelichting	101
5.	Toelichting op de balans per 31 december	111
6.	Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen	121
7.	Risicoparagraaf	122
8.	Toelichting op de staat van baten en lasten	134
9.	Gebeurtenissen na balansdatum	140
10.	Actuariële analyse	141

1 Balans per 31 december (na resultaatbestemming)

(bedragen x € 1 miljoen)

Activa	2021	2020
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
1 Vastgoedbeleggingen	2.503	2.242
2 Aandelen	21.451	19.770
3 Vastrentende waarden	35.170	34.944
4 Derivaten	3.013	5.821
5 Overige beleggingen	5.548	4.760
6 Totaal beleggingen	67.685	67.537
7 Deelnemingen	-	3
8 Vorderingen uit hoofde van beleggingen	196	97
9 Overige vorderingen en overlopende activa	62	39
Overige activa		
10 Liquide middelen	246	610
Totaal activa	68.189	68.286

Passiva	2021	2020
11 Stichtingskapitaal en reserves		
Algemene reserve	4.953	(1.491)
Totaal reserve	4.953	(1.491)
12 Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	59.326	63.090
Spaarfonds gemoedsbezwaarden	4	4
Totaal technische voorzieningen	59.330	63.094
13 Verplichtingen uit hoofde van beleggingen	3.904	6.657
14 Overige schulden en overlopende passiva	2	26
Totaal passiva	68.189	68.286

2 Staat van baten en lasten over het boekjaar

(bedragen x € 1 miljoen)

Baten		2021	2020
15	Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)	1.673	1.610
16	Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	2.390	6.009
17	Overige baten	-	2
Totaal baten		4.063	7.621

Lasten		2021	2020
18	Pensioenuitkeringen	1.298	1.254
19	Pensioenuitvoeringskosten	46	40
20	Mutatie voorziening pensioenverplichtingen		
	Pensioenopbouw	2.228	1.924
	Interesttoevoeging	(343)	(184)
	Onttrekking voor uitkeringen	(1.289)	(1.245)
	Effect wijziging marktrente	(4.812)	7.835
	Schattingswijzigingen	12	(1.425)
	Effect UFR-wijzigingen	513	-
	Inkoop voorwaardelijke aanspraken	-	463
	Wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten	(29)	18
	Overige mutaties	(44)	30
	Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen	(3.764)	7.416
	Mutatie voorziening gemoedsbezwaarden	-	-
21	Mutatie overige voorzieningen (VPL)	-	(211)
22	Saldo overdrachten van rechten	23	(18)
23	Overige lasten	16	1
Totaal lasten		(2.381)	8.482
Saldo van baten en lasten		6.444	(861)

Verdeling fondsresultaat		2021	2020
	Toevoeging algemene reserve (2020:onttrekking)	6.444	(861)
Totaal verdeling fondsresultaat		6.444	(861)

3 Kasstroomoverzicht

(bedragen x € 1 miljoen)

	2021	2020
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	1.676	1.610
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	65	26
Betaalde pensioenuitkeringen	(1.312)	(1.244)
Betaalde afkopen	(10)	(9)
Betaald in verband met overdracht van rechten	(126)	(8)
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	(38)	(48)
Overige ontvangsten en uitgaven	(10)	1
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten	245	328
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	82.036	66.533
Ontvangen directe beleggingsresultaten	1.639	712
Aankopen van beleggingen	(84.174)	(67.180)
Betaalde kosten van vermogensbeheer	(61)	(62)
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten	(560)	3
Netto kasstroom	(315)	331
Koers- en omrekenverschillen op liquide middelen	(49)	(8)
Mutatie in geldmiddelen	(364)	323

	2021	2020
De mutatie in geldmiddelen bestaat uit de volgende balansposten		
Stand per einde boekjaar	246	610
Stand per einde vorig boekjaar	610	287
Mutatie in geldmiddelen	(364)	323

4 Algemene toelichting

Algemeen

Activiteit	Stichting PME Pensioenfonds (voorheen Stichting Pensioenfonds van de Metalektro), statutair gevestigd en kantoorhoudend te Den Haag (Postbus 97630, 2509 GA), is een bedrijfstakpensioenfonds ten behoeve van de werknemers in de Metalektro. Het fonds is ingeschreven in de Kamer van Koophandel onder nummer 001029307.
Overeenstemmingsverklaring	De jaarrekening is opgesteld op basis van in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening, zoals deze zijn vermeld in Titel 9 Boek 2 BW (Burgerlijk Wetboek) en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), in het bijzonder RJ 610 Pensioenfondsen.
Verbonden partijen <i>STAK MN en Mn Services N.V.</i>	PME was op 1 januari 2021 als certificaathouder van Stichting Administratiekantoor MN voor 16,7% aandeelhouder van Mn Services N.V. Op 31 december 2021 heeft PME alle certificaten verkocht. Het aandeel van MN is gepresenteerd onder de post deelnemingen en werd tegen netto vermogenswaarde gewaardeerd. De door Mn Services N.V. voor de stichting verrichte werkzaamheden worden uitgevoerd tegen marktconforme tarieven. Transacties van betekenis met verbonden partijen worden toegelicht voor zover deze niet onder normale marktvoorwaarden zijn uitgegaan. Hiervan wordt toegelicht de aard en de omvang van de transactie en andere informatie die nodig is voor het verschaffen van het inzicht. Ook statutaire bestuursleden of andere sleutelfunctionarissen in het management van het fonds en nauwe verwanten zijn verbonden partijen.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

Algemene waardering	De beleggingen en de technische voorziening zijn gewaardeerd op reële waarde, tenzij hierna anders is vermeld. Per categorie is aangegeven hoe deze waarde is bepaald. De overige balansposten zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs- of vervaardigingswaarde, tenzij anders vermeld. Alle bedragen in de balans luiden in miljoenen euro's. De baten en lasten worden toegerekend aan het verslagjaar waarop ze betrekking hebben, tenzij anders vermeld. Alle bedragen in de staat van baten en lasten luiden in miljoenen euro's.
Vergelijking met voorgaand boekjaar	De gehanteerde grondslagen van waarderingen en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande boekjaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijziging zoals opgenomen onder "Schattingswijziging".
Schattingswijziging UFR-wijziging	In juni 2019 heeft de Commissie Parameters een aangepaste UFR-methode geadviseerd. Daarbij groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. Dit heeft een verhogend effect op de technische voorziening. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren, waarmee de invloed van de nieuwe UFR wordt gespreid. Hierdoor zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In 2021 is de eerste stap genomen van de overgang naar de nieuwe UFR-methode. Het effect van de nieuwe UFR-methode op 31 december 2021 is € 513 miljoen (0,9%).
Schattingswijziging	In 2020 is overgegaan op de nieuwe Prognosetafel AG2020 en reductiefactoren PME 2020. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

met € 1.425 miljoen afgenomen. In 2021 zijn een aantal kleine wijzigingen doorgevoerd. De eindleeftijd van de ingegane wezenpensioenen wordt aangepast naar een vaste eindleeftijd van 25 jaar. Vanwege de overgang naar TKP wordt de berekeningsmethodiek van de VPV gewijzigd, de berekening van de VPV wordt berekend op basis van de werkelijk geboortedatum van de deelnemer en de start- en eindleeftijden van de ingegane en uitgestelde pensioen worden in maanden nauwkeurig gebruikt. Deze drie aanpassingen hebben een effect van € 12 miljoen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Opname van actief, passief, bate of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Vreemde valuta
Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's: de functionele en presentatievaluta van PME.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkelingen en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Dekkingsgraden
Actuele dekkingsgraad

Deze dekkingsgraad is de indicatie voor de vermogenspositie van het fonds. Hierbij wordt het pensioenvermogen gedeeld door de technische voorzieningen.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de dekkingsgraad waarop het fonds zijn beleidsbeslissingen baseert en wordt berekend als het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de laatste 12 maanden.

Grondslagen voor de balans

Beleggingen

De beleggingen zijn gerubriceerd naar de aard van de financiële instrumenten. In de toelichting is de aansluiting op de indeling volgens het strategisch beleggingsbeleid van het fonds weergegeven. Deze laatste indeling is ook gehanteerd in de kerncijfers en het bestuursverslag.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen, of noteringen afgeleid van de markt. Echter bepaalde instrumenten, zoals vastgoed, participaties in hypotheek en bepaalde derivaten zijn gewaardeerd door gebruik te maken van waarderingmodellen en -technieken. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen. Bij gemengde beleggingsinstellingen wordt qua waardering aangesloten bij de hoofdcategorie in het desbetreffende fonds, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsinstelling zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin deze beleggingsinstelling is gerubriceerd.

Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor beleggingen.

Vastgoedbeleggingen

Onder de post vastgoedbeleggingen zijn opgenomen:

- Directe vastgoedbeleggingen;
- Indirecte vastgoedbeleggingen.

Directe vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde is gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties. Er wordt gebruik gemaakt van 5 verschillende gerenommeerde taxatiekantoren, waarbij de gehele vastgoedportefeuille om de 3 jaar gerouleerd wordt tussen de taxatiekantoren.

De gehele vastgoedportefeuille wordt één keer per (medio) jaar met een desktop review getaxeerd, en eenmaal per (ultimo) jaar volledig getaxeerd (inclusief bezoek van alle objecten). In de tussenliggende kwartalen worden

objecten met grote contractmutaties extern getaxeerd. Resultaten door wijziging in actuele waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord.

Bij de waardering wordt gebruik gemaakt van zowel de huurkapitalisatie- als de Discounted Cash Flowmethode (DCF) en de vergelijkingsmethode. De taxaties worden hierbij uitgevoerd door vastgoed gecertificeerde taxateurs. Bij de taxaties is gewerkt volgens de richtlijnen van de Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS), Investment Property Databank (MSCI), International Valuation Standard (IVS) en het Nederlands Register Vastgoed Taxateurs (NRVT). De taxateurs hebben bevestigd dat ze ten behoeve van de taxaties de gevraagde informatie ontvangen hebben en door het fonds is verklaard dat het fonds alle relevante informatie aan taxateurs heeft aangeleverd.

Beleggingen in direct vastgoed waarvoor een onvoorwaardelijke verkoopovereenkomst tot stand is gekomen doch die aan het eind van het verslagjaar nog niet geleverd is, zijn gewaardeerd tegen de overeengekomen verkoopprijs.

Indirecte vastgoedbeleggingen

De indirecte vastgoedbeleggingen betreffen participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen of niet beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen.

Participaties in beursgenoteerde vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Participaties in niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum, waarbij de onderliggende vastgoedbeleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde die in de meeste gevallen is ontleend op basis van onafhankelijke taxatie, en in enkele gevallen aangevuld met schattingen van het management van het vastgoedfonds. Bij niet-beursgenoteerde indirecte vastgoedbeleggingen worden periodieke analyses van resultaten uitgevoerd, evenals analyse van de gecontroleerde jaarrekeningen van de indirecte vastgoedbeleggingen, en vergelijking met de waardenopgaven van de fondsmanagers. Niet in alle gevallen zijn gecontroleerde jaarrekeningen beschikbaar voor vaststelling van de jaarrekening.

Aandelen

Onder de post aandelen zijn verantwoord:

- Beursgenoteerde aandelen

Beursgenoteerde aandelen

Beursgenoteerde aandelen zijn gewaardeerd tegen de slotkoers op balansdatum. Aan deze beurswaarde worden de ultimo jaar betaalbaar gestelde maar nog niet ontvangen dividenden toegevoegd.

Vastrentende waarden

De post vastrentende waarden bestaat uit:

- Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren met een variabele of vaste rente. Hierbij zijn ook inflatiedekkende obligaties verantwoord;
- Participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden;
- Hypothecaire leningen;
- Deposito's en repo's;
- Overige vastrentende waarden VGMI;
- Infrastructuur leningen.

<i>Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren</i>	Obligaties zijn gewaardeerd tegen de beurskoers op balansdatum inclusief de lopende interest ultimo jaar. Leningen op schuldbekentenis zijn gewaardeerd tegen reële waarde op basis van de contante waarde van toekomstige kasstromen.
<i>Participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden</i>	Participaties in beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de beurskoers op balansdatum. Voor niet aan een beurs genoteerde fondsen betreft het de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van dat fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, gecorrigeerd voor kasstromen die na de peildatum van de waardering hebben plaatsgevonden, dit is een benadering van de reële waarde.
<i>Hypothecaire leningen</i>	Voor participaties in hypotheekfondsen is dit de berekende intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.
Deposito's en repo's	Deposito's en repo's zijn gewaardeerd tegen reële waarde op balansdatum inclusief lopende interest. Deze is gelijk aan de netto contante waarde van de toekomstige kasstromen.
Infrastructuur leningen	Infrastructuur leningen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Deze waardering komt tot stand door de externe vermogensbeheerder – en wordt minimaal eenmaal per jaar gecontroleerd door een externe accountant – en is gebaseerd op de volgende waarderingmethode voor onderliggende individuele investeringen: <ul style="list-style-type: none"> • Netto contante waarde berekeningen (discounted cash flow);
<i>Overige vastrentende waarden VGMI</i>	De gelden van de voormalige portefeuille (van het consortium van de VerzekeringsGroep MetaalIndustrie zijn belegd in vastrentende waarden en hebben het risicoprofiel van leningen op schuldbekentenis aan de desbetreffende verzekeringsmaatschappijen. De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde op basis van de geschatte toekomstige netto kasstroom die uit de beleggingen zullen toevloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrent, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de beleggingen.
Derivaten	<p>Derivaten zijn financiële instrumenten die zijn afgeleid van meer traditionele producten als aandelen en obligaties. Het betreft valutatermijncontracten, interest rate swaps, futures, life settlement swaps.</p> <p>De ultimo jaar bestaande rechten en verplichtingen worden per derivatencontract gesaldeerd. Positieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten. Negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder verplichtingen uit hoofde van beleggingen.</p> <p>De nominale waarde van derivaten geeft het bedrag aan waarover het contract is afgesloten. De marktwaarde is de waarde als het contract ultimo jaar zou worden verkocht of teruggedraaid. De waarde wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen. Voor de rentederivaten betreft dit het intern theoretisch waarderingmodel, welke de contractgegevens van de swappositie en relevante yieldcurves gebruikt om de waarde van de swappositie te bepalen.</p> <p>Voor de valutaderivaten wordt de waarde op afloopdatum bepaald door de nominale waarde te vermenigvuldigen met de wisselkoers op de afloopdatum van het contract minus de contractueel vastgelegde koers. Voor de afloopdatum wordt de wisselkoers op afloopdatum geschat met behulp van de verwachte wisselkoersmutaties in de markt, welke tot uitdrukking komen</p>

als 'forward tics' (de verwachte mutaties in wisselkoersen op basis van de renteversillen tussen de betrokken valuta's. De verwachte kasstromen worden contant gemaakt tegen de relevante yieldcurve, waarbij de curve van de betrokken valuta gebruikt wordt.

Futures worden gewaardeerd tegen de laatst verhandelde dagprijs op de beurs waarop de future is genoteerd, waarbij de prijzen van de onderliggende waarden zijn gewogen.

Overige beleggingen

Onder de overige beleggingen zijn de volgende overige beleggingen opgenomen:

- Private Equity;
- Infrastructuur en
- Bosbouw.

Private Equity, Infrastructuur en Bosbouw worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering vindt plaats tegen het pro-rata aandeel van de investering in het eigen vermogen van het beleggingsfonds. Deze waardering komt tot stand door de externe vermogensbeheerder – en wordt minimaal eenmaal per jaar gecontroleerd door een externe onafhankelijke accountant – en is gebaseerd op de volgende waarderingsmethode voor onderliggende individuele investeringen:

- Vergelijking met de actuele waarde van een ander financieel instrument dat vergelijkbare kenmerken heeft;
- Netto contante waarde berekeningen (discounted cash flow);
- Waarderingsmodellen;
- Laatste beschikbare statement van de externe manager met daarbij opgeteld de stortingen en onttrekkingen tot aan boekjaar.

De waardering van Bosbouw gebeurt op basis van een combinatie van drie waarderingsmethodes: soortgelijke verkopenbenadering, inkomstenbenadering en kostenbenadering:

- Soortgelijke verkopenbenadering: er wordt een vergelijking gemaakt tussen verkopen van soortgelijke bosbouwpercelen in de regio;
- De inkomstenbenadering: deze gaat uit van een reeks verwachte kasstromen, welke contant worden gemaakt tegen een veronderstelde discontocurve;
- De kostenbenadering: deze houdt rechtstreeks verband met de recente marktprijzen voor (kale) grond, (verhandelbaar) hout en oppervlakte met nog niet te verhandelen hout.

De taxateurs geven aan elk van de drie methodes een weging, om zodoende op een totaalwaardering uit te komen.

Waardeveranderingen worden rechtstreeks in de staat van baten en lasten verwerkt, zonder vorming van een herwaarderingsreserve.

Deelnemingen

Per 31 december 2021 zijn de certificaten in de deelneming verkocht. In voorgaande jaren is de deelneming gewaardeerd tegen de nettovermogenswaarde, omdat er sprake is van invloed van betekenis. Indien de waardering volgens de nettovermogenswaarde negatief is, wordt deze op nihil gewaardeerd. Er is geen sprake van overheersende zeggenschap. Daarom heeft er geen consolidatie plaatsgevonden.

Vorderingen uit hoofde van beleggingen

De post vorderingen uit hoofde van beleggingen betreft vooral de waarde van onderhanden beleggingstransacties met een looptijd korter dan 1 jaar die tegen reële waarde gewaardeerd zijn.

Overige vorderingen en overlopende activa

De overige vorderingen en overlopende activa omvatten onder meer de te vorderen premiebijdragen op werkgevers. De te vorderen premies zijn bij

	eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij vervolgwaaordingen de nominale waarde eventueel gecorrigeerd met een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.
Liquide middelen	De liquide middelen betreffen positieve rekening-courantposities bij bancaire instellingen die zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.
Stichtingskapitaal en reserves	Stichtingskapitaal en reserves zijn bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen - inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige voorzieningen - volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.
Technische voorzieningen	De technische voorzieningen bestaan bijna in zijn geheel uit de voorziening pensioenverplichtingen.
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds	De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De omvang van de voorziening pensioenverplichtingen wordt gebaseerd op de contante waarde van de verwachte toekomstige uitkeringen. Deze zijn gebaseerd op de ultimo verslagjaar opgebouwde pensioenen van de actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, alsmede de toekomstige totaal bereikbare pensioenen van arbeidsongeschikte deelnemers met een premievrije voortzetting van de pensioenopbouw. Onvoorwaardelijke toeslagverlening maakt onderdeel uit van de pensioenverplichtingen (alleen voor de arbeidsongeschikten met premievrije voortzetting). Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.
<i>Rekenrente</i>	De rekenrente is gebaseerd op de rentetermijnstructuur (RTS, zijnde marktrente) die door DNB is gepubliceerd. De gemiddelde marktrente ultimo 2020 behorende bij het profiel van de voorziening pensioenverplichtingen is 0,57% (2020: 0,20%).
<i>Rentetermijnstructuur</i>	De voorziening pensioenverplichtingen is berekend aan de hand van de rentetermijnstructuur, die door DNB wordt gepubliceerd, waarbij de UFR-methodiek wordt gehanteerd. Het eindniveau van de UFR (Ultimate Forward Rate) wordt gebaseerd op een weging van de 20-jaars forward rate en de 30-jaars forward rate. Het eindniveau van de UFR bedraagt ultimo 2021 1,5% (ultimo 2020: 1,8%).
<i>Overlevingskansen</i>	De overlevingskansen worden ontleend aan de Prognosetafel AG2020 (zoals gepubliceerd door het Actuariel Genootschap) met toepassing van de nieuwe voor PME geldende leeftijdsafhankelijke reductiefactoren PME 2020 op de sterftekansen en startjaar 2020 per eind 2021. De vergelijkende cijfers van 2020 zijn ontleend aan de Prognosetafel AG2020 (startjaar 2021 per eind 2020). Voor ingegane wezenpensioenen worden geen sterftekansen in aanmerking genomen.
<i>Veronderstellingen partnerpensioen</i>	Voor de verzekering van het partnerpensioen is aangenomen dat de partner drie jaar jonger is dan de verzekerde man en drie jaar ouder dan de verzekerde vrouw. De bij de berekening in aanmerking genomen partnerfrequenties voor mannen en vrouwen zijn gebaseerd op statistieken van het CBS.
<i>Arbeidsongeschiktheid</i>	De jaarlijkse pensioenopbouw van de arbeidsongeschikte deelnemers is begrepen in de opgebouwde aanspraken. Voor de arbeidsongeschikte deelnemers is daarnaast de contante waarde van de in de toekomst op te bouwen aanspraken tot aan de pensioenrichtdatum gereserveerd. De in de toekomst op te bouwen aanspraken worden met 1% per jaar tot de pensioendatum verhoogd. Daarbij wordt verondersteld dat deze deelnemers

niet zullen revalideren. Tevens is een voorziening voor toekomstige arbeidsongeschiktheidsgevallen opgenomen ter grootte van de laatste twee jaar in de premie opgenomen opslag voor premievrijstelling.

<i>Toeslagen</i>	De per 1 januari van het volgende jaar toegezegde toeslagen op de pensioenen zijn opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen, voor zover het toeslagbesluit voor jaareinde is genomen.
<i>Dekking excassokosten</i>	Met toekomstige kosten wordt rekening gehouden door een opslag van 1,70% op de voorziening pensioenverplichtingen. Voorgaand boekjaar was opslag ook 1,70%.
<i>Spaarfonds gemoedsbezwaarden</i>	Indien de aangesloten werkgever/werknemer gemoedsbezwaren heeft tegen elke vorm van verzekeren, wordt de betaalde premie op een geblokkeerde spaarrekening geboekt aangemerkt als spaarsaldo. Op de betaalde premie wordt 4% ingehouden voor administratiekosten. Premie en rendement worden toegevoegd en uitkeringen worden onttrokken over een periode van 15 jaar. Het rendement is gebaseerd op het gemiddelde u-rendement van het voorgaande jaar.
<i>Kenmerken pensioenregeling</i>	<p>De door het fonds uit te voeren pensioenregeling kan worden gekarakteriseerd als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling.</p> <p>De pensioenregeling voorziet in ouderdomspensioen ten behoeve van deelnemers en gewezen deelnemers en in partner- en wezenpensioen ten behoeve van de nagelaten betrekkingen.</p> <p>De pensioengrondslag wordt bepaald door het salaris te verminderen met een franchise. Er is sprake van een maximum salaris. De franchise en het maximum salaris worden jaarlijks per 1 januari aangepast.</p> <p>Jaarlijks bepaalt het bestuur, op basis van door het fonds vastgesteld beleid, of en zo ja hoeveel toeslag er wordt verleend. De toeslagverlening is voorwaardelijk en is maximaal de prijsindex.</p>
<i>Verplichtingen uit hoofde van beleggingen</i>	De post verplichtingen uit hoofde van beleggingen betreft onder meer de verplichtingen inzake derivaten met een looptijd korter dan 1 jaar zoals beschreven onder derivaten.
<i>Schulden aan bancaire instellingen</i>	De schulden aan bancaire instellingen betreft negatieve rekening-courantposities bij bancaire instellingen die zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.
<i>Overige schulden en overlopende passiva</i>	De overige schulden en overlopende passiva omvatten de posten verschuldigd aan externe partijen en zijn bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij vervolgwaaardering gewaardeerd tegen de nominale waarde van de schuld.

Grondslagen voor de staat van baten en lasten

Algemeen	De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.
Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)	Als premiebijdragen is vermeld het totaal van de in het verslagjaar gefactureerde premies, rekening houdend met per balansdatum nog te factureren premies.
Beleggingsresultaten	Onder de beleggingsresultaten zijn opgenomen de directe en de indirecte beleggingsresultaten, onder aftrek van de kosten van vermogensbeheer.
<i>Directe beleggingsresultaten</i>	Als directe beleggingsresultaten zijn verantwoord: <ul style="list-style-type: none"> • De aan het verslagjaar toe te rekenen interest, (netto) huren en dergelijke; • De in het verslagjaar gedeclareerde dividenden, inclusief stockdividend.
<i>Indirecte beleggingsresultaten</i>	Als indirecte beleggingsresultaten zijn verantwoord als gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten.
<i>Kosten vermogensbeheer</i>	De kosten van vermogensbeheer worden toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Overige kosten en performance vergoedingen zijn verrekend met de indirecte beleggingsresultaten.
Overige baten	Deze zijn opgenomen voor de aan het boekjaar toe te rekenen bedragen.
Pensioenuitkeringen	De uitkeringen pensioenen betreffen de opeisbare uitkeringen inzake het ouderdomspensioen, partner- en wezenpensioen, Anw-pensioen en de afkopen.
Pensioenuitvoeringskosten	Voor pensioenuitvoeringskosten die hun oorsprong in het boekjaar hebben, maar waarvan de uitgaven pas in de toekomst zullen plaatsvinden, is een voorziening getroffen.
<i>Personeelsbeloningen</i>	Personeelsbeloningen vormen geen aparte regel in de staat van baten en lasten. Deze kosten zijn opgenomen in de pensioenuitvoeringskosten. Voor een nadere specificatie wordt verwezen naar de betreffende toelichting.
<i>Pensioenlasten</i>	De over het verslagjaar verschuldigde premie is als last verantwoord.
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds	De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is opgesplitst in een aantal onderdelen. Deze onderdelen worden hierna toegelicht.
<i>Pensioenopbouw</i>	Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale aanspraken op ouderdomspensioen en partnerpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen en/of toeslagverlening.
<i>Interesttoevoeging</i>	De pensioenverplichtingen zijn opgerent met een negatieve rente van 0,533% (2020: 0,324% negatief). Dit is de 1-jaarsrente per 1 januari 2021, berekend over de gehele pensioenverplichting.

<i>Onttrekking voor uitkeringen</i>	Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder "onttrekking voor uitkeringen" opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.
<i>Effect wijziging markttrente</i>	Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder 'wijziging markttrente'. Ultimo 2020 bedroeg de uit de toen gehanteerde rentetermijnstructuur af te leiden fondsspecifieke gemiddelde interne rekenrente 0,20%. Per einde 2021 is deze gemiddelde interne rekenrente op basis van de per die datum geldende rentetermijnstructuur gedaald naar 0,57%.
<i>Schattingswijzigingen</i>	De schattingswijzigingen hebben betrekking op incidentele wijzigingen van de regelingen en/ of incidentele wijzigingen in actuariële grondslagen en/of methoden.
<i>Wijzigingen uit hoofde van waardeoverdrachten</i>	Als wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten is opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen actuariële waarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken. Dit betreft zowel collectieve als individuele waardeoverdrachten.
<i>Overige mutaties</i>	De resterende mutaties van de voorziening zijn opgenomen onder overige mutaties.
Saldo overdrachten van rechten	De overdrachtswaarden van de pensioenen van individuele deelnemers zijn gebaseerd op de wettelijke berekeningsgrondslagen. Overdrachtswaarden van collectieve waardeoverdrachten komen tot stand door overleg tussen PME en tegenpartij. De waardeoverdrachten worden toegerekend aan het verslagjaar waarin de bijbehorende pensioenaanspraken zijn verwerkt.
Overige lasten	Deze zijn opgenomen voor de aan het boekjaar toe te rekenen bedragen.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode, waarbij onderscheid is gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

De geldmiddelen bestaan uit de mutatie van de posten Liquide middelen en zijn daardoor exclusief de liquide middelen ten behoeve van beleggingstransacties.

5 Toelichting op de balans per 31 december

(bedragen x € 1 miljoen)

Activa	2021	2020
1 Vastgoedbeleggingen		
Onder vastgoedbeleggingen zijn begrepen:		
Directe vastgoedbeleggingen	1.391	1.196
Indirecte vastgoedbeleggingen	1.112	1.046
Waarde 31 december	2.503	2.242
<i>Directe vastgoedbeleggingen</i>		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.196	1.164
Aankopen	56	9
Verkopen	(50)	(66)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	189	89
Waarde 31 december	1.391	1.196
<i>Indirecte vastgoedbeleggingen</i>		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.046	1.105
Aankopen	56	27
Verkopen	(25)	(26)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	35	(60)
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	1.112	1.046
<p>De waarde van indirecte vastgoedbeleggingen is inclusief de ultimo 2021 nog te ontvangen dividenden ad € 0,2 miljoen (ultimo 2020: € 0 miljoen). Ultimo 2021 staan voor € 939 miljoen aan toekomstige verplichtingen uit in verband met vastgoedbeleggingen (ultimo 2020: € 238 miljoen).</p>		
2 Aandelen		
De post aandelen bestaat uit:		
<i>Directe beleggingen</i>		
Beursgenoteerde aandelen	21.451	19.770
Waarde 31 december	21.451	19.770
<p>Ultimo 2021 was er € 492 miljoen aan aandelen uitgeleend (2020: € 607 miljoen).</p> <p>Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en gekregen. Deze zekerheden (€ 505 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2021 en € 630 miljoen ultimo 2020) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.</p> <p>De waarde van aandelen is inclusief de ultimo 2021 nog te ontvangen dividenden ad € 14 miljoen (ultimo 2020: € 19 miljoen).</p> <p>Per 31 december 2021 wordt direct belegd in enkele aangesloten (en beursgenoteerde) ondernemingen. Deze beleggingen zijn met een aandeel van 0,3% (2020: 0,2%) van de totale beleggingen zeer beperkt van omvang. De beleggingen voldoen aan alle beleggingsrichtlijnen van PME (zoals spreiding).</p>		

	2021	2020
<i>Directe beleggingen in aandelen</i>		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	19.770	19.068
Aankopen	4.035	6.639
Verkopen	(6.557)	(7.288)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	4.208	1.357
Overige mutaties	(5)	(6)
Waarde 31 december	21.451	19.770

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in nog te vorderen dividend.

	2021	2020
3 Vastrentende waarden		
De post vastrentende waarde bestaat uit:		
Obligaties		
<i>Directe beleggingen:</i>		
Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren	31.038	30.595
Hypothecaire leningen	2.629	2.675
Deposito's en repo's	260	515
Infrastructuur leningen	171	-
Overige vastrentende waarden		
VGMI (Verzekeringsgroep Metaalindustrie)	1.072	1.159
Waarde 31 december	35.170	34.944

Ultimo 2021 was er voor € 1.481 miljoen aan obligaties uitgeleend (2020: € 661 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en verkregen. Deze zekerheden (€ 1.538 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2021 en € 708 miljoen ultimo 2020) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

PME heeft een commitment van € 2.440 miljoen afgegeven inzake het Nationale Hypotheekfonds. De commitment heeft een onbepaalde looptijd. Hiervan is tot en met ultimo 2021 € 1.990 miljoen opgenomen (2020: € 1.801 miljoen). Tevens heeft PME een toekomstige verplichting inzake bedrijfs-leningenfonds van € 27 miljoen (2020: € 32 miljoen).

	2021	2020
Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	30.595	26.456
Aankopen	23.801	35.843
Verkopen	(22.419)	(31.955)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(938)	273
Overige mutaties	(1)	(22)
Waarde 31 december	31.038	30.595
Hypothecaire leningen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	2.675	2.691
Aankopen	189	-
Verkopen en ontvangen aflossingen	(276)	(56)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	42	42
Overige mutaties	(1)	(2)
Waarde 31 december	2.629	2.675

Beleggingen in hypotheek vinden uitsluitend plaats via participaties in beleggingsfondsen. Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest.

	2021	2020
Deposito's en repo's		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	515	170
Aankopen	52.119	26.374
Verkopen en ontvangen aflossingen	(52.374)	(26.028)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	-	(1)
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	260	515

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest.

	2021	2020
Infrastructuur leningen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	-	-
Aankopen	173	-
Verkopen en ontvangen aflossingen	-	-
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(2)	-
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	171	-

PME heeft een commitment afgegeven van € 500 miljoen inzake infrastructuur leningen. Hiervan is in 2021 € 173 miljoen opgenomen (2020: nihil). Infrastructuur leningen betreft beleggingen in infrastructuur leningen fondsen.

	2021	2020
Overige vastrentende waarden (VGMI)		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.159	1.148
Aankopen	-	-
Verkopen en ontvangen aflossingen	(74)	(64)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(13)	75
Waarde 31 december	1.072	1.159

VGMI (Verzekeringsgroep Metaalindustrie) betreft een portefeuille met fictieve leningen met deze VGMI tegenpartijen. In het contract liggen de karakteristieken van de genoemde fictieve leningen vast, alsmede de voorwaarden waartegen bij rente- en aflossingsbetalingen uitkeringen naar PME plaatsvinden, dan wel leningen doorgerold worden. De rente is daarbij gelijk aan 10 jaar Nederlandse staatsrente met een opslag van 14 basispunten. Overige kenmerken van de portefeuille betreffen:

- de duratie van de portefeuille is 4,4 jaar
- een yield van 0,845% en
- een kredietopslag van 46 basispunten.

De leningen zijn onlosmakelijk aan het VGMI contract verbonden en niet verhandelbaar.

De waardering wordt aangeleverd door de penvoerder Aegon en bepaald met behulp van een Discounted Cash Flow (DCF) berekening. De verdisconteringscurve wordt geconstrueerd met behulp van publiek verhandelde bedrijfsleningen van financiële instellingen uit representatieve (euro)landen met een naar rato (van de leningen) vergelijkbaar kredietrisico. De Aegon-waardering wordt per kwartaal door middel van een second opinion getest. In tegenstelling tot de Aegon-methodiek wordt bij de second opinion (uitgevoerd door MN) een verdisconteringscurve geconstrueerd op basis van specifieke CDS-spreads van de moedermaatschappijen. Indien de afwijking groter is dan 5% of omgerekend EUR 60 mln dan wordt een verschillenanalyse uitgevoerd welke wordt deze voorgelegd aan Data en Waarderingscomité (DWC).

	2021	2020
4 Derivaten		
Per 31 december betreft het de volgende posities:		
Derivaten (4)	3.013	5.821
Verplichtingen inzake derivaten (13)	(1.562)	(1.455)
Saldo positie in derivaten	1.451	4.366
Het verloop is als volgt		
Waarde 1 januari	4.366	1.728
Aankopen	-	-
Verkopen	400	(280)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(3.337)	2.900
Overige mutaties	22	18
Waarde 31 december	1.451	4.366

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest. Derivaten hebben bij aankoop geen waarde. Bij verkoop van een derivaat wordt geld ontvangen of betaald.

De door middel van derivaten verkregen posities zijn in de balans gesplitst weergegeven. De positieve posities uit hoofde van derivatencontracten zijn opgenomen onder de post Derivaten (als onderdeel van de Beleggingen). De negatieve posities zijn opgenomen onder de post Verplichtingen uit hoofde van beleggingen. Per saldo bedragen de totale aan- en verkooptransacties inzake derivaten in 2021 € 400 miljoen positief (2020: € 280 miljoen negatief).

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid maakt PME gebruik van financiële derivaten. Derivaten worden in beginsel defensief gebruikt om risico's af te dekken, maar afgeleide instrumenten worden ook ingezet om een doeltreffend portefeuillebeheer te vergemakkelijken. Voor wat betreft de risicoafdekking worden derivaten specifiek ingezet ten behoeve van afdekking van het renterisico (rente swaps) en afdekking van het valutarisico (valutatermijncontracten).

De omvang waarin deze instrumenten zijn ingezet blijkt uit de navolgende tabel, waarin de met betrekking tot de beleggingsportefeuille door middel van derivaten per saldo verkregen posities op balansdatum gespecificeerd naar onderliggende waarde is opgenomen.

Beleggingscategorie en soort instrument (activa en passiva gesaldeerd ¹)	ultimo 2021		ultimo 2020	
	Nominale waarde ²	Marktwaarde ³	Nominale waarde ²	Marktwaarde ³
Vastrentende waarden				
Rentederivaten	33.503	1.820	30.987	4.020
Valuta				
Valutatermijncontracten	17.176	(335)	13.842	379
Overige beleggingen				
Futures Index	34	-	38	1
Life-settlements	-	(33)	-	(34)
Futures bonds	238	(1)	241	-
Totaal derivaten (per saldo)		1.451		4.366

1 Het betreft saldo posities van activa en passiva en dus niet de exposure (die in totaal is verantwoord onder Derivaten respectievelijk Verplichtingen uit hoofde van beleggingen).

2 De nominale waarde geeft het absolute bedrag aan waarover het contract is afgesloten.

3 De marktwaarde is de waarde als het contract ultimo jaar zou worden verkocht of teruggedraaid

Life Settlement Swaps zijn beleggingen in Amerikaanse levensverzekeringen. De belegger koopt een polis van een verzekerde en de belegger betaalt tot aan het overlijden van de verzekerde de premies voor die verzekering met als doel bij het overlijden van de verzekerde de uitkering te ontvangen. De toekomstige premiebetalingen tot overlijden en de hoogte van de uitkering zijn bekend. De onzekere factor is het moment van overlijden van de polisverkoper.

Maandelijks levert de vermogensbeheerder een opgave van de waarderingen aan. De waarderingmethode maakt gebruik van een Discounted Cash Flow 'mark to model' model. Hierin is het vereiste marktrendement gelijk aan Libor. De waardering is gebaseerd op de negatieve contante waarde van de toekomstige premiebetalingen enerzijds en de positieve contante waarde van de polisuitkering anderzijds. Het saldo is de netto waarde van de polis. De waarschijnlijkheid en geschatte timing van de toekomstige kasstromen (zowel positief als negatief) hangt af van de ingeschatte sterfte en 'survival' kansen in de tijd. Door middel van een sterftetabel (stertetabel VBT 2008 van provider AVS Underwriting, LLC) wordt een statistische verdeling gemaakt om de levensverwachting heen, de zogenaamde 'survival probability curve'. Hierbij hanteert de vermogensbeheerder een multiplier. Daarmee wordt een schatting van de toekomstige cash flows gemaakt, deze worden gediscoteerd. Jaarlijks wordt er een second opinion opgevraagd om de waardering te toetsen.

	2021	2020
5 Overige beleggingen		
Hieronder zijn begrepen:		
Private Equity	3.004	1.969
Andere overige beleggingen	911	598
Liquide middelen inzake beleggingen	1.633	2.193
Waarde 31 december	5.548	4.760

	2021	2020
Private Equity		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.969	1.521
Aankopen	754	531
Verkopen	(679)	(355)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	960	272
Waarde 31 december	3.004	1.969
Andere overige beleggingen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	598	713
Aankopen	265	78
Verkopen	(61)	(168)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	109	(25)
Waarde 31 december	911	598

Onder de andere overige beleggingen zijn beleggingen in infrastructuur (2021 € 458 miljoen en 2020 € 308 miljoen) en bosbouw (2021 € 453 miljoen en 2020 € 290 miljoen) gepresenteerd. Ultimo 2021 bedroegen de niet in de balans opgenomen beleggingsverplichtingen inzake overige beleggingen € 1.654 miljoen (ultimo 2020: € 1.589 miljoen). Deze verplichtingen zijn maximale bedragen die op basis van afgesloten contracten kunnen worden gevraagd te storten. De uiteindelijk hieruit voortvloeiende beleggingen zijn onzeker voor wat betreft werkelijke omvang en moment van opvragen.

Liquide middelen inzake beleggingen

Liquide middelen inzake beleggingen betreffen beleggingen in geldmarktfondsen en posities in rekening-courant bij bancaire instellingen. Het betreffen liquide middelen in verband met beleggingstransacties. De schulden aan kredietinstellingen zijn verantwoord onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen. Het saldo van de liquide middelen inzake beleggingen (actief) en schulden bij bancaire instellingen bedraagt € 870 miljoen positief (2020: € 1.274 miljoen positief).

6 Totaal beleggingen	2021	2020
Uitgeleende effecten		
Aandelen	492	604
Vastrentende waarden	1.481	664
Totaal waarde uitgeleende effecten	1.973	1.268

Sinds begin 2015 stelt het pensioenfonds haar beleggingsportefeuille weer beschikbaar voor het in bruikleen geven van effecten (securities lending). Aandelen en obligaties worden uitgeleend, met uitzondering van de meest kredietwaardige staatsobligaties.

Ter beperking van het risico heeft PME € 2.043 miljoen aan onderpand ontvangen (2020: € 1.338 miljoen). Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

<i>Onderpand</i>	2021	2020
Aandelen	505	623
Vastrentende waarden	1.538	715
	2.043	1.338

Relatie jaarrekening en beleggingsbeleid

De beleggingscategorieën zoals opgenomen in de jaarrekening wijken af van de categorieën zoals die worden gehanteerd in het beleggingsbeleid van PME. In de jaarrekening worden de beleggingen gepresenteerd naar de aard van de financiële instrumenten. In de kerncijfers en het bestuursverslag worden de beleggingscategorieën gepresenteerd conform de wijze waarop het (strategisch) beleggingsbeleid wordt vormgegeven. Het betreft vooral de toerekening van de derivaten en de liquide middelen. Uiteraard heeft het fonds wel altijd de beschikking over een bepaalde positie in liquide middelen. Voor het beleggingsbeleid worden deze liquide posities toegewezen aan de beleggingscategorieën waar wel een strategische weging aan is toegekend. In de jaarrekening zijn de liquide middelen verantwoord onder de overige beleggingen. Uit het volgende overzicht blijkt de aansluiting tussen de jaarrekening enerzijds en het beleggingsbeleid anderzijds.

	Beleggingsbeleid				Jaarrekening
	vastgoed	aandelen	vast- rentend	overig	totaal
Vastgoedbeleggingen	2.494	9			2.503
Aandelen		21.451			21.451
Vastrentende waarden			35.170		35.170
Derivaten			3.013		3.013
Overige beleggingen		3.004	1.633	911	5.548
Vorderingen ¹		39	157		196
Verplichtingen ¹			(3.871)	(33)	(3.904)
Totaal	2.494	24.503	36.102	878	63.977
Portefeuillesamenstelling ultimo 2021	3,9%	38,3%	56,4%	1,4%	100,0%
Portefeuillesamenstelling ultimo 2020	3,7%	35,7%	59,7%	0,9%	100,0%

¹) Vorderingen respectievelijk verplichtingen uit hoofde van beleggingen. De verplichtingen zijn inclusief negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten van € 1.652 miljoen.

	2021	2020
7 Deelnemingen		
Het verloop wordt als volgt gespecificeerd:		
Stand per 1 januari	3	3
Conversie lening naar vermogen	3	-
Resultaat deelnemingen	(6)	-
Dividend	-	-
Stand per 31 december	-	3
<p>Per 31 december 2021 is het belang in deelneming Mn Services N.V. (MN), als gevolg van de verkoop van de deelneming MN aan PMT, 0% (2020: 16,7%). Partijen hebben onderling een verkrijgingsprijs om niet afgesproken, die afwijkt van de nettovermogenswaarde. In juni 2021 is de achtergestelde converteerbare lening omgezet naar agio, hier is geen resultaat op behaald.</p>		
8 Vorderingen uit hoofde van beleggingen		
Onder deze post zijn per 31 december opgenomen:		
Vorderingen uit hoofde van onderpand	21	1
Kortlopende vorderingen	175	96
Totaal	196	97
<p>De kortlopende vorderingen betreffen nog af te wikkelen beleggingstransacties op balansdatum. De hoogte hiervan fluctueert op dagbasis. Deze kortlopende vorderingen zijn enkele dagen na balansdatum afgerekend.</p>		
9 Overige vorderingen en overlopende activa		
Onder deze post zijn per 31 december opgenomen:		
Te vorderen premiebijdragen op werkgevers	22	25
Overige overlopende activa	40	14
Totaal	62	39
<p><i>Te vorderen premiebijdragen op werkgevers</i></p> <p>De samenstelling per 31 december is als volgt:</p>		
Te vorderen van werkgevers	23	26
Voorziening voor oninbare vorderingen	(1)	(1)
	22	25
<p>Het verloop van de voorziening voor oninbare vorderingen is als volgt:</p>		
Voorziening 1 januari	(1)	(1)
Mutatie vanwege oninbaarheid	-	-
Mutatie via staat van baten en lasten	-	-
	(1)	(1)
<p>De post te vorderen premiebijdragen op werkgevers heeft een looptijd korter dan 1 jaar (2020: korter dan 1 jaar). De waarde benadert de reële waarde gegeven het kortlopende karakter van deze vorderingen en het feit dat waar nodig een voorziening voor oninbaarheid is gevormd.</p>		
Overige overlopende activa		
Per 31 december deze post uit:		
Vooruitbetaalde uitvoeringskosten	1	8
Aandeel herverzekeraar	38	2
Diverse vorderingen en overlopende activa	1	4
Totaal	40	14
<p>Van de overige overlopende activa heeft € 2 miljoen een looptijd langer dan 1 jaar (2020: € 4 miljoen) en € 38 miljoen een looptijd korter dan 1 jaar (2020: € 10 miljoen). De waarde benadert de reële waarde</p>		

gegeven het kortlopende karakter van de vorderingen en overlopende activa, en het feit dat waar nodig een voorziening voor oninbaarheid is gevormd.

De post diverse vorderingen en overlopende activa bevatte in 2020 de achtergestelde converteerbare lening aan de deelneming Mn Services N.V. met een eeuwigdurende looptijd. Op 17 juni 2021 is deze lening omgezet naar agio in MN. De waarde van de lening inclusief rente wordt weergegeven in de waarde van de deelneming in MN (toelichting 7)

10 Liquide middelen

De liquide middelen ad € 246 miljoen betreffen posities in rekening-courant bij bancaire instellingen inzake pensioenactiviteiten (2020: € 610 miljoen). Alle tegoeden zijn direct invorderbaar en staan geheel ter vrije beschikking. PME heeft een ongebruikte (intraday) kredietfaciliteit bij de ING bank voor een totaalbedrag van € 100 miljoen.

Passiva

11 Stichtingskapitaal en reserves

Het verloop van de algemene reserve is als volgt:

	2021	2020
Stand per 1 januari	(1.491)	(630)
Mutatie saldo baten en lasten	6.444	(861)
Stand per 31 december	4.953	(1.491)

Bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. Het voorstel voor de verdeling van het fondsresultaat 2021 is opgenomen onder de staat van baten en lasten. Voorgesteld wordt het resultaat € 6.444 miljoen toe te voegen aan de algemene reserve. Dit voorstel is verwerkt in de balans.

Vermogen

Ultimo 2021 bedraagt het pensioenvermogen van het fonds € 64.283 miljoen (2020: € 61.603 miljoen). Op basis hiervan kan de dekkingsgraad als volgt worden berekend:

	2021	2020
Vermogen t.b.v. de dekkingsgraad	64.283	61.603
Totaal technische voorzieningen	59.330	63.090
Dekkingsgraad per 31 december	108,3%	97,6%

Geen pensioenverlaging in 2022

De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2021 bedraagt 103,2% (2020: 92,3%). De beleidsdekkingsgraad is vastgesteld als het gemiddelde van de dekkingsgraden van de 12 maandeinden over de periode januari tot en met december. Dit betekent dat voor het zevende jaar niet is voldaan aan het minimaal vereiste eigen vermogen van 104,3%, een dekkingstekort. Gedurende 2021 verlengde minister Wiersma de in 2019 geïntroduceerde vrijstellingsregeling met een jaar. PME maakte twee jaar achter elkaar gebruik van deze regeling. Omdat de actuele dekkingsgraad eind 2021 hoger is dan 104,3% hoeft PME dit jaar geen gebruik te maken van de vrijstellingsregeling.

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als een onderdekking, zie de navolgende tabel.

	2021		2020	
	x € 1 mln	%	x € 1 mln	%
Solvabiliteit				
Aanwezig eigen vermogen	4.953	8,3	(1.491)	(2,4)
Minimaal vereist eigen vermogen	2.558	4,3	2.713	4,3
Vereist eigen vermogen	10.806	18,2	10.754	17,0

De berekening van het vereist eigen vermogen is gebaseerd op het standaard model.

Ontwikkelingen 2021 met betrekking tot de dekkingsgraad

In 2021 heeft de dekkingsgraad zich als volgt ontwikkeld:

Ontwikkeling dekkingsgraad (in procenten)	2021		2020	
	%	%	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari		97,6%		98,9%
<i>Sturingsmiddelen</i>				
Premie	(1,0)		(1,1)	
Uitkeringen	(0,1)		(0,1)	
Beleggingen	4,1		9,9	
<i>Overige effecten</i>				
Rentetermijnstructuur	7,5		(11,8)	
Schattingwijziging/resultaat op actuariële uitgangspunten	-		-	
Overige	0,2		1,8	
Dekkingsgraad per 31 december		108,3		97,6

In maart 2021 is een nieuw herstelplan op basis van de situatie ultimo 2020 ingediend. DNB heeft in mei 2021 schriftelijk aangegeven in te stemmen met dit geactualiseerde herstelplan. Gezien de financiële positie per eind 2021 heeft PME in maart 2022 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB. DNB heeft nog niet laten weten of het herstelplan 2022 akkoord is. In het herstelplan met een startdatum van 1 januari 2022 is aangetoond dat PME zonder aanvullende maatregelen binnen de gestelde termijn van 10 jaar (uiterlijk eind 2031) het wettelijke vereiste niveau van de dekkingsgraad (2021: 118,2%) kan bereiken.

12 Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is in 2021 afgenomen met € 3.764 miljoen (2020: toegenomen met € 7.416 miljoen). De samenstelling en de ontwikkeling van de voorziening is als volgt nader toe te lichten.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds per groep van deelnemers	2021		2020	
	aantal	bedrag x € 1 mln	aantal	bedrag x € 1 mln
De voorziening is als volgt:				
Actieve deelnemers	168.639	26.487	165.852	29.087
Gewezen deelnemers	270.973	13.340	294.422	14.079
Pensioengerechtigden	168.356	19.499	166.987	19.924
Totaal 31 december	607.968	59.326	627.261	63.090

Per 31 december 2021 is de voorziening pensioenverplichtingen berekend uitgaande van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De daarvan afgeleide gemiddelde interne rekenrente bedraagt ultimo 2021 0,57% (2020: 0,20%).

Ontwikkeling voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	2021		2020	
De ontwikkeling is als volgt:				
Voorziening per 1 januari		63.090		55.674
Pensioenopbouw	2.228		1.924	
Interesttoevoeging	(343)		(184)	
Onttrekking voor uitkeringen	(1.289)		(1.245)	
Effect wijziging marktrente	(4.812)		7.835	
Schattingwijziging UFR-wijziging	513		-	
Inkoop voorwaardelijke aanspraken	-		463	
Wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten	(29)		18	
Schattingwijzigingen	12		(1.425)	
Overige mutaties	(44)		30	
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen		(3.764)		7.416
Voorziening 31 december		59.326		63.090

Het spaarfonds gemoedsbezwaarden heeft een waarde van € 4 miljoen (2020: € 4 miljoen).

In juni 2019 heeft de Commissie Parameters een aangepaste UFR-methode geadviseerd. Daarbij groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. Dit heeft een verhogend effect op de technische voorziening. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren, waarmee de invloed van de nieuwe UFR wordt gespreid. Hierdoor zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In 2021 is de eerste stap genomen van de overgang naar de nieuwe UFR-methode. Het effect van de nieuwe UFR-methode op 31 december 2021 is € 513 miljoen.

De schattingswijziging heeft betrekking op een drietal aanpassingen. De eindleeftijd van het ingegane wezenpensioen wordt aangepast naar een vaste eindleeftijd van 25 jaar. Vanwege de overgang naar TKP wordt de berekeningsmethodiek van de VPV gewijzigd: de VPV wordt berekend op basis van de werkelijke geboortedatum van de deelnemer en de start- en eindleeftijden van de ingegane en uitgestelde pensioen worden in maanden nauwkeurig gebruikt. Het effect van de schattingswijziging in 2021 is € 12 miljoen. De schattingswijziging van 2020 heeft betrekking op de overgang naar Prognose-tafel 2020 en nieuwe reductiefactoren PME2020.

	2021	2020
13 Verplichtingen uit hoofde van beleggingen		
Onder deze post zijn opgenomen:		
Verplichtingen inzake derivaten	1.562	1.455
Verplichtingen uit hoofde van onderpand	1.543	4.199
Kortlopende schulden	36	83
Bancaire instellingen	763	920
Totaal	3.904	6.657

Verplichtingen uit hoofde van onderpand zijn door PME ontvangen onderpand, ter afdekking van positieve derivaten posities. De onderpand posities zijn in lijn met de af te dekken waarde van de derivaten.

	2021	2020
14 Overige schulden en overlopende passiva		
Onder deze post zijn opgenomen:		
Verschuldigde loonheffing	-	25
Diverse schulden en overlopende passiva	2	1
Totaal	2	26

De post overige schulden en overlopende passiva heeft een looptijd korter dan 1 jaar (2020: korter dan 1 jaar). De waarde benadert de reële waarde gegeven het kortlopende karakter van de schulden en overlopende passiva.

6 NIET IN DE BALANS OPGENOMEN ACTIVA EN VERPLICHTINGEN

NIET IN DE BALANS OPGENOMEN VERPLICHTINGEN

Investeringsverplichtingen

Ultimo 2021 staan voor € 939 miljoen aan toekomstige verplichtingen uit in verband met vastgoedbeleggingen (ultimo 2020: € 238 miljoen).

PME heeft een commitment van € 2.440 miljoen afgegeven inzake het Nationale Hypothekenfonds. De commitment heeft een looptijd van onbepaalde tijd. Hiervan is tot en met ultimo 2021 € 1.990 miljoen opgenomen (2020: € 1.801 miljoen). Tevens heeft PME een toekomstige verplichting inzake een belegging in het bedrijfsleningenfonds van € 27 miljoen (2020: € 32). Ten slotte heeft PME een commitment afgegeven van € 500 miljoen inzake infrastructuur leningen. Hiervan is in 2021 € 173 miljoen opgenomen (2020 nihil).

Onder de andere overige beleggingen zijn beleggingen in infrastructuur en bosbouw gepresenteerd. Ultimo 2021 bedroegen de niet in de balans opgenomen beleggingsverplichtingen inzake overige beleggingen € 1.654 miljoen (ultimo 2020 € 1.589 miljoen). Deze verplichtingen zijn maximale bedragen die op basis van afgesloten contracten kunnen worden gevraagd te storten. De uiteindelijk hieruit voortvloeiende beleggingen zijn onzeker voor wat betreft werkelijke omvang en moment van opvragen.

Ultimo 2021 was er € 492 miljoen aan aandelen uitgeleend (2020 € 607 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en gekregen. Deze zekerheden (€ 505 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2021 en € 630 miljoen ultimo 2020) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

Ultimo 2021 was er voor € 1.481 miljoen aan obligaties uitgeleend (2020: € 661 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en verkregen. Deze zekerheden (€ 1.538 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2021 en € 708 miljoen ultimo 2020) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

Uitvoeringsovereenkomsten

Administratiekosten

Voor het voeren van de administratie heeft het fonds in 2022 een overeenkomst met TKP Pensioen B.V. afgesloten. Er is een Overeenkomst gesloten voor onbepaalde tijd, met een opzegtermijn van 12 maanden (zonder opzegvergoeding). De tarieven worden jaarlijks overeengekomen. De vergoeding voor 2022 bedraagt 18,9 miljoen (excl. BTW).

Transitievergoeding

In 2022 wordt de transitie van MN naar TKP afgerond en zal er volgens de transitieovereenkomst een eindfacturatie plaatsvinden, de zogenoemde nazorg. In de overeengekomen offerte bedraagt het € 1,8 miljoen. De facturatie wordt in de tweede helft van 2022 verwacht.

Vermogensbeheer

Met de vermogensbeheerder MN Services Vermogensbeheer B.V. is een beheerovereenkomst voor onbepaalde tijd aangegaan met een opzegtermijn van één jaar. Voor 2022 is een tarief van € 29,7 miljoen overeengekomen (excl. BTW).

Huurovereenkomst

Gedurende 2021 is de huurovereenkomst verlengd voor een periode van 5 jaar, het contract loopt af op 30 november 2026. Een huurbedrag van € 128 duizend vervalt binnen 1 jaar. De totale verplichting tot het einde van de looptijd is € 629 duizend exclusief inflatie correctie.

7 Risicoparagraaf

Solvabiliteitsrisico

Een belangrijk risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte is voor (volledige) toeslagverlening en dat er geen volledige uitkering mogelijk is.

Wettelijk moet er een toereikende algemene reserve zijn voor het opvangen van tegenvallers. Die tegenvallers kunnen te maken hebben met de ontwikkeling van de rente en de koersen op de financiële markten, maar ook met actuariële zaken (zoals de levensverwachting van deelnemers).

De Nederlandsche Bank (DNB) heeft als toezichthouder een standaardmethode vastgesteld om te toetsen of in het fonds voldoende vermogen aanwezig is om beschermd te zijn tegen genoemde risico's. In de standaardmethode wordt elk risico omgerekend naar een bepaalde vermogens eis. De combinatie van deze factoren geeft de vereiste solvabiliteit ofwel het vereist eigen vermogen. Omdat de risico's onderling gecorreleerd zijn - sommige risico's zullen zich simultaan manifesteren terwijl andere risico's dat nu juist niet doen - vindt nog een aftrek vanwege diversificatie plaats.

Onderstaande tabel laat de uitkomsten zien van het standaard risicomodel voor PME:

Risicofactor	Solvabiliteit (na iteratie)	
	ultimo 2021	ultimo 2020
	Strategische mix	Strategische mix
S1 Renterisico (inclusief inflatie)	657	136
S2 Aandelen- en vastgoedrisico	8.289	8.423
S3 Valutarisico	2.063	2.043
S4 Grondstoffenrisico	611	855
S5 Kredietrisico	3.060	3.110
S6 Verzekeringstechnisch risico	1.522	1.629
S7 Liquiditeitsrisico		-
S8 Concentratierisico		-
S9 Operationeel risico		-
S10 Actief (beheer) risico	75	78
Subtotaal van alle risico's	16.277	16.274
Diversificatie effect	(5.471)	(5.520)
Vereist eigen vermogen (VEV)	10.806	10.754
Aanwezig algemene reserve	4.953	(1.491)
Verschil tussen aanwezig eigen vermogen en vereist eigen vermogen	(5.853)	(12.245)

Vereist eigen vermogen (% van technische voorzieningen))

	ultimo 2021	ultimo 2020
Feitelijke asset mix	19,2%	17,3%
Strategische asset mix	18,2%	17,0%

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als een onderdekking, het eigen vermogen is lager dan het vereist eigen vermogen. Daarvoor moet PME een herstelplan opstellen en indienen bij de DNB. Hierin staat hoe PME verwacht binnen een periode van tien jaar tot het vereist eigen vermogen te komen. DNB beoordeelt het herstelplan op haalbaarheid.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende beleggingen en de pensioenverplichtingen zich verschillend ontwikkelen als gevolg van veranderingen in de marktrente. In de uitvoering van de renteafdekking wordt gestuurd op de marktrente. Het beoogde niveau per eind 2021 is 50,0%. In het strategisch beleggingsbeleid 2020-2025 wordt de renteafdekking stapsgewijs verhoogd naar 60%. Bij de berekening van S1 voor het strategische VEV wordt uitgegaan van deze 60%.

Renteafdekking		
Betreft	ultimo 2021	ultimo 2020
	marktwaarde	marktwaarde
Beoogde renteafdekking	50,0%	47,0%
Bandbreedte	47,5%-52,5%	44,5% - 49,5%
Werkelijke renteafdekking	49,9%	46,5%

Het verschil in rentegevoeligheid tussen de beleggingen en de verplichtingen kan ook zichtbaar worden gemaakt door de invloed op de dekkingsgraad van een parallelle renteschok van 100 basispunten (= één procentpunt).

Gevoeligheid dekkingsgraad voor verandering in de marktrente (x 1 € miljoen)			
Renteschok	1% daling	ultimo 2021	1% stijging
Vermogen t.b.v. de dekkingsgraad	71.720	64.283	58.666
Pensioenverplichtingen	71.346	59.330	49.768
Dekkingsgraad	100,4%	108,3%	117,9%

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is een maat voor de gewogen gemiddelde resterende looptijd van de kasstromen in jaren. Indien de duration van de beleggingen niet 'matcht' met en lager is dan de duration van de pensioenverplichtingen, betekent dit dat de pensioenverplichtingen gevoeliger zijn voor renteveranderingen dan de beleggingen.

Ultimo 2021 bedraagt de modified duration bijdrage van de beleggingsportefeuille zonder derivaten 3,6 jaar. De modified duration van de pensioenverplichtingen bedraagt 20,6 jaar. Met inachtneming van de verhouding van de beleggingen ten opzichte van de verplichtingen, is er sprake van een 'duration mismatch'. Dit houdt in dat de waarde van de verplichtingen gevoeliger is voor renteontwikkelingen dan de waarde van de beleggingen. Door middel van rentederivaten met in totaal een duration bijdrage van 6,6 jaar is de duration bijdrage van de totale beleggingen verlengd van 3,6 tot 10,2 jaar. Hierdoor wordt het risico op een daling van de dekkingsgraad voortvloeiend uit een rentedaling verkleind.

In de onderstaande tabel is de duratiebijdrage van de vastrentende waarden voor en na rentederivaten en de duratiebijdrage van de rentederivaten opgenomen. Door middel van rentederivaten wordt de duratiebijdrage van de vastrentende waarden verlengd.

Modified duration bijdrage balanspositie		
	ultimo 2021	ultimo 2020
Beleggingen exclusief rentederivaten	3,6	4,0
Rentederivaten	6,6	7,4
Beleggingen inclusief rentederivaten	10,2	11,4
Pensioenverplichtingen	20,6	21,0

S2 Aandelen- en vastgoedrisico

Het aandelen- en vastgoedrisico (marktrisico) is het risico dat de waarde van deze zakelijke waarden verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen.

De fondsportefeuille bevat zowel beursgenoteerde aandelen als niet-beursgenoteerde beleggingen (o.a. Private Equity en Infrastructuur). Het aandelenrisico wordt voornamelijk gemitigeerd door het diversificeren van de beleggingsportefeuille ofwel het spreiden van de beleggingen over sectoren en regio's. De volgende tabel geeft weer de spreiding van de aandelenportefeuille van PME naar regio's.

Regionale verdeling aandelen en deelnemingen (x € 1 miljoen)		
	ultimo 2021	ultimo 2020
Aandelen Europa	4.355	4.364
Aandelen Noord Amerika	11.945	9.897
Aandelen Verre Oosten	1.908	2.140
Aandelen Emerging Markets	3.243	3.369
Totaal	21.451	19.770

De vastgoedbeleggingen van PME zijn deels direct en deels indirect. Het betreft voor 67,8% (2020: 65,9%) beleggingen in Nederland. Deze beleggingen in Nederland zijn vervolgens verspreid over verschillende soorten vastgoedbeleggingen. Uit de onderstaande tabel blijkt de spreiding van de vastgoedportefeuille naar binnen- en buitenland.

Verdeling vastgoed naar binnen- en buitenland (x € 1 miljoen)		
	ultimo 2021	ultimo 2020
<i>Direct / indirect</i>		
Direct vastgoed	1.391	1.196
Indirect vastgoed	1.112	1.046
Totaal	2.503	2.242
<i>Binnen- en buitenland</i>		
Nederland	1.699	1.472
Europa (exclusief Nederland)	751	703
Verenigde Staten	50	63
Verre Oosten	-	-
Overig	3	4
Totaal	2.503	2.242

Spreiding direct vastgoed naar sector (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2021	ultimo 2021	ultimo 2020	ultimo 2020
Woningen	1.364	98%	1.154	96%
Winkels	6	0%	19	2%
Kantoren	-	0%	-	0%
Overige bedrijfsgebouwen	-	0%	-	0%
Openstaande posten	21	2%	23	2%
	1.391	100%	1.196	100%

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het aandelen- en vastgoedrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 30% daling voor de aandelen van ontwikkelde markten, een 40% daling voor aandelen opkomende markten, 40% voor niet beursgenoteerde aandelen en 15% voor direct vastgoed. Het effect op de dekkinggraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hierna weergegeven. In de schok op aandelen wordt ook de schok op private equity, infrastructuur en beursgenoteerd vastgoed meegenomen.

Gevoeligheid dekkinggraad voor standaardschok aandelen en vastgoed (x € 1 miljoen en percentages)		
	daling	ultimo 2021
Aandelen beursgenoteerd vastgoed en private equity	8.142	94,2%
Niet beursgenoteerd vastgoed	421	107,3%

S3 Valutarisico

Het valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen en de verplichtingen vermindert als gevolg van veranderingen van vreemde valutakoersen. Aangezien de pensioenverplichtingen van PME in euro luiden en een aanzienlijk deel van de beleggingsportefeuille in vreemde valuta, loopt PME valutarisico. Het strategisch beleid van het fonds is om valutaposities in de Amerikaanse dollar voor 75% af te dekken en de valutaposities in de Japanse yen en het Britse pond volledig af te dekken. De overige valutaexposures worden niet afgedekt, maar binnen de restricties van de beleggingsmandaten kunnen aangestelde vermogensbeheerders valutarisico's eventueel wel (deels) afdekken.

Per 31 december 2021 hadden de derivatenposities in de overige valuta een contractomvang van € 17.176 miljoen (2020: € 13.842 miljoen) en een reële waarde van afgerond € 335 miljoen negatief (2020: € 379 miljoen positief).

De valuta-afdekking via valutaderivaten is als volgt te specificeren:

Valuta-afdekking (x € 1 miljoen)					
	ultimo 2021			Valutaderivaten	
	voor valuta-hedge	valuta-derivaten	na valuta-hedge	reële waarde	ultimo 2020
				reële waarde	reële waarde
Euro	54,3%	25,5%	79,8%	(335)	375
Amerikaanse Dollar	30,7%	(22,0%)	8,7%	(2)	7
Britse Pond	1,6%	(2,0%)	(0,4%)	-	-
Japanse Yen	1,8%	(1,8%)	-	-	-
Overige valuta	11,6%	0,3%	11,9%	2	(3)
Totaal	100%	0,0%	100,0%	(335)	379

Valutakoersen	
	ultimo 2021 slotkoers
EUR/GBP	0,83960
EUR/JPY	130,9543
EUR/USD	1,13720

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het valutarisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 20% daling voor ontwikkelde valuta en 35% daling voor opkomende valuta. Het effect op de dekkingsgraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hierna weergegeven.

Gevoeligheid dekkingsgraad voor standaard schok valuta (x € 1 miljoen en percentages)		
	daling	ultimo 2021
Valuta	2.219	104,2%

S4 Grondstoffenrisico

De categorie grondstoffen bevat de beleggingen in bosbouw, welke bestaan uit participaties in een beleggingsfonds. Het grondstoffenrisico betreft het risico van prijsfluctuaties in de onderliggende waarde in het beleggingsfonds.

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het grondstoffenrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 35% daling voor de grondstoffen. Het effect op de dekkingsgraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hieronder weergegeven. Onder deze categorie valt alleen het product Bosbouw.

Gevoeligheid dekkingsgraad voor standaard schok grondstoffen (x € 1 miljoen en percentages)		
	daling	ultimo 2021
Grondstoffen	152	108,1%

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor PME als gevolg van het feit of de kans dat een tegenpartij in gebreke blijft om aan haar verplichtingen te voldoen, bijvoorbeeld als gevolg van faillissement of betalingsonmacht. Dit kunnen verplichtingen zijn tot het betalen van rente, maar het kan ook om de terugbetaling van de uitgeleende bedragen zelf gaan. Voor PME betreft het voornamelijk de beleggingen in obligaties en leningen. Het kredietrisico wordt gemitigeerd door spreiding van de vastrentende waarden over regio's, sectoren en uitgevende emittenten.

De samenstelling van de vastrentende waarden kan als volgt worden samengevat:

Samenstelling vastrentende waarden (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2021 credit spread¹⁾	ultimo 2021 modified spread duration	ultimo 2021	ultimo 2020
<i>Matchingsportefeuille</i>				
Deposito's	-	-	260	515
Kortlopende staatsobligaties	-	0,4	6.640	7.077
Langlopende staatsobligaties	(0,3%)	20,0	7.646	8.772
Non Euro Staatsobligaties	-	-	-	-
Bedrijfsobligaties Euro	0,5%	5,4	6.983	6.273
Bedrijfsobligaties USD	0,6%	4,6	2.503	2.076
Onderhandse leningen	0,4%	1,1	1	1
Hypotheke	0,9%	8,2	2.629	2.675
VGMI	0,5%	4,4	1.072	1.159
<i>Returnportefeuille</i>				
High Yield Europa	3,1%	3,4	1.796	1.677
High Yield US	2,9%	3,3	1.914	1.551
Emerging Markets obligaties	4,4%	6,9	3.511	3.123
Bedrijfsleningenfonds	2,9%	3,0	44	45
Infrastructuur leningen	2,1%	8,3	171	-
Totaal			35.170	34.944

¹⁾ Credit spread is de opslag op de risicovrije rentevoet. Hoe hoger de credit spread (hoe hoger de opslag), hoe meer kredietrisico de markt heeft ingeprijsd op de tegenpartij.

PME belegt zowel in zakelijke als ook in particuliere hypotheke. De belegging in woning hypotheke geschiedt middels participaties in twee fondsen, het Particuliere Hypothekefonds van Syntrus Achmea en het Nationale Hypothekefonds (NHF) van DMFCO. Bij beleggen in particuliere hypotheke wordt het kredietrisico zoveel mogelijk beperkt door het zwaartepunt van de portefeuilles te leggen op hypotheke met een Nationale Hypotheke Garantie (NHG) of met een Loan to Value (LTV) van maximaal 90%. Er is gekozen voor 90% omdat bij PME een hogere LTV ook meer wordt blootgesteld aan onderpandrisico. Dit is niet gewenst, omdat PME door haar eigen vastgoedportefeuille al onderpandrisico in de portefeuille heeft. Per jaareinde had 23% (2020: 30%) van het particuliere Hypothekefonds een NHG en 29% (2020: 33%) van de NHF portefeuille een NHG.

PME heeft voor € 2.440 miljoen aan het NHF gecommiteerd. Dit commitment heeft een looptijd voor onbepaalde tijd. Ultimo 2021 heeft PME voor in totaal € 1.990 miljoen (2020: € 1.801 miljoen) gestort in het NHF. Ultimo 2021 is de marktwaarde van PME in het Nederlands Hypothekefonds in totaal € 2.277 miljoen (2020: € 2.048 miljoen).

Van de marktwaarde betreft € 2.164 miljoen (2020: € 2.021 miljoen) aan PME verstrekende hypotheke geldleningen, het verschil betreft voornamelijk liquiditeiten.

Het kredietrisico wordt primair beperkt door te beleggen in bedrijven en landen met een hoge kredietwaardigheid. In de volgende tabel is de verdeling naar kredietwaardigheid weergegeven zoals deze door internationale rating agencies wordt toegekend. Het betreft de portefeuille vastrentende waarden.

Kredietwaardigheid portefeuille vastrentende waarden		
Rating categorie *S&P)	ultimo 2021	ultimo 2020
AAA	34%	35%
AA	11%	11%
A	16%	18%
BBB	23%	23%
< BBB	15%	13%
Geen rating	1%	0%
Totaal	100%	100%

De categorie 'Geen rating' betreft een deel van de hypotheekportefeuille. Van de portefeuille hypothecaire leningen betreft 100% particuliere hypotheek (2020: 90%) en 0% zakelijke hypotheek (2020: 10%). Voor toezichtseisen wordt voor particuliere hypotheek gerekend met afgeleide rating volgens de methodiek van rating agency Fitch.

Een laatste vorm van kredietbescherming speelt bij zogeheten 'over the counter' (OTC) derivaten. Dit zijn financiële instrumenten waarbij een afspraak wordt gemaakt met een tegenpartij zonder tussenkomst van een beursinstantie. De marktwaarde van OTC derivaten is niet gegarandeerd. Er is sprake van een kredietrisico tussen beide partijen. Dit risico wordt beperkt door zogeheten 'collateral' (onderdeel van onderpanduitwisselingsovereenkomst / Credit Support Annex-overeenkomst) waarbij liquide middelen of obligaties worden gebruikt als onderpand ter bescherming tegen het kredietrisico en limieten per counterparty om OTC-transacties mee te mogen doen.

Derivaten versus onderpanduitwisselingsovereenkomsten (CSA) (x € 1 miljoen)			
	ultimo 2021		ultimo 2020
Derivatenposities	3.013		5.821
Verplichtingen inzake derivaten	(1.562)		(1.455)
Totaal derivatenposities		1.451	4.366
Totaal uitgegeven liquide middelen	21		1
Totaal ontvangen liquide middelen	(1.543)		(4.199)
Totaal uitgegeven obligaties*	420		1
Totaal ontvangen obligaties	-		-
Totaalpositie uit hoofde van onderpand		(1.102)	(4.197)
Resteert		349	169

* De uitgegeven obligaties zijn niet op balans opgenomen.

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het kredietrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een stijging van de kredietopslag voor elke lening. Afhankelijk van de credit rating bedraagt de opslag tussen de 0,60% en de 5,30%. Het effect op de dekkingsgraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hierna weergegeven.

Gevoeligheid dekkingsgraad voor standaardschok krediet (x € 1 miljoen en percentages)		
	daling	ultimo 2021
Krediet	2.744	103,7%

S6 Verzekeringstechnische risico's

Het verzekeringstechnisch risico bestaat uit risico's van negatieve resultaten op de verzekeringstechnische (actuariële) grondslagen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie.

PME keert ouderdoms- en partnerpensioen levenslang uit. Daarom is de gemiddelde levensverwachting van de actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden een zeer belangrijk gegeven voor het fonds. De levensverwachting van de Nederlandse bevolking is de afgelopen decennia gestaag omhoog gegaan. PME houdt rekening met deze ontwikkeling en de verwachte trend van een toename van de toekomstige levensverwachting door de omvang van de verwachte uitkeringen steeds af te stemmen op recente informatie inzake de levensverwachting. Daarnaast doet PME regelmatig onderzoek naar de sterfteontwikkeling binnen de deelnemerspopulatie van PME.

Omdat de pensioenregeling een pensioenrichtleeftijd van 68 jaar geldt, is in de onderstaande tabel de ontwikkeling in de laatste vijf jaar opgenomen van de verwachte gemiddelde levensduur voor een 68-jarige:

Actuariële grondslagen PME verwachte levensduur					
68-jarige	2021	2020	2019	2018	2017
Man	86,5	86,4	86,7	86,6	86,5
Vrouw	88,2	88,1	88,4	88,3	88,5

In 2021 is de verwachte levensduur voor de 68-jarige mannen en vrouwen gestegen. De lichte stijging is inherent aan de ontwikkeling binnen de prognosetafels. Een ander verzekeringstechnisch risico is het indexatierisico. Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren op basis van een ex-ante maatstaf, zijnde de CPI-prijnsindex. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de indexatietoezegging voorwaardelijk is. PME draagt alle risico's voor de verplichte regeling en de aanvullende regelingen voor eigen rekening.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds over onvoldoende liquiditeiten beschikt om aan haar verplichtingen te kunnen voldoen. Omdat de inkomende geldstroom in de vorm van premies en directe beleggingsopbrengsten de uitgaande geldstroom in de vorm van uitkeringen en kosten ver te boven gaat, is het liquiditeitsrisico van het fonds zeer beperkt. Op korte termijn bestaat wel het risico dat bij extreme marktontwikkelingen de contractuele bijstortingsverplichtingen uit hoofde van derivatenposities kunnen leiden tot een vraag naar liquide middelen. PME heeft voor dit risico een aantal risico-mitigerende maatregelen genomen, zoals het aanhouden van een strategische buffer van liquide middelen en het maken van afspraken met tegenpartijen tot het uitwisselen van obligaties als onderpand, waarmee de kans op gedwongen verkoop van beleggingen wordt beperkt. Het beleid van PME blijft er vooraan op gericht de hoeveelheid illiquide beleggingen op een adequate manier te beheersen. Vandaar dat er geen additionele buffers worden aangehouden in de solvabiliteitstoets.

S8 Concentratierisico

Concentraties van risico's kunnen zich voordoen als gevolg van risico's ten opzichte van een debiteur of ten opzichte van een groep debiteuren met zodanig vergelijkbare kenmerken dat hun mogelijkheden om aan hun verplichtingen te voldoen naar verwachting op vergelijkbare wijze worden beïnvloed door veranderingen in economische of andere omstandigheden. In het beleid van het fonds staat risicospreiding centraal. Ten aanzien van de beleggingen zijn strikte risicorestricties gesteld in de vorm van limieten welke dagelijks worden bewaakt. Vandaar dat er geen additionele buffers worden aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Beleggingen groter dan 2% van de totale balansstand worden aangegeven. Deze posities betreffen staatsobligaties van Europese landen.

	ultimo 2021		ultimo 2020	
	waarde	% van balanstotaal	waarde	% van balanstotaal
Duitse overheid	6.595	9,7%	6.199	9,1%
Nederlandse overheid	2.670	4%	3.360	5%
Belgische overheid	-	0%	-	0%

S9 Operationeel risico

Een operationeel risico is een risico dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering. Voorbeelden van operationele risico's zijn: verwerking, uitkering / betaling / settlement, informatie, productontwikkeling, kosten, personeel, fraudegevoeligheid en preacceptatie / transactie. In tegenstelling tot sommige risico's die een pensioenfonds bewust wil lopen (zoals marktrisico) hebben operationele risico's alleen een negatieve impact op het bereiken van de doelstellingen. Vandaar dat operationele risico's zo veel mogelijk beperkt worden. Tenzij een verdergaande reductie onevenredig veel inspanning en kosten met zich meeneemt.

In de beleidsregels uitbesteding pensioenfondsen staan voorwaarden omschreven waar een pensioenfonds aan moet voldoen bij de uitbesteding van zijn bedrijfsprocessen. Voor het fonds is de beleidsregel van toepassing omdat zowel de pensioenadministratie als de vermogensbeheeradministratie is uitbesteed. De beleidsregel schrijft onder meer voor dat het fonds het beleid vaststelt met betrekking tot de beheersing van risico's van uitbesteding. Hiertoe moeten uiteraard de afspraken met de uitvoerder goed worden vastgelegd.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerder MN en pensioenuitvoerder MN. Dat gebeurt onder andere door middel van performancerapportages, SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages). Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen additionele buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

S10 Actief beheer risico

Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die door portefeuillemanagers worden ingenomen ten opzichte van de benchmark. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van een tracking error. Deze tracking error meet de mate van afwijking tussen het rendement van een beleggingsportefeuille en het rendement op een benchmarkportefeuille. Een lage tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk van de benchmark afwijkt. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hogere mate van actief risico.

Bij PME wordt beperkt gebruik gemaakt van actief beheerde beleggingsstrategieën. Het ex-ante budget voor actief risico zoals vooraf is vastgesteld in het Beleggingsplan 2020 bedraagt 0,75%. Dit percentage geeft de ruimte aan die er is om in het actieve beheer af te wijken van de benchmarks. Deze maatstaf is een ex-ante richtlijn op basis waarvan een nadere mandatering plaatsvindt naar individuele beleggingscategorieën.

Gevoeligheid dekkingsgraad voor standaardschok actief beheer risico (x € 1 miljoen en percentages)		
	daling	ultimo 2021
Actief beheer risico	95	108,2%

Risico marktwaardebepaling

De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde. Niet voor alle beleggingsinstrumenten zijn frequente marktnoteringen beschikbaar. Dat levert een hoger risico op ten aanzien van de benadering van de waardering van een belegging. In onderstaande tabel is het totale belegd vermogen uitgesplitst naar vier niveaus van waardering. Dit betreft het belegd vermogen, inclusief de vorderingen en verplichtingen uit hoofde van beleggingen én de liquide middelen.

Beleggingen in directe vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen reële waarde, gebaseerd op taxaties verricht door onafhankelijke deskundigen. De waardering van de materiële vastgoedbeleggingen is gelet op de huidige marktomstandigheden een belangrijke schattingspost. Het risico bestaat dat materiële aanpassingen zich kunnen voordoen in de waardering in het volgende boekjaar.

Voor niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportage, gecorrigeerd voor kasstromen in de periode vanaf de balansdatum van de fondsrapportage tot de balansdatum van de jaarrekening. De rapportages zijn niet door een onafhankelijke accountant gecontroleerd en/of de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van PME. Om onzekerheden ten aanzien van de waardering te mitigeren, vindt voor aanstelling van een beheerder een selectieprocedure inclusief due diligence plaats. Na aanstelling worden de beheerders zorgvuldig gemonitord. Daarnaast wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt met de gecontroleerde jaarrekeningen van deze fondsen. De waardering kan hoger of lager zijn, maar is gezien de mitigerende maatregelen naar inschatting niet materieel voor het vermogen en het resultaat.

De investeringen in private equity, infrastructuur, bosbouw en investeringen in andere beleggingsfondsen, waaronder de hypotheke, welke bestaan uit participaties in hypothekefondsen, zijn in de verdeling opgenomen onder andere methode/ intrinsieke waarde. Uitgangspunt hierbij is dat de waardering niet door MN, maar door de onderliggende beleggingsfondsen zelf gebeurt.

De investeringen in private equity zijn gewaardeerd op basis van een 'andere methode'. De private equity zijn niet marktgenoteerd en worden per kwartaal op basis van een opgave van de General Partner gewaardeerd en getoetst aan het jaarverslag, dat is gecontroleerd door een externe onafhankelijke accountant.

Als gevolg van andere inzichten met betrekking tot de methodiek waarop de marktwaarde van de beleggingen bepaald wordt, hebben er ten opzichte van voorgaand boekjaar verschillen in de toekenning aan beleggingscategoriën plaatsgevonden. De vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast.

Hypotheke betreft participaties in beleggingsfondsen. Voor de waardering van onderliggende hypotheke worden de kasstromen contant gemaakt. De VGMI portefeuille bestaat uit leningen verstrekt aan Nederlandse verzekeraars. De waardering van de portefeuille is gebaseerd op ontwikkelde modellen die getoetst wordt met de waardering van een onafhankelijke partij.

Voor de waardering van de derivaten wordt gebruik gemaakt van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen die worden gevuld met marktconforme parameters. De toekomstige kasstromen van de rentederivaten worden contant gemaakt tegen de ESTR 8,5 curve of ESTR curve. De toekomstige kasstromen van de valutaderivaten worden conform het contract afgezet tegen huidige marktprijzen van die kasstromen in de betrokken valuta. De waardering van obligatiefutures geschiedt tegen genoteerde marktprijzen.

Marktwaaardebepaling (x € 1 miljoen)

Categorie	ultimo 2021				Totaal
	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode	
<i>Vastgoedbeleggingen</i>					
Directe vastgoedbeleggingen	-	1.391	-	-	1.391
Indirecte vastgoedbeleggingen	5	-	-	1.108	1.113
<i>Aandelen</i>					
Beursgenoteerde aandelen	21.451	-	-	-	21.451
<i>Vastrentende waarden</i>					
Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren	30.989	-	5	44	31.038
Hypotheken	-	-	-	2.629	2.629
Deposito's en repo's	110	-	150	-	260
Infrastructuur leningen	-	-	-	171	171
VGMI	-	-	-	1.072	1.072
<i>Derivaten</i>					
Rentederivaten	-	-	2.951	-	2.951
Valutaderivaten	-	-	60	-	60
Overige derivaten	2	-	-	-	2
<i>Overige beleggingen</i>					
Private Equity	-	-	-	3.003	3.003
Andere overige beleggingen	-	-	-	911	911
Totaal	52.557	1.391	3.166	8.938	66.052
<i>Niet in de beleggingscategorieën meegenomen onderdelen van het belegd vermogen:</i>					
Kortlopende vorderingen beleggingen					196
Kortlopende schulden beleggingen (excl. derivaten en liquide middelen)					(1.579)
Verplichtingen uit hoofde van derivaten					(1.562)
Liquide middelen positief (opgenomen onder de overige beleggingen)					1.633
Liquide middelen negatief (opgenomen onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen)					(763)
Totaal belegd vermogen					63.977

Marktwaaardebepaling (x € 1 miljoen)					
<i>Categorie</i>	ultimo 2020				
	Genoteerde marktprijzen	Onafhan- kelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode	Totaal
<i>Vastgoedbeleggingen</i>					
Directe vastgoedbeleggingen	-	1.196	-	-	1.196
Indirecte vastgoedbeleggingen	3	-	-	1.043	1.046
<i>Aandelen</i>					
Beursgenoteerde aandelen	19.770	-	-	-	19.770
<i>Vastrentende waarden</i>					
Obligaties, leningen op schuld- bekentenis en andere waarde- papieren	30.518	-	32	45	30.595
Hypotheke	-	-	-	2.675	2.675
Deposito's	-	-	515	-	515
VGMI	-	-	-	1.159	1.159
<i>Derivaten</i>					
Rentederivaten	-	-	5.420	-	5.420
Valutaderivaten	-	-	400	-	400
Overige derivaten	1	-	-	-	1
<i>Overige beleggingen</i>					
Private Equity	-	-	-	1.970	1.970
Andere overige beleggingen	-	-	-	597	597
Totaal	50.292	1.196	6.367	7.489	65.344
<i>Niet in de beleggingscategorieën meegenomen onderdelen van het belegd vermogen:</i>					
Kortlopende vorderingen beleggingen					97
Kortlopende schulden beleggingen (excl. derivaten en liquide middelen)					(4.282)
Verplichtingen uit hoofde van derivaten					(1.455)
Liquide middelen positief (opgenomen onder de overige beleggingen)					2.193
Liquide middelen negatief (opgenomen onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen)					(920)
Totaal belegd vermogen					60.977

Gevoeligheidsanalyse van niet genoteerde marktprijzen

Bij de marktwaardering van illiquide beleggingen is de gevoeligheid in veronderstellingen met name bij niet genoteerde marktprijzen groot. De waardering hiervan is niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op modellen en technieken waarvan de aannames en schattingen de prijs significant beïnvloeden.

Naast de marktwaardering is daarom de gevoeligheid voor andere uitgangspunten expliciet in een bandbreedte tot uitdrukking gebracht. Een dergelijke gevoeligheidsanalyse is uitgevoerd op de waardering per ultimo 2021.

Gevoeligheidsanalyse van niet genoteerde marktprijzen					
Categorie	ultimo 2021				
	Niet genoteerde marktprijzen	Effect van redelijk alternatieve aannames		Schok	
		Toename	Afname		
Directe vastgoedbeleggingen	1.391	139	(139)	10%	(10%)
Indirecte vastgoedbeleggingen	1.108	146	(146)	10%	(10%)
Hypotheken	2.629	108	(108)	0,5%	(0,5%)
VGMI	1.072	23	(23)	0,5%	(0,5%)

Hierbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- **Voor directe en indirecte vastgoedbeleggingen:** Schok van 10% (omhoog en omlaag) bij vastgoed, waarbij voor indirecte vastgoedbeleggingen is gecorrigeerd voor leverage. Bij directe vastgoedbeleggingen zijn rechtstreeks woningen, winkels, kantoren en bedrijfsruimten in Nederland gekocht en is geen sprake van leverage. Bij indirecte vastgoedbeleggingen is de exposure groter dan het totaal van de door PME geïnvesteerde bedragen (NAV). Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de fondsen deels gefinancierd zijn met vreemd vermogen wat in principe niet risicodragend is. Het percentage vreemd vermogen (leverage) is ultimo 2021 gemiddeld 26% (2020: 28%). De 10%-schok is berekend over de voor leverage gecorrigeerde NAV (welke resulteert in de GAV). In de berekening is geen rekening gehouden met de outstanding commitment (committed capital minus de reeds opgevraagde (en dus geïnvesteerde) bedragen).
- **Voor overige niet genoteerde marktprijzen:** Inzicht in de gevoeligheid van de overige beleggingen (Private Equity, Infrastructuur en Bosbouw) en de overige derivaten (life settlements) is niet goed te geven op basis van generieke marktschokken. De waarde van overige beleggingen vertoont met generieke marktschokken een veel geringere samenhang, dan bijvoorbeeld de waarde van vastgoed en reguliere vastrentende producten. Dit vanwege het zeer specifieke karakter van overige beleggingen. Om toch inzicht te geven in de gevoeligheid van verwachte waardedalingen kan een inschatting gegeven worden op basis van een scenario waarin de overige beleggingen voor het einde van de looptijd moeten worden verkocht. Tegenpartijen op markten van dergelijke illiquide producten eisen voor voortijdige verkopen forse kortingen op de waarde van deze beleggingen. Afhankelijk van de tijdsdruk kan deze korting variëren van 5-15% tot mogelijk wel circa 50-70% in extreme gevallen.
- **Niet-beursgenoteerde aandelen** zijn buiten beschouwing gelaten vanwege het geringe belang.

Het aandeel illiquide beleggingen van de totale beleggingen is in onderstaande tabel weergegeven:

Illiquiditeitsrisico (x € 1 miljoen en percentage)				
	ultimo 2021 totaal	ultimo 2021 illiquide	ultimo 2021 illiquide	ultimo 2020 illiquide
Vastgoed	2.503	2.499	100%	100%
Aandelen	21.451	-	0%	0%
Vastrentende waarden	35.170	3.873	11%	11%
Derivaten	3.013	-	0%	0%
Overige beleggingen	5.548	3.914	71%	54%
Totaal	67.685	10.286	15%	13%

De illiquide beleggingen onder de vastrentende waarden betreffen leningen, hypotheekleningen en VGMI. Onder de illiquide zakelijke waarden was opgenomen deelneming in MN Services. De totale vastgoed beleggingen zijn illiquide, behalve het indirect beursgenoteerd vastgoed. De overige beleggingen zijn geheel illiquide.

8 Toelichting op de staat van baten en lasten

(bedragen x € 1 miljoen)

Baten	2021	2020
15 Premiebijdragen (werkgevers en werknemers)		
De premiebijdragen zijn als volgt:		
Verplichte pensioenregeling	1.619	1.310
Ter versterking van de overige voorziening (VPL)	-	207
Voortgezette verzekering (incl. FVP)	4	4
Vrijwillige verzekering	40	37
Anw en WIA	9	9
	<u>1.672</u>	<u>1.567</u>
Koopsommen	1	43
Totaal	1.673	1.610

Het premiepercentage van de verplichte regeling is aangepast ten opzichte van 2020 (22,7%), voor 2021 was het percentage 27,59%. Het premiepercentage voor de VPL-regeling was in 2020 3,712%. Het werkgeversgedeelte van de totale premiebijdrage bedraagt in totaal € 1.009 miljoen (2020: € 955 miljoen), het werknemersgedeelte € 664 miljoen (2020: € 655 miljoen). De verdeling werkgevers / werknemers is gebaseerd op de maximale werknemersbijdrage.

Samenstelling premiebijdragen:

De verantwoorde premiebijdragen (€ 1.673 miljoen) exclusief premies voor WIA-excedent en Anw (€ 9 miljoen), bedraagt € 1.664 miljoen. Dat is de feitelijke premie ter dekking van de pensioenopbouw.

Kostendekkende premie

De benodigde kostendekkende premie wordt bepaald op basis van de in het boekjaar geldende rentetermijnstructuur. De gedempte kostendekkende premie 2021 is vastgesteld op basis van 1,57% verwacht rendement, rekeninghoudend met prijsindex (2020: 2,5%). De (gedempte) kostendekkende premie voor de verplichte regeling en aanvullende regeling is als volgt samengesteld:

	2021		2020	
	benodigd DNB-rts	gedempte 1,57% vast	benodigd DNB-rts	gedempte 2,5% vast
Kosten pensioenopbouw	2.320	1.631	2.010	1.296
Opslag uitvoeringskosten	33	33	32	32
Solvabiliteitsopslag	394	-	372	-
Totaal	2.747	1.664	2.414	1.328*
Feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw	1.664	1.664	1.356	1.356
Marge tussen feitelijke premie en kostendekkende premie	(1.083)	-	(1.058)	28

* dit bedrag is gelijkgesteld aan de gedempte kostendekkende premie (ex-ante).

De kosten pensioenopbouw betreft de actuarieel benodigde premie voor de opbouw van aanspraken en risicopremies.

De feitelijke premie van de verplichte regeling bedraagt 27,59% van de pensioengrondslag voor 2021. De gedempte kostendekkende premie (ex-ante) bedraagt 27,59% van de pensioengrondslag, waardoor € 0 miljoen ten gunste van het eigen vermogen van het pensioenfonds komt. De gedempte kostendekkende premie is lager dan de benodigde kostendekkende premie, hetgeen wordt veroorzaakt door de lagere gemiddelde rente van 0,20% (primo 2021). Aangezien het premiebeleid gebaseerd is op de gedempte kostendekkende premie, voldoet de feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw aan het vastgestelde premiebeleid in de ABTN.

Het quotiënt van enerzijds de feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw (exclusief de opslag uitvoeringskosten) en anderzijds de kosten van de pensioenopbouw op basis van de rentetermijnstructuur (RTS) geeft de premiedekkingsgraad weer. De premiedekkingsgraad wordt berekend per 31 oktober (het toetsmoment) en bedraagt 69% (2020: 62%).

		2021			2020	
16	Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds					
	Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	2.390			6.009	
		2021				
	<i>Beleggingscategorie</i>	Direct resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat	
	Directe vastgoedbeleggingen	-	189	-	189	
	Indirecte vastgoedbeleggingen	31	35	(1)	65	
	Aandelen	388	4.203	(14)	4.577	
	Vastrentende waarden	636	(958)	(39)	(361)	
	Derivaten	171	(3.337)	(1)	(3.167)	
	Overige beleggingen	25	1.068	(1)	1.092	
	Subtotaal	1.251	1.200	(56)	2.395	
	Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat				(5)	
	Totaal				2.390	
		2020				
	<i>Beleggingscategorie</i>	Direct Resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat	
	Directe vastgoedbeleggingen	-	89	-	89	
	Indirecte vastgoedbeleggingen	22	(60)	(1)	(39)	
	Aandelen	378	1.357	(18)	1.717	
	Vastrentende waarden	636	389	(35)	990	
	Derivaten	110	2.899	(2)	3.007	
	Overige beleggingen	10	241	(1)	250	
	Subtotaal	1.156	4.915	(57)	6.014	
	Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat				(5)	
	Totaal				6.009	
De kosten vermogensbeheer over 2020 kunnen als volgt worden uitgesplitst:						
		2021				
	<i>Beleggingscategorie (x € 1 duizend)</i>	Beheer-kosten	Perfor-mance fee	Transactie kosten	Overige kosten	Totaal
	Vastgoedbeleggingen	1.313	-	-	-	1.313
	Aandelen	6.086	-	-	-	6.086
	Vastrentende waarden	24.407	-	-	-	24.407
	Overige beleggingen	4.349	-	-	2.220	6.569
	Fiduciair kosten	11.884	-	-	3.074	14.958
	Kosten bewaarloon	3.012	-	-	-	3.012
	Doorbelasting kosten bestuursbureau	-	-	-	5.128	5.128
	Totaal	51.051	-	-	10.422	61.473
<p>De transactiekosten zijn in de jaarrekening onderdeel van de indirecte beleggingsresultaten. Het totaal aan transactiekosten voor 2021 bedraagt € 34 miljoen (2020 € 62,0 miljoen). De transactiekosten worden op verschillende manieren verkregen. Hieronder wordt per beleggingscategorie beschreven hoe de transactiekosten vastgesteld worden.</p> <p>Voor de vastgoedbeleggingen Nederland zijn de transactiekosten betrouwbaar vast te stellen door middel van opgave van de manager (2021: € 0,4 miljoen 2020: € 0,5 miljoen). Voor de beleggingen in Europa, Noord-Amerika en het Verre Oosten worden de transactiekosten niet separaat aangeleverd en zijn daardoor niet betrouwbaar vast te stellen. Voor de categorie aandelen worden de kosten vastgesteld op basis van facturen van brokers (2021: € 3 miljoen 2020: € 11 miljoen). De kosten van</p>						

vastrentende waarden worden inzichtelijk gemaakt door middel van de spread op aan- en verkopen (2021: € 25,7 miljoen 2020: € 40,7 miljoen). Voor de berekening wordt gebruik gemaakt van een spread op basis van de gemiddelde spread per kwartaal. Voor de categorie overige beleggingen worden meerdere methodes toegepast. De kosten van derivaten worden op dezelfde manier vastgesteld als vastrentende waarden, op basis van spread (2021: € 2,0 miljoen 2020: € 3,0 miljoen). Voor alternatieve beleggingen is dat door middel van een proxy (2021: € 0,9 miljoen 2020: € 5,3 miljoen). Deze proxy is gebaseerd op de benchmark van de gemiddelde kosten voor grote pensioenen. Voor het restant van deze categorie wordt gebruik gemaakt van een schatting (2021: € 1,1 miljoen 2020: € 1 miljoen). In het totaal is 88% van de transactiekosten gebaseerd op schattingen of voorlopige opgaves.

De kosten vermogensbeheer over 2020 kunnen als volgt worden uitgesplitst:

<i>Beleggingscategorie (x € 1 duizend)</i>	2020				Totaal
	Beheer- kosten	Perfor- mance fee	Transactie kosten	Overige kosten	
Vastgoedbeleggingen	1.199	-	-	-	1.199
Aandelen	11.500	-	-	-	11.500
Vastrentende waarden	21.125	-	-	-	21.125
Overige beleggingen	4.103	-	-	1.364	5.467
Fiduciair kosten	11.711	-	-	3.264	14.975
Kosten bewaarloon	3.230	-	-	-	3.230
Doorbelasting kosten bestuursbureau	-	-	-	4.741	4.741
Totaal	52.868	-	-	9.369	62.237

Relatie jaarrekening en beleggingsbeleid

In de jaarrekening zijn de beleggingen gerubriceerd naar de aard van de financiële instrumenten. De beleggingsresultaten worden op overeenkomstige manier verantwoord. Uit het volgende overzicht blijkt de aansluiting tussen de jaarrekening enerzijds en het beleggingsbeleid anderzijds.

<i>Beleggingsresultaat</i>	Beleggingsbeleid				Jaar- rekening
	Vastgoed beleg- gingen	Aan- delen	Vast- rentende waarden	Overige beleg- gingen	Totaal 2021
Directe vastgoedbeleggingen	189	-	-	-	189
Indirecte vastgoedbeleggingen	66	(1)	-	-	65
Aandelen	-	4.577	-	-	4.577
Vastrentende waarden	-	-	(361)	-	(361)
Derivaten	-	2	(3.178)	9	(3.167)
Overige beleggingen	-	972	-	120	1.092
Totaal	255	5.550	(3.539)	129	2.395
Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat					(5)
					2.390

In geval beleggingsinstrumenten in meerdere beleidscategorieën voorkomen, worden de beleggingsresultaten pro-rata toegerekend op basis van de eindejaarsverdeling. Beleggingskosten worden toebedeeld aan de beleidscategorieën voor zover van toepassing. Niet aan beleggingsinstrumenten toe te rekenen kosten worden pro-rata toegerekend op basis van de eindejaarsverdeling.

Rendement 2021	3,9%
Rendement 2020	10,9%

	2020	2020
17 Overige baten		
De post overige baten bestaat uit:		
Overige	-	2
Totaal	-	2

Lasten	2021	2020
18 Pensioenuitkeringen		
De post pensioenuitkeringen is als volgt opgebouwd:		
Ouderdompensioen	1.029	991
Partnerpensioen	250	245
Wezenpensioen	3	3
Anw-pensioen	4	4
Overige	2	2
Subtotaal uitkering	1.288	1.245
Afkoopsommen	10	9
Totaal	1.298	1.254

19 Pensioenuitvoeringskosten (x € 1 duizend)

De kosten van de pensioenuitvoering ad € 46 miljoen (2020: € 40 miljoen) zijn exclusief de beleggingskosten. De beleggingskosten worden direct ten laste gebracht van het beleggingsresultaat (16). De uitvoering van het vermogensbeheer en de pensioenregeling is net als voorgaande jaren uitbesteed.

De post pensioenuitvoeringskosten is als volgt te splitsen (in duizenden euro's ten behoeve van benodigde specificatie):

	2021	2020
Kosten pensioenuitvoering	32.064	34.712
Kosten transitie pensioenuitvoering	9.038	-
<i>Kosten bestuur en bestuursondersteuning</i>		
Personeelskosten	3.565	3.550
Kosten huisvesting en benodigdheden	782	541
Kosten bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan	1.811	1.858
Kosten toezichhouders en Pensioenregister	956	1.156
Accountantskosten	192	168
Kosten actuariële certificering	75	107
Overige kosten	2.867	2.245
Toerekening aan vermogensbeheer	(5.128)	(4.741)
Totaal	46.222	39.596

Eind 2020 heeft PME de overeenkomst met MN Sevices N.V. opgezegd. Begin 2021 is er een transitievergoeding overeengekomen. Gedurende 2021 is er € 3 miljoen aan transitievergoeding betaald aan MN. Daarnaast is er € 6 miljoen betaald aan TKP Pensioen voor implementatiekosten. De kosten van uitvoering van de pensioenregeling zijn inclusief BTW.

De kosten voor de besturing van het fonds stegen in 2021. In de besturingskosten zijn onder meer de personeelskosten van 29 medewerkers van het bestuursbureau en 2 uitvoerende bestuursleden verwerkt (2020: 29 medewerkers en 3 uitvoerende bestuursleden). Eind 2021 heeft het fonds naast de 2 uitvoerende bestuursleden 15,5 fte beleidsbepalers of -adviseurs, 8 fte pensioenconsulenten en 3,7 fte in overige ondersteunende functies in dienst. De kosten voor de besturing van het fonds worden voor 50% toegerekend aan vermogensbeheer en voor 50% toegerekend aan pensioenuitvoering. Alle werknemers verrichten hun werkzaamheden in Nederland op locatie van het fonds dan wel op decentrale locaties. Zij nemen deel in de pensioenregeling van het fonds.

	2021	2020
<i>Personeelskosten</i>		
Lonen en salarissen	2.413	2.400
Pensioenlasten	536	510
Sociale lasten	282	279
Overige personeelskosten	334	361
Totaal	3.565	3.550

Kosten bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan

Onder de kosten voor bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan zijn de totale kosten opgenomen voor het bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan, inclusief de vergoeding aan de leden. De vergoeding aan bestuurders bedraagt in 2021 € 1.268 duizend (2020: € 1.527 duizend). De overige kosten van bestuurders bedragen € 464 duizend (2020: € 331 duizend).

Accountantskosten

De onafhankelijke externe accountant is Ernst & Young Accountants LLP. Op grond van artikel 382a Titel 9 Boek 2 BW is de vermelding van de honoraria van de onafhankelijke accountant inclusief BTW.

	2021	2020
Onderzoek van de jaarrekening en andere controlewerkzaamheden	192	168
Andere niet-controlediensten	-	-
	192	168

Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij het fonds zijn uitgevoerd door Ernst & Young Accountants LLP. Deze honoraria hebben betrekking op het onderzoek van de jaarrekening en andere controlewerkzaamheden over boekjaar 2021 ongeacht of de werkzaamheden reeds gedurende het boekjaar zijn verricht.

	2021	2020
<i>Kosten toezichthouders en Pensioenregister</i>		
Kosten toezichthouder DNB	777	889
Kosten toezichthouder AFM	106	101
Kosten Pensioenregister	73	166
	956	1.156

20 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

In 2021 is de voorziening pensioenverplichtingen met € 3.764 miljoen afgenomen (2020: € 7.416 miljoen toegenomen).

In 2021 heeft de post 'wijziging van de rekenrente' een daling van € 4.812 miljoen (baten) op de voorziening tot gevolg. Het gaat hierbij om de omrekening van de rentetermijnstructuur per 1 januari 2021 naar de rentetermijnstructuur per 31 december 2021. Voor 2021 is de omrekening daarom gebaseerd op een gemiddelde interne rekenrente van 0,20% naar 0,57%. In 2020 is dat de omrekening van 0,75% naar 0,20% en bedroeg de stijging van de voorziening € 7.835 miljoen (lasten). Vanwege de wijziging van de UFR-methode stijgt in 2021 de voorziening met € 513 miljoen.

Een andere grote invloed op de mutatie van de voorziening betreft de onttrekking voor uitkeringen met een effect van € 1.289 miljoen (2020: € 1.245 miljoen).

De voorziening is ultimo jaar verhoogd met de toeslagen die primo het volgende verslagjaar zijn toegekend. De toeslagen worden toegepast indien en voor zover de middelen van het fonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten. Jaarlijks neemt het bestuur hieromtrent een besluit. Gezien de financiële positie van PME zijn de pensioenen van enerzijds actieve deelnemers en anderzijds gewezen deelnemers en pensioengerechtigden ultimo 2021 niet verhoogd.

De 1-jaarsrente van de rentetermijnstructuur primo boekjaar is negatief 0,533%, dit betekent dat dit jaar de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor daalt.

21 Mutatie overige voorzieningen (VPL)

Per eind 2020 heeft de laatste inkoop van voorwaardelijke aanspraken plaatsgevonden, de VPL-regeling is beëindigd. Daardoor is de mutatie in 2021 nihil.

22 Saldo overdrachten van rechten

De afhandeling van nieuwe individuele waardeoverdrachten is afhankelijk van de hoogte van de beleidsdekkingsgraad. Sinds oktober 2021 zijn de individuele waardeoverdrachten opgestart, omdat de beleidsdekkingsgraad boven de 100% gestegen is. De waardeoverdracht van kleine pensioenen vonden gedurende heel 2021 plaats, er is € 126 miljoen aan waardeoverdrachten uitbetaald en € 65 miljoen aan inkomende overdrachten ontvangen.

Deze post bestaat uit:

	2021	2020
Uitgaande waardeoverdracht individueel	126	8
Uitgaande waardeoverdracht collectief	-	-
Inkomende waardeoverdracht individueel	(65)	(26)
Inkomende waardeoverdracht collectief	(38)	-
Totaal	23	(18)

23 Overige lasten

De post overige lasten is als volgt opgebouwd:

	2021	2020
Mutatie oninbare vorderingen	4	-
Kosten vergoeding MN	10	-
Overige	2	1
	16	1

De overige lasten bestaan uit een bijdrage die onderdeel uitmaakt van afspraken met betrekking tot de overdracht van aandelen om niet en het verstrekken van een eenmalige bijdrage aan MN. Deze afspraken zijn in het belang van (de deelnemers van) PME omdat door deze afspraken PME als aandeelhouder geen bijdrage meer hoeft te leveren aan toekomstige financiële lasten van de onderneming MN (zoals investeringen en/of kapitaalstortingen). Daarnaast is door het maken van integrale afspraken rust ontstaan om de transitie van MN naar TKP constructief af te ronden. De bijdrage is eind 2021 deels aan MN betaald. Uit hoofde van de overdracht zal in 2022 nog € 2 miljoen aan MN worden betaald. De verwerking van de betaling zal in boekjaar 2022 in de overige lasten plaatsvinden.

9 Gebeurtenissen na balansdatum

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van De Nederlandsche Bank per 31 december 2021 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. De Nederlandsche Bank heeft toegelicht dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd, met ingang van 1 januari 2021. De eerste stap is in 2021 gezet en per 1 januari 2022 volgt de tweede. Tezamen met het effect van de verwachte daling van het tienjaars voortschrijdende gemiddelde van de rente zal een verhogend effect op de technische voorzieningen ontstaan wat een drukkend effect op de dekkingsgraad heeft. Het effect van de nieuwe UFR-methode op de januari 2022 dekkingsgraad was 1,0% negatief.

Per 1 januari 2022 is de pensioenadministratie overgegaan van MN Services B.V. naar TKP Pensioen. Een uitgebreide toelichting op deze overgang is te vinden in paragraaf 7.5.2 in het bestuursverslag.

De Russische inval in Oekraïne leidde tot een forse uitbreiding van de sanctiewetgeving. Onze uitvoerders TKP en MN houden deze sanctiewetgeving nauwlettend in de gaten. Als gevolg van de inval besloot het algemeen bestuur om onze resterende Russische beleggingen te verkopen. Dit betrof een beperkt aantal aandelen in Russische bedrijven met een waarde van ca. € 21,4 miljoen (ca. 0,03% van het belegd vermogen). De verkoop van deze beleggingen vindt plaats, zodra dat kan. In de tussentijd zijn de aandelen nihil gewaardeerd. Mede naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne kleurden de aandelenmarkten in het eerste kwartaal 2022 negatief. Als gevolg van de stijgende rente in het eerste kwartaal 2022 waren de gevolgen voor de financiële situatie van het fonds beperkt.

10 Actuariële analyse

	2021	2020
De actuariële resultaten over het verslagjaar kunnen als volgt worden gespecificeerd:		
Ontvangen premies	1.673	1.610
Opslagen	(134)	(166)
Pensioenopbouw	(2.228)	(1.924)
Inkooplast voorwaardelijke aanspraken	-	(207)
Resultaat op premie	(689)	(687)
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	2.390	6.009
Wijziging rentetermijnstructuur	4.812	(7.835)
Interesttoevoeging	343	184
Resultaat op interest	7.545	(1.642)
Resultaat op toeslagen	-	-
Resultaat op sterfte	70	70
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	(32)	(13)
Resultaat op kosten	9	16
Resultaat op waardeoverdrachten	5	-
Schattingswijzigingen	(12)	1.425
Resultaat op actuariële grondslagen	(513)	-
Overige resultaten	61	(30)
Saldo van baten en lasten	6.444	(861)

De actuariële analyse wordt hierna toegelicht.

Resultaat op premie

De ontvangen premie ten behoeve van de pensioenopbouw bedraagt in 2021 27,59% (2020: 22,7%) van de pensioengrondslag voor de verplichte regeling. Daarnaast is in 2020 nog een premie ontvangen ter versterking van de overige voorziening (VPL), namelijk 3,712% van de pensioengrondslag. Eind 2020 is de VPL-regeling beëindigd. De opslagen bestaan uit risicopremies voor overlijden en arbeidsongeschiktheid en de opslag voor administratiekosten. In 2021 zijn in vergelijking met 2020 de opslagen gedaald. Dit komt doordat in 2020 koopsommen voor extra inkoop van VPL-aanspraken waren inbegrepen in de opslagen.

De kosten van de pensioenopbouw zijn gestegen vanwege de daling van de marktrente per 1 januari 2021 t.o.v. 1 januari 2020. Ook zijn de kosten van de pensioenopbouw gestegen als gevolg van de groei van de bedrijfstak. In 2020 heeft de laatste inkoop van de voorwaardelijke aanspraken van geboortejaren 1960 t/m 1972 plaatsgevonden. De inkooplast van de voorwaardelijke aanspraken werd gefinancierd uit de overige voorziening (VPL).

Resultaat op interest

Het positieve rendement op de beleggingen van 3,9% leidt tot een positief resultaat van € 2.390 miljoen. Aangezien de 1-jaarsrente negatief is, is in 2021 de interesttoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen negatief, waardoor een positief resultaat van € 343 miljoen ontstaat. Door de stijging van de marktrente neemt de voorziening pensioenverplichtingen met € 4.812 miljoen toe, hetgeen een positief resultaat is. In totaal ontstaat dus een positief resultaat op interest van € 7.545 miljoen.

Resultaat op sterfte

Het resultaat op sterfte laat zien in hoeverre de werkelijke sterfte afwijkt van de verwachte sterfte, die is opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. In 2021 is net als in 2020 sprake van oversterfte vanwege de Covid-pandemie en is het resultaat op sterfte gestegen ten opzichte van 2020. De werkelijke sterfte kan worden gedekt uit de aanwezige middelen.

Resultaat op arbeidsongeschiktheid

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid ontstaat door het verschil tussen de ontvangen premies voor arbeidsongeschiktheid en de benodigde lasten in verband met nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. In 2021 is het resultaat op arbeidsongeschiktheid negatief en dat is toegenomen in vergelijking met 2020.

Resultaat op kosten

Het resultaat op kosten bestaat enerzijds uit de beschikbare vergoedingen in de premies voor kosten en de vrijval voor kosten uit de voorziening en anderzijds uit de werkelijk gemaakte kosten. In 2021 zijn de beschikbare bedragen voor kosten ruim voldoende om de werkelijk gemaakte kosten te dekken. In 2020 was eveneens sprake van een positief resultaat op kosten.

Resultaat op waardeoverdrachten

Het resultaat op waardeoverdrachten ontstaat door de verschillen tussen de ontvangen en betaalde middelen voor de inkomende en uitgaande waardeoverdracht en de vrijval en de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen in verband met de waardeoverdrachten. Sinds oktober 2021 zijn de individuele waardeoverdrachten opgestart, omdat de beleidsdekkingsgraad boven de 100% lag. De in 2021 verantwoorde waardeoverdrachten hebben daarom betrekking op de automatische kleine waardeoverdrachten. De berekening van de individuele overdrachtswaarde vindt plaats op basis van een vaste wettelijk voorgeschreven rekenrente van 0,08%. Deze rente is vergelijkbaar met de gemiddelde marktrente van de pensioenverplichtingen. Afhankelijk van de leeftijd van de deelnemers met de individuele waardeoverdrachten kan dan zowel een kleine winst als een klein verlies ontstaan voor het pensioenfonds.

In 2021 heeft een inkoop uit hoofde van een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden. De inbreng van de collectieve waardeoverdrachten worden dekkingsgraadneutraal voor het fonds ingekocht, waardoor geen financieel resultaat voor PME ontstaat. Per saldo is in 2021 sprake van een resultaat van € 5 miljoen. In 2020 is een resultaat van € 0 miljoen geboekt op de waardeoverdrachten.

Resultaat op schattingswijziging

In 2021 zijn een aantal kleine wijzigingen doorgevoerd in de grondslagen en methoden. Hierdoor is de voorziening met € 12 miljoen gestegen, met als gevolg een negatief resultaat. In 2020 is overgegaan op de nieuwe Prognosetafel AG2020 en de nieuwe reductiefactoren op de sterftetekansen. In totaal daalde de voorziening met € 1.425 miljoen, met als gevolg een positief resultaat.

Wijziging UFR

De eerste stap van de nieuwe UFR-methode, die geldt per 1-1-2021, is afzonderlijk berekend. Het effect van deze eerste stap van de UFR-wijziging is op basis van de marktrente per 31 december 2021 bepaald en zorgt voor een stijging van de voorziening met € 513 miljoen. Dus een verlies van € 513 miljoen.

Resultaat op overige resultaten

Hierin zijn een aantal verschillende posten opgenomen. De belangrijkste posten hebben betrekking op correcties voorgaande boekjaren en pensionering. In 2021 heeft dit geleid tot een positief resultaat. In 2020 was sprake van een negatief resultaat.

Den Haag, 16 mei 2022

namens het algemeen bestuur van PME

Nicole Beuken, onafhankelijk voorzitter

Eric Uijen, voorzitter uitvoerend bestuur

Aldus vastgesteld en ondertekend:

Marcel Andringa	
Nicole Beuken	
Fridoline van Binsbergen	
Marlies van Boom	
Theo Bruinsma	
Susan Eijgermans	
Rik Grutters	
Alae Laghrich	
Monique van der Poel	
Eric Uijen	
Igor Vermeulen	
Peggy Wilson	

Overige gegevens

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting PME Pensioenfonds te Den Haag is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2021.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting PME Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 256 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 6 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting PME Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2022 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Oekraïne crisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Amstelveen, 16 mei 2022

drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het algemeen bestuur van Stichting PME Pensioenfonds

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2021

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening voor het boekjaar geëindigd op 31 december 2021 van Stichting PME Pensioenfonds te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting PME Pensioenfonds per 31 december 2021 en van het resultaat over 2021 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2021
- de staat van baten en lasten over 2021
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie *Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening*.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting PME Pensioenfonds zoals vereist in de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang, de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel en onze bevindingen moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Ons inzicht in het pensioenfonds

Stichting PME Pensioenfonds voert als bedrijfstakpensioenfonds de pensioenregeling uit voor mensen die werken of gewerkt hebben in de metaal- en technologische industrie en hun nabestaanden. Het vermogensbeheer en het pensioenbeheer zijn uitbesteed aan een gespecialiseerde dienstverlener, te weten Mn Services N.V. Wij hebben bijzondere aandacht in onze controle besteed aan deze onderwerpen op basis van de activiteiten van het pensioenfonds en onze risicoanalyse.

Wij beginnen met het bepalen van de materialiteit en het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten, om in reactie op deze risico's de controlewerkzaamheden te bepalen ter verkrijging van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.

Materialiteit

Materialiteit	€ 256 miljoen (2020: € 245 miljoen)
Toegepaste benchmark	0,4% van het pensioenvermogen per 31 december 2021, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en het stichtingskapitaal en reserves (2020: 0,4% van het pensioenvermogen).
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van het pensioenfonds en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien de beleidsdekkingsgraad per jaareinde dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,4% gehanteerd. De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het algemeen bestuur overeengekomen dat wij aan de audit, risk en compliance commissie en het algemeen bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 6 miljoen rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Op verzoek van het algemeen bestuur hebben wij voor de controle van de pensioenuitvoeringskosten een lagere uitvoeringsmaterialiteit bepaald, namelijk € 2 miljoen, en zijn wij overeengekomen dat wij aan het algemeen bestuur voor dit specifieke onderdeel geconstateerde afwijkingen boven de € 200 duizend rapporteren.

Reikwijdte van de controle

Stichting PME Pensioenfonds kent een aantal activiteiten, welke grotendeels zijn uitbesteed aan een externe serviceorganisatie. De financiële informatie van het geheel van deze activiteiten is opgenomen in de jaarrekening van Stichting PME Pensioenfonds.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controle van de jaarrekening als geheel. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de verschillende activiteiten van het pensioenfonds. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de activiteiten geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan.

De controle heeft zich met name gericht op de significante activiteiten:

- vermogensbeheer;
- pensioenbeheer;
- actuariaat;
- financiële administratie;
- bestuur en toezicht.

Door bovengenoemde werkzaamheden bij de significante activiteiten, gecombineerd met zelfstandig verrichte werkzaamheden op het totaalniveau, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de financiële informatie van het geheel verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

Opdrachtteam en gebruikmaken van het werk van specialisten

Wij hebben zorggedragen dat het opdrachtteam over de juiste kennis en vaardigheden beschikt die nodig zijn voor de controle van een bedrijfstakpensioenfonds. Wij hebben in het opdrachtteam specialisten opgenomen op het gebied van IT

audit. Daarnaast hebben wij eigen deskundigen ingeschakeld voor de controle van de waardering van de technische voorzieningen. Voorts is voor de controle van de waardering van de beleggingen gebruik gemaakt van waarderingsspecialisten.

Onze focus op fraude en het niet-naleven van wet- en regelgeving

Onze verantwoordelijkheid

Hoewel wij niet verantwoordelijk zijn voor het voorkomen van fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving en van ons niet verwacht kan worden dat wij het niet-naleven van iedere wet- en regelgeving ontdekken, is het onze verantwoordelijkheid om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude.

Onze controle-aanpak met betrekking tot frauderisico's

Wij identificeren en schatten risico's in op een afwijking van materieel belang op de jaarrekening die het gevolg is van fraude. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en diens omgeving, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het algemeen bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort en de wijze waarop het toezicht uitvoert, alsmede de uitkomsten daarvan. Wij verwijzen naar hoofdstuk 7.2 Integraal risicomanagement van het jaarverslag, waarin het uitvoerend bestuur zijn (fraude)risicoanalyse heeft opgenomen en hoofdstuk Verslag intern toezicht van het jaarverslag waar het algemeen bestuur op deze (fraude)risicoanalyse reflecteert.

Wij hebben de opzet en de relevante aspecten van het interne beheersingssysteem en in het bijzonder de frauderisicoanalyse geëvalueerd alsook bijvoorbeeld de gedragscode en de incidentenregistratie. Wij hebben de opzet en het bestaan geëvalueerd, en voor zover wij noodzakelijk achten, de werking getoetst van interne beheersmaatregelen gericht op het mitigeren van frauderisico's.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van frauderisico's, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

In onze controle bouwen wij een element in van onvoorspelbaarheid. Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die aanwijzing geven voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving.

Zoals in al onze controles houden wij rekening met het risico dat het uitvoerend bestuur interne beheersmaatregelen kan doorbreken. Vanwege dit risico hebben wij onder meer data analyse gebruikt om journaalposten met een verhoogd risico te signaleren en te toetsen. Verder hebben wij schattingen beoordeeld op tendenties die mogelijk een risico vormen op een afwijking van materieel belang, met name gericht op belangrijke gebieden die oordeelsvorming vereisen en significante schattingsposten, waaronder de subjectieve elementen in de waardering van de technische voorzieningen, zoals toegelicht in toelichting 12 Technische voorzieningen in de jaarrekening. Wij verwijzen in dit kader verder naar het kernpunt 'Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen'.

Wij hebben kennis genomen van de beschikbare informatie en om inlichtingen gevraagd bij leden van het algemeen bestuur, sleutelfunctionarissen (waaronder sleutelfunctiehouders, de compliance officer, medewerkers van het bestuursbureau en de uitvoeringsorganisatie).

Uit onze evaluatie van het risico op mogelijke doorbreking van interne beheersmaatregelen of andere ongeoorloofde vormen van beïnvloeding van het proces van financiële verslaggeving, ontvangen inlichtingen en andere beschikbare informatie volgen geen specifieke aanwijzingen voor fraude of vermoedens van fraude met een mogelijk materieel belang voor het beeld van de jaarrekening.

Onze controle-aanpak met betrekking tot het risico van niet voldoen aan wet- en regelgeving

Wij hebben de omstandigheden ingeschat met betrekking tot het risico van niet-naleven van wet- en regelgeving waarvan redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze van materiële invloed kunnen zijn op de jaarrekening. In lijn met NBA-handreiking 1144 *Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij pensioenfondsen*, is onze inschatting gebaseerd op onze ervaring in de sector, afstemming met het algemeen bestuur, het lezen van notulen, het kennismaken van rapporten van de sleutelfunctiehouders en de compliance officer en het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden gericht op transactiestromen, jaarrekeningposten en toelichtingen.

We hebben verder kennis genomen van correspondentie met toezichthouders en zijn alert gebleven op indicaties voor een (mogelijke) niet-naleving gedurende de controle. Ten slotte hebben we schriftelijk de bevestiging ontvangen dat alle bekende gebeurtenissen van niet-naleving van wet- en regelgeving met ons zijn gedeeld.

Onze controle-aanpak met betrekking tot de continuïteitsveronderstelling

Het algemeen bestuur heeft een specifieke beoordeling gemaakt van de mogelijkheid van het pensioenfonds om zijn continuïteit te handhaven en de activiteiten voort te zetten voor tenminste de komende 12 maanden. Wij hebben de specifieke beoordeling met het algemeen bestuur besproken en professioneel-kritisch geëvalueerd. Wij hebben overwogen of de specifieke beoordeling van het algemeen bestuur op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, alle gebeurtenissen en omstandigheden bevat waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten en in hoeverre het pensioenfonds voldoet aan de prudentiële vereisten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen.

Op basis van onze werkzaamheden hebben wij geen serieuze bedreiging van de continuïteit geïdentificeerd voor de komende 12 maanden. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een pensioenfonds zijn continuïteit niet langer kan handhaven.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het algemeen bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

In vergelijking met voorgaand jaar, hebben wij geen wijzigingen aangebracht in de kernpunten van onze controle.

Ontwikkeling en toelichting van de (beleids)dekkingsgraad

Risico

De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Het pensioenfonds is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of het pensioenfonds voldoende buffers heeft.

De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting 11 Stichtingskapitaal en reserves en onder het solvabiliteitsrisico in de risicoparagraaf van de jaarrekening. Hieruit blijkt dat het pensioenfonds een tekort heeft per 31 december 2021. In paragraaf 2.2 Dekkingsgraad van het bestuursverslag gaat in op de financiële positie en de actualisatie van het herstelplan in 2022.

	Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.
Onze controleaanpak	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2021 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van het pensioenfonds beoordeeld op basis van het actuarieel rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maands-dekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen key item: de wijziging van de UFR-methodiek. • Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaris. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de (beleids)dekkingsgraad geëvalueerd.</p>
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2021 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.

Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen

Risico	<p>De beleggingen voor risico pensioenfonds zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen voor risico pensioenfonds is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen voor risico pensioenfonds die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij het pensioenfonds betreffen dit de posities in direct vastgoed respectievelijk overige vastrentende waarden VGMI en derivaten. De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name private equity, indirect vastgoed en andere overige beleggingen kennen eveneens inherent relatief veel waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum.</p> <p>Het pensioenfonds heeft de waarderinggrondslagen voor de beleggingen voor risico pensioenfonds beschreven in paragraaf 'Grondslagen voor de balans' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 1 tot en met 6 en de risicoparagraaf. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2021 € 1.391 miljoen is belegd in direct vastgoed, € 3.011 miljoen is belegd in derivaten, € 1.072 miljoen is belegd in overige vastrentende waarden VGMI, € 3.003 miljoen is belegd in private equity, € 2.629</p>
--------	--

	<p>miljoen is belegd in hypotheke, € 1.108 miljoen is belegd in indirecte vastgoedbeleggingen en € 1.281 miljoen is belegd in andere overige beleggingen.</p> <p>Dit betreft 20,4% van de totale beleggingen. Daarnaast is in de toelichting een gevoeligheidsanalyse opgenomen ten aanzien van de waardering van (in)directe vastgoedbeleggingen, hypotheke en de overige vastrentende waarden VGMI.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.</p>
Onze controleaanpak	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen, uitgevoerd op de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfondsen per 31 december 2021.</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de posities in direct vastgoed hebben wij de interne beheersmaatregelen van het taxatieproces onderzocht en met gebruikmaking van waarderingsspecialisten voor een selectie van objecten de onafhankelijke taxaties en daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens (bandbreedtes). Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen (private equity, indirecte vastgoedbeleggingen en andere overige beleggingen) hebben wij de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. Verder hebben wij vastgesteld of de gekozen waarderingsgrondslagen en de belangrijkste uitgangspunten daarbij aansluiten op de grondslagen van het pensioenfonds. Voor de positie in overige vastrentende waarden VGMI hebben wij met gebruikmaking van waarderingsexperts de waardering en de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst. Voor de positie in hypotheke hebben wij de aansluiting vastgesteld met de gecontroleerde rapportage van de fondsmanager van het niet-(beurs)genoteerde hypothekefonds en vastgesteld of de gekozen waarderingsgrondslag en de belangrijkste uitgangspunten daarbij aansluiten op de grondslagen van Stichting PME Pensioenfondsen. Voor de posities in derivaten hebben wij de interne beheersmaatregelen van het waarderingsproces onderzocht en met gebruikmaking van onafhankelijke waarderingsexperts integraal de waardering en de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen voor risico pensioenfondsen geëvalueerd.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen voor risico pensioenfondsen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2021 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.</p>

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Risico	<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen betreffen een significante post in de balans van het pensioenfonds. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij het pensioenfonds, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de</p>
--------	---

	<p>kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. Wij hebben aan het subjectieve element ervaringssterfte van de bepaling van de technische voorziening een frauderisico gekoppeld en de waardering en de toelichting daarop als kernpunt van onze controle aangemerkt.</p> <p>Het pensioenfonds heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds beschreven in paragraaf 'Grondslagen voor de balans' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 12 Technische voorzieningen. Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door het wijzigen van de UFR-methodiek dan wel de overige schattingswijzigingen zoals eindleeftijd ingegane wezenpensioen, wijziging berekeningsmethodiek vanwege de overgang naar TKP. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds hierdoor € 525 miljoen hoger uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.</p>
<p>Onze controleaanpak</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van het pensioenfonds. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2021. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds per 31 december 2021:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het algemeen bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen, alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist gelet op de besluitvorming van het algemeen bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen geëvalueerd.</p>
<p>Belangrijke observaties</p>	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2021 of de toelichting van de technische voorzieningen.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Het jaarverslag omvat andere informatie naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door het algemeen bestuur benoemd als accountant van Stichting PME Pensioenfonds en reeds langdurig betrokken als externe accountant. Wij zijn niet in staat om te bepalen sinds welk boekjaar wij zijn benoemd als externe accountant, maar wij zijn tenminste vanaf de controle van het boekjaar 2001 tot nu toe de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten geleverd als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het algemeen bestuur en de audit, risk en compliance commissie voor de jaarrekening

Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het algemeen bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het algemeen bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het algemeen bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om zijn werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het algemeen bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het algemeen bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het algemeen bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De audit, risk en compliance commissie is belast met toezicht op de financiële informatieverschaffing door PME.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fouten of fraude en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. De sectie 'Informatie ter ondersteuning van ons oordeel' hierboven, bevat een informatieve samenvatting van onze verantwoordelijkheden en de uitgevoerde werkzaamheden als basis voor ons oordeel.

Onze controle bestond verder onder andere uit:

- Het in reactie op de ingeschatte risico's uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het algemeen bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Communicatie

Wij communiceren met het algemeen bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

In dit kader geven wij ook een verklaring aan de audit, risk en compliance commissie op grond van artikel 11 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang. De in die aanvullende verklaring verstrekte informatie is consistent met ons oordeel in deze controleverklaring.

Wij bevestigen aan het algemeen bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het algemeen bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het algemeen bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 16 mei 2022
Ernst & Young Accountants LLP
w.g. S.B. Spiessens RA

Assurance-rapport van de onafhankelijke accountant

Aan: het algemeen bestuur van Stichting PME pensioenfonds

Ons oordeel

Wij hebben een assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid uitgevoerd op geselecteerde informatie in het jaarverslag 2021 van Stichting PME pensioenfonds te Den Haag (hierna: 'de geselecteerde informatie').

Naar ons oordeel is de geselecteerde informatie in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de rapportagecriteria zoals toegelicht in de sectie Rapportagecriteria.

De geselecteerde informatie bestaat uit de volgende hoofdstukken van 'Bijlage 2: Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures' zoals opgenomen op pagina 163 t/m 175 van het jaarverslag 2021:

- 1. Governance, bestuurlijk overzicht
- 2. Strategie PME, met uitzondering van '2.1 Klimaatrisico's en -kansen', 'Uitkomsten MSCI' en 'ALM-studie 2021'
- 4. Meeteenheden, doelstellingen en resultaten

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder de Nederlandse Standaarden 3000A 'Assurance-opdrachten anders dan opdrachten tot controle of beoordeling van historisch financiële informatie (attest-opdrachten)' en 3410 'Assurance-opdrachten inzake emissieverslagen'. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht van de geselecteerde informatie'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting PME pensioenfonds zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Dit houdt onder meer in dat wij geen activiteiten ondernemen die conflicterend kunnen zijn met onze onafhankelijke assurance-opdracht. Daarnaast hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Rapportagecriteria

De geselecteerde informatie dient gelezen en begrepen te worden samen met de rapportagecriteria. Stichting PME pensioenfonds is verantwoordelijk voor het selecteren en toepassen van deze rapportagecriteria, rekening houdend met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met betrekking tot verslaggeving.

De gehanteerde rapportagecriteria voor het opstellen van de geselecteerde informatie zijn toegelicht in de paragraaf 'Rapportage criteria & meetmethode' van bijlage 2 op pagina 173 t/m 175 van de geselecteerde informatie.

Het ontbreken van gevestigde praktijken ter beoordeling en meting van de geselecteerde informatie biedt de mogelijkheid verscheidene, acceptabele meettechnieken toe te passen. Hierdoor kan de vergelijkbaarheid tussen entiteiten onderling en in de tijd beïnvloed worden.

Ter vergelijking opgenomen informatie en informatie niet van assurance voorzien

Op de geselecteerde informatie over het jaar 2020 is een assurance-opdracht uitgevoerd met een beperkte mate van zekerheid. De werkzaamheden die worden verricht bij het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid zijn gericht op het vaststellen van de plausibiliteit van informatie en variëren in aard en timing van, en zijn ook geringer in omvang, dan die bij een assurance-opdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid. De mate van zekerheid die wordt verkregen bij een beperkte mate van zekerheid is daarom aanzienlijk lager dan de zekerheid die wordt verkregen bij een redelijke mate van zekerheid.

Op de geselecteerde informatie over de periode vóór 2019 is geen assurance-opdracht uitgevoerd. Daarom is de ter vergelijking opgenomen informatie en de daaraan gerelateerde toelichtingen over de periode vóór 2019 niet gecontroleerd of beoordeeld. De informatie over de 'CO₂eq uitstoot bedrijfsobligaties' en de daaraan gerelateerde toelichtingen over de periode 2020 en vóór 2019 zijn niet gecontroleerd of beoordeeld.

Beperkingen in de reikwijdte van onze assurance-opdracht

Onze assurance-opdracht is beperkt tot de geselecteerde informatie. We hebben geen assurance-werkzaamheden uitgevoerd voor andere informatie in het jaarverslag in het kader van deze opdracht.

In de geselecteerde informatie is toekomstgerichte informatie opgenomen in de vorm van ambities, strategie, plannen, verwachtingen, ramingen en risico-inschattingen. Inherent aan toekomstgerichte informatie is dat de werkelijke uitkomsten in de toekomst onzeker zijn. Wij geven geen zekerheid bij de veronderstellingen en de haalbaarheid van toekomstgerichte informatie in de geselecteerde informatie.

De kwantificering van de CO₂-emissies is onderhevig aan inherente onzekerheid door het niet volledig beschikbaar zijn van wetenschappelijke kennis die wordt gebruikt om emissiefactoren te bepalen.

In de paragraaf 'De carbon footprint van PME' zijn de berekeningen veelal uitgevoerd met gebruikmaking van assumpties en bronnen van externe partijen. De assumpties en gehanteerde bronnen zijn toegelicht op pagina 173 t/m 175.

Deze aangelegenheden doen geen afbreuk aan ons oordeel.

Verantwoordelijkheden van het algemeen bestuur en de audit, risk en compliance commissie voor de geselecteerde informatie

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van betrouwbare en toereikende geselecteerde informatie in overeenstemming met de rapportagecriteria zoals toegelicht in de sectie Rapportagecriteria, inclusief het identificeren van belanghebbenden en het toepasbaar zijn van de gehanteerde criteria voor de doelstellingen van de belanghebbenden. De door het bestuur gemaakte keuzes ten aanzien van de reikwijdte van de geselecteerde informatie en het verslaggevingsbeleid zijn uiteengezet in de paragraaf 'Rapportage criteria & meetmethode' van bijlage 2 op pagina 173 t/m 175 van de geselecteerde informatie.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opstellen van de geselecteerde informatie mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

De audit, risk en compliance commissie is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het rapportageproces van Stichting PME pensioenfondsen.

Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht van de geselecteerde informatie

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van onze assurance-opdracht met redelijke mate van zekerheid dat wij daarmee voldoende en geschikte assurance-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze assurance-opdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens ons onderzoek niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Wij passen de Nadere voorschriften kwaliteitssystemen (NVKS) toe. Op grond daarvan beschikken wij over een samenhangend stelsel van kwaliteitsbeheersing inclusief vastgelegde richtlijnen en procedures inzake de naleving van ethische voorschriften, professionele standaarden en andere relevante wet- en regelgeving.

De werkzaamheden van onze assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid bestonden onder andere uit:

- het uitvoeren van een omgevingsanalyse en het verkrijgen van inzicht in de relevante maatschappelijke thema's en kwesties en de kenmerken van de entiteit voor zover relevant voor de geselecteerde informatie.
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte rapportagecriteria, de consistente toepassing hiervan en de toelichtingen die daarover in de geselecteerde informatie staan. Dit omvat het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur.
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor onze assurance-opdracht met als doel assurance-werkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit.
- het identificeren en inschatten van de risico's dat de geselecteerde informatie afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van assurance-werkzaamheden en het verkrijgen van assurance-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat de geselecteerde informatie misleidend of onevenwichtig zijn of dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.

Deze verdere werkzaamheden bestonden onder meer uit:

- het afnemen van interviews met het management en relevante medewerkers verantwoordelijk voor het aanleveren van de informatie voor, het uitvoeren van interne controles op de consolidatie van de informatie in de geselecteerde informatie.
- het verkrijgen van assurance-informatie dat de geselecteerde informatie aansluit op de onderliggende administraties van de entiteit.
- het evalueren van relevante interne en externe documentatie, op basis van deelwaarnemingen, om de betrouwbaarheid vast te stellen van de geselecteerde informatie.
- het controleren van de geschiktheid van de bronnen van externe partijen die zijn gehanteerd voor de berekeningen die ten grondslag liggen aan de paragraaf 'De carbon footprint van PME' en welke zijn toegelicht op pagina 173 t/m 175;
- het analytisch evalueren van data en trends
- het aansluiten van de relevante financiële informatie met de jaarrekening.
- het evalueren van de consistentie van de geselecteerde informatie met de informatie in het jaarverslag 2021 buiten de scope van onze assurance-opdracht.
- het evalueren van de algehele presentatie, structuur en inhoud van de geselecteerde informatie.

Den Haag, 16 mei 2022

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. R.J. Bleijs RA

Bijlage 1: Personalia

Sociale partners vertegenwoordigd in het bestuur

De niet-uitvoerende bestuursleden vanuit werkgevers- en werknemersorganisaties worden voorgedragen door de Raad van Overleg in de Metalektro (ROM), het overlegorgaan van de bedrijfstak, op voorstel van de volgende organisaties: Vereniging FME-CWM, FNV, CNV Vakmensen, de Unie en VHP2.

Van de acht niet-uitvoerende bestuurders zijn vier bestuurders benoemd op voordracht van de werkgeversorganisatie in de sector: Vereniging FME-CWM. Twee bestuurders zijn benoemd op voordracht van de werknemersorganisaties FNV en CNV Vakmensen. De twee bestuurders namens de pensioengerechtigden zijn gekozen: één bestuurder is voor verkiezing voorgedragen door de FNV en CNV Vakmensen gezamenlijk en één bestuurder is voor verkiezing voorgedragen door VG-PME (Vereniging Gepensioneerden PME).

Algemeen bestuur PME

Het algemeen bestuur bestaat uit het niet-uitvoerend bestuur en het uitvoerend bestuur.

Het niet-uitvoerend bestuur bestond ultimo 2021 uit:

Onafhankelijke voorzitter:

Nicole Beuken

Leden op voordracht van de Vereniging FME-CWM:

Fridoline van Binsbergen

Monique van der Poel

Geert van Til (*tot 25 april 2022*)

Igor Vermeulen

Leden op voordracht van de werknemersorganisaties:

Susan Eijgermans, op voordracht van FNV

Peggy Wilson, op voordracht van CNV Vakmensen

Leden namens de pensioengerechtigden:

Theo Bruinsma, op voordracht van VG-PME

Rik Grutters, op voordracht van FNV en CNV Vakmensen

Het uitvoerend bestuur bestaat uit de volgende onafhankelijke bestuursleden:

Marcel Andringa, uitvoerend bestuurder balans- en vermogensbeheer

Alae Laghrich, uitvoerend bestuurder risicomanagement, IT, governance, compliance, financiën en bedrijfsvoering (*per 1 januari 2022*)

Eric Uijen, uitvoerend bestuurder strategie, pensioenbeleid en -uitvoering (voorzitter uitvoerend bestuur)

Nadere gegevens bestuursleden ultimo 2021

Marcel Andringa (1970)

Functie in bestuur: uitvoerend bestuurder vermogensbeheer
Relevante nevenfuncties: lid AEX Steering Committee en lid bestuur Stichting Fondsenbeheer Spoorwegmuseum

Nicole Beuken (1959)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder (onafhankelijk voorzitter), voorzitter lid audit, risk en compliance commissie, voorzitter remuneratiecommissie
Beroep: bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties: voorzitter raad van commissarissen Rabobank Zuid-Limburg Oost, niet-uitvoerend bestuurder Pensioenfonds Rabobank, bestuurslid Stichting Pensioenregister, plv lid Raad van Beheer Stichting Administratie Indonesische Pensioenen (SIAP)

Fridoline van Binsbergen (1967)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie, lid remuneratiecommissie
Beroep: bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties: bestuurder stichting Shell Pensioenfonds (SSPF)

Theo Bruinsma (1950)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, voorzitter commissie balans- en vermogensbeheer, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie
Beroep: bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties: bestuurslid Ab E Discovery, voorzitter VNO-NCW Oost-Brabant, voorzitter GMV (branche-organisatie agrifoodmachinebouw)

Susan Eijgermans (1978)

Functie in het bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, voorzitter commissie pensioenbeleid- en communicatie
Beroep: pensioenbestuurder FNV
Relevante nevenfuncties: uitvoerend bestuurder en lid van de beleggingscommissie en financiële commissie van Pensioenfonds KPN, bestuurslid pensioenfonds TNT Express

Rik Grutters (1980)

Functie in het bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, lid audit, risk en compliance commissie
Beroep: pensioenbestuurder FNV
Relevante nevenfuncties: geen

Alae Laghrich (1979)

Functie in het bestuur: uitvoerend bestuurder risicomangement, IT, governance, compliance, financiën en bedrijfsvoering (*per 1 januari 2022*)
Relevante nevenfuncties: lid tuchtcommissie DSI, lid (externe adviseur) beleggingsadviescommissie Vfonds

Monique van der Poel (1981)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie
Beroep: pensioenbelangenbehartiger FME, advocaat

Relevante nevenfuncties: buiten-promovenda Vrije Universiteit Amsterdam, lid raad van toezicht BPL Pensioen, lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds Tandtechniek in liquidatie, voorzitter SBO Centraal Beheer APF, lid commissie VIIP, voorzitter selectiecommissie wetenschappelijk bureau Volt

Geert van Til (1954)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, commissie balans- en vermogensbeheer

Beroep: bestuurder, toezichthouder, adviseur

Eric Uijen (1959)

Functie in bestuur: uitvoerend bestuurder strategie, pensioenbeleid en -uitvoering, voorzitter uitvoerend bestuur

Relevante nevenfuncties: voorzitter bestuur Stichting Netherlands Investment Managers Forum (NIMF), voorzitter beleggingsadviescommissie Monuta Verzekeringen NV

Igor Vermeulen (1961)

Functie in het bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, lid audit, risk en compliance commissie, lid remuneratiecommissie

Beroep: vice president Human Resources Stork

Peggy Wilson (1969)

Functie in bestuur: niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie balans- en vermogensbeheer

Beroep: pensioenfondsbestuurder CNV Vakmensen

Relevante nevenfuncties: niet-uitvoerend bestuurder pensioenfonds Rail&OV, niet-uitvoerend bestuurder SBZ pensioen

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zestien leden, acht namens de actieve deelnemers en acht namens pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan heeft een onafhankelijk voorzitter, Aart van den Brink.

Samenstelling verantwoordingsorgaan (ultimo 2021)	Namens	Benoemd door
Ad de Haas	pensioengerechtigden	De Unie
Wijtze Kaastra	pensioengerechtigden	CNV Vakmensen
Imy Kramer	werknemers	CNV Vakmensen
Harco Meijer	werknemers	VHP2
Hans van Rooy	pensioengerechtigden	VOG PME
Henk Silvius	pensioengerechtigden	FNV
Eddy Spaaij	werknemers	FNV
Peter Wehrmeijer	pensioengerechtigden	VHP2
Rudie Weima	werknemers	FNV
Hub Wetzels - secretaris	pensioengerechtigden	VOG PME
Jarig Wijma	werknemers	CNV Vakmensen
Peter van der Zalm	pensioengerechtigden	FNV
Jos van Zuydam	werknemers	De Unie
Vacature	werknemers 2 x	FNV
Vacature	pensioengerechtigden	FNV

Onafhankelijke leden commissies

In de audit, risk en compliance commissie (ARC) heeft één onafhankelijk lid zitting: Peggy Bracco Gartner.

In de commissie balans- en vermogensbeheer heeft één onafhankelijk lid zitting: Alfred Slager.

Sleutelfunctiehouders

Eind 2021 had PME de volgende sleutelfunctiehouders:

- De heer Hamadi Zaghdoudi als actuarieel sleutelfunctiehouder
- Mevrouw Conchita Mulder als sleutelfunctiehouder interne audit (t/m 31 december 2021)
- De heer Alae Laghrich als sleutelfunctiehouder risicobeheer

Accountant

De accountant controleert de jaarrekening, het bestuursverslag en de door het fonds opgegeven z-score op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW en de Wet bpf. Ook geeft de accountant een assurance-rapport af aan het bestuur dat het fonds tijdig een normportefeuille heeft vastgesteld. Dit is verplicht op grond van artikel 5 van het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000. De accountant controleert ook het feitelijke rendement van de gekozen normportefeuille. Vanaf het verslagjaar 2021 is de heer Steven Spiessens van Ernst & Young Accountants LLP benoemd als accountant.

Actuaris

De actuaris van het fonds controleert jaarlijks of de technische voorzieningen juist zijn vastgesteld en of de voorziening pensioenverplichtingen op voldoende veilige grondslagen is berekend. Vanaf het verslagjaar 2016 is de heer Hamadi Zaghdoudi van Willis Towers Watson te Amstelveen benoemd als certificerend actuaris.

Complianceofficer

Annemie Plat is in 2020 benoemd tot complianceofficer van PME.

Privacyofficer

Christian Sandee is in 2018 benoemd tot privacyofficer van PME.

Vertrouwenspersoon

Peggy Bracco Gartner is in 2020 benoemd tot vertrouwenspersoon van PME.

Bijlage 2: Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures

De Task Force on Climate-related Financial Disclosure (TCFD), ontwikkeld door de Financial Stability Board, is een verslagleggingsstandaard voor organisaties waarmee zij verantwoording kunnen afleggen over klimaatrisico's. De TCFD vraagt van aandeelhouders om ten aanzien van de governance, de strategie, risicobeheer, kerncijfers en doelstellingen te rapporteren over klimaatrisico's. Vorig jaar rapporteerde PME al over de transitierisico's en -kansen van klimaatverandering. Dit jaar worden voor het eerst ook de fysieke risico's voor de portefeuille gerapporteerd. Al deze elementen zijn onderdeel van deze TCFD-rapportage van PME, die wij voor het vierde opeenvolgende jaar publiceren als bijlage van het jaarverslag.

1 Governance, bestuurlijk overzicht

Het bestuur van PME bepaalt de strategie op het gebied van klimaatrisico's en -kansen, stelt doelen op dit gebied en evalueert deze. Het uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor de uitvoering van de strategie.

Het bestuur en de commissie balans- en vermogensbeheer van PME bespreken de klimaatrisico's en -kansen aan de hand van de kwartaalrapportages maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) en de (evaluatie van) strategieën van beleggingscategorieën waarin klimaat als vast onderdeel is meegenomen. Daarnaast heeft PME verschillende processen ingericht, zoals de Eigen Risico Beoordeling (ERB) en de Risk Self Assessment (RSA) Klimaat, om de blootstelling aan klimaatrisico's binnen het vermogensbeheer en de eigen organisatie in kaart te brengen.

Het bestuur beluist over de maatregelen die worden genomen om klimaatrisico's te beperken en bij te dragen aan een reductie van de uitstoot van CO₂. Het bestuur wordt hierin ondersteund en strategisch geadviseerd door een team specialisten binnen het bestuursbureau van PME, waaronder twee strategen verantwoord beleggen.

Het fiduciaire beheer van de beleggingsportefeuille van PME ligt bij MN. De directeur vermogensbeheer van MN draagt hiervoor de laatste verantwoordelijkheid. Een multidisciplinaire expertwerkgroep op het gebied van klimaatrisico's en -kansen werkt aan het in lijn brengen van de portefeuilles van PME met de klimaatdoelen van Parijs. Deze expertwerkgroep heeft vertegenwoordigers uit de verschillende delen van de investeringsketen.

2 Strategie PME

PME nam in 2018 in het strategisch beleggingskader beginselen op met betrekking tot klimaatverandering. In het meest recente strategisch beleggingskader van december 2019 zijn deze beginselen opnieuw vertegenwoordigd. In de hele beleggingsketen worden klimaatrisico's en -kansen meegenomen.

2.1 Klimaatrisico's en -kansen

PME ziet vanuit twee invalshoeken aanleiding om rekening te houden met klimaatverandering in de portefeuille; vanuit de wens om financiële risico's te beperken en vanuit de wens om bij te dragen aan een leefbare wereld.

Financiële risico's

De financiële risico's zijn te verdelen in transitierisico's en fysieke risico's:

Transitierisico's hangen vooral samen met de gevolgen van een stringenter klimaatbeleid, wat nodig is om de doelstellingen van het Parijsakkoord te kunnen behalen. Kosten voor bedrijven kunnen bijvoorbeeld oplopen als gevolg van hogere CO₂-belastingen en investeringen gerelateerd aan fossiele brandstoffen dienen mogelijk vervroegd te worden afgeschreven indien wordt overgestapt op schone energiebronnen.

Fysieke risico's hangen samen met de gevolgen van een temperatuurstijging op aarde. De financiële prestaties van organisaties worden bijvoorbeeld beïnvloed door veranderingen in de beschikbaarheid en kwaliteit van water, voedselveiligheid en extreme temperatuurveranderingen.

Daarnaast heeft PME in 2021 klimaatrisico ingebed in de Asset Liability Management-studie (ALM), die is uitgevoerd in samenwerking met Ortec Finance. PME heeft in 2018 al deelgenomen aan het pilotproject met Ortec Finance om de potentiële impact van klimaatrisico's in kaart te brengen. Aangezien Ortec de modellering m.b.t. klimaatrisico's verder heeft doorontwikkeld, met name ook op het gebied van fysieke klimaatrisico's, heeft PME klimaatrisico's als apart onderdeel in de ALM-studie van 2021 ondergebracht. In deze ALM-studie is de impact van verschillende klimaatscenario's op de asset allocatie en de robuustheid van verschillende beleggingsportefeuilles voor deze verschillende scenario's onderzocht.

Investeringskansen en bijdragen aan een leefbare wereld

Naast de klimaatgerelateerde risico's ziet PME ook duidelijke investeringskansen. PME geeft hier vorm aan door een positieve impact investeringsprogramma (zie paragraaf 5.5 van het jaarverslag) dat ook bijdraagt aan de Sustainable Development Goals (SDG's), de zogenaamde Sustainable Development Investments. Het impactinvesteringsprogramma staat beschreven in het beleidskader positieve impact. Hierin zijn verschillende thema's gedefinieerd, waarin er twee raken aan investeringskansen voor klimaat, namelijk:

- Energietransitie
- Circulaire economie

2.2 Impact op de bedrijfsvoering, strategie en financiële planning

In het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid (MVB) van PME is beschreven op welke manier PME wil omgaan met klimaatrisico's en -kansen. PME heeft dit beleid in elke stap in de investeringsketen verankerd.

Investment beliefs

In het Strategisch Beleggingskader van PME staan de beleggings-, uitvoerings- en risicomanagementbeginselen. Twee beleggingsbeginselen vormen de basis voor verantwoord beleggen;

- PME is ervan overtuigd is dat beleggingen die rekening houden met duurzaamheid, oftewel Environmental, Social en Governance-factoren (ESG), op de lange termijn ten minste net zo rendabel zijn als beleggingen zonder ESG-integratie. Schadelijke gevolgen van een economische activiteit kunnen niet voor onbepaalde tijd op mens, maatschappij en milieu afgewenteld worden.
- PME draagt met zijn beleggingen bij aan een toekomstbestendige economie en maatschappij. Met de opname van dit beginsel kan PME principieel verantwoordelijkheid nemen voor de gevolgen van zijn investeringen op de reële wereld. Het vormt hiermee de basis voor het rekening houden met de invloed van beleggingskeuzes op de wereld.

PME heeft ook een risicomanagementbeginsel opgenomen dat relateert aan de impact van klimaatverandering op de beleggingen van PME. PME monitort expliciet ESG-risico's: de risico's van een veranderende wereld op de beleggingen van PME. Hieronder vallen in ieder geval financiële schade door regulering of ander overheidsingrijpen, financieel risico als gevolg van klimaatverandering en disruptieve economische veranderingen. De opname van de hierboven beschreven beginselen in het strategisch beleggingskader stelt PME in staat om hier in de rest van de investeringsketen op voort te bouwen. De volgende processen dragen bij aan het identificeren van klimaatrisico's en kansen.

Strategievorming

PME heeft de volgende maatregelen genomen om de risico's die samenhangen met klimaatverandering te beperken⁴:

---

⁴ Zie ook de klimaatgerelateerde maatregelen in paragraaf 4.1.3 ESG-integratie en hoofdstuk 5 Duurzaam pensioen

ESG-integratie

- Screening van vermogensbeheerders op ESG-factoren, waarbij de integratie van klimaataspecten in het beleggingsbeleid en de rapportage hierover worden meegenomen.
- PME heeft in 2018 de passief beheerde aandelenportefeuille van aandelen in ontwikkelde landen herzien. Het uitgangspunt van de nieuwe portefeuille is dat PME weet waar we in beleggen en waarom. De inbreng van deelnemers was daarbij belangrijk, net als het terugdringen van het klimaatrisico in de aandelenportefeuille. In 2020 is een vergelijkbare strategie toegepast op de aandelenportefeuille van aandelen in opkomende landen.
- Een best-in-class benadering in de passieve aandelenportefeuilles in sectoren die relatief gevoelig zijn voor klimaatrisico's. In deze sectoren wordt alleen geïnvesteerd in de 50% bedrijven die een relatief goede score behalen op een aantal indicatoren die het klimaatrisico duiden. De best-in-class benadering wordt gehanteerd voor nutsbedrijven, staalproducenten en mijnbouwbedrijven.
- Een screening in de EMD-portefeuille op basis van het landenraamwerk, waarin klimaatrisico's worden meegenomen.
- Verplichtstelling van deelname aan de duurzaamheidsbenchmark GRESB voor investeringen in vastgoed.

Impactinvesteringen

Impactinvesteringen zijn investeringen waarbij de intentie om positieve, meetbare impact op het gebied van milieu- en sociale factoren te bewerkstelligen, samengaat met een financieel rendement. Het betreft zowel oplossingen vóór als het voorkomen van maatschappelijke problemen. Een potentiële impactinvestering dient aan alle elementen van de definitie te voldoen voordat deze als impactinvestering wordt geclassificeerd. Sinds 2016 heeft PME een 'Kader Positieve Impact'. Daarmee wordt het impactinvesteringsprogramma, waaronder het thema en de bijdrage aan de energietransitie vormgegeven.

Uitsluiting

- Uitsluiting - Sinds begin 2018 belegt PME niet meer in producenten van steenkolen. PME is ervan overtuigd dat mijnbouwbedrijven die zich louter op steenkool richten geen toekomstbestendige bedrijfsvoering hebben en deze producenten vormen daarmee een risico voor de beleggingsportefeuille van PME. Ook wordt niet meer belegt in producenten van teerzandolie. De productie hiervan wordt als te schadelijk voor het milieu gezien door PME, en hier kan het fonds zich niet mee identificeren.
- Uitsluiting - PME belegt sinds 2021 niet meer in bedrijven actief in de fossiele olie- en gaswinning. In 2021 heeft PME als een van de eerste Nederlandse pensioenfondsen alle beleggingen in deze sector verkocht. Uitgangspunt voor de uitsluiting vormt de MSCI Energy sectorclassificatie. De opbrengst van de verkoop van de investeringen in fossiele energie wordt voor ultimo 2024 geïnvesteerd in impactinvesteringen in de energietransitie.

Engagement

PME voert een scherpe dialoog met nutsbedrijven en richt zicht daarnaast op bedrijven aan de vraagkant van de energie-sector, in de sectoren cement, staal, industrieel en chemicaliën, die, in absolute zin, veel bijdragen aan de CO₂-voetafdruk van de portefeuille. Dit zijn in totaal acht bedrijven en MN doet dit namens PME in samenwerking met Climate Action 100+.

In lijn met de afspraken die gemaakt zijn in het commitment van de financiële sector aan het Nederlandse klimaatkkoord is PME voornemens om voor alle relevante beleggingen, uiterlijk in 2022, de carbon footprint te rapporteren en carbon reductiedoelstellingen vast te stellen voor 2030. Op dit moment ziet PME de beursgenoteerde aandelenportefeuilles en bedrijfsobligaties als relevante beleggingen in het kader van het commitment. Via deze portefeuilles kan PME invloed uitoefenen op de CO₂ uitstoot van bedrijven middels het stembeleid, de dialogen en door bepaalde bedrijven uit te sluiten voor opname in de portefeuille. Daarnaast kan PME de uitstoot van deze beleggingen op een betrouwbare wijze te meten. PME streeft er naar om de komende jaren de CO₂-rapportage uit te breiden en ook voor de andere relevante beleggingen de CO₂-uitstoot te rapporteren. De omvang van alle relevante portefeuilles is € 34,8 miljard en 57% van de waarde van de totale beleggingsportefeuille. De omvang van de aandelenportefeuilles is € 20,1 miljard en 58% van de waarde van de relevante beleggingen⁵.

---

⁵ Voor de waarde van de relevante portefeuilles is het cijfer van ultimo 2020 genomen, omdat dit ook de waarde is die wordt gebruikt bij de berekening van de CO₂-voetprint van de aandelenportefeuille. De waarden sluiten niet helemaal aan. Dit heeft te maken met verschil in timing van de vaststelling van de meting van de CO₂-voetprint en de definitieve waardering van de portefeuilles ultimo 2020.

Verschillende strategieën zijn recent herzien waarin in meer detail dan voorheen is uitgewerkt op welke wijze wordt omgegaan met klimaatrisico's en -kansen. Zo is in de beleggingsstrategie die is opgesteld voor infrastructuur aandelen vastgesteld dat er naar wordt gestreefd om de helft van de beleggingen in deze categorieën te investeren in het thema energietransitie. Middels deze investeringen is de verwachting dat een bijdrage geleverd kan worden aan de reductie van de uitstoot van CO₂. Daarnaast is in 2020 de strategie bewuste selectie opgezet voor de portefeuille aandelen opkomende landen.

Daarnaast is PME eind 2016 gestart met een actieve Europese aandelenportefeuille, dat middels een betrokken belegger mandaat wordt beheerd. De ondernemingen uit deze portefeuille zijn geselecteerd middels een belangrijke mate van een kwalitatieve oordeelsvorming en daarbij beoordeeld op o.a. het ESG-profiel van de onderneming, de maatschappelijke bijdrage en de duurzaamheid van het bedrijfsmodel. Deze portefeuille kenmerkt zich enerzijds door een hoge mate van ESG-integratie en anderzijds door een hoge mate van betrokkenheid, aangezien middels een brede dialoog met de ondernemingen een goede relatie wordt opgebouwd. PME heeft in de herziening van haar 'De Betrokken Belegger' mandaat een CO₂-doelstelling opgenomen:

- CO₂-doelstelling: de doelstelling is om op portefeuilleniveau een 50% lagere CO₂-uitstoot te hebben per belegde euro dan de PME aandelen Europa portefeuille volgens de meting in 2015.

2.3 Weerbaarheid strategie met inachtneming van verschillende klimaatscenario's

PME liet een scenario-analyse uitvoeren voor haar portefeuille door MN, in samenwerking met MSCI.

Methodologie

MSCI brengt de mogelijke positieve en negatieve impact op de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles als gevolg van klimaatgerelateerde risico's en kansen in kaart. Dit jaar is voor het eerst ook een inschatting van de fysieke klimaatrisico's toegevoegd.

Transitierisico's

Voor de berekening van transitierisico's wordt gebruik gemaakt van drie scenario's; een scenario waarin de opwarming van de aarde beperkt blijft tot 1,5 graden, een 2 graden en 3 graden scenario. MSCI schat de potentiële kosten in die een bedrijf moet maken om in de toekomst aan klimaatwet- en regelgeving te voldoen op basis van de beleidsplannen van het land waarin het bedrijf productie heeft. Hoe groter het verschil met het huidige scenario-pad, hoe meer beleidsmaatregelen er in theorie nodig zijn om het nieuwe pad te bereiken. Een 1,5-gradenpad vraagt daarom om verdergaande beleidsmaatregelen van overheden dan een 3-gradenscenario. Op basis van de beleidsmaatregelen rekt MSCI emissieplafonds uit per bedrijf die het gebruikt om de mogelijke impact op de marktwaardering van een bedrijf te berekenen. Een belangrijke aanname van MSCI is dat er sprake is van een ordentelijke en geleidelijke transitie. Op het moment dat de transitie, als gevolg van bijvoorbeeld snelle materialisatie van fysieke risico's of politieke of publieke onrust, gepaard gaat met stress, kunnen de transitiekosten vele malen hoger zijn.

Scenario	Risico van stengere beleidsmaatregelen op de portefeuille
3° scenario	Laag risico met standaard beleidsmaatregelen
2° scenario	Gemiddeld risico met matige beleidsmaatregelen
1,5° scenario	Hoog risico met vergaande beleidsmaatregelen

Klimaatgerelateerde kansen

Voor de berekening van klimaatgerelateerde kansen gebruikt MSCI een model. Het model van MSCI ESG Research is bedoeld om een indicatie te geven van welke bedrijven de begunstigden kunnen zijn als beleid voor beperking van de opwarming van de aarde in lijn is met 3 graden, 2 graden of 1,5 graden en als dit beleid wordt geïmplementeerd op mondiaal niveau. Als startpunt wordt de geschatte huidige omzet van bedrijven gebruikt die CO₂-arm is. Vervolgens worden waarderings-technieken gebruikt om patenten te waarderen en de "toekomstige groene omzet" die elk bedrijf zou kunnen behalen met de ontwikkeling en verkoop van technologieën die een lage CO₂-uitstoot hebben.

Fysieke klimaatrisico's

Voor de inschatting van fysieke klimaatrisico's wordt gebruik gemaakt van een model van MSCI waarin de volgende stappen worden doorlopen:

- Per bedrijf wordt een inschatting gemaakt van de waarde van assets en inkomstenstromen op een bepaalde locatie;
- De verwachte verandering in chronische en acute (weers-)omstandigheden op de verschillende locaties wordt ingeschat, waar mogelijk met behulp van wetenschappelijke modellen; waar dat niet mogelijk is wordt een inschatting gemaakt op basis van historische trends. De chronische risico's die worden doorgerekend zijn extreme hitte, extreme kou, zware neerslag, sterke sneeuwval en zware wind. De acute klimaatrisico's die worden doorgerekend zijn tropische cyclonen, overstromingen langs kusten, overstromingen van rivieren, lagere waterstand in rivieren (relevant voor bedrijven actief in energieproductie) en bosbranden.
- Er wordt een inschatting gemaakt van de extra kosten (of opbrengsten) als gevolg van de veranderende weersomstandigheden per jaar (exclusief verzekerd risico);
- De verwachte extra kosten over de komende 100 jaar worden omgerekend naar een huidige waarde.

Er wordt in feite één scenario doorgerekend voor fysieke risico's; dit is een scenario waarin het huidige beleid wordt voortgezet (vergelijkbaar met het NGFS Current Policies scenario). Omdat de impactschattingen met veel onzekerheid omgeven zijn, worden twee varianten van dit scenario doorgerekend: een variant waarin wordt uitgegaan van de gemiddelde impactschattingen (de "average" variant) en een variant waarin wordt uitgegaan van een zeer pessimistische impact-inschatting (de "aggressive" variant).

We benadrukken dat deze data slechts een eerste inschatting geeft van de fysieke klimaatrisico's. De aannames die gemaakt worden in de verschillende stappen gaan gepaard met grote onzekerheid. Zo kunnen er bijvoorbeeld vraagtekens gezet worden bij de kwaliteit van de schattingen van de waarde van de assets en inkomstenstromen van bedrijven op de verschillende locaties. Ook is er niet voor alle klimaatrisico's een solide wetenschappelijke onderbouwing beschikbaar om de directe en indirecte schade voor bedrijven te kunnen inschatten. Tot slot zijn de berekeningen onvolledig. Zo wordt er nog geen rekening gehouden met de impact op productieketens van bedrijven en het aanpassingsvermogen van de bedrijven. Ook wordt er geen rekening gehouden met eventuele verzekeringen tegen klimaatrisico's. Echter, gegeven de grote potentiële impact van fysieke klimaatrisico's op de beleggingsportefeuille, hecht PME er waarde aan om de blootstelling aan deze risico's toch inzichtelijk te maken en de ontwikkelingen m.b.t. de datakwaliteit van fysieke klimaatrisico's nauwgezet te volgen.

Uitkomsten MSCI

De volgende tabel geeft een overzicht van het geschatte effect op de waardering van de bedrijfsobligatie en aandelenportefeuilles van PME weer als gevolg van klimaatrisico's bij een geleidelijke en ordentelijke transitie. Deze berekening is voor drie verschillende klimaatscenario's uitgevoerd.

Transitierisico's en -kansen per scenario en beleggingscategorie in 2021

Scenario		Impact risico's op AUM	Impact kansen op AUM
3°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 1% / - 2%	0% / 1%
	Aandelen opkomende landen	- 1% / - 2%	0% / 1%
	Bedrijfsobligaties	0%	-
2°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 7% / - 8%	3% / 4%
	Aandelen opkomende landen	- 8% / - 9%	1% / 2%
	Bedrijfsobligaties	0% / - 1%	-
1,5°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 12% / - 13%	5% / 6%
	Aandelen opkomende landen	- 14% / - 15%	2% / 3%
	Bedrijfsobligaties	0% / - 1%	-

Transitierisico's en -kansen per scenario en beleggingscategorie in 2020

Scenario		Impact risico's op AUM	Impact kansen op AUM
3°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	0% / - 1%	0% / 1%
	Aandelen opkomende landen	- 1% / - 2%	0% / 1%
	Bedrijfsobligaties	0% / - 1%	-
2°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 4% / - 5%	1% / 2%
	Aandelen opkomende landen	- 6% / - 7%	2% / 3%
	Bedrijfsobligaties	- 1% / - 2%	-
1,5°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 10% / - 11%	4% / 5%
	Aandelen opkomende landen	- 13% / - 14%	5% / 6%
	Bedrijfsobligaties	- 4% / - 5%	-

Uit de analyse blijkt dat klimaatgerelateerde financiële transitierisico's stijgen in scenario's waarin de huidige CO₂- uitstoot meer beperkt moet worden, zoals in de 2-graden- en 1,5-graden-Celsius-scenario's. Bedrijven moeten daardoor sneller omschakelen naar andere productietechnieken of krijgen te maken met andere verdienmodellen. Dat brengt naar verwachting meer kosten met zich mee.

In vergelijking met vorig jaar is de klimaatrisico-inschatting niet sterk veranderd. In het 1,5 graden scenario zijn de veranderingen het grootst; in dit scenario zijn de verwachte klimaatrisico's in de aandelen ontwikkelde landen en aandelen opkomende landen portefeuilles gestegen. Ook in het 2 graden scenario zijn duidelijke stijgingen te zien in de impact risico's ten opzichte van 2020. Het verwachte klimaatrisico in de aandelen ontwikkelde landen is gestegen en voor de aandelen opkomende landen is er ook een kleine stijging van de risico's. De verschillen zijn deels te verklaren door veranderingen in de methodologie⁶ en deels door veranderingen in de portefeuilles van PME.

Binnen de bedrijfsobligatieportefeuilles zijn de risico's relatief beperkt. Dit komt omdat obligaties een beperkte looptijd hebben en omdat obligatiehouders als eerste recht op terugbetaling hebben als er financiële problemen zijn bij een bedrijf. De impact op obligaties is iets afgenomen ten opzichte van vorig jaar. In het 1,5 graden scenario is dit risico sterker afgenomen ten opzichte van vorig jaar. Dit verschil is te verklaren door middel van een combinatie van methodologische veranderingen en veranderingen in de portefeuille.

Als eerder in deze rapportage aangegeven kan de transitie ook kansen met zich meebrengen, zoals technologische innovatie, waardoor risico's kunnen worden gemitigeerd. Voor bedrijfsobligaties zijn de kansen niet meegenomen gezien de geringe kansen die zich naar verwachting binnen deze beleggingscategorie zullen voordoen.

De portefeuille-brede effecten maskeren significante sectorale verschillen. Vooral de sectoren, luchtvaart, maritiem transport, bouw en materialen en nutsbedrijven kennen hoge transitierisico's. Ook zijn er significante uitschieters op bedrijfsniveau in zowel positieve als negatieve zin. PME heeft aandacht voor zowel de risico's die deze sectoren meebrengen als de kansen die in deze sectoren ontstaan.

Fysieke risico's

		Impact risico's op AUM
Average scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 7% / - 8%
	Aandelen opkomende landen	- 14% / - 15%
	Bedrijfsobligaties	0% / - 1%
Aggressive scenario	Aandelen ontwikkelde landen	- 12% / - 13%
	Aandelen opkomende landen	- 21% / - 22%
	Bedrijfsobligaties	- 1% / - 2%

⁶ Dataprovider MSCI past de methodologie aan om de nauwkeurigheid van de data te verbeteren. Een precieze uiteenzetting hiervan is opgenomen in de methodologie van dit hoofdstuk.

Uit de voorgaande tabel blijkt dat de verschillende beleggingen naar schatting fors geraakt kunnen worden door fysieke klimaatrisico's. Uit verdere analyse van de data blijkt dat vooral de verwachte toename in extreme temperaturen en overstromingen potentieel een significante negatieve invloed op de beleggingen heeft. Voor de beleggingen in bedrijfsobligaties is de impact relatief beperkt, vanwege de beperkte looptijd van deze beleggingen.

ALM studie 2021

Naast de scenario-analyse met MSCI op bedrijfsniveau heeft PME in 2021 een ALM-studie uitgevoerd, in samenwerking met Ortec Finance, waarin klimaat als apart onderdeel is meegenomen. Dit traject heeft inzichten gegeven in de mogelijke impact van verschillende scenario's op toekomstige risico-rendement verwachtingen van de asset mix van PME. Daarnaast is de robuustheid van verschillende beleggingsportefeuilles voor deze verschillende scenario's onderzocht. Ortec Finance heeft in dit traject drie verschillende scenario's onderzocht:

- 1,5-graden-scenario (ordelijke transitie)
- 1,5-graden-scenario (wanordelijke transitie)
- 4-graden-scenario met fysieke risico's als extreem weer.

Ortec Finance heeft voor elk scenario een zogenaamde GDP-schok, als gevolg van klimaatverandering, in hun reguliere model ingebouwd en vervolgens gemodelleerd wat de impact van deze schok op de risico's en rendement van de asset mix van PME zou kunnen zijn. In de ALM-studie heeft PME zich aangesloten bij de methodologie van Ortec Finance, en daarmee is in dit verband een 4-graden scenario aangehouden. De uiteindelijke impact is uitgedrukt in een afwijking van het verwachte rendement en risico ten opzichte van het basecase Ortec Finance model, gebaseerd op een 40 jaars horizon.

De belangrijkste resultaten, binnen de langetermijn horizon van de ALM-studie, zijn:

- De impact van een (wan)ordelijke transitie op GDP-groei in Europa is beperkt. De GDP-schok heeft tevens een beperkte negatieve impact op de rendementen van aandelen. In het 1,5 graden wanordelijke pad wordt uitgegaan van een plotselinge overgang in 2025 naar wereldwijde CO₂ beprijzing, met 'stranded assets' als gevolg. Op middellange termijn biedt een transitie naar schonere energiebronnen groeimogelijkheden door investeringen in CO₂-arme technieken voor duurzamer en efficiënter energieverbruik. Daarnaast is de verwachting dat het recyclen van overtollige CO₂-belastinginkomsten via lagere btw leidt tot licht positieve macro-economische effecten.
- Het 4 graden pad (gefaalde transitie) heeft een duidelijk negatieve impact op de lange termijn groei. De belangrijkste oorzaak zijn geleidelijke fysieke risico's zoals lagere opbrengsten vanuit landbouw door hogere temperaturen. Daarnaast is er een grotere kans op impact van extreme weersomstandigheden zoals stormen, overstromingen, bosbranden, etc. Op de lange termijn is dit het meest negatieve scenario voor PME.

Op basis van de resultaten van de ALM-studie is geconcludeerd dat het op dit moment niet opportuun is om op korte termijn op ALM niveau te gaan bijsturen in de wegen van beleggingscategorieën. Wel stuurt PME bij binnen de categorieën. PME blijft de risico's monitoren.

3 Integraal risicomangement

Klimaatrisico's zijn opgenomen in de beleggingsbeginselen van PME en vanuit deze basis identificeert, beoordeelt en beheerst PME klimaatgerelateerde risico's door verschillende processen.

3.1 Beheersing en identificatie

Klimaatrisico's worden geïdentificeerd en beheerst via verschillende reguliere processen in de investeringsketen. MN doet kennis op door onder andere het bezoeken van conferenties die relateren aan klimaatrisico's, het deelnemen in panels over klimaatrisico's, het lidmaatschap van diverse expert-organisaties zoals de IIGCC en de PRI, het ondersteunen en sponsoren

van de DNB klimaatrisico-werkgroep en met het onderhouden van contact met peers. De op deze manier verkregen inzichten worden als input gebruikt bij de herziening van beleggingscategorieën. Klimaatrisico's worden op deze manier integraal meegenomen.

Daarnaast heeft PME intern een aantal processen ingericht met als doel om beter inzicht te krijgen in klimaatrisico's. Klimaatrisico's zijn onderdeel van de ERB, en jaarlijks wordt een RSA Klimaat uitgevoerd. De RSA heeft als doel alle klimaatrisico's van PME, niet beperkt tot vermogensbeheer, in kaart te brengen en waar nodig te voorzien van beheersmaatregelen.

Managerselectie & monitoring

PME heeft een eigen ESG-questionnaire waarop externe vermogensbeheerders dienen te reageren. Hiermee wordt gekeken of er voldoende kennis is over de CO₂-intensiteit van de portefeuilles die zij beheren. PME ziet erop toe dat (externe) vermogensbeheerders op dezelfde manier met verantwoord beleggen omgaan als PME. Bij de selectie- en monitoring van externe vermogensbeheerders wordt daarom een Planet-score gegeven, waarbij punten worden toegekend aan het niveau van beleid, de klimaatintegratie en -rapportage.

Voor vastgoedmanagers is deelname aan de duurzaamheidsbenchmark GRESB verplicht. Voor vermogensbeheerders in andere beleggingscategorieën wil PME dat deze ondertekenaar zijn van de UN Principles for Responsible Investment (UNPRI), een duidelijk klimaatbeleid hebben en een goed proces van klimaatintegratie hanteren. Hier wordt jaarlijks op gemonitord. Wanneer de score van deze ESG monitoring onvoldoende of teruglopend is gaat PME een intensivering van de dialoog aan met de manager.

Beleggingsbeslissingen & dialoogprogramma

PME besloot in 2021 de olie- en gasector uit te sluiten en alle beleggingen hierin te verkopen, om daarmee nadrukkelijk in te zetten op de energietransitie. In de afgelopen jaren heeft PME veel gesprekken gevoerd met olie- en gasbedrijven om hen ertoe te bewegen over te stappen naar nieuwe energie. De betreffende bedrijven lieten onvoldoende voortgang, en soms flinke achteruitgang, zien op het gevoerde klimaatbeleid. Dit is een van de redenen geweest waarom PME heeft besloten de koers te verleggen en een scherpe dialoog te gaan voeren met nutsbedrijven, waarbij de gevoerde gesprekken van de afgelopen jaren wel degelijk hebben geleid tot verbetering t.a.v. het uitgevoerde klimaatbeleid. PME richt zich naast nutsbedrijven ook op andere bedrijven aan de vraagkant van de energiesector, in de sectoren cement, staal, industrieel en chemicaliën, die een cruciale rol moeten gaan vervullen in het verwezenlijken van de energietransitie. Dit wordt gedaan in samenwerking met het Climate Action 100+ initiatief, het grootste gecoördineerde gezamenlijke klimaatdialooginitiatief tot nu toe. Deelnemers zijn leden van verschillende klimaatnetwerken van institutionele beleggers zoals de International Investor Group on Climate Change (IIGCC). De Climate Action 100+ Group trekt gezamenlijk op om in gesprek te gaan met de top 100 ondernemingen die de grootste uitstoters van CO₂ zijn. Namens PME worden de bedrijven gevraagd het thema klimaat stevig te verankeren in bestuursprocessen, CO₂-emissies terug te dringen in lijn met de doelstelling van het Parijse Klimaatakkoord en volgens het TCFD-raamwerk over voortgang te rapporteren. PME brengt in kaart in hoeverre bedrijven voortgang laten zien. PME kan ertoe besluiten om bedrijven die onvoldoende voortgang tonen na een aanhoudende dialoog, of naar de toekomst toe geen duidelijke strategie hebben om door de energietransitie te navigeren, uit te sluiten. PME heeft al voor 2021 op deze gronden besloten drie bedrijven uit te sluiten, namelijk Tauron Polska, Huaneng Power en ExxonMobil.

Krediet- en aandelenanalisten nemen klimaat- en ESG-factoren mee in bedrijf- en sectoranalyses. Aan de kredietkant worden 'bondholder engagement'-gesprekken gevoerd tijdens roadshows, landenbezoeken en conference calls. Onderdeel van het gesprek betreft bijvoorbeeld het gebruik van hernieuwbare energie.

3.2 Organisatie van het risicomanagement

Risicobeheersing is een integraal onderdeel van de bedrijfsvoering van pensioenfondsen en uitvoerders en is gestoeld op het 3LoD-model. De primaire verantwoordelijkheid voor de beheersing van risico's ligt binnen het pensioenfonds bij de uitvoerend bestuurder balans- en vermogensbeheer en zijn team. De risicomangers van het fonds vormen samen de tweede lijn. Het niet uitvoerend bestuur, ondersteund door de audit, risk & compliance commissie vormt de derde lijn.

Binnen de uitvoerder MN ligt de primaire verantwoordelijkheid voor de beheersing van de risico's bij de verantwoordelijke risiconemers zoals portfoliomanagers (1e lijn). De afdeling Risk Management & Compliance vormt de tweede lijn en stelt mede de kaders en richtlijnen op waarbinnen de risico's beheerst moeten zijn. Controle op naleving van de beheersing en het uitvoeren van onafhankelijke monitoring van de risico's vormen eveneens onderdeel van de taken van de afdeling Risk Management & Compliance. Vanuit de afdeling Audit (derde lijn) wordt controle op beide beheersingslijnen gehouden.

4 Meeteenheden, doelstellingen en resultaten

PME heeft verschillende meeteenheden en doelstellingen die relateren aan klimaatrisico's en -kansen en rapporteert hierover in reguliere rapportages.

4.1 Gebruikte meeteenheden

PME brengt klimaatrisico's en -kansen in de portefeuilles in kaart aan de hand van de onderstaande meeteenheden.

Klimaatgerelateerde risico-indicatoren

PME maakt gebruik van de volgende klimaatgerelateerde risico-indicatoren:

- PME meet de CO₂-voetafdruk voor scope 1 en 2 van haar aandelenportefeuilles.
- De klimaatrisico-indicatoren van MSCI ESG Research (Carbon Emissions, Product Carbon Footprint, Raw Materials and Sourcing, Water Stress, Biodiversity and Land use).
- De mogelijke negatieve impact op de waardering van de aandelen en obligatieportefeuilles als gevolg van toekomstige wet- en regelgeving (transitierisico's) volgens de methodologie van MSCI.
- De mogelijke negatieve impact op de waardering van de aandelen en obligatieportefeuilles als gevolg van veranderingen in de fysieke leefomgeving (fysieke risico's) volgens de methodologie van MSCI.
- De impact van de klimaatrisico scenario analyses (1,5 graden ordelijk, 1,5 graden wanordelijk en 4 graden scenario) door Ortec Finance op de portefeuille.

Voor de berekening van de carbon footprint van PME wordt op dit moment de scope 3 uitstoot (indirecte uitstoot, veroorzaakt door activiteiten van een andere organisatie in de keten) niet meegenomen. Hoewel de kwaliteit van gemodelleerde scope 3 data steeds beter wordt, is er ons inziens nog steeds te weinig betrouwbare scope 3 data beschikbaar. De scope 3 uitstoot kan alleen betekenisvol worden meegenomen wanneer rekening wordt gehouden met dubbeltellingen. En op dit moment is echter nog geen duidelijke standaard in de markt voor het compenseren van de dubbeltellingen. Dit neemt niet weg dat de scope 3 uitstoot voor bepaalde industrieën en bedrijven wel een belangrijke indicator is van eventuele klimaatgerelateerde risico's. Om deze reden neemt PME de scope 3 uitstoot, wanneer relevant, wel mee in beleid.

Klimaatgerelateerde kans-indicatoren

PME doet investeringen met impact en draagt op die manier bij aan de Sustainable Development Goals van de VN. Impactbeleggen richt zich op investeringen die een bijdrage leveren aan het oplossen van sociale en milieuvraagstukken. De hoeveelheid impactinvesteringen wordt uitgedrukt in miljoenen euro's. Tevens wordt de bijdrage aan de energietransitie (hoeveelheid geproduceerde schone energie) in kaart gebracht. Investeringen in bedrijven die met hun productie of diensten in lijn opereren met de Sustainable Development Goals worden Sustainable Development Investments (SDI's) genoemd. De hoeveelheid SDI-beleggingen wordt uitgedrukt in miljoenen euro's en percentage van de totale portefeuille.

4.2 De carbon footprint van PME

In 2014 heeft PME zich verbonden aan de Montreal Carbon Pledge. Daarmee committeert PME zich aan het meten en ontsluiten van de carbon footprint van de portefeuilles. Het bedrijf ISS Ethix meet de carbon footprint van PME. PME heeft

als ambitie om in 2025 de CO₂-uitstoot in de aandelenportefeuille per euro belegd vermogen met 50% te hebben teruggebracht ten opzichte van de meting in 2015. De reductiedoelstelling van 50% geldt voor de aandelenbeleggingen van PME.

In 2015 werd gemeten dat elke € 100 die PME investeerde in haar aandelenportefeuille gepaard ging met een uitstoot van 23,4 kilo CO₂. Uit de meting in 2020 blijkt dat dit gedaald is naar 10,9 kilo CO₂, wat neerkomt op een daling van 53,3%. Hiermee is de eerder gestelde doelstelling al behaald. Uit de meting in 2021 blijkt dat dit gedaald is naar 8,0 kilo CO₂, wat neerkomt op een daling van 65,7%. Hiermee is de eerder gestelde doelstelling ruimschoots behaald.

Genormaliseerde CO₂-voetafdruk

De intensiteit van de portefeuille kan ook worden berekend op basis van een genormaliseerd vermogen, waarbij de waardeverandering als gevolg van het behaalde beleggingsrendement buiten beschouwing wordt gelaten. Uit de meting voor 2021 blijkt dat bij de genormaliseerde benadering de CO₂-intensiteit van PME met 35,9% gedaald ten opzichte van 2015. Het voordeel van deze berekening is dat de bewegelijkheid van de markt geen invloed heeft op de gemeten CO₂-uitstoot van de portefeuille. Het nadeel is dat er geen rekening wordt gehouden met de relatie tussen de economische groei en de CO₂-uitstoot. Bij economische groei neemt de productie door ondernemingen toe, wat gepaard gaat met een hogere CO₂-uitstoot.

In de volgende tabellen worden de uitkomsten van beide berekeningen getoond.

CO _{2eq} reductie aandelenportefeuille	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)*	19.779	19.074	14.622	16.646	17.057	14.037	12.601
CO _{2eq} -uitstoot (in ton)	1.590.603	2.086.126	2.265.609	2.810.504	3.537.457	2.979.346	2.953.557
CO _{2eq} -uitstoot per € 100 vermogen	8,0	10,9	15,5	16,9	20,7	21,2	23,4
Vermindering CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-26,5%	-29,4%	-8,3%	-18,6%	-2,3%	-9,4%	-
Vermindering CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. 2015	-65,7%	-53,3%	-33,9%	-28,0%	-11,5%	-9,4%	-

* waarde aandelen ultimo voorgaand jaar

CO _{2eq} reductie aandelenportefeuille	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015
Genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot per € 100 vermogen	15,0	17,8	20,6	23,4	24,4	22,2	23,4
Vermindering genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-15,7%	-13,6%	-12,0%	-4,1%	9,9%	-5,1%	-
Vermindering genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot in % t.o.v. 2015	-35,9%	-23,9%	-12,0%	0,0%	4,3%	-5,1%	-

Dit jaar is deze berekening aangevuld met de berekening van de uitstoot-intensiteit op basis van de EVIC. Het gebruik van de EVIC maakt het niet alleen mogelijk om de footprint van obligatieposities te berekenen maar ook om deze te combineren met de footprint voor aandelenposities. De berekening van de carbon footprint van de aandelenportefeuille op basis van de EVIC is lager dan de footprint op basis van marktkapitalisatie. Dit verschil wordt verklaard door het feit dat met deze methodiek de aandelenbelegger zichzelf een kleiner deel van de uitstoot van een bedrijf hoeft toe te eigenen. De uitstoot wordt verdeeld onder de aandeelhouders en schuldhouders.

CO _{2eq} reductie aandelenportefeuille op basis van EVIC	Portefeuille	Benchmark	Vershil
Totale Emission Exposure scope 1 en 2 (tCO ₂ e)	1.056.756	1.602.513	-545.757
Uitstoot (kgCO ₂ e) per 100 geïnvesteerde €	5,3	8,1	-34,1%

CO₂-voetafdruk van de bedrijfsobligatieportefeuille

Dit jaar is ook de CO₂-uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuilles gemeten. In 2020 werd reeds een nulmeting uitgevoerd. De CO₂-uitstoot van onze bedrijfsobligatieportefeuille is vergeleken met de gewogen benchmarks die vanaf 2017 worden gebruikt voor deze portefeuilles. Alle bedrijfsobligatieportefeuilles worden actief beheerd. De outperformance wordt daarom volledig verklaard door de keuzes die managers maken op het gebied van sector- en bedrijvenselectie.

CO _{2eq} uitstoot bedrijfsobligaties	2021	2020
Waarde (in miljoen €)	11.507	9.641
Emission Exposure (tCO _{2e}) scope 1 en 2	1.449.092	1.115.932
Genormaliseerde CO _{2eq} -uitstoot per € 100 vermogen	12,6	11,6
Out/Underperformance t.o.v. de benchmark	-13,1%	-11,1%

Nieuwe reductiedoelstellingen

In 2019 scherpten wij de eerder gestelde reductiedoelstellingen voor de aandelenportefeuille aan en stelden wij als doel om de CO₂-uitstoot op basis van marktkapitalisatie per 2025 met 50% te reduceren ten opzichte van 2015. In 2020 werd deze doelstelling al behaald. Dit jaar is de CO₂-uitstoot verder verlaagd en hierin is het effect van de uitsluiting van olie- en gaswinning nog niet zichtbaar⁷. Eind 2020 hebben wij de carbonreductiedoelstellingen voor de aandelenportefeuille aangevuld met doelstellingen op sectorniveau. Op deze manier wordt meer richting gegeven aan de wijze waarop wij de portefeuille in lijn willen brengen met de doelstellingen van het Parijs Akkoord. In 2022 gaan wij nieuwe klimaatdoelstellingen vaststellen, in lijn met het commitment aan het Klimaatakkoord. Wij streven hierbij naar een net zero doelstelling. De klimaatdoelstellingen worden voor de verschillende onderdelen van de portefeuille gedefinieerd en voorzien van tussentijdse doelstellingen.

Overige doelstellingen en resultaten

Met impact investeringen willen wij oplossingen bieden voor bestaande maatschappelijke problemen en toekomstige maatschappelijke problemen voorkomen. Het gaat bij deze investeringen om het bereiken van een positieve impact op het gebied van milieu- en sociale factoren met daarbij een financieel rendement. Wij hebben expliciet de doelstelling om in 2025 totaal € 3 miljard investeringen met een positieve impact te hebben op de volgende impactthema's:

- Klimaat en natuur (waaronder energietransitie en circulaire economie)
- Innovatie en werk (waaronder innovatie in Nederland en Europa)
- Huisvesting en gezondheid (waaronder betaalbare huisvesting en gezondheidszorg)

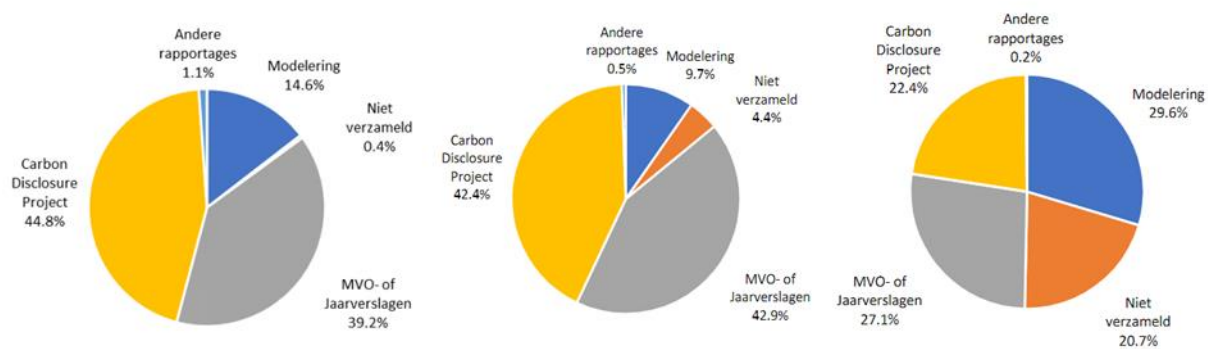
PME stelt jaarlijks € 250 miljoen beschikbaar voor het doen van nieuwe impactinvesteringen. Daarnaast wordt de opbrengst van de verkoop van de investeringen in fossiele energie worden voor ultimo 2024 geïnvesteerd in impactinvesteringen in de energietransitie. PME heeft inmiddels voor € 1.640 miljoen (2020: € 1.264 miljoen) aan impact investeringen in de beleggingsportefeuille, waarvan € 719 miljoen binnen het thema energietransitie en € 65 miljoen in het thema circulaire economie.

Rapportagecriteria en meetmethode

Voor het verzamelen van de uitstootgegevens van bedrijven wordt gebruik gemaakt van een externe dataleverancier. Deze dataleverancier levert de uitstootgegevens van alle posities en alle benchmarkposities van de aandelenportefeuilles van PME. Voor het verkrijgen van deze gegevens gebruikt de dataleverancier vier verschillende bronnen:

- **MVO- of Jaarverslagen:** veel bedrijven meten zelf hun uitstoot van broeikasgassen en publiceren deze gegevens over het voorgaande jaar in hun jaarverslag of MVO-verslagen.
- **Carbon Disclosure Project:** een deel van de bedrijven publiceert hun uitstoot via het Carbon Disclosure Project (CDP), een non-profit organisatie die bedrijven bij het rapporteren ondersteunt.
- **Andere rapportages, bijv. die van NGO's:** bedrijven die zelf geen uitstootgegevens publiceren worden soms door externe partijen onderzocht die de gegevens vervolgens publiceren.
- **Modelering:** samen met een onderzoeksinstituut heeft de externe dataprovider een model ontwikkeld waarmee de uitstoot van bedrijven waarvan gepubliceerde gegevens ontbreken of onbetrouwbaar zijn, geschat kunnen worden. Deze schattingen worden gedaan op basis van een model van onze dataprovider. In het model worden niet-rapporterende bedrijven vergeleken met gelijksoortige bedrijven die wel gegevens rapporteren.

⁷ Voor de berekening is gebruik gemaakt van de gegevens over de uitstoot van bedrijven zoals bekend op 31 december 2020. In de praktijk hebben veel bedrijven op dat moment echter nog niet de data over 2020 beschikbaar. Omdat de CO₂ uitstoot data met een vertraging wordt gepubliceerd, geven deze cijfers in werkelijkheid de CO₂ uitstoot weer van het fiscale jaar 2019.

Databronnen, uitgedrukt als percentage van het belegd vermogen. V.l.n.r. aandelen, investment grade bedrijfsobligaties en hoogrentende bedrijfsobligaties

Door gebruik te maken van een gepatenteerd branche classificatiesysteem op basis van hun CO₂-uitstootprofiel komen we tot een schatting. Naast de toepassing van dit classificatiesysteem voor de bedrijfstakken wordt de CO₂-voetafdruk van niet-rapporterende bedrijven geschat met behulp van specifieke modellen voor 400 subsectoren. Elke subsector wordt statistisch geanalyseerd om significante broeikasgasemissievoorspellers te identificeren. Dergelijke voorspellers van broeikasgasemissies zijn onder meer omzet, aantal werknemers en kosten van verkochte goederen. In het geval op een later moment wel informatie bekend wordt over daadwerkelijke uitstoot voor een onderneming wordt getest of de eerdere schattingen kloppen. Op die manier wordt het instrument van modellering steeds robuuster. Vanwege het ontbreken van gepubliceerde gegevens gebruikt PME het instrument van modellering voor 14,6% van de portefeuille, uitgedrukt als percentage van het belegd vermogen in beursgenoteerde aandelen.

Ondanks de inspanningen om een zo accuraat mogelijk beeld te krijgen van de CO₂-uitstoot van de aandelenportefeuille van PME blijft er altijd een mate van onzekerheid wat betreft de exacte uitstoot. Niet alle data die door ondernemingen wordt gerapporteerd is extern geverifieerd, en dat geldt ook voor schattingen. Waar mogelijk controleert PME ook zelf de data die door externe partijen worden aangeleverd.

De koolstofdioxide-equivalent (CO₂eq) is een veelgebruikte maatstaf voor de uitstoot van broeikasgassen in de industrie. Hoewel koolstofdioxide het meest bekende broeikasgas is, zijn er nog andere gassen die een bijdrage leveren aan de opwarming van de aarde. Zo kijkt PME ook naar methaan, stikstofdioxide, fluorkoolwaterstoffen, perfluorkoolwaterstoffen en zwavelhexafluoride. De uitstoot van deze broeikasgassen worden uiteindelijk onder dezelfde noemer (CO₂) gerapporteerd. PME kijkt naar de uitstoot door ondernemingen zelf, en door de energie die zij inkopen (scope 1 en scope 2).

In lijn met het "ownership principle" van het Greenhouse Gas Protocol wordt een belegger "eigenaar" van (een deel van) de uitstoot van een bedrijf wanneer het eigenaar wordt van aandelen van een onderneming. De hoeveelheid uitstoot die wordt toegewezen aan de aandeelhouder is naar rato van het aantal aandelen in bezit.

Een gangbare term voor de toegewezen uitstoot is Emission Exposure. De Emission Exposure wordt berekend door de totale uitstoot van een bedrijf te vermenigvuldigen met het percentage dat de investeerder van het bedrijf bezit, aan het einde van het jaar waarover wordt gerapporteerd. Voor de berekening is hierbij gebruikt gemaakt van de totale marktkapitalisatie van de geanalyseerde bedrijven, in lijn met de aanbevelingen van het Partnership for Carbon Accounting Financials (PCAF).

Voor de meting van de carbon footprint van de bedrijfsobligatieportefeuille is gebruik gemaakt van de meting op basis van enterprise value inclusief cash (EVIC). Het gebruik van deze methodiek wordt geadviseerd door zowel PCAF als de EU TEG. De methodiek schrijft voor dat de waarde van een obligatiepositie afgezet wordt tegen de totale enterprise value van het uitgevende bedrijf.

TCFD-richtlijnen

De TCFD-rapportage is gebaseerd op de rapportagerichtlijnen van de TCFD. Deze richtlijnen vormen een framework voor het rapporteren over de risico's en kansen van klimaatverandering voor beleggingen. Deze rapportage is opgebouwd aan de hand van de 4 richtlijnen van de TCFD:

- governance (hoofdstuk 1 van deze rapportage),
- strategy (hoofdstuk 2 van deze rapportage),
- risk management (hoofdstuk 3 van de rapportage),
- metrics & targets (hoofdstuk 4 van deze rapportage).

Herberekening baseline

Niet alle bedrijven in de portefeuille van PME publiceren gegevens over de hoeveelheid CO₂ die er wordt uitgestoten. Voor de berekening van de carbon footprint maakt PME daarom voor een deel gebruik van gemodelleerde data. Dataleverancier ISS heeft sectorspecifieke modellen ontwikkeld die door gebruik te maken van verschillende bedrijfs- en sectorgegevens een adequate inschatting kunnen maken van de hoeveelheid CO₂ die bedrijven uitstoten. Sinds de eerste meting in 2015 heeft ISS deze modellen meerdere keren geüpdatet. De belangrijkste reden voor de updates is het beschikbaar komen van nieuwe informatie die als input voor de modellen kan worden gebruikt.

De updates zorgen ervoor dat de modellering van de CO₂ uitstoot accurater wordt. Tegelijkertijd betekenen de updates wel dat voor de carbon footprint van 2015 data is gebruikt die met een andere versie van de modellen is gemodelleerd dan de data die voor de carbon footprint van 2021 is gebruikt. Wanneer PME wil bepalen wat de reductie is geweest tussen 2015 en 2021 dan zou het in theorie accurater zijn wanneer de carbon footprint van 2015 berekend wordt met gemodelleerde data die tot stand is gekomen met dezelfde modellen als die gebruikt zijn in 2021. Een dergelijke herberekening is echter niet mogelijk omdat de verbetering van de modellen van ISS gebaseerd is op nieuw beschikbare informatie. De inputdata die gebruikt is voor de gemodelleerde data van 2015 is niet of nauwelijks beschikbaar voor 2021. Het resultaat van een herberekening zou dus niet accurater zijn. Tegelijkertijd komt een dergelijke herberekening de uniformiteit van de gemodelleerde data uit 2015 niet ten goede en maakt het de carbon footprint, en daarmee de bepaling van de gerealiseerde uitstoot, een stuk complexer. Deze bezwaren in combinatie met het feit dat gemodelleerde data slechts een deel van de gebruikte data beslaat (16,0% in 2015; 14,6% in 2021) maken dat PME er voor kiest om een dergelijke herberekening niet uit te voeren. PME is zich er echter wel van bewust dat dit een nadeel en limitatie is van het gebruik van gemodelleerde data.

Bijlage 3: Naleving Code Pensioenfondsen 2021

Pensioenfondsen moeten de Code Pensioenfondsen ('de Code') naleven volgens het 'pas toe of leg uit' principe. Het volgende overzicht geeft weer in hoeverre de normen van de Code door PME worden toegepast. Afwijkingen van de normen worden gemotiveerd en nader toegelicht, ook in paragraaf 7.1.3 van het jaarverslag.

Norm	Toelichting	Naleving Code
1 Vertrouwen waarmaken		
1. Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als 'goed huisvader' de pensioenregeling uit en houdt op een evenwichtige wijze rekening met de verschillende belangen. Dit is ook uitgewerkt in de statuten, pensioenreglementen, integriteitsregeling, uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds en in de overeenkomsten / service level agreements met partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed.	✓
2. Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Bestuur voert de bedrijfstakuitvoerings-overeenkomst uit en ontwikkelt een aanvaardbaar kostenniveau waarbij rekening wordt gehouden met toekomstige marktontwikkelingen. Eén en ander is vastgelegd in de statuten en actuariële bedrijfsteknische nota (ABTN) van het pensioenfonds.	✓
3. Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	De missie, visie en ambitie staan verwoord in het strategisch meerjarenplan 2020-2025. Verder vindt er vastlegging plaats in de ABTN en het jaarverslag. De beleids- en verantwoordingscyclus zijn helder. Daarnaast vindt periodieke evaluatie plaats van zowel beleid als van partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed.	✓
4. Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Het proces van besluitvorming en de kwaliteit van de besluitvorming is een belangrijke taak van het bestuur en in het bijzonder van de voorzitters in diverse gremia. Overwegingen, impact voor belanghebbenden en risico's zijn onderdeel van het besluitvormingsproces. Ook in notities en voorleggers bij notities wordt hier – zo mogelijk – aandacht aan gegeven. Vastlegging van besluiten inclusief de overwegingen die tot het besluit hebben doen leiden, vindt plaats in de notulen.	✓
5. Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange	Het bestuur legt verantwoording af door middel van het jaarverslag. Verder wordt door berichtgeving op de website, nieuwsbrieven en bijeenkomsten informatie gegeven en verantwoording afgelegd. Waar mogelijk wordt inzicht gegeven in de gemaakte afwegingen en risico's. Het bestuur en het intern toezicht leggen intern uitgebreid verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.		
6. Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Het beleggingsbeleid van het bestuur is gebaseerd op gedegen onderzoek in de vorm van een ALM-studie. In de ALM-studie is expliciet rekening gehouden met de verplichtingenstructuur (pensioenaanspraken en toeslagen), waarbij tevens de relatie tussen rendement en risico in kaart wordt gebracht.	✓
7. Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	De bestuurlijke keuzes over verantwoord beleggen worden periodiek getoetst aan de hand van onderzoek onder belanghebbenden. Daarnaast wordt de dialoog aangegaan met het verantwoordingsorgaan.	✓
8. Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	In 2020 is het integraal risicomanagementbeleid in opzet verbeterd en het afgelopen jaar is ingezet op het daadwerkelijk in praktijk brengen van hetgeen in het integraal risicomanagementbeleid is opgeschreven. Zo zijn op kwartaalbasis de risicobladen met de belangrijkste risico's voor PME bijgewerkt, zijn risk Self assessments uitgevoerd en is de PME integrale risicorapportage opgesteld en bestuurlijk besproken en vastgesteld. Deze activiteiten hebben zowel op het bestuursbureau als binnen het bestuur geleid tot een hoger risicobewustzijn en betere doorleving van de belangrijkste risico's waarmee PME wordt geconfronteerd.	✓
9. Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	In het financieel crisisplan is het besluitvormingsproces opgenomen in geval van een (dreigende) financiële crisis. Daarnaast kent het pensioenfonds een noodprocedure die in 2020 is bijgewerkt, waarin procedures bij calamiteiten zijn beschreven.	✓
2 Verantwoordelijkheid nemen		
10. Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controle-mechanismen.	Een heldere taak- en rolverdeling is vastgelegd in het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds. Met inachtneming van dit uitbestedingsbeleid worden uitbestedingsovereenkomsten en service level agreements aangegaan met partijen waaraan is uitbesteed.	✓
11. Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Dit is onderdeel van de uitbestedings-overeenkomsten, die periodiek worden geëvalueerd.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
12. Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Dit is onderdeel van de uitbestedings-overeenkomsten, die periodiek worden geëvalueerd. Daarnaast wordt van dienstverleners een overzicht gevraagd met eventuele onder-uitbestedingen.	✓
13. Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of – indien van toepassing – via zijn aandeelhouderspositie.	Dit is onderdeel van de uitbestedingsovereenkomsten. Beloningsbeleid is onderdeel van het uitbestedingsbeleid, waarbij PME verklaringen inzake beheerst beloningsbeleid vraagt van partijen waaraan is uitbesteed.	✓
14. Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Periodieke evaluatie van dienstverleners is onderdeel van de cyclus. Daarnaast wordt jaarlijks het jaarplan inclusief bijbehorende begroting door het algemeen bestuur vastgesteld. Over de uitvoering van het jaarplan wordt elk kwartaal door het uitvoerend bestuur gerapporteerd.	✓
3 Integer handelen		
15. Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	De gewenste cultuur is vastgelegd in het integriteitsbeleid van het pensioenfonds, welke telkens wordt herijkt naar aanleiding van een systematische integriteitsrisicoanalyse. Daarnaast is, afgeleid uit het integriteitsbeleid, een interne gedragscode opgesteld. Het onderwerp staat hoog op de agenda van het bestuur.	✓
16. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Aanvangsverklaring maakt onderdeel uit van de gedragscode. De nalevingsverklaring wordt jaarlijks getekend.	✓
17. Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	In gedragscode is vastgelegd dat alle nevenfuncties gemeld moeten worden aan de compliance officer.	✓
18. Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstremming. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	In de statuten, gedragscode, de functieprofielen en het integriteitsbeleid is dit vastgelegd.	✓
19. Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan	Combinaties van lidmaatschappen van verschillende organen binnen het pensioenfonds zijn niet mogelijk. Dit is vastgelegd in statuten en bestuursreglement.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
binnen het fonds of van de visitatiecommissie.		
20. Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Het kunnen melden van onregelmatigheden is geborgd in de incidenten- en klokkenluidersregeling. Tevens is een vertrouwenspersoon benoemd voor PME.	✓
21. De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Het pensioenfonds kent een incidenten- en klokkenluidersregeling en streeft er naar een betrouwbare, transparante en lerende organisatie te zijn. Daarbij past een cultuur waarin medewerkers incidenten of misstanden zonder vervelende gevolgen kunnen melden en waarin helder is hoe met dergelijke meldingen wordt omgegaan. Daarnaast is in het uitbestedingsbeleid geborgd dat ook partijen waaraan is uitbesteed dienen te beschikken over een adequate klokkenluidersregeling.	✓
22. Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Geschiktheid wordt geborgd door het geschiktheidsbeleid en de statuten. Het bestuur informeert zich onder andere via rapportages omtrent (toekomstige) wijzigingen van wet- en regelgeving en interne regels. Op kwartaalbasis vindt rapportage plaats over onder andere compliance (van PME en MN).	✓
4 Kwaliteit nastreven		
23. Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Vastgelegd in de statuten en omschreven in het functieprofiel van de bestuurders. Een procedure omtrent zelfevaluatie is opgenomen in het geschiktheidsbeleid en het bestuursreglement.	✓
24. Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Beschreven in statuten, integriteitsbeleid, gedragscode, geschiktheidsbeleid, functieprofiel bestuursleden, etc. De onafhankelijk voorzitter heeft mede als taak het realiseren van een open discussie in het bestuur waar alle leden in (kunnen) participeren.	✓
25. Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	In afwijking van de Code heeft het pensioenfonds gekozen voor een onafhankelijke voorzitter zonder stemrecht, omdat hiermee de onafhankelijke positie van de voorzitter wordt benadrukt en wordt gewaarborgd.	✗
26. Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Mogelijkheden voor individuele en collectieve activiteiten ter bevordering van geschiktheid zijn opgenomen in geschiktheidsplan. Hiertoe wordt eveneens de individuele en collectieve geschiktheid in kaart gebracht.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
27. Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Het bestuur evalueert besluiten en beleid periodiek. Via de rapportages van de uitvoeringsorganisatie wordt (op hoofdlijnen) informatie verstrekt aan het bestuur over de inhoud van de klachten en geschillen.	✓
28. Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Jaarlijks wordt het functioneren van het bestuur geëvalueerd. Ten minste eens per drie jaar evalueert het bestuur het functioneren van het collectieve bestuur onder begeleiding van een externe. In 2019 heeft de collectieve bestuurlijke zelfevaluatie plaatsgevonden met een externe partij.	✓
29. Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijk derde partij.	Niet van toepassing	-
30. Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Er is een competentievisie door het verantwoordingsorgaan geformuleerd. Het VO volgt diverse opleidingen ter bevordering van de deskundigheid. Daarnaast evalueert het VO regelmatig op het eigen functioneren.	✓
5 Zorgvuldig benoemen		
31. De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn als tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Bestuur heeft het geschiktheid- en diversiteitsbeleid in 2019 geëvalueerd en herijkt. Alle onderdelen uit de code komen hierin terug. Ook werd een stappenplan vastgesteld om de eigen ambities voor diversiteit te behalen.	✓
32. Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Geborgd via functieprofielen, het geschiktheidsbeleid waar het diversiteitsbeleid onderdeel van uitmaakt.	✓
33. In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	In het bestuur zitten per 1 januari 2022 vijf vrouwen. Geen van de bestuursleden is onder de 40 jaar. In het VO zitten geen vrouwen en geen personen onder de 40.	✗

Norm	Toelichting	Naleving Code
34. De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Niet-uitvoerende bestuursleden kunnen één keer worden herbenoemd voor vier jaar. Daarna is nog één herbenoeming van twee jaar mogelijk, maar alleen indien het niet-uitvoerend bestuur met algemene stemmen daartoe besluit. Uitvoerende bestuursleden kunnen vaker dan twee keer worden herbenoemd, maar alleen indien het niet-uitvoerend bestuur met algemene stemmen daartoe besluit. Ook is vastgelegd dat een lid van het VO maximaal tweemaal herbenoembaar is.	X
35. Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Diversiteitbeleid is in functieprofielen vastgelegd en de voordragende en benoemende organisaties worden nadrukkelijk gewezen op het diversiteitsbeleid bij invulling van ontstane vacatures.	✓
36. Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Voor alle organen zijn functieprofielen opgesteld waarvan eveneens geschiktheid, complementariteit en diversiteit een onderdeel zijn.	✓
37. Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Diversiteitbeleid is in functieprofielen vastgelegd en voordragende en benoemende organisaties worden nadrukkelijk gewezen op het diversiteitsbeleid bij ontstane vacatures.	✓
38. Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Voor alle organen zijn functieprofielen opgesteld. Diversiteitbeleid vormt onderdeel van de beoordeling van voorgedragen kandidaten.	✓
39. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in	Statuten en bestuursreglement voldoen aan de bepalingen in de Code. Niet-uitvoerende bestuurders benoemen de uitvoerende bestuurders. Met betrekking tot de benoeming van leden van het verantwoordingsorgaan is ervoor gekozen om in plaats van de Code de Pensioenwet te volgen.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.		
40. Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Een schorsingsprocedure is opgenomen in statuten.	✓
6 Gepast belonen		
41. Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	De algemene beginselen ten aanzien van beloningen heeft PME vastgelegd in een beloningsbeleid. Daarnaast is een vergoedingsreglement van toepassing waarin de hoogte van de beloningen is vastgelegd. Het tijdsbeslag dat PME voor het bepalen van de vergoeding hanteert, is gebaseerd op hetgeen in de Pensioenwet is opgenomen en sluit aan bij de beloning, zoals genoemd in de aanbevelingen van de Pensioenfederatie dan wel de TPRA rating. Het pensioenfonds kent geen variabele beloningen.	✓
42. De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Bij het bepalen van de hoogte van de vergoeding wordt marktconformiteit nagestreefd.	✓
43. Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Het pensioenfonds kent geen variabele beloning.	✓
44. Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Bij het bepalen van de hoogte van de vergoeding wordt marktconformiteit nagestreefd. De vergoedingen worden jaarlijks geëvalueerd.	✓
45. Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Dit is vastgelegd in vergoedingsreglement.	✓
7 Toezicht houden en inspraak waarborgen		
46. Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	In de statuten en het bestuursreglement is een heldere taakverdeling vastgelegd. Het intern toezicht evalueert deze aspecten periodiek.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
47. Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Het intern toezicht betreft onder meer deze Code en de VITP-code bij zijn taak. Het intern toezicht rapporteert in het jaarverslag aan de hand van zijn eigen toezichtthema's en niet aan de hand van de acht thema's van deze Code.	√
48. Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Bij PME zijn de niet-uitvoerende bestuursleden onderdeel van het bestuur. In het functieprofiel is de competentie 'onafhankelijk' wel vereist: 'staat voor de eigen opvattingen en principes en is bereid anderen met meer macht en invloed hiermee te confronteren. Neemt en draagt verantwoordelijkheid voor eigen doen en laten'.	√
49. De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Het uitvoerend bestuur en het niet-uitvoerend bestuur komen ten minste vier keer per jaar bijeen in een overlegvergadering. Het uitvoerend en niet-uitvoerend bestuur maken samen deel uit van het algemeen bestuur.	√
50. Het bestuur weegt de aanbevelingen van de raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	De opvolging van de aanbevelingen van het niet-uitvoerend bestuur wordt periodiek in het bestuur besproken, alsmede in de overlegvergadering met het niet-uitvoerend bestuur en het VO.	√
51. Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	Niet van toepassing.	-
52. Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	Niet van toepassing.	-
53. Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	Niet van toepassing.	-
54. Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	Niet van toepassing.	-
55. Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Overlegvergaderingen tussen het uitvoerend bestuur en het VO, alsmede tussen het niet-uitvoerend bestuur en het VO vinden periodiek plaats. Het bestuur staat doorlopend open voor dialoog.	√
56. Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere	Het beleid van het bestuur is dat de controlerend accountant respectievelijk de certificerend actuaris geen niet-controlewerkzaamheden verrichten. De certificerend actuaris voert wel aanvullende	√

Norm	Toelichting	Naleving Code
opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	werkzaamheden uit met betrekking tot de actuariële sleutelfunctie. De Pensioenwet staat dit toe.	
57. Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Evaluatie van de accountant vond plaats in 2020. Het niet-uitvoerend bestuur en het verantwoordingsorgaan zijn over de uitkomsten geïnformeerd. Evaluatie van de actuaris in zijn rol als sleutelfunctiehouder actuariaat vond plaats in 2021.	✓
8 Transparantie bevorderen		
58. Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	De missie, visie en strategie maakt onderdeel uit van het jaarverslag. Beschreven wordt in hoeverre de gestelde doelen zijn bereikt.	✓
59. Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	In onder meer het jaarverslag, rapportages, notities, verslagen en (digitale) gepensioneerdenbijeenkomsten wordt inzicht gegeven hierin.	✓
60. Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Het bestuur legt verantwoording af in het jaarverslag aan belanghebbenden. De voorzitter van het bestuur is aanspreekpunt voor het verantwoordingsorgaan. Ten minste twee keer per jaar vindt een overlegvergadering plaats met het verantwoordingsorgaan.	✓
61. Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	In het jaarverslag wordt verantwoording afgelegd. Verdere vastlegging vindt plaats in de ABTN.	✓
62. Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Het beleid inzake verantwoord beleggen van PME staat op de website. Ook het jaarverslag bevat hierover uitgebreide informatie.	✓
63. Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Het communicatiebeleidsplan 2020-2025 is in maart 2020 vastgesteld. Dit plan wordt jaarlijks gereviewd. Regelmatig worden onderzoeken naar de klanttevredenheid gedaan, waarmee de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen kan worden bepaald.	✓
64. Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Het pensioenfonds rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de gedragscode, de Code (een document met een toelichting op de naleving van alle normen wordt als bijlage bij het jaarverslag gevoegd; afwijkingen worden extra toegelicht) en over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
<p>65. Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.</p>	<p>Het klachten- en geschillenreglement staat op de website. Er is toegang mogelijk tot de Ombudsman Pensioenen. In het jaarverslag wordt over de aantallen en de aard van de klachten en geschillen gerapporteerd. Alsmede over de veranderingen in regelingen of processen als gevolg van de klachtenafhandeling.</p>	<p>√</p>

Bijlage 4: Risicotaxonomie PME

Risico	Beschrijving
STRATEGISCH	Risico's die verband houden met de realisatie van de strategische doelstellingen.
Omgevingsrisico	Risico op van buiten het fonds en de beheerketen komende veranderingen.
Draagvlak deelnemers	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder deelnemers voor de verplichte deelname of deelname aan PME.
Draagvlak werkgevers	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder werkgevers voor de verplichte deelname of deelname aan PME.
Draagvlak sociale partners	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder sociale partners.
Wet- en regelgeving	Risico dat het niet langer mogelijk is de Bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst (BUO) uit te voeren of de complexiteit in de uitvoering toeneemt als gevolg van (wijzigingen in) wet- en regelgeving, politiek sentiment of gebeurtenissen.
Toezichtsrisico	Risico dat het toezicht strikter wordt en de hoeveelheid eisen waaraan moet worden voldaan toeneemt waardoor het besluitvormingsproces van het fonds of uitvoering van de taken van het fonds worden belemmerd.
Governance risico	Risico op van binnen het fonds en de beheerketen komende veranderingen.
Missie, visie, strategie en cultuur	Risico dat het fonds geen duidelijke missie, visie en/of strategie heeft of dat de cultuur binnen het fonds adequate besturing belemmert en/of de structuur van het fonds het zijn van een lerende organisatie in de weg staat.
Verandervermogen bestuur	Risico dat het bestuur niet tijdig of niet adequaat kan inspelen op veranderingen in de externe omgeving.
Effectiviteit bestuur	Risico dat het bestuur onvoldoende geschikt is en zich niet houdt aan de rolinvulling zoals beoogd in het bestuursmodel van het fonds.
Reputatierisico	Risico dat de reputatie van het fonds negatief wordt beïnvloed door interne of externe ontwikkelingen (o.a. verslechtering financiële positie, mate van toeslagverlening of korting, negatieve publiciteit in de media over pensioensector in algemeen of fonds specifiek dan wel pensioenuitvoerder, klachten van deelnemers of incidenten).
FINANCIEEL	Risico's die verband houden met de financiële opzet van het fonds en de beleggingen.
Balansrisico	Risico van veranderingen in de dekkingsgraad als gevolg van afwijkende rendementen tussen beleggingen en verplichtingen.
Renterisico	Risico dat de marktwaarde van de nominale pensioenverplichtingen sneller stijgt dan de marktwaarde van de totale beleggingen als gevolg van een renteverandering. Dit leidt tot ongewenste effecten op de dekkingsgraad.
Markrisico	Risico op wijzigingen in marktprijzen van beleggingsinstrumenten.
Valuta risico	Risico dat beleggingen in een vreemde valuta in waarde dalen omdat de wisselkoers tussen de vreemde valuta en de euro daalt.
Krediet risico	Risico dat een crediteur contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt (heeft voor PME enkel betrekking op vastrentende beleggingen).
Tegenpartij risico	Risico op in gebreke blijven van een tegenpartij, dat voor PME voortvloeit uit de posities in derivaten en het securities lending programma.
Liquiditeitsrisico	Risico dat het fonds niet over voldoende liquide financiële middelen beschikt om op enige termijn aan de betalingsverplichtingen te voldoen. Op korte termijn betreft dit het risico van het niet kunnen voldoen aan acute betalingsverplichtingen, op lange termijn betreft dit het risico van teveel illiquide beleggingen in de portefeuille.
Concentratie risico	Risico van een grote eenzijdige belegging. De concentratie kan betrekking hebben op een geografische of sectorale concentratie, een concentratie op één specifieke belegging en een concentratie op één specifiek risico.

Risico	Beschrijving
Inflatie risico	Risico dat de toeslagambitie van het fonds niet of onvoldoende kan worden gerealiseerd (oorzaak is dat prijzen sneller stijgen dan het opgebouwde pensioen in waarde stijgt) omdat de financiële positie van het fonds niet toereikend is, met als gevolg dat de koopkracht van het opgebouwde pensioen daalt.
Actief risico	Risico dat door het voeren van een actief beleggingsbeleid een lager portefeuillerendement behaald wordt dan het rendement op de benchmark.
ESG risico	Risico dat bij de monitoring van de bestaande beleggingsportefeuille of het aangaan van nieuwe beleggingen aspecten rond milieu, sociaal en ondernemingsbestuur, zoals klimaatverandering, mensenrechten, arbeidsomstandigheden, bestuurdersbeloning en/of diversiteit, onvoldoende gewogen worden dan wel worden onderschat.
Verzekeringstechnisch risico	Risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen.
Pensioenresultaat	Op voorhand geldt: sociale partners stellen de pensioenambitie vast in afstemming met PME. Risico is tweeledig, namelijk: i.) dat op basis van de jaarlijkse haalbaarheidstoets de verwachte ambitie niet wordt behaald (door gewijzigde economische omstandigheden of een andere startpositie); ii.) ii.) het geambieerde pensioenresultaat niet wordt gerealiseerd doordat de aannames en uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de ambitie (rente, beleggingen, inflatie e.d.) afwijken van de daadwerkelijke waarden.
Risico grondslagen	Risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke ontwikkelingen in het deelnemersbestand en de veronderstelde grondslagen (o.a. sterfte en arbeidsongeschiktheid).
Premie risico	Risico dat de premie ontoereikend is waardoor het fonds verlies op de premie leidt.
OPERATIONEEL	Risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering.
Uitbestedingsrisico	
Strategische gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen	Het risico dat de strategie, doelstellingen en/of de risicobereidheid van de uitbestedingspartijen niet of onvoldoende aansluiten bij die van het fonds.
Beoordeling uitbesteding (conform SLA	Risico dat uitbestedingspartijen niet of onvoldoende uitvoering geven aan het contract, dienstenbeschrijving en/of gemaakte SLA afspraken.
Continuïteit	Risico dat de continuïteit van de dienstverlening die het fonds en de (onder)uitbestedingspartij overeen zijn gekomen in gevaar komt als gevolg van ontoereikende financiële soliditeit van de tegenpartij, contractbreuk of het beëindigen van de activiteiten door de tegenpartij.
Afhankelijkheid	Risico dat het fonds te afhankelijk wordt van één uitbestedingspartij doordat zij niet of moeilijk kan overstappen naar een andere uitbestedingspartij.
Wendbaarheid uitbestedingspartij	Risico dat de uitbestedingspartij over onvoldoende (strategisch) inzicht en/of niet over een toekomstbestendige organisatie-inrichting beschikt en daardoor niet goed in staat is om verandertrajecten te realiseren.
Operationeel risico	Risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering binnen het fonds dan wel binnen de uitbestedingspartij.
Kwalitatieve / kwantitatieve personele bezetting	Risico op onvoldoende kwalitatieve en/of kwantitatieve personele bezetting zowel bij het fonds als bij derden waaraan het fonds de werkzaamheden heeft uitbesteed.
Kwaliteit en naleving AO/IB processen	Risico dat het fonds of de uitbestedingspartij niet beschikken over een adequate administratieve organisatie, procedures en/of beheersmaatregelen en/of dat de

Risico	Beschrijving
	administratieve organisatie, procedures en/of beheersmaatregelen niet of onvoldoende worden nageleefd.
Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)	Risico dat het fonds of de uitbestedingspartij onvoldoende doeltreffend zijn om bedrijfskritische processen draaiende te houden of te hervatten na verstoringen als gevolg van (potentiële) bedreigingen die de continuïteit van de organisatie kunnen aantasten.
Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming	Risico dat onjuiste of onvolledige informatie leidt tot onjuiste uitkeringen aan deelnemers en/of onjuiste besluitvorming.
Communicatie	Risico van niet effectief, tijdig of juist communiceren richting deelnemers, werkgevers en andere belanghebbenden met als gevolg reputatieschade en draagvlakvermindering met betrekking tot het pensioenstelsel en/of het fonds.
Kwaliteit dienstverlening	Risico dat de door (onder)uitbestedingspartijen geleverde kwaliteit van de werkzaamheden niet in overeenstemming is met het door het fonds gewenste dan wel aan belanghebbenden toegezegde niveau.
Advies	Risico dat het advies vanuit derden onjuist of onvolledig is, onvoldoende wordt onderbouwd of niet wordt gechallenged.
Onderuitbesteding	Risico dat uitbestedingspartijen werkzaamheden verder uitbesteden aan (een) andere partij(en) waarvan de strategie, doelstellingen en/of de risicobereidheid niet of onvoldoende aansluiten bij die van het fonds.
IT risico	Risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu, niet beheerst of onvoldoende beveiligd zijn.
Juridisch risico	Het risico dat het fonds aansprakelijk wordt gesteld voor de (materiële en/of immateriële) schade van derden of dat contractuele bepalingen niet volledig en/of niet correct gedocumenteerd zijn of niet afdwingbaar zijn.
COMPLIANCE	Risico dat het fonds niet voldoet aan relevante wet- en regelgeving, interne gedragscode, beleid en procedures of ethische normen.
Compliance risico	Risico dat het fonds niet voldoet aan relevante wet- en regelgeving, interne gedragscode, beleid en procedures of ethische normen.
(Financieel) toezicht	Risico dat het fonds niet voldoet aan (financieel) toezicht wet- en regelgeving of rapportage-vereisten vanuit toezichthouders.
Naleving wet- en regelgeving	Risico dat het fonds niet of niet tijdig voldoet aan relevante wet- en regelgeving (waar onder Pensioenwet, AVG, FTK, Wft, IORP II).
Naleving beleid, procedures en overeenkomsten	Risico dat het fonds niet voldoet aan (eigen) beleid, procedures en overeenkomsten.
Integriteitsrisico	Risico dat de integriteit van het fonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers, andere aan het fonds verbonden personen, dan wel van de (mede)beleidsbepalers in het kader van wetten regelgeving, maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen.
Integriteitsrisico	Het risico dat niet voldaan wordt aan interne gedragscodes of ethische normen en/of confrontatie (cf. SIRA) met belangenverstremgeling, corruptie (omkoping), omzeiling sanctieregelgeving, terrorismefinanciering, interne en externe fraude, cybercrime, niet moreel/ onethisch handelen, fiscale fraude, witwassen, voorwetenschap en marktmisbruik.
Beloningsbeleid	Risico dat het beloningsbeleid prikkels geeft om ongewenste en/of onverantwoorde risico's te nemen en niet in overeenstemming is met ethische normen.